

COMMENTAAR
OP DE
SALASILAH VAN KOETAI

VERHANDELINGEN

VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL XIX

COMMENTAAR **OP DE** **SALASILAH VAN KOETAI**

DOOR

Dr. W. KERN †

'S-GRAVENHAGE · MARTINUS NIJHOFF · 1956

TEN GELEIDE

De Commentaar op de Salasilah van Koetai, welke thans in druk verschijnt, werd door wijlen Dr W. Kern, taalambtenaar op Borneo, voor de oorlog voltooid en door het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ter publicatie aangenomen. Door de kort daarop ingetreden oorlogstoestand kon de uitgave niet tot stand komen. Toen het manuscript na de oorlog werd teruggevonden kon helaas de auteur aan de publicatie van zijn werk zijn zorgen niet meer wijden. Verzwakt door de in Japanse krijgsgevangenschap doorstane ontberingen overleed Dr Kern na een korte ziekte op 8 Juni 1946 te Bandjermasin, zijn oude standplaats, waarheen hij zich had begeven, teneinde naast hem opgedragen ambtelijk werk, naspeuringen te doen naar zijn vroegere verzamelingen en met inspanning van alle krachten te trachten het vele, dat verloren ging, zoveel mogelijk te herstellen.

Toen in Indonesië de omstandigheden voor publicatie niet gunstig bleken te zijn, besloot het Bestuur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde de uitgave van het werk, dat een schat van gegevens op taalkundig en ethnografisch gebied bevat, op zich te nemen. Het Bestuur wil hiermede tevens de nagedachtenis eren van de jong gestorven geleerde, die in de weinige jaren welke het hem gegeven is geweest arbeid te velde te verrichten, op nieuwe terreinen, welke hij heeft aangeoord, zulk belangrijk materiaal heeft verzameld.

Het werk is samengesteld als een doorlopende commentaar op de door Dr C. A. Mees uitgegeven tekst der Salasilah, welke werd gepubliceerd in zijn in 1935 te Leiden verdedigd proefschrift „De kroniek van Koetai”, waarvan nog exemplaren te verkrijgen zijn bij de N.V. Uitgeverij v/h C. A. Mees te Santpoort. Komen uiteraard Dr Kern's aantekeningen eerst ten volle tot hun recht bij kennisneming van de tekstuutgave, toch zullen ook degenen, die niet over de dissertatie van Dr Mees beschikken, deze studie als bron van informatie betreffende de nog zo weinig bekende kustculturen en Maleise dialecten van Borneo met vrucht kunnen raadplegen.

VOORWOORD

In een bespreking van de dissertatie van Dr. C. A. Mees deelde ik mede, dat het in mijn bedoeling lag later een uitvoerige studie over de taal van de in dat werk uitgegeven Kroniek van Koetai en het Koetais Maleis te publiceren (TBG 1937, bl. 306). De uitgave van deze commentaar is te beschouwen als een gedeeltelijke tenuitvoerlegging van dat wel wat voorbarig geuite voornemen. Ofschoon toentertijd reeds een commentaar in schetsvorm gereed was en verschillende gegevens over het dialect van Koetai waren verzameld, bleek toch spoedig, dat om het werk beter aan zijn doel te doen beantwoorden twee desiderata niet onvervuld konden blijven, namelijk collatie van het „Sultanshandschrift”, indien dit tenminste nog bestond, en een nader onderzoek naar de taal en enkele in de Salasilah vermelde gebruiken te Tenggarong zelve. De toen niet onmiddellijk te voorziene gelegenheid daartoe verschafte mij een verblijf te Samarinda, van waaruit ik in de tweede helft van 1940 en in Januari 1941 meermalen Tenggarong bezocht. Daar mijn voornaamste werkzaamheden echter op ander terrein lagen, en ook de geschikte bronnen daarvoor niet werden aangetroffen, kon een diepgaande bestudering van het Koetaise dialect geen doorgang vinden, en werd hieraan slechts aandacht besteed, voorzover dat idioom een beter inzicht in de taal der Kroniek kon verschaffen.

Onder de velen, zo te Tenggarong als elders, die mij bij het tot stand komen van deze verhandeling op enigerlei wijze behulpzaam zijn geweest, en naar wie allen mijn oprechte dank uitgaat, moge ik hier in de eerste plaats noemen Z.H. den Sultan van Koetai. De door hem voor mijn onderzoek betoonde belangstelling bevorderde de voortgang ervan zeer, evenals de zo gastvrij geboden gelegenheid tot het bijwonen van enkele gedeelten van het in November 1940 gehouden hof-érau.

Belangrijke gegevens werden verstrekt door Pangéran Ario Tjokro, Lands Grote van Koetai, wien ik eveneens om zijn gastvrijheid en hulpvaardigheid zeer verplicht ben.

De volle last van mijn weetgierigheid kreeg Ni^s Temenggoeng, Petinggi van Kampong Pandji en rechterhand van den opperceremonie-

meester bij de Tenggarongse hoffeesten, bijna alleen te dragen. Met hem is vrijwel de gehele tekst doorgewerkt en zeer vele gegevens zijn aan hem te danken. Het moet Pangéran Tjokro en hem tot voldoening strekken, dat de sombere voorspelling, nu ruim vijftig jaar geleden door S. W. Tromp uitgesproken, dat er na het overlijden van Pangéran Sjarif Sokmawira niemand meer zou zijn, die over de Kroniek behoorlijke inlichtingen zou kunnen verstrekken, door hen geheel kon worden gelogenstraft. Ni^o Temenggoeng was het ook, die mij het oudst bekende handschrift der Salasilah leerde kennen, door welks bestudering zo vele door de in andere handschriften overgeleverde tekst geboden moeilijkheden, die anders onopgelost hadden moeten blijven, uit den weg konden worden geruimd.

Ik mag niet verzuimen hier ook de naam te noemen van de, wat taalkundige aanleg en inzicht betreft, beste bron voor het Koetais, die ik heb gehad, den heer Joesoef Izzidin bin H. Ishaq te Batavia. Ofschoon deze zoon van Bandjarese ouders alleen in zijn jeugd Koetais had gesproken en reeds vele jaren geleden Tenggarong had verlaten, bleken mij bij het onderzoek ter plaatse de door hem te Batavia verstrekte gegevens in alle hoofdzaken juist te zijn geweest.

Waardevolle inlichtingen werden ook ontvangen van mijn collega's Dr. Th. Pigeaud en Dr. Tjan Tjoe Siem, beiden te Jogjakarta, den heer W. F. van der Kaaden, controleur van Oost-Koetai en den heer P. Bouma van de Dienst van het Boschwezen te Samarinda.

MARTAPOERA, October 1941.

W. KERN.

INLEIDING

§ 1. *Nieuwe handschriften.*

Tot voor kort waren er van de Salasilah van Koetai vier handschriften bekend, te weten:

1. het Berlijnse van 1849 („B”), door Dr. C. A. Mees uitgegeven in zijn dissertatie: *De Kroniek van Koetai*. Tekstuitgave met toelichting (Santpoort 1935);
2. het Leidse, Cod. Or. 7949, („T”), een voor S. W. Tromp in de tachtiger jaren vervaardigd afschrift in Latijns karakter van het manuscript van den toenmaligen Sultan van Koetai, waarnaar Tromp zijn uitgave van het eerste gedeelte der *Kroniek* bewerkte, en waarvan Dr. Mees de variae lectiones in voetnoten in zijn uitgave heeft meegedeeld;
3. het handschrift van den heer S. C. Knappert („K”), daterend van 1899, een afschrift van hetzelfde „Sultanshandschrift”, waarvan de variae lectiones eveneens door den heer Mees zijn opgegeven, en wel als aanhangsel op zijn uitgave;
4. het Bataviase („Tb.”), waarschijnlijk een copie van T, in Latijns karakter.

Voor bijzonderheden over deze handschriften kan verwezen worden naar het genoemde werk van Dr. Mees, en de tijdschriftartikelen van Tromp (*De Salasila van Koetei*, Bijdr. 5de Volgreeks, Dl. 3, 1888, bl. 1—108), Dr. C. Snouck Hurgronje (*Nog iets over de Salasila van Koetei*, ib. bl. 109—120, herdrukt in *Verspreide Geschriften V*, bl. 145—157) en mijzelve (boekbespreking van Mees' dissertatie, *TBG* 77, 1937, bl. 294—314). In laatstgenoemd artikel werden de redenen uiteengezet, waarom een collatie van het Sultanshandschrift mij voor het verkrijgen van een duidelijk inzicht in de verhouding der handschriften en de tekst zelve noodzakelijk toescheen. In het kort komen zij hierop neer, dat de tekst, zoals hij in de uitgave voor ons ligt, niet geheel betrouwbaar is. Hs. T was immers een in veel opzichten onbetrouwbaar afschrift van het onbekende Sultanshandschrift gebleken, terwijl de in de editie-Mees gegeven transcriptie van het Berlijnse handschrift op verschillende belangrijke punten twijfel aan haar juistheid

deed rijzen. De variae lectiones uit K droegen weliswaar veel bij tot de verbetering van ons inzicht in de waarde van T en zijn verhouding tot zijn voorbeeld, doch voor het vaststellen van een groot aantal lezingen bleef het raadplegen van een goede tekst in Arabisch karakter vereiste. Het Sultanshandschrift scheen het enige bereikbare van die aard in Indië, en zo was mijn streven bij mijn bezoek aan de hoofdplaats van Koetai er in eerste aanleg op gericht deze grote onbekende in handen te krijgen.

De navraag naar handschriften der Salasilah, welke men ter plaatse gewoonlijk *Sersilah* of ook wel *Tersilah* noemt, leverde te Tenggarong drie exemplaren op. Het eerste, dat mij aanvankelijk werd getoond als „het enige”, bleek dicht bij K en T te staan, en was, naar later bleek, eveneens een afschrift van het Sultanshandschrift. Het manuscript, hier „Sa” genoemd, is ongedateerd, en onderscheidt zich van de andere, doordat het na het verhaal over Marhoem Moearabangoen, dat ook in de beneden te noemen handschriften voorkomt, nog een toevoeging in moderner taal bevat, historische notities, voornamelijk de geschiedenis van Petta To Sibengarang, den Wadjoresen schoonvader van Sultan Moehammad Idris, betreffende. Het is een slecht afschrift en bevat veel omissies, spelfouten en dwaze veranderingen, en steekt daarin ongunstig bij K en T af. Bij de vergelijking der handschriften kan het gevoegelijk buiten beschouwing worden gelaten.

Het Sultanshandschrift, dat pas na lang zoeken werd aangetroffen onder de nagelaten papieren van den in Februari 1940 overleden Pangeran Sosronegoro, is een gebonden exemplaar, geschreven op Hollands papier, hier genaamd *kertas Arab*, met als watermerk G. W. J. Pannekoek op de ene, en een afbeelding van de Nederlandse leeuw omgeven door de spreuk *Concordia Res Parvae Crescunt* op de andere bladhelft. Het formaat der bladzijden is 20×34 cm, dat der bladspiegel $12 \times 22,5$ cm. De Salasilah beslaat hierin 152 bladzijden — volgens de telling van het handschrift, waarbij van 89 op 100 wordt overgesprongen, 162 bladzijden. De eerste bladzij is verloren gegaan, de tweede vertoont een kleine bladspiegel, omgeven door een schets van arabesken in inkt en potlood, blijkbaar een onvoltooide poging tot navolging van de verluchting van het hieronder te bespreken handschrift N. Bl. 163—164 bevatten een kort verhaal over zekeren Marhoem Moearabangoen uit Berau, en de uit zijn huwelijk met Adji Galoeh Besar van Koetai voortgevloeide verwickelingen. De colophon op bl. 165 luidt in transcriptie: „setelah chatam ini soerat sersilah didalam bandar negeri Koetai Tinggarong daerah didalam karaton kepada doea poeloeh satoe

hari boelan **دالحج** (Dhoel-hiddjah) jaitoe kepada hidjrat annabi s.a.a.w. sanat 1285 déwasa itoelah jang (e)mpoenja pekerdjaan entji^s Moehammad Tajib bin Malim Kamim Kajoetangi." Hierna volgen nog een aantal blanco vellen, waarna acht bladzijden met stamboomtekeningen, nakomelingen van Sultan Moehammad Salihoeeddin betreffende. Het schrift is fraai en regelmatig. Voor het aangeven van nieuwe pericopen en vorstelijke namen is rode inkt gebezigd, evenals dat door Dr. Mees voor hs. B is beschreven.

Dit handschrift („S"), dat van A.D. 1869 dateert, is dus inderdaad jonger dan het Berlijnse, zoals reeds door Dr. Mees op niet geheel voldoende gronden werd vermoed. Toen Tromp, die constateerde, dat het er niet zeer oud uitzag, het raadpleegde, was het dus pas een jaar of vijftien oud. Een globaal onderzoek toonde aan, dat dit manuscript inderdaad het voorbeeld van zowel T als K is geweest. O.a. bleken de in Bespr. 297 bedoelde zinstorende leemten in T en K alle op S terug te gaan. Beide genoemde afschriften hebben overigens hun origineel tamelijk nauwkeurig gevolgd, hs. K, dat zich eveneens van het Arabische schrift bediende, natuurlijk het best. De afschrijver van S kwam, zoals hij in de colophon vermeldt, uit Kajoetangi (Martapoera). Hij was dus, wat Tromp reeds vermoedde, een Bandjarees (vgl. Bespr. 300).

De moeite van een volledige collatie van het Sultanshandschrift kon ik mij besparen, daar er inmiddels van geheel onverwachte zijde nog een ouder manuscript te voorschijn was gekomen, dat al spoedig bleek niet alleen het directe voorbeeld van S te zijn geweest, doch ook van het Berlijnse handschrift, dat tot nu toe voor het oudst bestaande was gehouden. Het exemplaar („N"), dat deze onverwachte en hoogst welkome verrassing bracht, en dat zich thans in het bezit van Ni^s Temenggoeng bevindt, trok reeds door zijn uiterlijk de aandacht. De twee eerste pagina's, waarvan de tekst slechts een kleine bladspiegel vult, zijn namelijk met kleurige arabesken geillumineerd, zoals men dat van Koran-exemplaren kent. In de versieringen treft men met gouden letter op paars fond een legende aan, die ik, rechtsboven beginnend, als volgt lees: „al-soeltan Moehammad Salihoeeddin ibn al-marhoem / al-soeltan Moehammad Moeslihoeddin ibn / al-marhoem al-soeltan Moehammad 'Alioeddin ibn al-mar/hoem al-soeltan Idris" ¹⁾, gevolgd door een Arabische spreuk, waarvan ik de juiste lezing niet heb kunnen vaststellen.

¹⁾ De genoemde vorsten hebben in de opgegeven volgorde geregeerd. Soeltan 'Alioeddin was echter niet een zoon, doch een broeder van Sultan Moehammad Idris, den vader van Moehammad Moeslihoeddin.

Het handschrift is geschreven op Hollands papier met het watermerk „W. W. en H. Pannekoek” op de ene, en een voorstelling van de Nederlandse Maagd met vrijheidshoed en de zinspreuk Pro Patria op de andere bladhelft. Het eerste katerntje, eveneens van Hollands papier, draagt het watermerk DKMO. Het formaat is 24×34 cm, de bladspiegel is groot 15×25 cm, met 25 regels per bladzijde.

De paar bladzijden, die aan de tekst voorafgaan, zijn gedeeltelijk gevuld met genealogische aantekeningen betreffende de kinderen van Sultan Moehammad Salihoeddin. Ook wordt er een, naar men zegt eigenhandige, aantekening van Sultan Soelaiman in aangetroffen, waarin wordt geconstateerd, dat op 16 Djoemadoel-achir 1275 de dagen zijns levens 9837 waren, later vermeerderd met de opmerking, dat deze 12778 waren op de tiende Rabi^coel-awwal 1284, opgaven, die moeilijk met elkaar en evenmin met zijn geboortedatum (zie beneden) in overeenstemming zijn te brengen.

Helaas ontbreken aan het eind enige, naar schatting zes bladzijden, waarin zich vermoedelijk de colophon heeft bevonden. De laatste bladzijde (121) eindigt namelijk met het woord Maharadja van 257/25 der editie-Mees, terwijl de *rakibah* („custos”) nog de woorden *Telikat kepada Narangbaja* te zien geeft. Tegen de omslag geplakt zit nog een gedeeltelijk beschreven pagina, die het laatste gedeelte der bovengenoemde geschiedenis van Marhoem Moearabangoen bevat. De „soerat peringatan akan perdjandjiannja Boegis dengan radja Koetai”, welke het slot van B vormt, zal, daar zij in S en het straks te noemen hs. I ontbreekt, ook in N niet gestaan hebben.

Uit de vermelding van Sultan Moehammad Salihoeddin in de illuminatie bovenaan de eerste bladzijde en de aantekeningen omtrent de geboorte van zijn twaalf kinderen vóór in het handschrift mag men opmaken, dat dit niet alleen zijn handexemplaar is geweest, doch ook tijdens zijn regeering vervaardigd is, dit is tussen de jaren 1816 en 1845. Over de mogelijkheid de tijd van ontstaan nader te begrenzen zal beneden nog gesproken worden.

Hoe en wanneer dit manuscript, dat met meer recht dan S aanspraak op de titel „Sultanshandschrift” zou kunnen maken, uit de kraton is verdwenen, is onbekend. Blijkens Sultan Soelaimans aantekening over zijn leeftijd in 1284 der Mohammedaanse jaartelling, d.i. A.D. 1867, aan welke authenticiteit er geen reden is om te twijfelen, was het in dat jaar nog in diens handen. Doch toen Tromp nog geen twintig jaar later zich voor de Salasilah interesseerde, was het handschrift, dat men hem toonde, en „dat buiten den Sultan slechts aan een zeer enkelen

vertrouweling bekend" was, niet het onderhavige, doch het van 1869 daterende afschrift S. Vermoedelijk was het origineel toen reeds in andere handen, tenzij men hem dat om bepaalde redenen niet heeft willen laten zien, hetgeen, gezien de vriendschappelijke voet waarop Tromp met het Sultanaat stond, niet zeer waarschijnlijk is.

Terugkerende tot het uiterlijk van hs. N merken wij op, dat het in een weinig fraaie, ongeoeffend aandoende, doch zeer duidelijke hand is geschreven. Evenals in B en S worden het begin van nieuwe pericopen en de namen van tot het vorstenhuis behorende personen gemeenlijk met rode inkt geschreven. De spelling is onbeholpen en onregelmatig. De eigenaardigheden door Snouck Hurgronje, t.a.p. bl. 112 v. voor B opgegeven, blijken grotendeels op dit handschrift terug te gaan. Alleen geeft N in plaats van *ولو* , *ؤراغ* , *يئته* en dergelijke steeds *اولو* , *اؤراغ* , *ايئته* . Voor verdere bijzonderheden kan naar genoemd artikel worden verwezen. Opmerking verdient echter nog, dat de hamzah aan het eind van woorden behalve door *ق* , *أ* en *ؤ* ook sporadisch wordt weergegeven met een *ع* , als in *مرشكع* (*merangka*^s), *دابع* (*reba*^s), *بيبع* (*bébé*^s), een spelling, die de meeste afschrijvers op een dwaalspoor heeft gebracht. In het woord *maksoed*, *ma*^s *soet* uitgesproken, wordt deze letter enige malen als sluiters der eerste lettergreep geschreven (*مأسود* naast *معسود* en *معصود*). De verbinding der letters is willekeurig, prefixen en suffixen worden gemeenlijk los van het grondwoord geschreven, evenals de nadrukswijzers *lah* en *poen*. Daarentegen wordt *jang* vaak aan het volgende woord vastgekoppeld, en worden ook andere woorden soms aan elkaar gesmeed in de spelling. Men vergelijkte bijvoorbeeld *Djaitan* , *جائتن لاير* , *Lajar* , *دي نكري* , *dinegeri* , *دي ايکوته پاله* , *diikoetnjalal* , *بويلکي* , *boenji lagi*. Over het algemeen zijn de klinkers *oe* en *i* ook in gesloten lettergrepen door *wau* en *ja* aangegeven. Het ontbreken daarvan wijst gewoonlijk, doch ook weer niet altijd, op de uitspraak *e* of *a*. Anderzijds ontbreekt de *alif* nog al eens in de open lettergreep, waar men hem zou verwachten, zoals in het laatste der boven gegeven voorbeelden en *مندوت* , *mendapat*. Veelvuldig staat dit teken echter juist waar *e* moet worden gelezen. Enkele malen wordt gebruik gemaakt van

klinkertekens om de uitspraak van een woord aan te geven. Dit geschiedt vooral bij Javaanse woorden, waarin de *â*-klank wordt weergegeven met ꦱ , welk teken ook gebruikt wordt voor *ô*, een klank gelijkend op onze gesloten *o* en evenals deze gerekt, die in het Koetais in enkele aan het Toendjoengs ontleende woorden voorkomt. Op het punt van diacritische tekens is het handschrift zeer nauwkeurig te noemen. Ook *k* en *g* worden bijna altijd behoorlijk onderscheiden.

Prof. Snouck Hurgronje heeft t.a.p. ook gewezen op „het misbruik, dat in het handschrift gemaakt wordt van de *angka* ꦱ .” Dit geldt niet voor hs. N, behalve in die gevallen, waar het teken niet gebezigd is om woordverdubbeling aan te duiden, doch herhaling van hetzelfde woord in de zin, zoals bijvoorbeeld in de ook in het bedoelde artikel aangehaalde zin (ed.-Mees 126/3): *egoeng itoe didjoendjoeng oléh naga² didjoendjoeng oléh lemboe*, waar wij „*naga, naga*” moeten lezen. Dit is inderdaad een minder wenselijke toepassing van het verdubbelingsteken, die overigens veel in Maleise handschriften wordt aangetroffen. Het gebruik van de *angka* ꦱ in B, waar noch van woordverdubbeling, noch van woordherhaling sprake kan zijn, is echter meermalen te verklaren als een gevolg van het gebruik, zo men wil ook „misbruik” van dat teken, dat de schrijver van N heeft gemaakt, namelijk als verwijzingsteken voor overgeslagen woorden of stukken van zinnen, die in margine zijn ingevoegd. Het teken is dan boven de plaats, waar de invoeging moet geschieden, gezet, en achter het in margine ter invoeging geschrevene, in tegenstelling tot de gewoonte in andere handschriften, waar het vóór deze pleegt geplaatst te worden. De schrijver van B heeft de waarde van dit teken niet begrepen en het in margine staand als verdubbelingsteken opgevat (zie bijvoorbeeld de aantekeningen bij 124/13 en 209/10). S daarentegen heeft er geen moeilijkheden mee gehad. In het laatste gedeelte van N wordt voor de verwijzing tweemaal gebruik gemaakt van de *angka* ꦱ , wat minder gevaar voor vergissingen oplevert.

Wat de verhouding tussen de afschriften S en B tot hun origineel betreft, kan opgemerkt worden, dat zij het over het algemeen trouw hebben gevolgd. Omissies komen natuurlijk bij beide voor, evenals verknoeiingen door misverstaan van de tekst, doch hierin gaan zij zelden samen. Werkelijke verbeteringen van lezingen van N beperken zich tot zulke, die iedere lezer voor zich stilzwijgend zou aanbrengen. Slechts bij hoge uitzondering, indien ik mij niet vergis slechts tweemaal,

is een niet zo voor de hand liggende verbetering door beide afschrijvers gelijkelijk aangebracht (154/31 en 173/27).

Een vierde, tot voor kort onbekend handschrift werd in de zomer van 1939 op een der zolders van het Museum voor Natuurlijke Historie te Leiden gevonden tussen een collectie Indische naturalia, waarna het is opgenomen in de collectie van Maleise handschriften der Leidse Universiteitsbibliotheek (Cod.Or. 6825)¹). Het bestuur van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië liet van dit handschrift twee fotografische reproducties vervaardigen, waarvan er een aan het Bataviaasch Genootschap werd geschonken bij het schrijven van den Secretaris van genoemd Instituut, do. 24 Februari 1940, waaraan de hier vermelde bijzonderheden zijn ontleend. Op grond van de prachtige, haarscherpe reproductie (Mal. hs. K.B.G. 461), kan nog het volgende over dit handschrift (hier „I” genoemd) worden meegedeeld. Het is groot 120 bladzijden, geschreven op foliopapier in kolommen van 27—28 regels, welke een breedte van 9,5 bij een hoogte van 25 à 26,5 cm hebben. Het soms wat gedrongen schrift is zeer duidelijk. De bladzijden 21—35 dragen de sporen van door een Europeaan gelezen te zijn in enkele transcripties en verbeteringen in Latijns schrift. Daar bl. 21 van dit hs. correspondeert met bl. 144 der editie-Mees, dus volgt ná het door Tromp gepubliceerde fragment, is het waarschijnlijk, dat deze aantekeningen zijn geplaatst door iemand, die met Tromp's in 1888 geschreven artikel bekend was. Het handschrift bevat hetzelfde als het boven besproken hs. S, dus de eigenlijke Salasilah gevolgd door het verhaal over Marhoem Moearabangoen. De colophon, die volgt na de eigenlijke Salasilah (bl. 118), luidt: „tammat allah (*lees lah*) soerat asal radja² dinegeri Koetai Kartanegara kepada dalapan likoer hari boelan djoemãdoel-awwal tahoen bã³ kepada jaum assoeloes (السولوس) kepada tarich 1248.” Dit jaartal correspondeert met 23 October 1832, waarmee dit handschrift dus het oudst gedateerde is, dat wij bezitten. Het is echter niet werkelijk het oudste, daar de vergelijking aantoont, dat ook dit hs. een rechtstreeks afschrift van N moet zijn, evenals B en S. Evenals in deze afschriften komen hier verscheidene, gewoonlijk weer andere, fouten, berustend op misvattingen en verlezingen van het origineel in voor. Het schijnt mij echter toe — het loont de moeite niet dit tot in finesses na te gaan — dat dit afschrift van de drie het getrouwst aan zijn origineel is. Aan opzette-

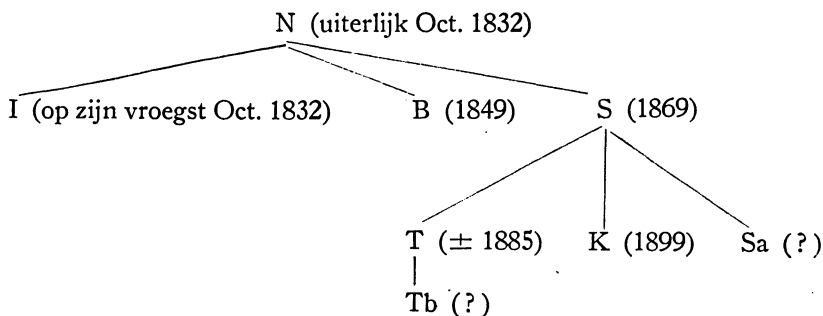
¹) Vgl. over dit hs. Ph. S. van Ronkel, Eene nieuwe uitgave van de kroniek van Koetai, BKI 100, 1941, bl. 405 v., met een facsimilé. (Noot v. d. red.)

lijke tekstverbetering heeft de afschrijver zeer weinig gedaan, en zelfs evidente verschrijvingen van N (bv. 154/31, 162/6, 168/8, 173/27) heeft hij klakkeloos — of was het uit wetenschappelijke zin of op speciaal bevel? — overgenomen. Uit de vele bewijzen, dat I inderdaad een afschrift van N, en de verhouding niet soms omgekeerd is, kan worden volstaan met de vermelding, dat het op 122/3 samengaat met B (onmisbare alleen in de *rakibah* bij N voorkomende woorden overgeslagen) en dat het op 154/10 zowel van B als S, die hier verschillende lezingen hebben, afwijkt, ten gevolge van de onduidelijke invoeging van een zinsnede in margine bij N.

Nu met N de archetypus bekend is geworden, levert de vergelijking van I, welke anders van de hoogste waarde geweest zou zijn, bijna geen belangrijke gegevens op, behalve voor de laatste thans in N ontbrekende bladzijden, zodat het slechts bij hoge uitzondering in de volgende aantekeningen behoeft te worden vermeld. Het meest waardevolle van dit handschrift is ongetwijfeld de boven aangehaalde colophon. Is deze werkelijk afkomstig van den afschrijver, dan hebben wij hiermede het bewijs, dat N van nog oudere datum dan October 1832 moet zijn. Het is echter zeer wel mogelijk, dat de datering is afgeschreven van de thans verloren gegane colophon in N. Vooral, indien het juist is, hetgeen ik geneigd ben aan te nemen, dat een Europeaan afschrift I voor zich heeft laten vervaardigen. Deze aanname berust voornamelijk op de „zakelijkheid” der inrichting ervan, met name de bladverdeling, waarbij de helft der bladzijden is opengelaten, klaarblijkelijk ten behoeve van het plaatsen van aantekeningen of een vertaling, en het feit, dat de kleine bladspiegel der eerste twee bladzijden in N, die in alle in Arabisch karakter geschreven manuscripten der Salasilah is nagevolgd, hier niet wordt gevonden. Zolang over I echter geen nadere bijzonderheden zijn te verkrijgen, zal de kwestie der datering van N wel onbeslist moeten blijven. In dit verband moet nog gewezen worden op één gegeven voor approximatieve datering, dat de tekst ons zelve verschaft. De laatste woorden vóór de colophon namelijk luiden (geciteerd naar I): „adapoen soeltan membawa oedjoeng 5 (in Eur.-Arabisch cijferschrift) orang”. Met den sultan kan niemand anders dan Moehammad Salihoeeddin bedoeld zijn, zoals B het dan ook heeft opgevat. Wanneer nu met zekerheid kon worden vastgesteld, wie het vijfde van zijn kinderen was en wanneer dit was geboren, zouden wij in deze van N afkomstige mededeling een prachtige terminus post quem voor de vervaardiging van onze archetypus hebben, en in de geboortedatum van het zesde kind de terminus ante quem. Nu is volgens de

aantekeningen vóórin N de latere sultan Soelaiman, die de vijfde der twaalf aldaar genoemde kinderen van sultan Salihoeëddin was, echter eerst geboren op 12 Dhoel-Ka^cdah 1253 (1838), dus ongeveer zes jaren later dan de datering in hs. I. Vermoedelijk waren er dus onder de vijf in hs. I genoemde kinderen enigen verwekt bij „orang keloearan”, die in de genoemde aantekeningen in N niet vermeld zijn. Ik heb hierover echter geen nadere inlichtingen kunnen verkrijgen. Over de geboortedatum van sultan Soelaiman bestaat enige onzekerheid — sommigen zeggen, dat hij in 1833 is geboren — doch de bovenaangehaalde datum wordt bevestigd door de mededeling van Gallois (Korte aantekeningen gedurende eene reis langs de Oostkust van Borneo, BKI 4, 1856, bl. 224 v.) dat de sultan van Koetai in 1850 pas 12 jaar oud was.

De onderlinge verhouding der acht thans bekende handschriften der Salasilah kan nu aldus worden voorgesteld :

§ 2. Inrichting en aard van de commentaar.

Het zou mij het liefst zijn geweest om een diplomatische heruitgave in Arabisch schrift te geven van het tot nu toe oudste bekende handschrift N, waarbij de lezingen der andere handschriften bijna geheel genegeerd zouden kunnen worden, doch om redenen van praktische aard is hiervan afgezien. Om het gemis aan een dergelijke reproductie van N zoveel mogelijk te vergoeden, wordt in de commentaar een volledige collatie van N met de op B berustende tekst der editie-Mees opgenomen ¹⁾. Volledig is deze collatie in zoverre, dat ook van alle

¹⁾ Voor de laatste in N ontbrekende bladzijden zijn I en S gecollationneerd. Ofschoon S grotendeels overeenkomt met zijn afschrift K, is toch, ter vermindering van hinderlijk naslaan, niet naar de door Mees in het aanhangsel op zijn uitgave opgegeven variae lectiones van dit handschrift verwezen. De vergelijking van de lezingen der handschriften I, B en S kan ons in vele gevallen zonder moeite de oorspronkelijke lezing van N doen herstellen.

kleine verschillen ten aanzien van de al of niet aanwezigheid van voegwoorden, nadrukswijzers, woordverdubbeling, pronominale suffixen e.d. rekenschap is afgelegd, ook in die gevallen, waar N zeker onjuist is of waar de zin van de tekst niet in het geding schijnt te zijn. Dit laatste mag voor een uitgever geen reden zijn afwijkende lezingen te verzwijgen, daar zijn opvatting van bepaalde passages, hoe voor de hand liggend ook in zijn ogen, niettemin verkeerd kan zijn. Onze tekst geeft er bovendien meer dan één voorbeeld van, hoe een enkel *maka* of *-nja* meer of minder een onduidelijke passage verstaanbaar kan maken.

De opgaven der lezingen van N zijn zo kort mogelijk gehouden. Vaak was het niet nodig om de lezing der editie ook te vermelden. Als bijvoorbeeld voor 122/15 wordt opgegeven „N *berapa*”, dan betekent dat, dat N deze lezing vertoont in plaats van het enige daarop gelijkende woord in de bedoelde regel der editie-Mees, namelijk *beberapa*. Evenzo staat 125/1 „N *laloelah*” voor *lalo* in de tekst, 118/6 „N *masing*” voor *masing-masing* e.d. Dr. Mees paste dezelfde methode toe voor de opgave der variae lectiones van K. Als N dezelfde lezing als T volgens een voetnoot der uitgave vertoont, dan is dat weergegeven met „als Tnt.” met het nummer van de noot. Wanneer N samengaat met een in een voetnoot verwerkte lezing van B vindt men „als Bnt.”. Indien N een of meer woorden meer heeft dan de uitgave, dan is alleen het woord waarachter de invoeging moet plaatshebben opgegeven: „118/3 N *orang na seorang*” betekent dus, dat N daar *seorang orang toea* iplv. *seorang toea* leest. Waar B een of meer woorden meer heeft dan N is dat gemakshalve aangegeven met „N ontbr.” voor „ontbreekt bij N”, hoewel het gebruik van deze term strikt genomen niet juist is.

Op het punt van de spelling kon niet dezelfde volledigheid worden betracht. Het was ondoenlijk in alle gevallen, waar de spelling door Dr. Mees is aangepast aan de spelling van Van Ophuijsen (vgl. Bespr. 298 vv.), die van N weer te geven. Stilzwijgend zijn over het algemeen voorbijgegaan het al of niet voorkomen van initiale of intervocalische *h*, de schrijfwijze van de *pepet* met *alif*, de verschillende schrijfwijzen voor eind-*hamzah* e.d. Zelfs als N *ba-* of *be-* heeft in plaats van *ber-*, is dat niet steeds verantwoord. Wanneer echter een woord uit hs. N moest worden aangehaald, dan is zoveel mogelijk de spelling van het handschrift gevolgd. Als dus bijvoorbeeld de editie *kekallah* heeft, N كاكال , dan is *kakal* getranscribeerd, in navolging van de spelling van het manuscript, niet ter navolging in de uitspraak. Zo is ook bij aanhalingen uit N de *angka* ٢ uitgedrukt door het cijfer 2.

De schrijfwijze van de *pepet* met *alif*, die in alle handschriften der Salasilah zo storend werkt, en die naar alle waarschijnlijkheid voornamelijk haar oorzaak vindt in de Bandjarese moedertaal der afschrijvers, wordt soms ook aangetroffen in stukken van rasechte Koetaiers, wier uitspraak deze spelling geenszins rechtvaardigt. Dit moet echter eveneens aan Bandjarese invloed worden toegeschreven, eensdeels door het voorbeeld van de Bandjarese schrijvers, die te Tenggarong emplooi vonden, andersdeels ook doordat, naar men gezien de invloed der Bandjarezen in Koetai in het algemeen mag aannemen, de meeste godsdienstige en belletristische litteratuur in Koetai van Bandjarees-Maleise oorsprong was. Van het bestaan hebben van een levendige litteraire activiteit, zoals men die in het Bandjarese heeft gekend, is mij in Koetai niets gebleken. Indien men zeker weet met een stuk van onverdacht Koetaise herkomst te doen te hebben, wat echter maar zelden het geval zal zijn, beantwoordt de transcriptie met *e* in het bedoelde geval beter aan de bedoeling van den schrijver dan de letterlijke navolging van het handschrift. In de uitgave der korte versie van de Salasilah, welke door een Koetaïnees is geschreven, heb ik haar dan ook zonder aarzelen toegepast. Bij de weergave van lezingen van N, waarbij de bedoeling voorzat de aard van dat handschrift zo nauwkeurig mogelijk door het inadaequate medium van het latijnse schrift te doen uitkomen, kon dit natuurlijk niet geschieden.

Bij de eigenlijke commentaar is eveneens gestreefd naar korthed, voornamelijk door bij het voorkomen van een reeds besproken woord niet te verwijzen naar de betreffende aantekening, en door als regel alle afleidingen van een grondwoord, die in de tekst voorkomen, te bespreken op de plaats, waar er het eerst een wordt aangetroffen. Met behulp van de klapper kan men onmiddellijk vinden of, en zo ja, waar een woord met zijn eventuele afleidingen besproken is. Overigens volgen de aantekeningen de tekst regel voor regel en woord voor woord. Verbeteringen van lezingen in de editie, al of niet naar N, zijn, ook wanneer dezelfde enige malen op één bladzijde moeten worden aangebracht, telkens bij de betreffende regel opgenomen. Alleen bij op elkaar volgende of niet ver uiteenstaande regels is hiervan bij uitzondering afgeweken. Hierdoor zal men in staat zijn van iedere gewenste regel in de editie in een oogopslag vast te stellen, hoe de lezing van N is en of tekstverbetering dient te worden overwogen. Men houde er mee rekening, dat de commentaar zich voornamelijk met de door N gegeven vorm van de tekst bezighoudt. Bij aanhalingen van zinnen uit de tekst wordt dus steeds de lezing van N gevolgd, wat de spelling

betreft echter slechts in zover deze in de aantekeningen ter plaatse is weergegeven.

Het scheen mij onnodig toe de in de editie ten opzichte van de spelling van Van Ophuijsen gemaakte fouten (vgl. Bespr. 303) steeds te verbeteren, al heb ik soms waar misverstand mogelijk scheen met „t.r. . . .” een spelling herzien.

Hoe meer men de Salasilah bestudeert, hoe meer men tot de overtuiging komt, dat de tekst, die wij thans kennen, ook in zijn oudste en beste vorm, handschrift N, vele corrupte plaatsen vertoont. Waar een plaats mij verminkt toescheen, is dat, voorzover niet getracht werd haar bij conjectuur te verbeteren, aangegeven. Kleine ongeregelheden in de zegswijze en minder „logische” uitdrukkingen of schrijffoutjes van ondergeschikt belang, zijn evenmin als niet storende drukfouten in de uitgave gesignaleerd.

De commentaar heeft voornamelijk ten doel de tekst taalkundig op te helderen. Het criterium voor de bespreking van woorden is het ontbreken in de Maleise woordenboeken, hetzij van het woord zelf, hetzij van de betekenis waarin het in de Salasilah verschijnt, en soms ook van de vorm der afleiding van een overigens bekend grondwoord. Als maatstaf heb ik zoveel mogelijk de derde druk van het Nieuw Maleisch-Nederlandsch Woordenboek van H. C. Klinkert (1916) genomen. Ofschoon Wilkinson's Malay-English Dictionary (1932) wat betreft het aantal opgenomen grondwoorden en de definitie der betekenissen over het algemeen veel beter is, schiet het tekort in de opgave van afgeleide vormen, ook wanneer de betekenis daarvan niet onmiddellijk volgens de regels der grammatica uit die van het grondwoord is af te leiden, wanneer dus ook de afgeleide vormen op het terrein der lexicografie thuis behoren. Bovendien kon niet worden aangenomen, dat dit woordenboek in handen was van ieder, die zich voor de Salasilah zal interesseren. Zo zijn verschillende, met name uit het Javaans ontleende woorden, die men in dat woordenboek verklaard vindt, toch opgenomen. Verder zijn in de tekst voorkomende Koetaise woorden, die men ook kan vinden in het Maleisch-Nederlandsch Woordenboek van H. von de Wall en Van der Tuuk's Aanhangsel daarbij, die helaas langzamerhand in het vergeetboek beginnen te raken, niettemin in de commentaar besproken, alleen dan met opgave van deze bron, wanneer de hierdoor gegeven verklaring mij niet geheel juist voorkwam of ik er geen bevestiging van kon krijgen. Op dezelfde wijze werd gehandeld met Tromp's verklaringen, voorzover zij zuiver Koetaise woorden betreffen. Javaanse leenwoorden zijn, voorzover in Klinkert ontbrekend, zonder onderscheid

opgenomen, hoe algemeen bekend sommige ook geacht mogen worden te zijn en zonder dat rekening is gehouden met de moderne Maleise schrijf- en beschaafde omgangstaal, die men niet onaardig wel „basa podium” noemt.

Vermoedelijk zal van sommige woorden een betekenis Koetais worden genoemd, die in werkelijkheid algemeen Maleis is. Door de onvolledigheid van onze woordenboeken is dit euvel onvermijdelijk. Men neme in dit verband in aanmerking, dat in de aantekeningen met „Maleis” het z.g. Riouw-Maleis der woordenboeken, met name dat van Klinkert bedoeld wordt.

Voor de etymologische vergelijking van dialectische woorden heb ik mij in hoofdzaak beperkt tot andere Maleise dialecten, voorzover gegevens daarover tot mijn dienst stonden. Hierbij is ook enige aandacht besteed aan de taal der zogenaamde „Sea Dyak” van Serawak en West-Borneo, welke dicht bij het Maleis staat en juist voor de vergelijking met de Maleise dialecten van Borneo van veel belang is. Uit het druk gebruik, dat bij de comparatio van het Bandjarees is gemaakt, make men niet op, dat dit Maleise dialect zo bijzonder nauw verwant is aan het Koetais. Het vindt meer zijn oorzaak in het feit, dat schrijver dezes van dit levende Maleise idioom de meeste studie heeft gemaakt en in de overweging, dat het een onmiskenbare invloed op het Koetais heeft uitgeoefend en daar nog mee voortgaat. Overigens staat het in vele opzichten verder van het Riouws af dan het Koetais.

Naar de localisatie van aardrijkskundige namen is geen diepgaand onderzoek ingesteld. Voorzover zij ook voorkomen op de internationale kaart van Borneo zijn zij bekend verondersteld. Omtrent vele andere namen kon ik noch bij mijn helpers te Tenggarong, noch bij de Topografische Dienst te Samarinda opheldering verkrijgen. Zulke namen, waarvan de meeste nog wel plaatselijk bekend zullen zijn (vgl. Tromp, bl. 7) en sommige waarschijnlijk op door mij niet geraadpleegde kaarten zijn te vinden, zijn met een vraagteken in de commentaar opgenomen. Evenmin is bijzondere zorg besteed aan de vaststelling van de juiste vorm en uitspraak der eigennamen in de opsommingen aan het eind der kroniek. Wat hierover is opgemerkt berust op losse en niet steeds volkomen betrouwbare inlichtingen.

§ 3. *Enkele opmerkingen over taal en stijl der Salasilah.*

De taal der kroniek kan men ruwweg karakteriseren als litterair Maleis met Koetaise inslag. Het Koetaise element wordt voornamelijk uitgemaakt door:

1. In het Maleis niet bekende woorden.
2. Afwijkende betekenis van ook in het Maleis voorkomende woorden.
3. Het gebruik van andere formantia dan in het Maleis bij afleidingen van bepaalde grondwoorden zonder onderscheid in betekenis (-i iplv. *-kan*, *be(r)*- iplv. *me-* en omgekeerd).
4. Enkele zeldzame gevallen van niet in het Maleis of in die taal in een andere betekenis gebruikte vormen.
5. De vorm van enkele prefixen (*be-*, *pe-* en *te-* iplv. *ber-*, *per-* en *ter-*).
6. De uitspraak, voorzover die uit de spelling is op te maken.

Aangaande de eerste vijf punten geven de aantekeningen voldoende opheldering. Wat het zesde betreft valt op te merken, dat de spelling, waarschijnlijk dank zij de ongeletterdheid van den schrijver, vaak meer fonetisch is dan in andere Maleise handschriften het geval pleegt te zijn. Zo bijvoorbeeld in het veelvuldig „ontbreken” van initiale en intervocalische *h* als in *oeloe*, *ilir*, *saoet*, *liat*, *daoeloe* e.d. naar de uitspraak. Verder in de veel voorkomende schrijfwijze van de eind-*k* met *hamzah*. Bij het hieromtrent in Bespr. 301 v. te berde gebrachte kan nog gevoegd worden, dat de uitspraak der eind-*k* als „opgeslokte *k*” in het Koetais, anders dan in het Maleis, doch evenals in het Minangkabaus en het Midden-Maleis, ook in afleidingen met de suffixen *-an* en *-i* behouden blijft. Voor het Koetaise taalbewustzijn kan er dus al zeer moeilijk enig verschil bestaan tussen de uit *k* ontstane *hamzah* in woorden als *mano*^s en *ana*^s, en die in oorspronkelijk op een vocaal uitgaande woorden als *tembako*^s, *djenaka*^s en *poela*^s. Bij de transcriptie van Koetaise woorden is in het algemeen voor deze klank het teken „^s” gebezigd. Waar een in het handschrift of de editie met *k* geschreven woord is besproken, en de uitspraak verder geen wijziging behoeft, kwam mij dit echter onnodig voor. Hierbij zij nog aangetekend, dat de eind-*k* in *Bandjarese* woorden als *k* (implosief) moet worden uitgesproken.

De in Bespr. 299 gestelde vraag, of spellingen als *te(r)kedjoed*, *gelab* en *tiarab* e.d. op de Koetaise uitspraak teruggaan, kan ik evenmin als destijds met zekerheid beantwoorden. Het is overigens bekend, dat ook in andere Maleise handschriften wel onderscheid, doch zelden konsekwent, wordt gemaakt tussen eind-*p* en eind-*b*, en dat sommige zuiver Maleise woorden zelfs vrij constant met eind-*b* worden geschreven,

zoals bijvoorbeeld *lembab*. Evenmin als K. Wulff ¹⁾ daartoe in staat was voor het Peraks kan ik in het Koetais een duidelijk onderscheid in de uitspraak van met *-p* en *-b* gespelde woorden waarnemen. Wel meent Wulff een klein onderscheid te horen in de eind-*d* van Arabische leenwoorden en de eind-*t* van echt Maleise woorden, hetgeen mij echter ook ontgaat. De moeilijkheid is gelegen in het feit, dat de dentale en labiale eind-occlusieven in het Koetais zowel als het Peraks, het Bandjarees (hier ook de gutturale) en waarschijnlijk eveneens de andere Maleise dialecten, implosieven zijn, waardoor eventueel verschil tussen media en tenuis voornamelijk uit een gering onderscheid in de uitspraak der voorafgaande klinkers zou moeten blijken. Een betrouwbare beslissing van deze kwestie is misschien slechts langs instrumentale weg te bereiken. Tegen het veronderstelde mediale karakter van de eind-occlusieven in enkele woorden pleit in ieder geval het feit, dat zij bij afleiding met *-an* of *-i* tenues zijn, schoon vaak als mediae geschreven. Dit is, naar men weet, zelfs het geval bij afleidingen van op een media eindigende Arabische woorden, zoals in *kewadjiban*, dat als *kewadjipan* wordt uitgesproken.

Zoals reeds boven is opgemerkt, is de spelling met *alif* voor *pepet* toe te schrijven aan Bandjarese afschrijvers of de invloed van Bandjarese spelgewoonten. Verder verraadt de vorm van sommige woorden, vooral in de afschriften van N, ook anderszins Bandjarese invloed. (vgl. Bespr. 300 v.).

Volgens de mening van sommigen te Tenggarong is de teboekstelling der Salasilah te danken aan den door Tromp op bl. 67 zijner verhandeling als den enigen werkelijken kenner der kroniek geloofden Pangéran Sjarif Sokmawira, die haar gedictieerd zou hebben aan een Bandjarees. De historische onmogelijkheid hiervan wordt voldoende aangetoond door het feit, dat deze Pangéran een zoogbroeder van den in 1838 geboren Sultan Soelaiman was, terwijl, zoals wij zagen, het oudst gedateerde handschrift het jaartal 1832 draagt. Bovendien draagt onze archetypus N er alle sporen van een afschrift te zijn van een ouder, reeds op sommige plaatsen defect handschrift. Toch mogen wij deze overlevering niet geheel als waardeloos verwerpen, namelijk in zoverre, dat het zeer wel mogelijk is, dat de tekst door dicteren tot stand is gekomen. Hierin zou de verklaring gevonden kunnen worden voor het ontstaan van een typische wending, die in de Salasilah zo vaak voorkomt, dat men ze

¹⁾ Beobachtungen über die aussprache des malayischen im Sultanat Perak, Acta Orientalia IV, 269.

bijna een stijlfiguur zou kunnen noemen. Ik heb hier het oog op de volkomen overbodige herhaling van het subject in de zin, zoals bijvoorbeeld in: *maka laloe disoesoeinjalah anaknja itoe oléh Njai Djaitan Lajar, maka iapoen menjoesoelah anaknja itoe* (121/2, twee gevallen); *maka boeihpoen sesaklah Mahakam oléh boeih itoe* (125/15, met verandering van grammaticaal subject); *maka iapoen sampailah ia ke Beroenai* (145/27); *maka iapoen sampailah adji itoe ke Sambas* (152/8); *maka tadjau itoe dinaikkanlah keatas balai tjandipoera tadjau itoe* (185/32); *maka segala orang mengadappoen boebarlah ia* (227/17); *maka Radja Mandarsahpoen rebahlah ia sakit* (239/6). Zeer vreemd is wel: *maka haripoen malamlah ia* (173/18), wat waarschijnlijk wel een schrijffout is in verband met het daarop volgende: *maka Meragoei doea laki binipoen bermalamlah ia*. Het komt mij voor, dat deze figuur typisch is voor de verhalende stijl van iemand, die gedwongen is zijn verhaal ongewoon langzaam te doen, zoals bij dicteren het geval is. Men vergelijk de volgende zin uit de Hikajat Sri Rama van Maxwell, die immers ook op de mondelinge voordracht teruggaat: *maka Kera Ketjikpoen beriang-ianglah ia kepada segala déwata*¹).

Een ander stijlelement van geheel verschillende aard en veel meer belang zijn de korte rhythmische passages, die soms in stereotype beschrijvingen met het proza afwisselen. Daar dergelijke passages in handschriften noch tekstuitgave door schrijfwijze of druk worden onderscheiden van de gewone prozagedeelten, zodat men er licht overheen leest, terwijl de herkenning van de vorm soms een hulpmiddel kan zijn om de tekst beter te begrijpen, moge dit verschijnsel hier enigszins uitvoerig worden besproken.

De langste rhythmische passage vindt men in de klaarblijkelijk traditionele woorden, gesproken door de twee partijen tijdens een vorstelijk huwelijksaanzoek op bl. 165. De vertegenwoordiger van den prins, voor wien het aanzoek wordt gedaan, spreekt tot de moeder van het meisje:

¹) JSBRAS 17, 1887, bl. 69. In de „romanised edition” van dit volksverhaal in hetzelfde tijdschrift (55, 1910, bl. 86) is *ia* evenals *segala* geschrapt. Misschien wel opzettelijk, want deze heruitgave bevat meer „verbeteringen”. Ofschoon Winstedt er zijn naam aan heeft gegeven, is het duidelijk, dat de transcriptie het ongecorrigeerd product is van een afschrijver, die zijn taak weinig ernstig heeft opgevat, getuige verschillende verkeerde transcripties en vele omissies van woorden en zelfs hele regels. Als authentieke taalbron kan daarom slechts de oude uitgave gebruikt worden.

(kaoela njaī) dititahkan oléh Déwa Adji
disoeroeh oléh Déwa Ratoe
hendak mengandoeng, hendak mengapang
hendak bertedoeh dikajoe agoeng
hendak berlindoeng dikajoe besar
hendak berlindoeng kehoedjanan
hendak bernaeng kepanasan
(djikanja seperti orang pandai)
hendak menggantikan pisau ditangan
hendak menggantikan pahat didjari
(sekarang ini orang tiada tahoe)
akan pendjerat tangga rentas
akan pendjerat djamban hanjoet
minta djala, djala benang
minta djala, djala soetera
minta djala, laloe boléh
minta rénggé, laloe dapat.

Hierop antwoordt de moeder van het meisje:

(akoe ini) seperti lading penjanga darah
lamanja kena, lamanja loeka
seperti lantjang diboerit djamban
lambatnja goegoer, lambatnja disambar
(apa djoeakah akoe ini)
tiap-tiap orang laki(-laki) berbini
tiap-tiap orang bini berlaki.

En enige regels verder zegt degen, die het aanzoek doet, vragend naar de verlangde bruidschat, nog:

kami minta goegoeri oetang
kami minta goegoeri barih.

In twee bijna gelijkkluidende beschrijvingen van de tandevijlingsceremonie (bl. 132 en 138) vinden wij de volgende passages:

- a) pepangkon besar tinggal ditanah
pepangkon renik naik kebalai. (138 *diatas* iplv. *naik*)

- b) (berboenjilah bedil dialoen-aloen)
 pasang tjetjorong dikota tjondong
 pasang meriam dirantja^s soedji.
- c) poepoeslah pendaengan oléh si Loemadjang
 sampoenlah pendaengan oléh si Loemakoe
 gigi sebintir dibelah waloe
 gigi sebilah dibantjar toedjoeh
 gigi lakoe menjirip lais
 doea belas goerindjam giginja
 berdjoentaian poentjak reboengnja.
 (samengesteld uit de lezingen van 132 en 138).
- d) demi berlari air pinangnja
 demi beroendja-roendja air sirihnja.

. Uit deze voorbeelden zien wij, dat dergelijke stukken zich niet alleen door hun rythme, doch tevens door parallellisme van het gewone proza onderscheiden. Dit is eveneens typerend voor de rhythmische gedeelten in de Maleise z.g. *pengliipoer-lara*-verhalen, en voor de Minangkabause *kaba* en de Midden-Maleise *andaj-andaj* in hun geheel. Dezelfde kenmerken van deze oude Maleise verhaalvorm¹⁾ vindt men ook in de Koetaise verhalen, welke men *pekenan* noemt. In deze is het parallellisme zo sterk, dat men kan zeggen, dat zij geheel bestaan uit strofen van telkens twee regels, waarin met andere woorden hetzelfde of ongeveer hetzelfde wordt gezegd. De regels bestaan meestal uit vier, soms uit drie woorden, waarvan het gezamenlijke aantal lettergrepen normaliter varieert tussen acht en tien, wat echter, vooral bij lange namen en woordherhaling, wel eens belangrijk wordt overschreden.

Voor de parallelle uitdrukkingwijze heeft het Koetais een technische term, nl. *taki*; zich daarvan bedienen heet *betaki*. Een bijkomende eigenaardigheid van dit *taki* is, dat een deel van de hierin gebruikte woorden niet tot de dagelijkse taal behoren. Door het gebruikmaken van verouderde en uit andere talen ontleende woorden, die in de spreektaal niet bekend zijn niet alleen, doch ook door het bezigen van gewone woorden in een, men mag wel zeggen willekeurig daaraan gegeven

¹⁾ Vgl. Dr. P. Voorhoeve, Uit de letterkunde van Zuid-Sumatra, Supplement op het Triwindoe-gedenkboek Mangkoe Nagoro VII, Soerakarta 1940, bl. 133, en Dr. C. Hooykaas, Over Maleische Literatuur, bl. 46 vv. en de daar geciteerde werken.

betekenis, doet dit *taki* aan als een echte kunsttaal. En daar de *belians* en *déwa's* zich bij de uitoefening van hun functie van het *taki* bedienen, is het waarschijnlijk, dat wij er tevens de Koetaise ceremoniële of priestertaal in voor ons hebben.

Meer voorbeelden uit de Salasilah van de echte *taki*-stijl, in elk waarvan een of meer woorden voorkomen, die de spreektaal niet kent, zijn:

baoe tjekoer baoe balōnja
baoe djerिंगau baoe toeboehnja (177/7, vgl. 128/21)

mangkin sehari mangkin besar
sin semalam sin langgoeng (129/9, vgl. 170/20)

mangkin sehari sin besar
mangkin sehari sin tjerdik (128/29, 177/11)

demi semangka dibelabar
demi entimoen diboemboeni (128/30, 177/13)

pasang bedil dipebajakan
egoeng-gendang dipetjaramkan (132/27, vgl. 139/10)

bersoerak bergantoeng diawan
beteri bergantoeng diméga (132/33)

Adjipoen mengantokkan érau
Adji menjোধahkan sawat (132/26)

mengarioek (mengerojok?) kerbau génggong
menjembelih banténg menamang (134/18, 135/7)

djarikoe dipatoek tedoeng ari
pinggangkoe dibelit tedoeng boelan (161/8).

Zonder mij te begeven in een nader onderzoek naar het wezen van dit rythme, waarbij het nog te weinig bestudeerde Maleise woordaccent blijkbaar, evenals dat in pantoen en sja^cir het geval is, een veel belangrijker rol speelt dan het aantal lettergrepen, wil ik hier nog enige rhythmische strofen uit de tekst aanhalen, welke zich niet van litteraire woorden bedienen :

egoeng siang ditopéngkan
egoeng malam diwajangkan (134/31)

(baris orang ditanah pepangkon)
gandjoer pandjang bergembala merak
gandjoer p.nt.ng bergembala benang (136/18)

djebang demi soesoen sirih
perisai demi sisik tenggiling (136/21)

(maka) léman soedah terbentang
oelas boemi soedah terhampar (136/23)

laki-laki kandjar ditanah
bini-bini kandjar diroemah (132/20, vgl. 139/5, 192/5/9)

laki-laki mengadang ditanah
bini-bini mengadang diroemah (177/1, vgl. 178/13)

orang laki bekerdja ditanah
orang bini bekerdja diroemah (183/15).

Hoe het rythme van zulke vaste uitdrukkingen kan worden bedorven ziet men in de ontwikkeling van de strofe:

bedil demi peroempoeng toenoe
egoeng-gendang demi katjang diaroe (128/5)

waarin de samenstelling (*e*)goeng-gendang als één woord kan worden opgevat. In 130/31 vinden wij:

egoeng-gendang demi katjang diaroe
soeara bedil demi peroempoeng toenoe.

Hier bederft de toevoeging *soeara* de maat enigszins, evenals *boenjinja* op dezelfde plaats in 135/16. Maar deze uitdrukking past zo nog niet geheel in de hikajatstijl, die er van maakt (134/24): *maka orangpoen memboenjikan bedil seperti peroempoeng toenoe, egoeng-gendang seperti katjang diaroe* of (178/11) *maka berboenjilah egoeng-gendang demi katjang diaroe, témbak bedil demi peroempoeng toenoe*. Nog een stapje verder, een enkel voegwoord meer, en van het oorspronkelijke rythme

is niets meer over. In deze voorbeelden slaan wij als het ware de ontwikkeling, of liever achteruitgang, van de pittige, rhythmische uitdrukingswijze tot de onbeholpen, slappe hikajatstijl in processu gade.

Ook door de invoeging van voegwoorden en partikels als *lah* en *poen* wordt het rythme ongunstig beïnvloed, als bijvoorbeeld in:

maka berlénggangkah boemi ditidjaknja
bergoentoerlah langit diseroedoekinja (131/25, vgl.
192/28)

waar men behalve *maka* ook de beide *lah*'s zou willen schrappen.

Het parallelisme in de behandelde uitdrukkingen is naast het veelvuldig ontbreken van de in prozastijl onmisbare voegwoorden en nadrukswijzers een zekere waarborg, dat zij niet toevallig rhythmisch zijn. Dit laatste zou wel het geval kunnen zijn met deze passage:

ada jang diakoenja anak
ada jang diakoe tjoetjoe
masing-masing dibekalinja
ada jang diberinja talam
ada jang diberinja sengan tembokang
masing-masinglah dengan kadarnja (140/8).

Het gebruik van *ada jang* bepaalt reeds de parallele uitdrukingswijze, terwijl de structuur van het Maleis daarbij het rythme als vanzelf met zich meebrengt.

Niet toevallig schijnt mij echter toe het, gedeeltelijk bedorven, rythme in de beschrijving van het fabuleuze rijdier Lemboe Soeana:

bergading berbilalai roepanja seperti gadjah
bertaring seperti roepa matjan
bersirik (bersoerai?) seperti roepa koeda
toeboehnja toeboeh koeda bersajap
bertadji seperti roepa goerda
berékor seperti roepa naga
bersisik sepandjang toeboehnja (126).

Tenslotte zij nog de aandacht gevestigd op de beschrijving van een vechthaan, die behalve rhythmisch ook rijmend is, en uitgezonderd wat betreft het aantal regels, de sja^cir-vorm vertoont:

boedjang landjoean rantjah kaki
berkokok bergentar boemi
edjoeng pérak kemoedi besi
sisiknja pérak koekoenja besi
disaboeng bertaroehkan diri (162)

en korter :

edjoeng pérak kemoedi besi
bersisik pérak bertadji besi
maka berkokok bergentar boemi (141/32).

Waar de teboeksteller van de Salasilah er niet wars van is geweest het proza met poëtische stukjes af te wisselen, zoals dat bij de mondelinge voordracht wel in nog sterkere mate gebruikelijk zal geweest zijn, kan men er zich over verbazen, dat men in het gehele werk geen pantoens ontmoet. Het is echter een merkwaardig feit, dat de pantoen bij de Koetainezen, voorzover mijn ervaring tenminste reikt, niet bekend is. Mocht ik mij hierin vergissen, en zou deze litteraire vorm toch in het Koetaise worden aangetroffen, zonder dat recente invloed van elders, met name van Bandjarezen, onder wie de pantoen zeer geliefd is, is aan te tonen, en misschien onder een andere naam, in ieder geval speelt zij toch niet die belangrijke rol in het sociale leven, die men haar elders ziet vervullen. Terwijl bijvoorbeeld in Bandjermasin bij het ouderwetse huwelijksaanzoek pantoens worden gebezigd, zien wij in de Salasilah hiervoor de *taki*-stijl gebruikt. Ook van de fixatie van adatregels in pantoens, zoals die elders wordt aangetroffen, is mij niets gebleken; ook in de Oendang-oendang Beradja Nanti, het Koetaise adatwetboek, komen geen pantoens voor.

§ 4. *Elementen van vreemde oorsprong in de Salasilah.*

Bij de lectuur van de Salasilah krijgt men de indruk, dat de „auteur” zich bij zijn weergave van de oorsprongsmythen der eerste Koetaise vorsten en de latere geschiedenis van het vorstenhuis grotendeels gehouden heeft aan wat de overlevering daarover vertelde. Van onmiddellijke ontlening uit de Maleise litteratuur van verhalen en legenden is dan ook volgens Dr. Mees, die hiernaar een onderzoek instelde, geen sprake. Anders is het gesteld met het gedeelte, dat handelt over de reis van Maharadja Soeltan met Maharadja Sakti en den Moearakamansen vorst Maharadja Indramoelia naar Madjapait, welke ten doel had „om adat te gaan vragen”. De lessen, die door den roemruchten Bermawidjaja en Patih Gadjah Mada (Meda volgens Koetaise uitspraak) aan

de Borneose vorsten worden gegeven, verschillen in taal en stijl duidelijk van het hoofdverhaal, en van twee gedeelten heeft men dan ook kunnen bewijzen, dat zij uit een ander Maleis werk zijn ontleend. Cense heeft er namelijk in zijn dissertatie (bl. 139, noot 2) op gewezen, dat de in 212/16—213/4 en 217/1—219/34 voorkomende onderwijzingen overgenomen zijn uit de bekende vorstenspiegel Tadjoesalatin of Makota segala radja-radja. De redactie van deze stukken in de Salasilah wijkt af van die van alle mij bekende uitgaven, doch staat dichter bij die der editie-Roorda van Eysinga (bl. 63 vv. en 139 vv.) dan die van de Bataviase uitgave van 1864. In de uitgave van Van Dorp (Semarang 1866, vgl. Brandes, TBG 38, bl. 272) komen de bedoelde passages in het geheel niet voor. Afgezien van kennelijke fouten in de kroniek betreffen de verschillen somtijds slechts de taal en het woordgebruik, waarbij het opvalt, dat de Salasilah meermalen natuurlijker Maleis geeft dan zijn vroeger om zijn taal ten onrechte zo hoog geroemde voorbeeld, doch somtijds drukt de Kroniek zich geheel anders uit. In hoeverre deze verschillen zijn toe te schrijven aan de persoon, die de passages in de kroniek verwerkte of inlaste en de afschrijvers van het werk, is niet met zekerheid te zeggen, daar wij niet weten, of niet soms gebruik is gemaakt van een ons onbekende, van de editie-Roorda van Eysinga afwijkende tekst. Het is echter wel waarschijnlijk, dat de inlasser bij het overnemen enkele wijzigingen doelbewust heeft aangebracht, en van één soort van dergelijke veranderingen kan dit wel met zekerheid worden gezegd. Ik heb hier het oog op het feit, dat overall, waar in de Tadjoesalatin sprake is van Allah, de kroniek zijn vermelding vermijdt of er iets anders voor in de plaats stelt. Zo vervangt hij *hamba Allah* door *ra^cjat* (212/18), *ḥaḳḳ soebḥānahoe wata^cālā* door *hati jang baik* (219/17), *Toehan sarwa sekalian ^calam* door *radjanja* (217/4) en dergelijke meer. Geheel in overeenstemming met deze heidense houding wordt het woord *sjarī^cat* door *^cadat* vervangen (217/26/29) en *atas segala perempoean farḍoe menoetoeḥ sekalian toeboehnja* van zijn te sterk islamitische tint ontdaan door het weer te geven met *atas segala perempoean tiada patoet dilihat toeboehnja* (213/34). Degeen, die de betrokken passages inlaste, was er zich dus wél van bewust, dat de vermelding van Allah en alles, wat al te duidelijk des Islams was, niet in dit zich nog in voor-Mohammedaanse tijd afspelende gedeelte der kroniek paste ¹). Verschillende andere afwijkingen

¹) In dit opzicht onderscheidt zich trouwens de gehele kroniek gunstig van sommige andere Maleise historische werken. In de Salasilah wordt nooit ook maar de minste moeite gedaan het heidense karakter der meegedeelde oorsprongs-

berusten op misverstaan van de oorspronkelijke tekst. Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar de aantekeningen, waar de afwijkingen van de editie-Roorda van Eysinga („vE”) zijn gesignaleerd, voorzover de tekst der Salasilah verbetering of verduidelijking behoeft of de verschillen van enig belang schijnen.

Andere gedeelten zijn volgens Cense t.a.p. aan de Javaanse zedekundige litteratuur ontleend. Hij wijst op de verwantschap van de passage, die handelt over de vijf personen aan wie men een sembah verschuldigd is (214/29—215/22), met een passage in de Woelang Rèh, waar een opsomming van dergelijke aard wordt aangetroffen. De woorden van Dr. Mees, als zou de opsomming in de Salasilah „zijn voorbeeld” vinden in de Woelang Rèh, zijn natuurlijk minder gelukkig gekozen. De onmiddellijke bron van dit gedeelte is nog niet terecht gebracht, evenmin als van de volgende, naar taal en inhoud te oordelen eveneens ontleende passages :

- 207/33—208/4 : Vier soorten van *soeaka*.
- 208/5—21 : Vorstin in plaats van vorst, contact tussen ministers en vorstin.
- 208/23—32 : De zoon van de *permaisori* is troonopvolger.
- 208/34—209/10 : Wat de *pakaian* (in figuurlijke zin) van den *radja* is. (zie ook de commentaar).
- 209/14—26 : Gevallen waarin de vorst iemand ter dood mag laten brengen.
- 209/27—210/1 : Waarvoor de vorst moet waken.
- 210/1—8 : Vijf soorten van *soeaka*.
- 210/9—18 : In welke gevallen een ter dood veroordeelde zijn leven kan redden door naar de kraton te vluchten.
- 213/6—26 : Wie troonopvolger is, als de *permaisori* geen zoon heeft en over de titels der gemalinnen van den vorst en van *boepati*'s.

mythen te verbloemen of deze, door er bijvoorbeeld bekende namen uit de voorgeschiedenis van de Islam in te betrekken, enigmate te sanctionneren. Men schijnt daaraan in Koetai geen behoefte te hebben gevoeld. Evenmin heeft men tot op heden getracht het jaarlijkse hof-*érau*, dat bestaat uit een aaneenschakeling van religieuze ceremoniën, ook maar enigmate aan het Mohammedaanse geloof aan te passen, behalve dan dat tot besluit de onvermijdelijke *do^ca selamat* wordt gereciteerd. Juist aan de zuiverheid der mythen, niet merkbaar beïnvloed door Islam of Hindoe-Javaanse mythologie, en de nauwe samenhang van een nog steeds in ere gehouden ritueel met sommige dezer mythen ontleent de Salasilah haar grootste bekooring.

219/34—221/11: Verdere plichten van den *menteri*. Dit gedeelte sluit onmiddellijk op een aan de Tadjoesalatin ontleend stuk aan. Ook in stijl komt het hiermee overeen.

221/16—222/31: Over *soeaka* en hoe men zich gedragen moet als men voor den vorst verschijnt (hofetiquette).

De meeste dezer passages zijn min of meer corrupt, terwijl men naar analogie van wat de uit de Tadjoesalatin overgenomen stukken te zien geven, mag aannemen, dat de „auteur” der Salasilah opzettelijk tamelijk ingrijpende veranderingen heeft aangebracht. Pogingen om de tekst van dergelijke gedeelten bij conjectuur te herstellen zonder kennis van het origineel zijn dan ook tamelijk gewaagd.

In het vlak aan de Javaanse reis voorafgaande gedeelte schijnt mij ook ontleend 190/17—191/6 over de vier eigenschappen, namelijk van oude lieden, krankzinnigen, vrouwen en kinderen, terwijl tenslotte ook 186/21—188/21, waarin vier vorstenzonen, die ieder slechts op één bijzondere eigenschap kunnen bogen, hun jongsten broeder, die alle vier eigenschappen in zich verenigt, als den geschiksten opvolger van hun overleden vader aanwijzen, afkomst van elders verraadt.

Om het beeld van de litteraire kennis van den auteur te voltooien worde hier nog terloops de aandacht gevestigd op zijn bekendheid met de verhalen van Boma en Damar Woelan, welke blijkt uit de vermelding der namen van enkele hoofdfiguren daaruit (zie de aantekening bij 159/32 en 160/2).

Anders dan met de boven besproken ontleningen staat het met bepaalde stereotype beschrijvingen, zoals van de galakleding der Koetaise vorsten, die in hoofdzaak Javaanse termen bevatten. Ik wees er vroeger reeds op (Bespr. 311), dat men voorzichtig moest zijn om met Cense (Dissertatie 129) aan te nemen, dat deze stukken aan Maleise Pandjiverhalen ontleend zouden zijn, o.a. omdat men dezelfde beschrijvingen ook in de Javaanse wajang-litteratuur aantrof. Waar de Salasilah, voorzover mij is gebleken, weinig of geen specifieke tekenen van de invloed van Pandjiverhalen vertoont, maar daarentegen allerlei uitdrukkingen bevat, die in de wajangsfeer thuis behoren, doet men beter aan te nemen, dat dit laatste ook met de beschrijving der vorstelijke tooi het geval is, daarbij tevens in het oog houdende, dat zij voor een deel overeenkomen met wat de werkelijkheid aan het Koetaise hof te zien gaf en nog geeft. Men behoeft bij deze invloed van wajang-litteratuur niet aan onmiddellijke ontlening aan de een of andere lakon te denken. Men stelle zich eerder den auteur voor als iemand, die van

de lakonstijl op de hoogte was, misschien zelf als *dalang* kon optreden, net als enkelen der thans levende pangérans, en die zich in zijn verhaal daarom van tijd tot tijd van stereotype wajangtermen kon bedienen. Iedere Tenggarongse dalang heeft evenals zijn Bandjarese collega's een aantal vaste, in elke lakon bruikbare Javaanse passages en uitdrukkingen in min of meer verbasterde vorm tot zijn beschikking. Uitdrukkingen als *poetera batara*, *akadang déwa*, *widjiling tapa*, *rembesing madoe*, *toesing kesoema* (119/20 en elders), en *sedakap (a)soekoe toenggal*, *anoetoepi babahan sòngò*, *angambah djemantara* (160/26) schudt de auteur uit zijn mouw, maar ook de stereotype welkomstgroet (201/27 vv.) en het verliefde gemurmel van den vorst van Madjapait (215/26) geeft hij in het Javaans weer. Zuiver lakonstijl is ook: *amaténi pòntjò-driè*, *pòntjò: li(l)ma*, *driè: angan-angan* (Jav. *amaténi pàntjà-driè*, *pàntjà: (li)limà*, *driè: angen-angen*) (195/34 v.). Ook het blijkbaar nogal corrupte verhaal over de luchtreis op bl. 196 schijnt niet vrij van lakoninvloed te zijn.

De onregelmatigheid in de spelling (uitspraak) van de *â* van Javaanse woorden, die de Salasilah behalve in de bovenstaande voorbeelden ook elders meermalen te zien geeft, kan men precies zo bij Bandjarese dalangs waarnemen. Van de regels, die de *â*-uitspraak bepalen, zijn zij namelijk niet al te goed op de hoogte, zodat zij zich vaak bezondigen aan fouten en inconsequenties als het *binatòròndò* (jav. *binâtâ-rânâ*) van 198/6 en *oedò nagòrò*, naast *oedò negara* en *oedò negarò* (zie aantekening bij 212/11).

Te Tenggarong kan men het streven opmerken om woorden van Javaanse herkomst, of die daarvoor gehouden worden, ook op zijn Javaans uit te spreken. Het woord *kenaka* bijvoorbeeld, dat hier een speciale betekenis heeft, wordt thans *kenòkò* uitgesproken. Ook zegt men gewoonlijk *petòlò*, welke uitspraak klaarblijkelijk reeds in Tromp's tijd de gebruikelijke was (Tromp aant. 176), hoewel de Salasilah *petola* spelt. *Antakesoema* wordt thans *òntrò-kesoemò* uitgesproken enz. Dezelfde neiging kan bij afschrijvers van de Salasilah bestaan hebben. Daarom kan men bezwaarlijk aan het al of niet aangegeven zijn der *â*-uitspraak in N argumenten ontlennen voor de vaststelling van de tijd der overname of de streek van herkomst van bepaalde Javaanse woorden of passages.

Enkele Javaanse woorden in de Salasilah vertonen reduplicatie (*bebekal*, *beboréh*, — naast *boréh* —, *dedoekoen*, *lelakon*, *memorong*, *pepangkon* naast *pangkon* — aangenomen wordt, dat de twee laatste woorden inderdaad van Javaanse origine zijn —, *pepandén*, *sesaté* naast

saté), waar het huidige Koetais, voorzover zij bekend zijn en met uitzondering van *memorong*, de ongereduplicateerde vorm heeft: *boréh*, *doekoén*, *lakon*, *pangkon*, *pandén*, *saté*. Dergelijke reduplicatie, die de betekenis van het woord in genen dele beïnvloedt, treft men in oudere Javaanse litteratuur veel aan, terwijl ook vele Javaanse leenwoorden in het Balinees en het Madoerees haar vertonen. Dit laatste zal wel aan de invloed van Oost-Javaanse pasisirdialecten mogen worden toegeschreven, en vermoedelijk geldt dit ook voor de vorm der Javaanse leenwoorden in het Koetais. Ook een uitspraak als *Kentjana Oengoe* (159/32) voor Solonees *Kantjana Woengoe* kan op Oost-Javaanse herkomst wijzen, al is een dergelijke uitspraak, naar Pigeaud mij mededeelt, algemeen pasisir.

Het verdwijnen van de reduplicatie, indien zij tenminste ooit in de spreektaal is voorgekomen en niet tot de litteratuur beperkt is gebleven, behoeft niet onmiddellijk aan modern-Javaanse invloed te worden toegeschreven, hoewel deze in het bijzonder in woorden, die met de wajang in verband staan, meegewerkt kan hebben. De neiging tot „ontreduplicering” blijkt immers ook in het Koetais zelf werkzaam te zijn geweest. Men vergelijkte koet. *djala*, venster, dat blijkens de Salasilah eens *djala-djala* geluid heeft, en dat waarschijnlijk via *djedjala*, welke vorm nog in een Basaps dialect wordt aangetroffen, zijn huidige vorm heeft gekregen. Evenzo is koet. *kana*², kind, ontstaan uit *kana*¹-*kana*², *kekana*². Reduplicatie is dan ook in het tegenwoordige Koetais geen gewoon verschijnsel, in tegenstelling tot het Bandjarees, waar zij in plaats van of naast woordherhaling veelvuldig optreedt, en verder o.a. dient tot de vorming van nomina instrumenti. In dit dialect hebben vele Javaanse leenwoorden nog steeds een gereduplicateerde vorm, bijvoorbeeld *baboréh*, *dadoekoén*, *lalakon*, *dadalang*, *kakaloeng*, *kakamban* (jav. *kemben*), enz.

Het zal duidelijk zijn, dat een groot deel der Javaanse woorden in de Salasilah niet als in het Maleis van Koetai overgegene leenwoorden mogen worden beschouwd. Dit geldt in het bijzonder voor die, welke voorkomen in de beschrijving der inrichting van de kraton en de hofhouding van het zogenaamde Madjapait, en de aldaar in zwang zijnde gebruiken. Met deze gedeelten heeft de huidige bewoner van Tenggara, zelfs wanneer hij in letterlijke zin is „nourri dans le sérail”, dan ook bijna evenveel moeite als ieder ander van het Javaans onkundige of niet met een behoorlijk Javaans woordenboek gewapende lezer der Kroniek. Vermoedelijk zijn de bedoelde beschrijvingen niet aan de litteratuur ontleend, doch berusten zij op eigen aanschouwing van een

Javaans hof bij den auteur, c.q. interpolator, zelf of een zijner zegslieden. Misschien nam hij ze op als een voorbeeld ter navolging door het Koetaise sultanshof, misschien was ook de zucht om zijn kennis te luchten of om het verhaal door overgieting met deze Javaanse saus een échte smaak te geven, zijn drijfveer. Het is wel aardig hierbij op te merken, hoe ook in andere gedeelten der Salasilah, die in het buitenland spelen, enkele plaatselijke, niet-Koetaise woorden zijn gebruikt, waardoor een lichte couleur locale wordt verkregen (vgl. aant. bij 150/13 Broenais, en 173/17, 176/33 Basaps).

Er kan niet genoeg de nadruk op worden gelegd, dat de beschrijving der instellingen en gebruiken aan het Madjapaitse hof, alsook de adatlessen, die daar aan de Koetaise vorsten zouden zijn gegeven, door den Koetaier niet alleen om de taal, doch evenzeer om de inhoud, grotendeels als uitheems en oneigen gevoeld worden. Het lijkt er niet naar, dat „die instellingen, na in de kroniek gecodificeerd te zijn, inderdaad een wezenlijk bestanddeel van het hofceremonieel geworden” zouden zijn, zoals Dr. Mees op bl. 27 beweert, werkelijk doelend op het onderhavige gedeelte van de tekst blijkens de woorden, die hij er op laat volgen: „In de kroniek van Koetai wordt uitvoerig deze adat beschreven, die ontleend zou zijn aan het hof van Madjapahit.” In werkelijkheid moet men in het omstandige verhaal van de Javaanse reis naar Koetaise, of ook maar alleen aan het hof te Tenggarong gerecipieerde, adatelementen met een lantaarntje zoeken. Interessant is dit gedeelte der Salasilah dan ook voornamelijk slechts om het feit der ontleening uit vreemde, niet-Koetaise bronnen, en de wijze, waarop ze is toegepast en in een oude legende is verwerkt, doch omtrent het wezen en de omvang van de invloed van de Javaanse of andere uitheemse cultuur in Koetai openbaart het ons bitter weinig, omdat er bijna geen Koetaise elementen in zijn verwerkt. Voor de kennis van de Koetaise hofadat moet men dan ook elders in het werk zoeken, en wel bij beschrijvingen van *érau-*, *tidjak-tanah-*, *menoeroenkan ketepian-*, *tepoeng-tawar-* en dergelijk ceremonieel.

§ 5. *Een korte versie van de Salasilah.*

Als bijlage is een transcriptie afgedrukt van een korte versie der Kroniek, die mij de dag voor mijn vertrek uit Tenggarong in handen kwam. Zij is tijdens de regering van Sultan Soelaiman (1850—1899) geschreven door een inwoner van Kampoeng Pandji en bevat een kort verhaal van de geschiedenis der eerste drie vorsten van Koetai, gevolgd

door een hier niet afgedrukte opsomming van de volgende sultans, die nogal afwijkt van die in de Salasilah, en parallel daaraan een lijst van de afstammelingen van Maharadja Sakti, waarom het blijkbaar in de eerste plaats te doen is geweest. Onder hen wordt een zekere Awang Lambang genoemd, die volgens verkregen inlichtingen de schrijver van het stuk is.

Degeen, die mij het geschriftje leende, verzocht mij, indien ik het volgens hem waardeloze verhaal toch wilde publiceren, met nadruk te vermelden, dat de inhoud niet mocht gelden als de door de bewoners van Kampoeng Pandji erkende overlevering. Deze wijkt immers op verschillende punten af van die der Kroniek, welke als de authentieke geschiedenis van het Koetaise vorstenhuis wordt beschouwd. Bovendien valt de schildering van een lid van dit huis, Maharadja Soeltan, en zijn verhouding tot zijn ouderen broeder en minister, Maharadja Sakti, zeer in het nadeel van eerstgenoemde uit. Hij wordt voorgesteld als een onbeduidend en koppig vorst, terwijl zijn wijze en actieve broeder de held van het verhaal is. Het is begrijpelijk, dat men deze partijdigheid, verband houdend met plaatselijk chauvinisme — Maharadja Sakti is immers de stamvader der inwoners van Kampoeng Pandji — enigszins choquant vindt.

Dit neemt niet weg, dat deze in stuntelige stijl gestelde korte geschiedenis voor de kennis der volksoverlevering, want de schrijver zal toch daaruit geput hebben en het verhaal niet uit zijn duim gezogen hebben, nog wel van enig belang is, en dat zij hier en daar ook bijdraagt tot een beter begrip van de Salasilah.

Het eerste gedeelte kan beschouwd worden als een korte, in hoofdzaken met de door de Salasilah gegeven voorstelling overeenkomende weergave van de voornaamste feiten uit de geschiedenis van de twee eerste Koetaise vorstenparen. De tweede helft, die gewijd is aan de geschiedenis van Maharadja Soeltan, vertoont belangrijker afwijkingen. De voornaamste hiervan is wel, dat de islamisering volgens dit verhaal tijdens Maharadja Soeltan's regering valt, nadat deze van zijn bezoek aan den vorst van Madjapait was teruggekeerd! Evenals in de Salasilah Maharadja Makota wil hier Maharadja Soeltan zich slechts voor het nieuwe geloof laten winnen, nadat zijn toverkunst het tweemaal tegen die van Toean Toenggang Parangan heeft moeten afleggen. De laatste toont zijn meerderheid eerst doordat zijn schoen, tegelijkertijd met 's vorsten kroon omhoog geworpen, op deze neerkomt. Vervolgens overwint hij den vorst in een wedstrijd in het verstoppen, waarbij hij zich in Maharadja Soeltan's eigen buik onvindbaar maakt.

Maharadja Sakti's grote gaven worden in dit stuk o.a. gedemonstreerd doordat hij op verzoek van „Ratoe Maharadja Pait” den onoverwinnlijken Tioeng Mendoro (Jav. Sioeng Wanara), die 's vorsten vader Djoko Toendoeran (Jav. Djaka Tandoeran) had gedood, verslaat.

Niet oninteressant is de voorstelling, dat Maharadja Pait zijn bezoekers als adatbron de Oendang-oendang Beradja Nanti en de „Oendang-oendang Pandji Salatin” medegeeft, respectievelijk bestemd voor Maharadja Sakti en zijn nakomelingen en Maharadja Soeltan en de zijne. Deze opmerking immers maakt het waarschijnlijk, dat de Tadjoessalatin (van deze naam is Pandji Salatin natuurlijk een verbetering), de bekende vorstenspiegel waaruit, zoals wij gezien hebben, verschillende voorschriften in de Salasilah zijn overgenomen zonder dat de bron genoemd wordt, in Koetai als een soort van wetboek werd beschouwd en geraadpleegd. Om nader te onderzoeken wat hiervan nog bekend is, heeft mij de gelegenheid helaas ontbroken.

Op enkele afwijkingen van minder belang is in de aantekeningen de aandacht gevestigd. Deze aantekeningen bevatten ook de verklaring van enkele Koetaise woorden, die niet in de Salasilah voorkomen. Een deel der noten beoogt slechts het naslaan van verwijzingen naar deze tekst in de commentaar te vergemakkelijken.

Met betrekking tot taal en stijl is van dit stuk niet veel loffelijks te zeggen, al geeft het met zijn dikwijls wonderlijk gebruik van bepaalde stopwoorden en dergelijke wel een goed beeld van de kwazie-litteraire stijl van den gewonen man. De spelling is onregelmatig en soms Bandjariserend. Uitgezonderd de meermalen voorkomende spelling van de *pepet* met *alif* heb ik haar in de uitgave zoveel mogelijk gevolgd. Voor het gemak van den lezer is interpunctie aangebracht. Wat m.i. moet vervallen is aangegeven door vierkante haken, wat moet worden toegevoegd door gewone haakjes.

§ 6. *De Sedjarah Noesentara.*

In de loop van het jaar 1931 begon de toenmalige Boekhandel en Drukkerij „Keramat” te Samarinda de uitgave in afleveringen van een „Sedjarah Noesentara Keradjaan Koetai Karta Negara”. Deze uitgave is, naar ik uit betrouwbare bron heb vernomen, nooit voltooid, en waarschijnlijk zijn de zes deeltjes, die mij bekend zijn (uitgekomen op 21 Maart, 15 April, 1 en 15 October en 1 en 15 November van genoemd jaar), tesamen beslaand 193 bladzijden, de enige, die verschenen zijn.

Daar in dit geschrift een gedeelte der stof van de Salasilah wordt

behandeld, en het vermoedelijk door sommigen in Koetai thans als geschiedbron wordt gebezigd, wat ten gevolge kan hebben, dat hieraan ontleende verhalen weer aan belangstellenden als authentieke legenden worden opgedist, is het goed het hier even nader te beschouwen. Het is anoniem verschenen, doch is van de hand van wijlen Anang Atjil (Kesoemo Wiro Negoro), den Bandjaresen eigenaar van genoemde drukkerij, die van zijn historische belangstelling reeds had blijkgegeven door de uitgave van een „Lamboeng Mangkoerat, atau Sedjarah Radja Bandjar”, eveneens in afleveringen bij dezelfde drukkerij verschenen (1930—1931). Dit laatste geschrift is een vrije omwerking van de in de Kroniek van Bandjermasin vervatte gegevens tot een verhaal in modern-Maleise stijl, enigszins in romanvorm. Klaarblijkelijk is de Sedjarah Noesentara bedoeld als een dergelijke omwerking van de Kroniek van Koetai. De schrijver heeft echter geen handschrift hiervan in handen gehad, noemt dit werk dan ook niet, doch heeft zijn licht opgestoken bij verschillende oude lieden, die hem de verhalen hebben meegedeeld, zoals zij dit weer van ouderen hadden gehoord, naar hij op bl. 33 meedeelt. Het is intussen duidelijk, dat hij niet alleen heeft gerefereerd aan de mondelinge overlevering, doch ook aan de uitgave van Tromp, speciaal voor de geboortegeschiedenis van Adji Batara Agoeng Déwa Sakti. Dit blijkt uit de opvallende overeenkomst van juist dit gedeelte van zijn verhaal met de tekst der Salasilah en enige misbaksels van woorden, die alleen bij Tromp, en zeker niet in de mondelinge overlevering konden worden aangetroffen (*peri siantan, Jang-Jong* e.d.). Verder zijn er verschillende aanwijzingen voor, dat de schrijver in de door hem gehoorde verhalen vele, soms ingrijpende veranderingen heeft aangebracht. Hierdoor is deze versie, die aanvangt met de geboorte van Poeteri Djoendjoeng Boejah om eerst daarna de geboorte van Batara Agoeng Déwa Sakti te vermelden, bezwaarlijk te gebruiken als een bron voor onze kennis van de volksoverlevering, en dus voor de wetenschappelijke bestudering van de Salasilah practisch waardeloos.

Rest nog te vermelden, dat het eigenlijke verhaal eerst begint in de tweede aflevering, op bl. 41. Het voorgaande is ingenomen door levensbeschrijvingen van den Sultan en de toenmalige landsgroten van Koetai.

COMMENTAAR

118

3 *soeatoe kalakian*, 21, 121/24, 172/27 id.; *kalakian* wordt door den schrijver klaarblijkelijk als een fraai syn. van *kala* opgevat. N spelt behalve op de laatste plaats overal كلكين . — N *seorang orang* — *Baboe Djaroema*, in de volksmond hoort men vaak *Baboe Djeloema*, zoals ook in KV 9 en Sedj. Noesentara 42 vv. *Baboe* heeft in deze tekst steeds de betekenis „moeder”, als in litt. jav., en staat tegenover *mama*, vader (118/30, 137/3/14 en pass.). 215/3 staat het in een uit een jav. bron afkomstige passage als syn. van *iboe* (r. 7) tegenover *bapa*^s. Met honorifiek suffix 236/24 *baboeanda* naast 186/1 en 236/34 *boenda*. Dat *baboe* hier niet bepaald „vorstelijke moeder” betekent, zoals volgens vdW in het br. het geval zou zijn, blijkt voldoende uit 167/15 *baboe inang dan baboe pengasoeh*, waarmee men mal. *ma*^s *inang* vergelijkte. Blijkbaar is het een litt. woord: huidig koet. heeft *emé*^s of *mé*^s. Ofschoon 121/15 vv. wordt gesproken van de kinderloosheid van *Baboe Djaroema*, treedt 162/26/28 het meisje *Djaroema* op aan wie zij haar naam ontleent. — 4 *berpendoesoenan* wordt hier als syn. gebruikt van *berdoesoen*, 121/22. Onder *doesoen* verstaat men gemeenlijk een kleine, vaste nederzetting buiten de eigenlijke kampong, temidden van vruchtetaanplant en bouwveld. *Pendoesoenan* werd mij verklaard als „de plaats, waar men een vruchtetaanplant of bouwveld heeft, en waar men alleen tijdelijk woont.” Klinkert geeft de vormen *pe(n)doesoenan* in de bet. „het land in tegenoverstelling met de stad.” — *Melanti*, moet evenals de andere *negeri*'s, die op deze bladzijde genoemd worden: *Djaitan Lajar*, *Oeloe Doesoen*, *Sembaran* en *Binaloe*, in de onmiddellijke nabijheid van het tegenwoordige Koetai Lama gelegen hebben. Deze *negeri*'s, d.i. kampongs, „landschappen” te noemen, gelijk *Tromp* op bl. 5 doet, is te veel eer. — 6 N *masing* — *poeloeh*, lees met T *boeah*. — 9 N *ba*^s *orang* iplv. *berorang* — *Djaitan Lajar*, zie aant. r. 4. — 10 *Hoeloe Doesoen*, N hier en overal elders *Oeloe D.*, naar koet. uitspraak. Zie aant. r. 4. — *Sembaran*, zie aant. r. 4. — 11 N *dan* ontbr. — *Binaloe*, gewoonlijk gespeld *Benaloe* (bv. 133/26 N), zie aant. r. 4. —

12 N heeft na *radja* een op een *angka* √ gelijkende krabbel, vandaar Tnt. 4. — 15 *petinggi*, tot op heden in Koetai gebruikelijk voor „kamponghoofd” (jav.). — *Goenoeng Djaitan Lajar*, een heuvel vlak achter Koetai Lama. — 19 *memoedja berata* betekent volgens Wilkinson in de mal. litt. afgodsbeelden vereren, waarbij wordt aangenomen, dat *berata*, dat buiten deze uitdrukking niet voorkomt, synoniem van *berhala* is. Echter wordt noch in de Salasilah, noch in de bdj.-mal. litteratuur, waar de uitdrukking vaak voorkomt, in dit verband verder van afgodsbeelden gerept. Het woord moet dan ook worden afgeleid van jav. *poedja-brata*, een fraaie uitdrukking voor *poedja*, godsdienstige verering (vgl. jav. *tarak-brata* = *tarak*). *Brata* is eigenlijk het inacht-nemen van bepaalde observanties om een bijzonder doel te bereiken (voor de koet. bet. van *berata* zie aant. 186/6). Het komt mij voor, dat *memoedja berata* in de genoemde litteratuur ook meer hierop slaat dan op werkelijke verering van goden of andere hogere wezens. Trouwens, *memoedja* betekent ook in het mal. niet zozeer „vereren”, als wel bewerken met toverkrachtige formulieren, bijvoorbeeld een voorwerp, dat men in iets anders wil veranderen, of een godheid om hem op te roepen (vgl. Wilkinson’s definitie). Zo heet ook het met heilige formulieren bezingen van de ledematen van den Sultan van Koetai bij de *pelas*-ceremonie, waardoor zijn lichaam als het ware opnieuw geformeerd wordt, *moedja* (vgl. aant. 126/6). Tenslotte treedt *memoedja* soms op als synoniem van *mentjita*, zijn gedachten concentreren op iets (vgl. ook atj. wdb.). — *kepada tiap-tiap hari*; *kepada* voor een juister *pada* is in deze tekst zeer algemeen, niet alleen bij tijdsbepalingen (vgl. Gerth van Wijk, *Spraakleer* ³, § 419), maar ook in uitdrukkingen als: *kepada rasa hatinja*, *kepada pikirko*, *kepada penglihat kakanda*, *ada kepada, tinggal kepada* (120/13, 172/14, 186/30, 187/28, 205/19, 208/3). Hetzelfde gebruik wordt aangetroffen in mal. teksten uit Bandjar, waar *kepada* in de spreektaal even onbekend is als in Koetai. — 22 *segera*, N spelt steeds *sigera*, ook de constante schrijfwijze in bdj. teksten. — 26 N als Tnt. 7 — 30 *poela*; N schrijft gewoonlijk *poelak* of *poela*², evenals B (vgl. Mees bl. 115). De vorm *poelang*, die in B herhaaldelijk voorkomt (vgl. Mees ib., en 184, Bnt. 3) is bdj. en wordt bij uitzondering ook in N aangetroffen (o.a. 155/33). In de Hikajat Seri Rama (ed. Shellabear) vindt men het woord in dezelfde betekenis (19/8, 45/1, 47/18 en pass.). — *samboet mati baboe*, *tiada disamboet mati mama*, vgl. Tromp aant. 61. Het sterven van vader of moeder als onontkoombaar alternatief is een zeer verbreide spreekwoordelijke uitdrukking om de toestand aan te duiden van iemand, die zich voor een moeilijk

dilemma geplaatst ziet. Men vergelijkte o.a. Hik. Sri Rama Maxw. 23/19: *djika tidak disembahkan mati iboe dan hendak disembahkan mati bapa* (zie ook ib. 50/17); min. *ba^s makan boeah simalakamo, dimakan bapa^s mati, inda^s dimakan iboe mati*, verklaard met „serba salah, tiada dapat mengélakkan ketjelakaan” (Kamoes sv. *malakamo*) en ng. *ladjoe matei bapa, oendoer matei indoe, melai matei biti* (o.a. bij Grabowsky, Bijdr. 38, 1889, bl. 148). In KV 4 is de onderhavige uitdrukking verbasterd tot *samboet, djikalau disamboet mati toeha, djikalau tiada disamboet mati moeda!* — 31 *mama* is in de tekst het gewone woord voor vader, corresponderend met *baboe*, moeder (vgl. 137/3, 163/33 en pass.). Met honorifiek suffix: *mamanda*, 185/34, 235/13 en pass. VdW geeft, vermoedelijk op grond van Tromp's aant. 62, *mama* als koet.; de huidige vorm is echter *ema^s* of *ma^s* (vgl. 120, Tnt. 4). — 33 *loemoes*, Tromp aant. 63 „allen”. De grondbetekenis van koet. *loemoes* is „habis sama sekali”, evenals in het bdj., ook in de zin van: geheel en al op, volkomen versleten van kleren en gebruiksvoorwerpen, vgl. ng. *lomos*. — 34 *djala-djala*; de verdubbeling is in Tenggarong niet bekend. Koet. *djala* heeft de bet. venster, oorspronkelijk van bamboelatjes vervaardigd en naar buiten opwaarts openklappend, welke bet. hier en 153/16 goed past. Tromp vertaalt in aant. 65 „een soort gordijn”, doch deze bet. is geheel onbekend. Voor het *djala-djala* van 165/9 v. zie aant. aldaar. Het is mogelijk, dat *djala* in de zin van venster oorspronkelijk *djala-djala* heeft geluid, eigenlijk „netwerk, rasterwerk”, in verband met de boven beschreven vorm van het venster. Dit vermoeden wordt versterkt door bp. (Kerajaan) *djedjala*, vensteropening.

119

3 *gantian* houd ik voor een verbasterde schrijfwijze van een niet meer begrepen *geni*, welk jav. woord in de bdj. litteratuur een veel voorkomend syn. van *api* is. Vgl. bovendien 255/27 *seperti api bernjala-njala*. — 10 *raga emas*, van dit wondervoorwerp wordt in de kraton een gouden model, ter grootte van een walnoot ongeveer, bewaard. Bij het *pelas* hangt het aan de *tali djoeita* tegen de *sangkoh piatoe*. — 12 *djabang baji*, jav. pasgeboren kind. — 13 N *tangannja* iplv. *tangan*. — 14 *kalang sirah*, hoofdkussen van een voornaam persoon (vgl. Tromp vert. en aant. 69), blijkbaar hoog voor *kalang oeloe*, dat in het huidige koet. *kelngoeroe* wordt uitgesproken, doch dat men nog onveranderd terugvindt in min. en boek. (als een oud, en wel oorspronkelijk bdj. woord voor *bantal*) en tob. *halang oeloe* (vgl. jav. *karangoeloe*). Het jav. woord *sirah*, dat ook in 't bdj. een hoog woord voor *kepala* is, is in 't koet.

niet meer als zodanig bekend. — 19 *awak*, door N steeds *awa*^s gespeld, is koet. pron. pers. 2e pers. gemeenzaam = mal. *engkau*, waarmee het in deze tekst dan ook afwisselt, bv. 125/26, 137/8 en pass. Vgl. de woordenboeken. — 20 *kedang*, lees *kadang*, 120/7 en pass. id., jav. verwant. N geeft gewoonlijk *akadang* (176/14, 182/6, 196/3, 203/3) met jav. pref. *a-*. Vgl. koet. *koela kadang*, bloedverwant, familie, bdj. *kadang warga*, id. — *widjiling* (sp. N) *tapa*, 176/14 en pass. id., jav. „vrucht der boete”, evenals de andere hier gebruikte uitdrukkingen ter aanduiding van de hoogedele afkomst van het kind. In 144/22 wordt het woord *widjil* alleen in dezelfde zin gebruikt, mogelijk een schrijffout, terwijl *anak orang widjil* in 198/21 syn. van *sentana dalam* schijnt te zijn. — *rembesing* (sp. N) *madoe*, 176/14, 196/4 id., jav. „honingzeem”. N’s spelling 176/14 wijst op de uitspraak *rembasing madoe*. — 21 *toesing* (sp. N) *kesoema* (N spelt nooit *koesoema*), 176/13, 182/6, 196/3, 203/3 id., jav. van zuiver vorstelijke afstamming. Tegenwoordig noemt men te Tenggarong een kind uit de *permaisoeeri* geboren *anak kesoema* (vgl. Aanh. vdW), waarbij *kesoema* adjectivisch wordt gebezigd (vgl. 127/19: *anak jang kesoema*), of *anak toetoes*. Ook in ’t bdj. betekent *toetoes* van zuiver vorstelijke afstamming. Vgl. ook KBW sv. *totos*. — 23 *melain*, ook bij N, vergissing voor *melainkan*. — 24 *anak tjoetjoe*, met Tromp aant. 76 te vertalen: familiebetrekkingen, misschien zelfs nog ruimer, als mal. *anak boeah*. De letterlijke betekenis vindt men ook, o.a. 120/5 v. — *mengasoeh*, 128/31 id.; koet. *ngasoh* betekent evenals bdj. *ma^sasoeh* bepaaldelijk op schoot hebben, *asohan* (bdj. *asohan*) = schoot. De mal. bet. is secundair. *Pengasoeh* (bv. 129/3) heeft in de Sal. de gewone mal. bet. — 28 *awak oendangkan, air sehari-hari* (lees *sehari-sehari*) *akan air mandinja*. Hier is bedoeld de ceremonie van het *mengoendang air*, letterlijk het water uitnodigen, d.i. het water met zeker ceremonieel opscheppen, wat gewoonlijk in het midden der rivier geschiedt, zoals voor het jaarlijkse hof-*érau*. Aan de oever wordt het opgeschepte water plechtig ingehaald en naar de kraton gebracht, hetgeen *memapak air*, het water afhalen, wordt genoemd. Blijkens de tekst (176/4 en 127/11, conj.) geschiedt het *mengoendang air* voor het kind echter aan de rivieroever. Van het grondwoord *oendang* vindt men de volgende afleidingen in de Sal.: 133/25 *mengoendang* (133/31 *di-*), uitnodigen; 133/8 en pass. *orang oendangan*, genodigden. Het jav. woord heeft in het huidige mal. algemeen burgerrecht verkregen. — 29 *djangan sekali-kali engkau tidjakkkan ketanah maha-maha* enz. slaat op de ceremonie van het *tidjak tanah*, het voor het eerst in aanraking brengen met de aarde, waarvan men

de beschrijving vindt op bl. 129 v., 133 vv., 135 vv. Tromp vertaalt „laat hem dan niet de bloote aarde betreden”, en tekent erbij aan (aant. 77) „*maha* = slechts; *orang maha* = gewone man, een vrije (noch slaaf, noch pandeling), niet tot de aanzienlijken behorende; *tanah maha* = bloote aarde.” *Maha* is inderdaad koet. = mal. *sehadja*. *Maha-maha* is hier echter adverbiaal gebruikt in de betekenis zo maar, mal. *sembarangan*. *Djangan awak pemaha-maha* (174/17) = *dj. a. pemoedah-moedahkan* (119/19), behandel of beschouw het niet en bagatelle. Van *orang maha*, een gewone sterveling, geeft 156/30 een voorbeeld. — 30 *engkau iraukan*, lees *e. éraukan*. Tromp aant. 78: „*érau* = gewone naam voor het feestvieren aan het hof te Tenggarong; (ook, als ik mij niet vergis, in de Lampongs).” Deze definitie is niet geheel juist; aan het eigenlijke *érau* kunnen weken van inleidend ceremonieel (*merangin*) voorafgaan. Ook is het *érau* niet aan het hof gebonden. Het *melas tanah*, zoals dat in 1940 gehouden werd te Kotabangoen wegens een geval van incest (koet. *sahoe*, vgl. Oend. B.N. fasal 52, waar men dit iplv. *sjahwa* leze) werd ook *érau* genoemd. Wel was voor het houden hiervan de toestemming van den Sultan vereist, terwijl sommige ceremoniën zijn uitsluitend privilege zijn. De duur van het hof-*érau* is zeven dagen of een veelvoud daarvan. Het *tepoeng tarwar* of *pelas* (vgl. Tromp aant. 30) is hierbij slechts een onderdeel, hoewel het voornaamste, van het ceremonieel. Lamp. *iraw* is volgens Van der Tuuk de „naam van een feest waarbij in vroegere tijden een mensch geofferd werd, nadat men op hem gedanst had; dit feest werd ter uitwissching van smaad gegeven” (TBG 18, 118). Het koet. *érau* zal vroeger ook wel een bloediger karakter gedragen hebben dan thans. Zo weet men, te recht of ten onrechte, nog te vertellen, dat de haan, die op de laatste dag van het jaarlijkse hof-*érau* boven het hoofd van den Sultan wordt geslacht, en met welks bloed hij zijn eigen voorhoofd en dat der hooggeplaatste omstanders aanstipt — *begoro*^s heet de ceremonie — in de plaats is gekomen van een varken en dit weer van een mens. Ook lijkt het mij waarschijnlijk, dat vroeger bij het *pelas* bloed te pas kwam. Zie de aant. bij 171/28. 't Woord *érau* vindt men in de Sal. 245/11 (*radja soedah berhenti érau*) en 250/26 (*radja hendak érau*) verbaal gebruikt, evenals in Oend. B.N. fasal 24 (*radja érau*). 127/32, 128/12 *mengéraukan* (*engkau éraukan* hier en pass.) betekent *érau* voor iemand vieren, of liever, de *érau*-ceremonie aan hem voltrekken, hem „*érauen*”. Ook in het Boeloenganse heten grote ceremoniële feesten *érau*. Vgl. tenslotte nog bdj. (dialect van Martapoera) *irau*, feest met

eterij, gewoonlijk gebruikt voor de slametan op de ochtend van de huwelijkssluiting, en mal. *érau*, condoleantievisite (volgens Wilk.).

120

1 *barwa*, N leest steeds *barwa*^s volgens koet. uitspraak. — 2 *terada* (vgl. 144/20, 202/20/33, 204/2, 264/5, 265/12) wordt hier als syn. van *tiada* gebruikt, soms, en dat in overeenstemming met het hedendaagse koet. spraakgebruik, als een hoog woord hiervoor (gewoon koet. *mandi*^s, *ndi*^s — vgl. md.-mal. — of *ché*^s). — *toeroenkan air*, men zou *t. keair* verwachten. De hier bedoelde ceremonie van het voor het eerst naar de badplaats brengen (*menoeroenkan ketepian*, 129/23) volgt volgens de beschrijvingen (130/31 vv., 136/3 vv., 179/8 v. — *toeroen keair besar*) onmiddellijk op het *tidjak tanah*; vgl. Tromp aant. 71. — 6 *djoemenang*; N leest gewoonlijk *djemenang* naar de normale uitspraak. Tromp aant. 79 vertaalt „een vorstelijke titel krijgen.” Het is het jav. *djoemeneng*, „de waardigheid bekleden van, de titel voeren van, optreden als.” Hier en pass. *djoemenang ratoe*, doch 259/24 vv. wordt *djoemenang* ook gezegd van „heten, genaamd worden” van vorstelijke personen na hun dood. Afleidingen: 225/27, 238/15 *mendjoemenangkan* (260/5/12 en pass. *di-*) met dubbel object: iemand bekleden met de waardigheid van (*ratoe*), jav. *andjoemenengaké*. Ditzelfde wordt ook uitgedrukt door *mendjenangkan* (249/32; *di-* 250/29). Voor *djenang* zie 183/26. — 7 *kedang* lees *kadang*. — 9 N als Tnt. 6, doch abusievelijk met twee punten boven het *n*-teken, vandaar B's lezing. — 10 *moeksa*, Tromp aant. 80 „moekhsa = ghaib = verdwijnen”, lit. jav. Het is thans in koet. niet bekend, vandaar K's (onjuiste) verandering in *mangkat*. Vgl. de parallelle passages 196/6, waar alle hss. *hilang* lezen en 229/27, waar een ook al niet goed meer begrepen *moesna* van N door B is vervangen door *lenjap* en door T verknoeid. — *dimata-mata*, id. 196/6. *Di* heeft hier de functie van mal. *dari*, vgl. 125/3 *di Tandjoeng Parangan laloc ke Tandjoeng Riwana*; 131/19 *maka bertoeroenanlah oepatjara didalam* (uit de kraton); 139/25 *dikeloearkannja dimoeloetnja*; 169/11 *disamboetnjalah anakanda itoe diatas ajoen*, enz. Dit gaat terug op het koet. spraakgebruik, waarin *di* evenals in het min. en atj. wordt gebruikt voor zowel de plaats waar zich iets bevindt als de plaats waar iets vandaan komt. Dit geldt ook voor het bdj., en hieruit is het te verklaren, dat men in de bdj. litteratuur vaak *dari* aantreft in de zin van mal. *di* (vgl. Sj. Hémap 37, 580 en pass.), een begrijpelijke verwarring, die men ook in de mal. omgangstaal van

sommige Bandjarezen kan waarnemen. — 14 *serta dengan baik parasnja*, Tromp aant. 82: „Hoewel niet genoemd, moet dat „nja” op kind slaan” Waarschijnlijk zijn er enige woorden uitgevallen. — 18 *soeri widja*, N spelt سورويجا , vgl. 124/5, waar voor B *seri widja* wordt opgegeven, doch N *siwidja* schrijft. Tromp aant. 83: „sëriwidja, wordt gezegd een soort rijst te zijn; vermoedelijk is sëri = de naam van de rijst en widja = kleur.” De juiste uitspraak noch de betekenis van deze fraaie benaming zijn bekend. *Widja* zal wel het ojav. woord zijn, dat *beras* betekent, en dat volgens KBW ook *bidja* luidt, dat in de combinatie *bidja koening* voorkomt. Hoewel *seri* of *soeri* (vgl. *doemi* naast *demi*) als naam voor rijst wel zou passen, lijkt mij de lezing voorsnog twijfelachtig. — *meminta*, N hier en pass. *meminta*^s volgens koet. uitspraak. — 19 v. *éjang - pilara*. Hoe deze woorden gelezen moeten worden of wat ze betekenen ben ik niet te weten kunnen komen. Blijkbaar hebben wij te doen met het begin van een toverformulier. 196/1 wordt het tweede deel hiervan nogmaals aangetroffen. Daar doet degeen, die het uitspreekt, een beroep op zijn hoge afkomst om een wonder te kunnen bewerkstelligen. Dit is ook de gewone vorm van dergelijke toverformulieren in de bdj. volksliteratuur, die steevast beginnen met de geheimzinnige woorden *riang-riang ari boedjangga, riang-riang ari pakeloen*, waarna in verschillende bewoordingen wordt gezegd: „indien ik van slavenafkomst ben, dan moge het niet slagen, doch indien ik van vorstelijken bloede ben, dan moge dat en dat (steeds een wonder) geschieden.” Deze formule uitspreken heet *bariang-riang*, een verbastering van mal. *beriang-iang*. Dit laatste moet hier r. 23 gelezen worden iplv. *berajang-rajang*. Wilkinson geeft „beryangyang” weer met „to pray to the old Gods or any one other than Allah”, en in de door hem geciteerde voorbeelden wordt er inderdaad bij gezegd tot (*kepada*) wie men zich daarbij richt. Ook in Maxwell’s Sri Rama komt het woord enige malen voor, evenals in de Sal. met een *alif* gespeld, steeds wanneer een wonderdaad bewerkstelligd moet worden. Gewoonlijk (69/17, 82/2 v.o.) staat er *kepada segala déwata* bij, doch 75/1 v.o.vv. vindt men *maka Kera Ketjikpoen beriang-ianglah memanggil segala hoeloebalang lasjkar ra^cjat bala tenteranja menjoeroeh tebas djalan betoel menoedjoe negeri Bandar Takwil*. Het noemen van een voorwaarde, waarvan de vervulling van de wens afhankelijk is, evenals bij het bdj. *bariang-riang*, vindt men t.a.p. 69/17: *maka Kera Ketjikpoen beriang-ianglah ia kepada segala déwata: djikalau soenggoeh lagi akoe sakti, maka mendjadi apilah poelau Katjapoeri semata-matanja*

itoe. De analogie van de bdj. uitdrukking doet vermoeden, dat *éjang* als *iang* gelezen moet worden. De volgende woorden zijn echter duister, en het lijkt mij gevaarlijk de uitdrukking zonder aanwijsbare parallellen te „herstellen”. Tegen de bij Snouck Hurgronje bl. 115 vermelde conjectuur van H. Kern „ya nguwehi anak dewa ya nguwehi palar”, waarbij is uitgegaan van de gedachte, dat de volgende woorden een vertaling of parafrase van deze crux inhouden, is o.a. in te brengen, dat het geenszins zeker is, dat wij hier een jav. uitdrukking voor ons hebben. — 21 *hoedjoeng*, N spelt naar koet. uitspraak *oedjoeng*. Tromp aant. 84: „hoedjoeng = beteekent hier: nakomeling.” Elders spelt Mees *oedjoeng*, vgl. 260/13, 261/29 *tiada beroedjoeng*, 261/12/27 *tiada menaroeh oedjoeng*, geen nakroost hebben, 262/29/31 vv. *membawa oedjoeng*, nakomelingen hebben. *Oedjoeng* is thans nog slechts gebruikelijk in de *taki*-taal, doch de spreektaal kent nog het woord *pehoedjoengan* in dezelfde bet., bv. *mandi^s ada pehoedjoengan*, heeft geen nakroost. — *sepandakoe*, lees *sepanedakoe*, van jav. *paneda*, kr. bij *pandjaloek*, vraag, verzoek; vgl. 163/9 *sepeneda*. Het woord doet hier dienst als *taki*-syn. van *peminta*. Het voorafgaande woord *adalah* is vreemd. Men zou *adakanlah* verwachten, doch 196/4 heeft hetzelfde: *adalah sepemintakoe*. — 22 N als Tnt. 11. — 23 *berajang-rajang*, lees *beriangiang*. — *seketika*, N leest hier en elders steeds (*se*) *koetika*. — 29 *mementjoer*, N *memantjar*, vgl. ook 127/1.

121

4 N *pesannja* — *déwa* is in N in margine toegevoegd met gebruikmaking van de *angka* √ als verwijzingsteken, vandaar T's *déwa²*. — 7 N *anaknja* na *poesatnja* (editie Tromp id.!) — *Sapoe Djagat*, 131/23, 192/26 en pass. id. Een zo geheten kanon wordt te Tenggarong nog onder een gele klamboe bewaard. In de bdj. literatuur is het een van de geliefdste namen voor een kanon, vgl. Sj. Hémop 1183. Zie ook *Gentar Boemi* 131/23. — 10 *manoeknjapoen*; koet. *mano^s*, hoen, onderscheiden in *mano^s laki* en *mano^s bini*. Wanneer het geslacht er niet uitdrukkelijk bij vermeld staat, als bv. 126/26, 130/22, betekent het in de Sal. altijd „haan”, gelijk op deze plaats, 140/28 vv. en pass. Het woord *ajam* wordt in de Sal. n.f. slechts drie keer aangetroffen, nl. 134/7/21, 135/11, en dan voor het hoen als slachtdier. Ofschoon 130/22 hiervoor het woord *mano^s* wordt aangetroffen, is het toch wel mogelijk, dat het woord *ajam* speciaal voor slachthoenders gold. Hetzelfde vond ik toevallig onlangs in het Boekit-dorpje Pa⁵au (Riam Kanan), waar

men mij ongevraagd vertelde, dat het algemene woord voor hoen daar vroeger, d.i. voordat men was begonnen in taal en gebruiken de Bandja-rezen zoveel mogelijk na te volgen, *manoek* luidde, terwijl *hajam* alleen werd gezegd van geslachte kippen. — 16 N *ba^soema* iplv. *berhoema*, de gekuiste spelling. Koet. *be^soema* heeft evenals bdj. *bahoema* bepaaldelijk de bet. rijst verbouwen, hetzij op droge of natte gronden. — 19 *baroet* wordt door Tromp met „smeersels” vertaald. Het betekent in koet. echter compres op de buik, is dus ongeveer gelijk aan de voor het mal. opgegeven bet. en anders dan min. *baroei^s*. — 20 *déwa dan belian*; van de werkzaamheden dezer mannelijke en vrouwelijke priesters geeft Tromp in aant. 83 belangwekkende bijzonderheden. Nog steeds zijn zij de officianten bij het *érau*. Gewoonlijk is er in de Sal. sprake van een veertigtal *déwa*'s (171/28 v., 226/8/30 en pass.). De gewone bet. 119/15 en de daarop volgende passage. — *anak* is in N door een andere hand ingevoegd. — 23 N als Tnt. 5; B's *inja* is bdj. pron. pers. 3e pers. — 24 v. N spelt hier en pass. *galab(lah)* iplv. *gelap(lah)*. — 30 *disangkanja hari hendak balik*; Tromp's vertaling „zij dachten dat de wereld zou vergaan” wordt bevestigd door de glosse, die men mij gaf: „langit hendak roentoeh, boemi maoe hantjoer, maoe kiamat.” Hetzelfde is bedoeld met *balik*, 140/3. — 31 *perapi*, N *parapi*, in overeenstemming met koet. uitspraak. Tromp geeft het in aant. 90 terecht als syn. van mal. *para-para*, af te leiden van een *para api*. De voor de hand liggende samensmelting tot één woord evenzo in het Angkola-Bataks. — 34 *berdjerang*; *bedjerang*, absoluut gebruikt, betekent in het koet. rijst koken (in een pot), evenals bdj. *bamasak*. Vgl. 157/16: *disoeroehnja djerangan oléh poeteri itoe, maka orangpoen mendjeranglah dan mengganganlah ia*, de prinses liet rijst voor hen koken, en toen kookte men rijst en sajoer. Met object 167/17/20 (*beras majang*) *didjerangnja*. — 36 *berkeliling-keliling*; N spelt gewoonlijk *koeliling* in grondwoord en afleidingen.

122

1 N *merentas* iplv. *meroentas*; koet. *rentas* = mal. *retas*, vgl. 165/8, waar N *rantas* spelt, gezegd van een *tangga*. Kedah *rentas*, bdj. *rantas* id. — *kasau laki* „= kasau-djantan = hoofdspansrib” (Tromp aant. 91). *Laki* betekent in deze tekst meermalen, in overeenstemming met koet., niet alleen man (echtgenoot), maar ook mannelijk van mensen (mal. *laki-laki*) en dieren en dingen (mal. *djantan*); evenzo betekent *bini* vrouw (echtgenote) als mal. en ook vrouwelijk van mensen (mal.

perempoean) en dieren en dingen (mal. *betina*). Vgl. 158/2 *manoek laki*, 158/3 *manoek bini*, verder 125/30 *laki-bini* van een dubbele regenboog, 130/18 vv. en pass. van paren dieren. Als mal. 129/25 *orang laki-laki* en *orang perempoean*, 122/18 *boedak-boedak perempoean*, 245/18 *pengantén laki-laki*, maar 236/17 v. en 237/34 weer *pengantén laki* (-*bini*) enz. Voor 139/5 *jang laki* en *jang bini* (nl. *orang*), de mannen en de vrouwen, leest men elders weer (*jang*) *laki-laki* en (*jang*) *bini-bini* (192/5/9). In het bdj. maakt men onderscheid tussen *bini*, echtgenote-vrouwelijk van dieren en dingen, en *bini-bini* (*babini*, *bibini*), vrouw, vrouwelijk van mensen = mal. *perempoean* en m.m. tussen *laki* en *laki-laki* (*lalaki*). Ook in het br. betekent *bini-bini* „female of human beings”. — N *dipoto^snja* iplv. *dipotongnja* (evenals hs. B, zie Snouck Hurgronje, bl. 112, noot 2); koet. *poto^s* = mal. *potong*; vgl. 123/13 *sepoto^s*, 209/21 *memoto^s*, 209/24 *poto^s kepalanja*. — 2 *sarwa* wordt in koet. en bdj. steeds zonder het generieke woord (koet. *tedong*, bdj. *oelar*) gebruikt, in tegenstelling tot andere slangennamen. Zo noemt men ook in het ng. de python steeds *panganen* zonder meer (vgl. Harde-land sv. *handipä*). — 3 N *ditaroeh(nja didalam tempat) sirihnja* iplv. *ditaroeh sirihnja*. Het tussen haakjes geplaatste is onderaan bl. 5 van het hs. bij wijze van *rakibah* („custos”) geschreven, doch wordt abusievelijk niet op bl. 6 herhaald, vandaar B's omissie. — N *disapoe-sapoenja*. — 8 *diboeatnja*, enz. „deed hij hem in een nog veel groter verblijf.” In KV doet men de slang uit de sirihdoos eerst verhuizen naar een draagmand en vervolgens naar de rijstbewaarplaats. Koet. *mboeat kedalam*, plaatsen in, doen in, evenals bdj. *mamboeat ka(dalam)*. In 't bdj. zegt men ook *baboeat*, zich inschepen. Ook in 't sd. vindt men deze betekenis van *boeat* weer. Voor andere talen zie KBW sv. *bwat* IV. In de Hikajat Atjéh, een der oudste mal. handschriften der Leidse Universiteitsbibliotheek, vindt men *diboeatkan* in de zin van „gezet worden op” (een olifant). Voor het in een zelfde verband aldaar voorkomende *بونكن* zal *boeatkan* gelezen moeten worden. (Vgl. H. Djajadiningrat, Bijdr. 65, 1910, bl. 241, aant. 7). — 11 N *ini* later ingevoegd. — 12 N als Tnt. 6 (*دير*). — 13 N *kata*. — 15 N *maka* ontbr. — N *berapa*. — 16 *naga*; dat de *sarwa* hier een *naga* wordt, is in overeenstemming met het wijdverbreide volksgeloof, dat een *sarwa*, als hij zeer groot en oud wordt, in een *naga* verandert, of zoals de Bandjarezen het uitdrukken: de *naga* is de *katoehaan* van de *sawa*. Volgens de Ngadjoe's veranderen oude *panganen*'s zich in *tambon*

of *naga* (Hardeland sv. *panganen*). De Atjehers vertellen van de *bintiëng* (een andere slangsoort) hetzelfde (Djajadiningrat, Atj. Wdb. sv. *oeleuë*). — 18 *boedak-boedak*, de verdubbeling vermoedelijk naar analogie van *kanak-kanak*. — 21 *akandikoe*, lees met T *akan diakoe*, vgl. 144/22 id., 159/8 *dengan diakoe* en 162/24 *mentjoba diakoe*. Ook van het pron. pers. 2e pers. vindt men de vorm met *di-*: 189/32 *diba-wa^slah kediawak*, 190/1 *mengangkat diawak*, 249/20 *mengadjar diawak*, en voor de 3e persoon: 203/1 *menjembah didia*. Uit deze voorbeelden blijkt, dat de met *di-* uitgebreide vormen der pronomina personalia niet alleen na op een *-n* uitgaande woorden kunnen optreden, zoals mal. *dakoe* en *dikan*, doch in het algemeen na praeposities en wanneer het pronomina als object van een *me*-vorm fungeert. Het is geen heden-daags koet. spraakgebruik, doch in het bdj. is het nog levend. — 22 *tempat koetoeroen*, lees met N *tempatkoe toeroen*, vgl. 126/28 *tempatkoe menghidoepi anakko* en de aant. bij 125/10. — 23 N leest hier en elders gewoonlijk *terkedjoed*. — 31 *poepoes*, 132/9/13, 138/25 en pass. id., koet. klaar, gereed, af (vgl. mal).

123

1 N *berkata* iplv. *katanja* — *dengan* = mal. *kepada* vindt men ook 168/27 en 160/21: *boenji Adji itoe dengan kekanak doea orang itoe*, de Vorst sprak tot de twee knapen, in overeenstemming met koet. spreektaal, welke, zoals reeds opgemerkt, geen *kepada* kent. — 4 N *bapa^snja*, en overall elders *bapa^s* iplv. *bapa*. — 5 N *sepoto^s* iplv. *sepotong*, 13 id. (hs. B id., vgl. Snouck Hurgronje, bl. 112, noot 2). — 8 *mengerahkan*; T's lezing *menjoeroeh* is een emendatie, daar zijn voorbeeld *mengarahkan* heeft. Volgens een niet geheel zekere inlichting betekent inderdaad in koet. *ngerahkan* meer bevelen tot het gemeenschappelijk verrichten van iets, dan bijeenroepen tot enz., welke laatste betekenis voor het mal. geldt. Vergelijk sd. *grah*, dat wordt weergegeven met „to order, command”, doch de gegeven voorbeelden doen vermoeden, dat het steeds met meervoudig object wordt gebruikt. Is de gegeven verklaring niet juist, dan kan men de constructie als een soort contaminatie verklaren. — 13 N *sepoto^s* iplv. *sepotong* (hs. B id., vgl. r. 5). — 14 N *tangga* later ingevoegd. — *patah-mematah*, 23 id. = *berpatahan* van r. 6, is een koet. vorm; in het mal. heeft de vorm reciproque betekenis. — 17 *toelian*, ijzerhout, de koet. benaming voor Eusideroxylon Zwageri, ook *telian* uitgesproken. — 22 *diandarkannja*, iplv. 't geen zin gevende *dioendoerkannja*; koet. *ngandarkan*, iets met

het uiteinde op iets anders leggen, het er zo op doen rusten, vgl. min. *anda* I (Kamoes). — 28 uit *kita* blijkt, dat plotseling tot de directe rede wordt overgegaan. Het kan een stijlfout zijn, doch waarschijnlijk is er iets uitgevallen, in welke richting ook het niet passende *jang* aan het begin van deze regel wijst. — *lampoeng soeit*; naar mijn vriend P. Bouma mij mededeelt verstaat men onder *lampoeng soeit* in Koetai een Euphorbiacee met heel zacht, wit hout, voorkomend in secundaire bossen. *Lampoeng* is overigens een verzamelnaam voor Shorea-soorten. — 33 *indoeknja* sc. *tangga*; *indoe*^s is een dialectische uitspraak van gewoon koet. *indoe*, zoals KV 16 heeft. *Indoe tangga* = mal. *iboe tangga*; evenzo *indoe tangan*, *indoe betis* = mal. *iboe tangan*, *iboe kaki*. — *bamboe ding*, lees *bemboeding* koet. een volgens de beschrijving sprekend op de pinang gelijkende palmsoort, slechts veel dunner van stam en minder hoog. Tromp's verklaring in aant. 95 „ding = een soort bamboe” is reeds daarom onbestaanbaar, omdat *bamboe* geen koet. is. — N *lemiding* iplv. *lembiding*, volgens koet. uitspraak, *Stenochlaena* sp. (Enderst Exp. bl. 295). — 34 N *djika* iplv. *djikalan*.

124

4 *widjén*; de koet. uitspraak is *wédjén*, zwarte sesam is *wédjén itam*. *Érang*, of liever *hirang* (bdj. vorm), zoals B en N spellen, is blijkbaar gebruikt als een mooi woord voor zwart, vgl. 189/7. Het branden van zwarte sesam door enkele korreltjes ervan te laten vallen in een test met gloeiende houtskool gaat te Tenggarong steeds aan het strooien van gele rijst vooraf. — N *سي ويجا* iplv. *seri widja*. — 7 N *doea* (evenals ed. Tromp!) iplv. *doedoek*; een latere hand heeft in N de و in een ج veranderd door er twee puntjes op te plaatsen, ten onrechte, doch het verklaart B's lezing. — 13 N *berkata* iplv. *berkata-kata*; (*poen berkata* is in N in margine ingevoegd met *angka* √ als verwijzings-teken). — 15 *dinihari moeda*, koet. het allereerste morgenglorien, ± drie uur 's ochtends. — 21 N *santap laloe* na *soedah* (vgl. Tnt. 5). — 22 *beramoe*, 142/21 id., koet. en bdj. = mal. *meramoe*. — 27 N als Tnt. 7. — 29 *berkiloerlah*, lees *berkélorlah*; koet. *bekélor*, schuifelen, kruipen als een slang. — 33 N als Tnt. 10; men leze: *ke Tepian Batoe*.

125

1 N *laloelah* — N *diiringkannjalah* — 2 *Tepian Batoe* bevindt zich vlak bij Koetai Lama. Bij laag water komt daar een platte steen bloot.

— *Tandjoeng Parangan?* — 3 *Tandjoeng Riwana*, tegenwoordig uitgesproken *T. Roeana* (KV 22 id.), naam van een *tandjoeng*, ongeveer tegenover Soengai Meriam. — 4 na *maka* volgt in N *ilanglah*, doch dit is door den schrijver zelf doorgehaald (vgl. Tnt. 5). — 7 *mengikipkan*, Tromp aant. 99 „nabij brengen”. Geen mijner helpers kende het woord. Een hunner stelde voor te lezen *mengepaikan*, het koet. syn. van mal. *mengepilkan*, van welk laatste woord de lezing van het hs. evengoed een verbastering zou kunnen zijn. — 8 *menedoehkan ombak dan riboet* betekent niet: (het bootje) voor de golven en de wind in veiligheid brengen, welke vertaling van Tromp ook een grammaticale moeilijkheid oplevert, doch wachten tot deze zijn gaan liggen, ze laten betijen. Mogelijk is ook: schuilen voor golven en wind (vgl. *melarikan ombak*, 125/17). — 10 N 𑀓 iplv. *ia*, zoals ook 161/15, 162/17 (B *inja*), 167/8, 175/3, 222/33, 233/28, te lezen *enja*, of fonetisch juister ³*nja* (monosyllabisch), koet. pron. pers. 3e pers., waarmee een vorige opgave (*nja* in Bespr. 300, noot 1) zij verbeterd. Ik meende destijds ook, dat in 161/15 *sebabnja* (TK), 170/14 *asalnja*, 180/10 *akannja*, 195/4 *seketikanja* (B), 255/10 *soedahnja*, *nja* als een apart woord diende beschouwd te worden, omdat er een praedicaatswoord, dat *nja* tot logisch en ook grammaticaal subject had, op volgde. Ofschoon N op twee der aangehaalde plaatsen inderdaad een zelfstandig pron. pers. heeft (*sebab enja*, *sekoetika ia*), schijnt het mij nu toch toe, dat de spelling niet onjuist is, en de pronomina inderdaad enclytisch en in zekere zin als possessiva zijn te beschouwen. Men vergelijkte 122/22 *tempatkoe toeroen*, het middel, waarlangs ik kan afdalen, 126/28 *tempatkoe menghidoepi anakoe*, het middel, waarmee ik mijn kind in leven kan houden, 173/18 *akan tempatnja bermalam*, waarin zij konden overnachten (om in te overnachten). Deze gewone mal. constructie verschilt in wezen niet van die der boven aangehaalde voorbeelden. Men vergelijkte nog 154/21 *dibetisnja tidoer*, „bij de voeten van hem (die) sliep”. Eveneens enclytisch, doch hier als object fungerend, is *-nja* in 145/6 *biarnja* en 125/25 *siapa tahoenja*, koet. uitdrukkingen, die evenzo in het bdj. gebruikt worden. — 11 N *sapoe² basa* iplv. *sepoei-sepoei basah*; vgl. 125/32, 138/2, 237/5 *sepoe² basa*; beide uitspraken komen volgens Wilkinson ook elders voor; 239/26, 245/31, 248/2 *sepoe² basah*, waarin *basah* = *ba(ha)sa* (vgl. Wilk.). — 13 *membentang*, 137/33, 237/5 id., koet. zich uitstrekken v.e. regenboog = mal. *merentang* (bv. Mésa Kagoengan bl. 7). Voor het koet. gaat dus Wilkinson's verklaring sv. *rentang*, dat *bentang* „extension in all directions” zou betekenen,

niet op. — 17 *Soengai Sediwé?* — 18 *berpandir-pandir*, 145/23, 151/21 en pass. id.; *bepandér*, koet. bdj. met elkaar praten. Vormen: 151/7 *memandér*, 207/32 en pass. *memandér-mandér*, zelfde bet.; 195/21 v. *memandér(-mandér)kan*, bespreken, bepraten; 228/17, 230/13 *barang pandér dipandérkan*. — 19 vv. *boenji*, 140/8, 146/13 en pass. id., koet. = mal. *kata* of *oedjar*, in de Sal. met *kata* afwisselend. Zo r. 22 *berboenji* = mal. *berkata*. — 22 *jang*, 34 en pass. id.; zou volgens mijn helpers gelijk te stellen zijn aan *hiang*, en op de goddelijke afkomst van Baboe Djaroema moeten wijzen. Waarschijnlijker is het, dat het een afkorting van de ook in Koetai bekende titel *dajang* (vgl. Tromp, bl. 19) is, zoals ook in andere mal. streken, vgl. Wilkinson sv. *yang* III. — 23 *kanak-kanak*, kind (puer, puella) gewoonlijk bij N *kekanak* (127/31, 156/16/20 vv. en pass.) en eens *kanak* (128/28). Het laatste is thans het gewone woord in koet. — 24 *awak ini sedengar-dengari sadja*; Tromp vertaalt „ik luister ook al”, wat onjuist is. *Awak ini* betekent niet „ik” doch „jij hier”. Voor *sedengar-dengari* moet men lezen *side-ngar-dengari*, koet. maar van alles horen. Vgl. *sitjioem-tjioemi*, maar links en rechts kussen, *simakan-makani*, maar van alles eten, alle uitdrukkingen in ergernis uitgesproken. — *siapa tahoenja*, zie aant. bij r. 10. — 28 *laoet* betekent in koet. en bdj. niet alleen zee, doch ook „het ruime sop” in de zin van het midden van een rivier, en verder: waterkant in tegenstelling tot landkant (*darat*). Vgl. 253/24 *ia dilaoet kita didarat*, zij bevinden zich op het water, wij op de wal. *Melaoeti* in r. 24 wordt door Tromp vertaald met „van wal steken”. Volgens een opgave van Klinkert komt dit woord in de Hang Toeah voor als syn. van *melaoet* „van het land afhouden”, dus eveneens zonder object als het woord in onze tekst. Ik vermoed echter, dat het object hier is verzwegen. In het bdj. betekent *malaoeti* tenminste zeer bepaald: naar iets, wat zich in het midden van de rivier bevindt (gewoonlijk een vaartuig of een stuk drijfhout) toevaren van de kant af. — 30 *ketari*, 131/27 en pass. id., koet. regenboog (vgl. Aanh. vdW en Tromp’s vertaling). Tromp’s aant. 162 „= tedja = glans licht” is foutief wat de Nederlandse verklaring betreft. Bdj. *tédja*, dat men Tromp als vertaling van *ketari* opgaf, betekent eveneens regenboog. Hier is sprake van een dubbele, waarbij zoals gewoonlijk bij het optreden van twee bij elkaar behorende ongeveer gelijke voorwerpen of natuurverschijnselen, onderscheid wordt gemaakt tussen een vrouwelijke en een mannelijke. De laatste is natuurlijk de bovenste evenals de *tédja laki* der Bandjarezen. — 32 N *sepoe² basa* iplv. *sepoei-sepoei basah*.

1 N spelt steeds *kemala*. — 2 N na *dilihatnja* is later *ada* ingevoegd. — 4 *naga-naga*; het verbindingsstreepje behoort te vervallen en bij gebruikmaking van leestekens door een komma te worden vervangen. — 6 *Lemboe Soeana*, 137/26 vv. en pass. id.; de naam zal wel evenals *sato sembarwa* van Java afkomstig zijn. Men vergelijkte jav. *Lemboe Sana*, de naam van een boeta in de lakon Kandiawan (Vreede, Catalogus Jav. hss. 242). Twee koperen beelden van dit mythische dier, in recente tijd gemaakt, prijken thans ter weerszijden van de troon van den Sultan van Koetai. De hier meegedeelde mythe van de geboorte der stammoeder van het Koetaise vorstenhuis geeft de verklaring van de centrale en heiligste ceremonie van het jaarlijkse hof-*érau* te Tenggarong, namelijk de *pelas*- of *tepoeng tawar*-ceremonie. Het voornaamste onderdeel van de toestel, die hierbij in gebruik is, is de *léman*, de looper in de kleuren van de regenboog met daarop twee gekruiste slangen van *tjindé*, tegen welke koppen de gong aanligt, waarop de vorst tijdens de besprenkeling met *tepoeng tawar* zijn voet plaatst. (De koppen van de slangen rusten niet op de gong, zoals Tromp, aant. bl. 78 wil). De *léman* ligt op een mat, waarop een figuur (*karang*) van in verschillende kleuren geverfde rijstkorrels is gemaakt, iedere der zeven dagen een andere. Voor de laatste dag worden er twee figuren op aangebracht: aan het voeteneinde der mat een symmetrische, achtpuntige figuur, welke men *karang mendoengkoel* noemt, aan het bovineinde een afbeelding van de Lemboe Soeana. Bij het vervaardigen van deze rijstmozaïeken bezigt men van buffelleer gemaakte voorbeelden, die in de kraton worden bewaard.

Volgens de tekst werd bij de geboorte van de prinses de gong, waarop zij rustte, op de kop gedragen door de naga, de naga lag op Lemboe Soeana, en deze stond weder op een steen. In de boven beschreven toestel wordt eigenlijk hetzelfde vertoond, immers de slangen van de *léman* dragen als het ware de gong, waar zij met de kop tegenaan liggen, de *léman* rust op de beeltenis van Lemboe Soeana, die als het ware treedt op de onder hem afgebeelde *karang mendoengkoel*, welke dus blijkbaar de steen voorstelt, die in de tekst wordt genoemd. (In KV 23 wordt deze *karang* inderdaad genoemd in verband met de geboorte der prinses.)

Bij het *pelas* nu plaatst de vorst om beurten de rechter- en de linker-voet op de gong — één keer *pelas* betekent niet, dat de vorst éénmaal de *léman* op en afgaat, zoals Tromp verklaart, doch driemaal; op de

zesde dag wordt dit dus zes keer driemaal gedaan! —, en in die houding staande wordt hij besprenkeld met *tepoeng tawar*, terwijl de voornaamste der *déwa's* hem toezigt. In deze zang, waarvan de tekst helaas niet in mijn bezit is, worden de eerste dag de voeten van den Sultan *dipoedja* (vgl. 118/19), de tweede dag ook zijn bovenbenen, en zo voort, totdat op de laatste dag zijn gehele lichaam is aangeropen. Tot en met de zesde keer is de Sultan *poedja*, zei mij Pangéran Tjokro (de bedoeling hiervan is blijkbaar ongeveer: in staat van formatie, nog geen volkomen mens), doch de laatste keer danst de vorst over de *léman*, omdat hij nu een mens (*manoesia*) is geworden. Gedurende deze ceremonie wordt het lichaam van den Sultan dus als het ware door heilige handelingen en woorden geformeerd. De betekenis van dit hoogtepunt van het jaarlijkse hof-*érau*, dat men met recht een Nieuwjaarsfeest zou kunnen noemen, schijnt mij eigenlijk te zijn de wedergeboorte, de jaarlijkse vernieuwing van het heilige lichaam van den vorst, tevens de plechtige uitbeelding, de opvoering, van de geboortemythe van de stammoeder, die in den vorst als het ware herboren wordt.

Bij deze verklaring is geen aandacht besteed aan de Madjapaitse krisjes, die op de *léman* zitten vastgenaaid, de steen, waarop de vorst even de voet drukt alvorens haar op de gong te laten rusten en het ei, dat bij de gong ligt. Blijkens Tromp's verklaring bracht men deze voorwerpen in verband met die, waarmee de stamvader van het vorstenhuis op aarde neerdaalde. Of de steen echter werkelijk „herinnert” aan de *batoe angkat-angkatan*, zoals door Tromp wordt beweerd, is twijfelachtig. In tegenstelling tot de andere tot de *léman* behorende voorwerpen is deze steen namelijk niet heilig. In 1940 gebruikte men een platte stenen vijzel, doch men beweerde, dat evengoed een andere, willekeurige steen gebruikt kon worden. Het treden op de *batoe angkat-angkatan* zou bovendien geen zin hebben. Het gebruik van de steen is vermoedelijk afkomstig van andere ceremoniën, waarbij de voet op een stuk metaal wordt gezet, nadat men ermee een steen heeft aangeraakt, zoals dat in de Salasilah voor het *tidjak-tanah*-feest wordt beschreven, en zoals men dat ook bij verschillende Dajakse ceremoniën aantreft. Men krijgt de indruk, dat de andere voorwerpen, die waarschijnlijk wel met de geboortemythe van den stamvader in verband staan, evenals ook de hier niet genoemde gouden bol, waarvan een klein model aan de *tali djoeita* tegen de *sangkoh piatoe* aanhangt, eigenlijk bij deze ceremonie niet thuis behoren. Mogelijk zijn het latere toevoegsels om ook den stamvader in het ceremonieel te betrekken. In

dit verband zij er aan herinnerd, dat de met de aarde en het water geassocieerde stammoeder in de mythe een minstens even belangrijke, zo niet belangrijker rol speelt, als haar uit de hemel neergedaalde echtgenoot. In verband met de tandenvijling worden van haar alleen bijzondere daden vermeld, zij dwingt haar aanstaanden echtgenoot tot haar te komen, door zijn haan vast te houden, en zij is het, die bij haar terugkeer naar haar oorsprong aanwijzingen geeft omtrent de vorstelijke bijzettingengebruiken, die haar nageslacht moet opvolgen. — 7 N *berbilalai* — 7-9 Behalve vóór *gadjah* zijn alle *seperti*'s in N later ingevoegd. — 8 *bersirik*; jav. *sirig*, trippelen, dansende gang van een gedresseerd paard, vgl. Wilkinson sv. *sirek* II. Als beschrijving van het uiterlijk (*roepa*) van een paard is het woord niet erg bevredigend, en ik zou daarom *bersoerai*, gemaand, willen lezen. Dat afschrijvers met dit woord geen weg hebben geweten is niet te verbazen, daar het paard in Koetai onbekend is. — 14 *gobang*, 17 id.; de koet. uitspraak is *goebang*, een algemene benaming voor verschillende soorten boomstamkano's. De naam schijnt welhaast beperkt te zijn tot bepaalde gedeelten van Borneo, vgl. Wilkinson sv. *gobang*, en Nooteboom, De Boomstamkano, 87 v. en 90. De definitie van vdW, overgenomen door Klinkert sv. *gobang* II „e.s.v. klein vaartuig, dat zeer goed zeebouwt”, gaat althans voor Koetai niet op. Het slaat waarschijnlijk op het vaartuig der Orang Laoet, door Wilkinson *perahoe goebang* genoemd. — 16 *olah* is niet, zoals Tromp in aant. 105 zegt, een syn. van *galah*, „lange stok met haak om vaartuigen voort te duwen”, doch het koet. woord voor schepriem, pagaai = mal. *pengajoeh*. — N vangt met het tweede *egoeng* een nieuwe bladzijde aan en leest daarachter nog *itoe*, een herhaling bij vergissing, die verantwoordelijk is voor de lezingen van T en K. — *dialaknja*; *ngala*^s, koet. = mal. *mengambil*. Vgl. 156/35, 157/3 *mengalak*; 157/1 *patik alak*; 147/24 *alakah taroehmoe*. Ontlening uit het Boeginees aan te nemen (vgl. Tromp aant. 106) is niet nodig; vgl. o.a. boes. en snd. *ala*. — 18 *ladjoe*, 25, 137/11, 197/1, 227/2 id. gebruikt in de zin van mal. *laloe*. Het is geen koet. spraakgebruik; vgl. jav. — *moelang*, in deze tekst voortdurend afwisselend met *poelung* (zie bv. 140/7 en 12) is koet. huiswaarts keren; 167/19 in de zin van „terugkeren tot de oorspronkelijke staat van . . .”; 154/5 *bermoelangan* = 179/11 *berpoelangan*. — 22 N spelt hier en elders vaak دولو , *daoeloe* (koet.) — 23 N *bedoengnja²nja* iplv. *bedoeng-bedoengnja*; bedoeld is natuurlijk: *bedoengnja*, *bedoengnja*. — 24 *poléng*; Tromp verklaart in aant. 107 „= tjindei = gekleurde zijden stof”, waarschijn-

lijk doordat zijn helper, evenals de mijne dat deden, het hield voor hetzelfde woord als *poelangi* (dezelfde dwaling vertoont B 168/8); het in Koetai thans onbekende woord is jav. „een soort van geruit weefsel”. Zie ook 131/7. — 25 *tigoe*, 172/12 en pass. id., koet. = mal. *teloer*, welk woord in de tekst slechts eenmaal voorkomt (119/13). — *setoelang*, 174/10 en pass. id.; *toelang* is in koet. een ongeveer even algemeen als mal. *boeah* gebruikt „hulptelwoord”; vgl. 153/9 waar het van een *limau*-vrucht wordt gebruikt.

127

4 N als Tnt. 2. — 12 *tetapinja*; lees *ditepian* als 176/5. — 13 *maka haroes*, dan mag het; 176/5 staat duidelijker: *maka haroeslah ia mandi*. — 21 na *itoe* hadden de aanhalingstekens gesloten moeten worden. — N *Djaroemapoen*. — 25 N *ia na dengan*; beide woorden zijn later ingevoegd. — 30 N als Tnt. 19. — 31 N *kekanak*. — 32 *bai*, 134/5 id., lees *baï*, 134/5, 231/16 id., koet. bdj. = mal. *babi*.

128

1 *lemboe*, 130/19 id., koet. banteng, 't bekende wilde rund. — 2 N eerste *dan* ontbr. — *gimbal*, 130/20 id., koet. schaaap, vgl. KBW sv. — *hangsa*, waarom die *h* bij Mees en Tromp? N spelt steeds *angsa*, en dat is ook de spelling van Van Ophuijsen. — 3 v. *kerbau génggong* en *banténg menamang*, 130/22 en pass. id., zijn volgens Tromp aant. 45 „andere namen voor varkens”. Varkens zijn echter in de opsomming reeds genoemd. Mijn zegslieden verklaarden zonder aarzeling, dat het verbloemde termen waren voor „rat” en „hond”, hoewel zij de letterlijke betekenis van *génggong* en *menamang* (een zijrivier van de Kedang Rantau heet Menamang) niet kenden. Het feit, dat een vorst dergelijke dieren slacht, zou op zijn grootheid en macht en zijn onderscheid van gewone mensen wijzen. Waarschijnlijk ligt de betekenis van het offeren van paartjes (zie o.a. 130/18) van de voornaamste vertegenwoordigers van de dierenwereld uit 's mensen omgeving evenzeer in het universele karakter van het offer als in het feit, dat de slachtdieren stuk voor stuk „magische dieren” zijn (vgl. Mees bl. 60 v.). — 6 *menempoesoe*, 132/18 en pass. id., lees *menemposo*, zich voordoen als een *temposo*, koet. termietenheuvel = mal. *poesoe*, *boesoet*. — *menelaga*, 132/18 en pass. id. zich voordoen als een *telaga*. Dezelfde beelden vindt men 132/23 v. en 139/7 v. van *sepah* en *air pinang* gebezigd. Voor verwante be-

schrijvingen in de mal. litteratuur vgl. o.a. Sedj. Mel. 34/7 v. *kerak nasi bertimboen-timboen seperti boesoet, air didih bagai laoetan, kepala kerbau lemboe seperti poelau* en Hik. Sri Rama Maxw. 81/3 vv. *kerak nasi mendjadi boekit dan darah kerbau lemboe mendjadi laoet tinggal* (lees *toenggal?*) *dan air didih mendjadi anak soengai*. — N als Tnt. 3 *peroempoeng*, 130/4 en pass. id.; Tromp aant. 115 „een soort hoog riet, waarvan, als het brandt, de geledingen met harden knal opspringen.” Het is glagah, Phragmites Karka (De Clerq 3132 en Endert Exp. 208). — 7 N spelt steeds *diaroe*; *ngaroe*, koet. = mal. *meng(h)arau*; bij *katjang di(h)aroe*, 130/4 en pass. id., tekent Tromp aan (aant. 116) „boonen die geroerd worden, . . . zooals gewoonlijk geschiedt bij het braden van boonen in een ijzeren pan.” — 17 v. *beriring-iring*, elkaar op de voet volgen in figuurlijke zin. — 18 v. *bebaja*, koet. = mal. *bersama(-sama)*. Vgl. 132/28, 139/10 v. *dipebajakan*. Tromp geeft *pebajakan* in aant. 67 weer met „begeleiden”, doch de betekenis is meer: gelijktijdig doen klinken, tesamen doen klinken. — *menepas*, koet. wassen van kleren, bdj. *manapas* id., sd. *nepas*, „to sweep”. 129/6, 177/22 *penepas lampin*, luierwaster. Tromp’s lezing voor deze plaats „memapas” en zijn aant. 117 berusten blijkbaar op een misverstand. — 20 *Gadjah Perwata*, 131/22 en pass. id., Tromp aant. 117a „de groote gamelan van Djahitan-Lajar”; deze gamelan moet zich nog in de kraton bevinden, doch zij wordt niet meer bespeeld. — N *dengan* na *Lajar* (evenals T ed.). — *Éjang Ajoe*, 129/30 en pass. id.; N spelt hier

إَيْغِ اِيْرُ , elders يَيْغِ اِيْرُ of als één woord يَيْشُو ; de huidige uitspraak is *jang-jò*. Waarschijnlijk moet dus voor N’s eerstgenoemde spelling *iang id* gelezen worden. Tromp leest ten onrechte *Jang-Jong* en verklaart in aant. 117a, dat het „de groote gamelan van Hoeloe-Doesoen” is; in werkelijkheid is het echter een *keléntangan* (zie 134/9), welke ook nog bewaard is gebleven. De gelijkenis van de naam van dit muziekinstrument met de aanhef van het toverformulier van 120/19 zal wel louter toeval zijn. — 22 *baloenja* lees *balōnja*, 177/7 id.; *balō* is een *taki*-synoniem van *ramboet*, hoofdhaar, uit het Toendjoengs, vgl. ng. *balau*. — *djeriangau* is geen koet. uitspraak, doch bdj. (min. id.); vgl. 177/7 *djeringau*. Voor het besmeren met onwelriekende stoffen zie behalve Tromp aant. 118 vooral Van Ossenbruggen, Het primitieve denken, § 157 vv. — 23 *selama*; men zou eerder *sesoedah* of *sedjak* verwachten, doch 140/19/23 hetzelfde gebruik. — 24 *ngabéhi*, N spelt hier en elders gewoonlijk غَابِي , bdj. spelling voor koet. *ngebé*, bdj.

ngabé; alleen 203/19 spelt N *ngabéi*. Het woord is evenals de titel *kiai* (*ki*) in onbruik geraakt. — *kiai*, N spelt op enkele uitzonderingen na steeds *ki* (vgl. r. 11). — 25 *meraoen*, N *maroen*, 177/4 id.; koet. *meroen*, een zekere *akar kajoé* met geneeskrachtige eigenschappen. Tromp's aant. 119 behoort bij het volgende woord *raoen*, doch is ook daarvoor onjuist (onder invloed van de mislezing *mengemboen*!). — 26 *piawas*, 177/5 id., Tromp aant. 120 „boombladeren, voor geneesmiddel gebruikt.” Mijn zegslieden kenden alleen de naam en het gebruik, niet de boom. Vermoedelijk is er niet de guajave (min. *piawéh*, mal. *biawas*) mee bedoeld, doch de boom, die in het mal. *perawas*, bdj. *pirawas* of *parawas*, ng. *pahawas* heet (*Litsea odorifera* of een andere Lauracee). Vgl. ook de Kroniek van B'masin (Cense bl. 29), waar *perawas* naast *djariangau* wordt genoemd als geneesmiddel voor een kind. — N *manimboen* iplv. *mengimboen*, 177/9 id.; *nimboen*, koet. iets branden, steeds van dingen die veel rook geven, bdj. *manimboen* id. Vgl. lamp. *nimoen*, bewieroken, wierook branden. Zie 137/24 *menimboen doepa*, 189/6 *menimboen wédjén*. Niet te verwarren met koet. *tamboen*, zie 190/5. — *raoen*, 177/9 id., koet. een verzameling blaren en kruiden e.d. om te branden als geneesmiddel, vgl. mal. *rabocn*. Hierbij 128/27, 177/10 *raoen-raoenan*. — 28 N als Tnt. 13. — 29 N *mangkin - sin*, 177/12 id.; ook *sin - sin* (129/8, 177/23) = *mangkin - mangkin* (129/7/10). N spelt gewoonlijk سين doch 129/11 سين , wat *sain* voorstelt en niet *sa'in* (vgl. K bij 128/29). Het woord is in de koet. spreektaal niet bekend. Blijkbaar is het een *taki*-woord, syn. van *mangkin*, mogelijk ontleend aan het bdj., dat *sain* naast *sagin* kent. Tromp houdt het voor een verkorting van *samakin* (aant. 122). — 30 *djoealah* is in N doorgehaald. — *demi*, 132/14, 164/26 en pass. id., „gelijk, als” = mal. *seperti*, thans in het koet. beperkt tot de *taki*-taal. Het is oud Maleis en komt nog voor in een geschrift van Hamzah Pansoeri (Doorenbos, De geschriften van Hamzah Pansoeri bl. 4). In de Tobase *tabas*-taal heeft *domi* dezelfde bet. Naast *demi* vindt men 138/30 v. *doemi*. Uit *demi itoe* ontstond koet. *demitoe* = mal. *begitoe*, zie 164/2, 167/20 en pass.; de spelling *demintoe*, die sommige handschriften vertonen (bv. 167, Tnt. 7) is naar het bdj. *damintoe*. VdW geeft dit *demitoe* als koet. naast het corresponderende *demini* = mal. *begini*, bdj. *damini*. In het tegenwoordige koet. schijnen nog alleen de afgekorte vormen *mitoe* en *mini*, meestal vervangen door *matjam itoe* en *matjam ini*, in gebruik te zijn. — *dibelabar*, 177/13 id. Tromp leest *dibelabari* en geeft in aant. 125 als verklaring „rondom beschutten van een vrucht als kom-

kommer met in den grond gestoken takjes tegen vertrappen." In verband met de betekenis van het jav. woord en mal. *belebar* lijkt mij deze verklaring aannemelijker dan die men mij aarzelend gaf: voorzien van een onderlaag van gras, blaren e.d. om de vrucht tegen onmiddellijk contact met de bodem te beschermen. Vermoedelijk wordt hetzelfde woord ook aangetroffen in Oend. B.N. fasal 56, waar men *menempoeh belabar* iplv. *menempah belaboer* zal moeten lezen. — *diboemboeni*, 177/13 id., Tromp aant. 126 „van boven met blaren toegedekt tegen de warmte" (lees „zonnehitte"), hetgeen overeenkomt met de mij gegeven verklaring, vgl. mal. — 33 N *berkerdja* — *menepoeng tawar anaknja*, 177/17 id., aan zijn zoon de *tepoeng-tawar*-ceremonie voltrekken, hem „tepoeng-tawarren".

129

1 *pati*, 177/19 id., koet. gevaarlijke periode, periode van grote kwetsbaarheid, vgl. 209/3 *kepatian*. — 8 *langgoeng*, 10, 177/23/25 id., *taki*-syn. van *besar*. — 9 *berbetak*, 12, 177/24 id.; N spelt hier بيتا maar 12 بيتا . Tromp leest *bebatak* en verklaart in aant. 130: „het hoofdje oplichten, hetgeen het kind moet leeren als het zich reeds kan omkeeren maar nog niet kan zitten." Mijn zegslieden verklaarden: „op de buik liggend zich voortschuiven." Vgl. koet. *mbata*^s, een boot op de oever trekken, bdj. *mambatak* id. Bdj. *babatak*, een boot door ondiep water (over de bodem) schuiven, vgl. sd. sv. *batak*. — Vóór *mangkin besar* behoorde *mangkin sehari* of *mangkin semalam* te staan (vgl. 177/23). — 11 N *sain* iplv. *sin* — 13 *doedoek entimoen*, 177/27 v. id., Tromp aant. 131 „zitten als een komkommer, dat is: waggelend zitten," nauwkeuriger: kunnen zitten als men het vasthoudt. De Bandjarezen zeggen volkomen synoniem *doedoek biloengka*. — 14 N spelt مرشكع voor *merangkak*, 177/28 id., hetgeen B's lezing *merangkang* verklaart. — 15 *merambit*, 177/29 id.; dit woord was mijn helpers niet bekend, doch zij vermoedden, dat hiermee hetzelfde ontwikkelingsstadium werd aangeduid als met het koet. *njoesoer pelem pang*, lett. lopen langs het hekje, dat men in de deur zet om kleine kinderen het verlaten van het huis te beletten, waarvoor men in het bdj. de uitdrukking *sasar kundang* bezigt. Dit komt ongeveer overeen met Tromp's vertaling van „merambat", zoals hij leest: „loopen, zich overal aan vasthoudende." —

20 *koewwa*, 178/2, 204/2 v., 255/2 id., kunnen. De koet. spreektaal kent thans nog slechts de vorm *kawa*. In 't bdj. wordt *karwawa* nog veel gebruikt naast *kawa* (jav.). Merkwaardig is hier de actieve constructie met verzwegen subject en object, evenals 178/2. — 32 N *dipermainkan*.

130

1 *berempas*; Tromp aant. 134 „rëmpas, een inlandsch batonneerspel, te Tenggaroeng zeer geliefd . . .”, volgt een korte beschrijving. De koet. uitspraak is *be^sempas*. Het spel is thans nog bij Toendjoengs, Benoea's en Bentians in zwang; Koetainezen nemen er tegenwoordig, voorzover mij bekend is, geen deel aan. Tromp verzuimt te vermelden, dat de spelers behalve door hoofd, armen en handen met doeken in te wikkelen, zich ook beschermen met van rotan gevlochten schilden. De rug blijft gedeeltelijk onbedekt, en het is de kunst daar, gewoonlijk tot bloedens toe, te raken. De lengte der stokken is ongeveer 60 cm, zodat de spelers gedwongen zijn tegen elkaar op te dringen om te kunnen treffen. Witkamp noemt in zijn „Tocht naar den Goenoeng Beratoes (Piek van Balikpapan)”, TAG 1925, bl. 27, dit spel *bekompas* naar de Bentianse naam. — N *berkandjar* iplv. *kandjar*, beide vormen komen in afwisseling met elkaar voor, zie 132/20 v., 139/5, 192/5/9. Tromp beschrijft dit soort van dansen in aant. 175 als volgt: „De dansenden loopen achter elkaar, in een enkele rij, 't zij in een cirkel, 't zij om iets heen [tegen de zon in, Kern], ieder voor zich de armen bewegende en nette passen makende. . . . Dikwijls echter laat men deze bewegingen achterwege. . . .” Zie ook aant. 30, bl. 79. Noch bij de Koetainezen, noch bij de Boekits van het Meratoesgebergte, die er plaatselijk verschillende wijzen van dansen onder verstaan is het *kandjar* een wapendans. Mal. *berkandjar* wordt dan ook ten onrechte met perz. *chandjar*, dolk, in verband gebracht (vgl. nog ojav.). 139/32, 140/1 *mengandjarkan*, laten dansen (een voorwerp). — 6 N *mengira²kan* iplv. *mengérau-éraukan*, evenals in de parallelle passage 178/17. De bedoeling is, dat hij erover zat te denken, bij zichzelf overlegde, hoe hij aan mensen voor de *tidjak tanah*-ceremonie zou komen, op wier hoofden namelijk het kind zou moeten stappen. — 9 N als Tnt. 5, doch hierna nogmaals: *Demang Djaitan Lajar*. — *mengajau*, 11 id.; het grondwoord is in Koetai *ajau*, niet *kajau* (vgl. o.a. Tromp aant. 22). *Mengajau* is hier transitief en betekent koppen snellen bij, - van; 178/20 v. wordt het intransitief gebruikt. Vgl. ng. *manganjau*, dat evenzo op beide wijzen wordt gebruikt. — *Poelau Semanti?* — 11 *Poeloe Pandjang*, lees *Poelau P.*,

ligging? Er zijn verschillende eilanden van deze naam. — 12 *Poelau Lindoer*? — 13 N *mana*. — 14 N als Tnt. 6. — 18 het tweede *orang* gaat terug op N, waar het in margine is ingevoegd; het juiste woord is natuurlijk *kerbau*, zoals T leest. — N *sapi* iplv. *lemboe*. — 19 N *lemboe* iplv. *sapi*. — N als Tnt. 9. — 20 *pajau*, koet. hert, br. ser. en verschillende daj. talen id. Het is opvallend, dat het woord slechts éénmaal in deze tekst wordt gevonden, en overal elders het uit jav. of bdj. ontleende *mendjangan* wordt gebruikt (vgl. 128/1, 170/32). — N *dan* ontbr. (bis). — 21 N *dan* ontbr. — 25 N *dengan* iplv. *dan*; vgl. 179/1, alwaar de goede lezing. — 27 *kerdjat madjat*, wordt door Tromp in aant. 137 met „lawaai, drukte” weergegeven, een weinig bevredigende, en voor plaatsen als 165/24 en 244/26 in het geheel niet passende verklaring. De juiste uitspraak is *keradjat madjat*, zoals N ook gewoonlijk spelt, en de bet. is te omschrijven met: de volledige voorbereidingen voor een bepaald ceremonieel, het gereedmaken van alle materiaal, dat daarbij te pas moet komen en tevens dat materiaal zelve, en alle handelingen die aan het ceremonieel moeten voorafgaan om dit te doen slagen. Hier en 179/2 wordt gesproken van de *k.m.* van het *tidjak-tanah*; 165/24, 236/13, 237/31, 244/26, 247/24 van die voor een bruiloft (op de eerste aangehaalde plaats bepaaldelijk van alle voorwerpen, waaruit de bruidschat bestaat); 226/12 van de verheffing van een vorst; 186/9 van de dodengebruiken, voorafgaande aan het beëindigen van de rouwperiode. De afleiding is mij onbekend. — 28 *Adji*, in koet. een algemene titel voor personen van vorstelijke afkomst van beiderlei kunne. Van *Adji* zonder daaropvolgende naam sprekende bedoelt men er gewoonlijk den Sultan, die ook *Adji Soeltan* wordt genoemd, mede, tenzij in de kring der familie en volgelingen van iemand van hoge adel, waar men er dezen mee aanduidt. Zo wordt in de Sal. met *adji* niet alleen de (a.s.) vorst bedoeld (bv. 131/24, 132/3/13/26 en pass.), doch wordt het ook gebruikt voor Poeteri Djoendjoeng Boejah (138/4, 161/11, *adji poeteri* 161/15). Syn. van mal. *radja* is het woord in 231/17, waar Poentjan Karna de *adji* van een aantal Toendjoengs wordt genoemd. — 31 N *diemban* iplv. *diambin*, 216/10 id.; jav. *ngemban*, op de heup dragen in een slendang. Het woord schijnt in de koet. spreektaal niet voor te komen evenmin als dat in Bandjar het geval is met het syn. *ma^samban* der bdj. teksten.

131

1 *dipandi*, gebaad worden, vgl. 136/4 v. *dipandi orang*, 167/13 *dipandinja* = 167/23 *dimandikannja*. Vermoedelijk heeft er oorspronkelijk

gestaan *dipandi^si*, of liever *dipendi^si*, naar koet. spraakgebruik: *mendi*, baden (intr.), *mendi^si* (*dipendi^si*), iemand baden. — 4 *berpanah-panahan*, 136/10 id., elkaar beschieten, namelijk met bamboe waterspuitjes (*panah air*). Tromp aant. 139 bij deze plaats: „Dit gemeenschappelijke baden is te Koetei nog steeds bij verschillende feestelijkheden in zwang, waarbij de spuitjes nimmer ontbreken.” Dit geldt ook voor 1940, behalve dat de spuitjes zijn vervangen door de motorbrandspuit! Onder „baden” versta men hier „elkander natplenzen op de oever”. De ceremonie, die in de namiddag van de laatste dag van een *érau* plaats heeft, heet *belimboer*. — 7 *dipakainilah*, lees *dipakaianilah*, vgl. 171/9, 192/12, aangekleed worden, van het secundaire grondwoord *pakaian*. De vorm is koet. en bdj. De vorm *dipakaï*, die N 251/2 en K 171/9 vertonen, is niet gangbaar; in ’t mal. zegt men *memakaikan*. Eigenaardig is, dat 135/21, 171/19, 251/8 *memakai* en 166/32, 167/9 *memakai-makai* „zich kleden” betekent, evenals *menganggo* (131/18). — *kampoeh*, 160/11, 169/15 en pass. id., jav. k.i. bij *dotot*. — *polèng bang bintoeloe adji*, 160/11 en pass. id. (168/9 ontbr. *bang*). *Bintoeloe* is volgens GR „bontgeruit van een kleded . . . met 4 kleuren, rood, geel, wit en zwart, zooals de *dotot* van Bima.” Vgl. Moens, Een Jogjasche wichelplank, Djâwâ 19 (1939), bl. 8: „Bima’s vierkleurige beenkleded heet „Polèng bang bintulu.” Vgl. verder J. en P. III, 55 *polèng bintoeloe adji*, „een motiefje van kwadraten”, *polèng bang binantoeloe* in KBW sv. *bintoeloe*, en Irawan Rabi 30/6 v. *polèng bang bintoeloe adi* (sic). Is de overeenkomst van *bintoeloe* met de naam van een rivier en landstreek in Serawak toevallig? Volgens de vorige Ranee of Sarawak, My life in Sarawak p. 146, vervaardigen de aldaar wonende Milanaus geruite katoenen kains. De kleuren schijnen echter slechts zwart en wit te zijn. — 8 v. *jang tempatnja beroeloer* (N *ba^soeloer*), waaraan neerhing; na deze woorden zou ik *kaloeng* iplv. *itoe berkaloeng* willen lezen. — 9 *kaloeng bantolo*, 171/11, 192/14 id.; volgens Tromp aant. 144 „halsieraad, bestaande uit drie gouden platen hangende beneden elkaar aan een gouden keten.” *Bantolo* is jav. *bantâlâ*, dat naar het schijnt een motief in goudwerk of een bepaald soort van goudwerk aanduidt, vgl. GR *tjarita boentala* sv. *boentala*; *bintala* bij J. en P. IV, 127 en KBW sv. *bantala*: *pinggel kana bantala*. — 10 het eerste *bergelang* is in N doorgehaald, met een weinig duidelijke streep. — *tengkang*, 136/28, 171/12 en pass., Tromp aant. 145 „bracelet aan den bovenarm”, koet. — 11 *bersoesoemping*, t.r. *bersoemping* (B’s lezing vindt haar oorzaak in geknoei bij N, evenals I’s *bersemoe soemping*!), zoals 160/19, 169/17 en pass. De gereduplicateerde vorm, die in ’t bdj. burgerrecht heeft ver-

kregen (*sasoemping*) wordt overigens ook in 't jav. aangetroffen (*soesoemping*). — *gadjah ngoeling*, vgl. 171/12 *g. angoeling* (dit ook te lezen 192, noot 4); jav. *g. ngoling* (GR, Irawan Rabi 36/8, Bab natah bl. 20 met afb.), doch ook *g. ngoeling* (J. en P. IV, 126 en GR sv. *gadjah*: „*gadjah ngoeli*”). — 12 *geloeng kelingan*, 144/27, 160/15 v. en pass. id., jav. soort van haarwring. — *tjoetjoeek geloeng*, 144/28 en pass. id., vgl. mal. *tjoetjoeek sanggoel* en jav. *tjoetjoeek mentoel* naast *toesoek m.*, *toesoek kondé* e.d. (J. en P. IV, 145), bdj. *tjoetjoeek kondé*. Hier doet steeds een kris als haarwringenspeld dienst, vgl. vooral ook 154/22 en 160/15. Dit gebruik is thans te Tenggarong onbekend. Misschien is het een mythische trek, die in de verte herinnert aan het gebruik van de kris Si Gendjé, het Djambische rijkssieraad volgens de legende, vgl. TBG 48 (1906), bl. 121. — 13 *bomawidjaja*, 144/28, 171/14, 192/16 id.; Tromp aant. 150 „*bomowidjodjo* = naam van een krisgevest in den vorm van een wajangpop, voorstellende Bomowidjojo.” Vgl. 251/6 *Boma menerkam*. Krisheften in de vorm van wajangfiguren zijn vooral van Bali bekend (zie J. en P. V, 229). — *penampoek geloeng*; Tromp aant. 151 „*pěnampoe* = gouden versiersel onder de haarwring.” Het is blijkbaar syn. van *tampoek geloeng*, 171/15, 192/16, die eveneens de vorm van de *garoeda moengkoer* heeft. Vgl. snd. *tapoek geloeng* in Tjioeng Wanara, ed. Pleyte, bl. 90. — 14 *goerda moengkoer*, 171/15, 192/17, 226/6 id.; jav. *garoeda moengkoer*, het bekende hoofdsieraad. — *beroerap-oerap*, 144/29, 160/18 en pass. id.; N spelt gewoonlijk *beroerab*² als B in 169/18, 171/15. Jav. *oerap-oerap* of *oerap-oerap* betekent volgens GR „iets dat met iets anders, ook met welriekende olie, gemengd wordt of iets dat er op gestrooid wordt.” KBW geeft het weer met *wedak*. Dit laatste is ook de bet. in Tenggarong. Vgl. Tromp's aant. bij *djajang seteroe* hieronder. Soorten van *oerap-oerap* in de Sal. zijn behalve de laatstgenoemde: *djajang sari*, *djajang katon* (*sidjajéng katon*), *halambak masak* (251/6) en *parang roesak* (160/18). Deze namen doelen op de samenstelling van het smeersel, en misschien soms ook wel op de wijze, waarop het geapliceerd wordt (zie hieronder en aant. bij 160/18). De *oerap-oerap* is welriekend blijkens 160/19: *baoenja semerbak teroes kedaton*, doch de door Wilkinson in zijn definitie van mal. *oerap* („*Cosmetic lotion; scent; wash rubbed on the body for fragrance but not for colouring*”) gemaakte restrictie gaat voor het verdubbelde woord, althans in Koetai, niet op. Wilkinson schijnt *beroerap-oerap* direct van mal. *oerap* af te willen leiden, wat niet juist is. Het gaat terug op het jav. leenwoord *oerap-oerap*, ook al komt dit in de litteratuur

misschien niet zelfstandig voor. Evenzo leide men *beroerapan* en *beroe-
rap-oerapan* af van de secundaire grondwoorden *oerapan* en *oerap-
oerapan*. — *djajang seteroe*, 171/16, 192/17 id., zou eigenlijk *djajéng s.*
moeten zijn, doch de mal. uitspraak is vaak *djajang*, evenals in bdj.
sja^cirs, waar *djajang* zelfs als syn. van *dj.* s. als rijmwoord is aan-
getroffen. Tromp aant. 153 „naam van een geel smeersel, aangebracht
zooals te zien is op de armen van den Kroonprins van Koetei (zie
afbeelding.) Deze versiering is een vorstelijk distinctief.” De benaming
wordt thans in Tenggarong niet meer gebezigd. 201/12 vindt men een
oerap-oerap djajang sari, dat blijkens opgave van Klinkert ook in Mésa
Kagoengan (zonder *oerap-oerap*?) voorkomt. Terwijl deze namen voor
de jav. litteratuur niet „belegt” schijnen te zijn, is dat wel het geval
met *djajéng katong*, naam van een smeersel (KBW), een soort van
welriekende olie (GR), dat wij hier als onderdeel van de naam van een
oerap-oerap terugvinden in de vorm *djajang katon* (160/18) en *sidja-
jéng katon* (169/18, dus hier goed gespeld). Vgl. *oerap-oerap sari
djajéng katon* (lees *si* iplv. *sari*?) in Hik. Indra Bangsawan, bl. 48 en
minjak sidjajang katon, voorkomend als toiletartikel in de Kroniek van
Bandjermasin, maar ook in de bdj. volksoverlevering als naam van een
toverkrachtige olie bekend. Tenslotte geeft 137/1, waarschijnlijk abu-
sieveeljk, *sidjajang* zonder meer. — 15 *kenaka*, 171/16, 192/18 id.;
Tromp aant. 154 „kruisje van goudpoeder, waarmee eenige kleefstof
is gemengd (zie afbeelding van den Kroonprins; behalve in het gezicht
zijn op den rug aan weerszijden zeven *kénaka*'s aangebracht) *kénaka* is
ook een vorstelijk distinctief.” Tegenwoordig kent men slechts de twee
kruisjes op het gelaat. Op de rug worden wel bepaalde figuren van
goudstof aangebracht, doch deze heten *teraté*. Ofschoon men bij voor-
keur *kenòkò* zegt te Tenggarong, schijnt het woord in deze speciale bet.
niet jav. te zijn. — *bersipat alit*, 171/16, 192/18, 206/21 v.; de juiste
bet. wordt mij uit de woordenboeken niet duidelijk. Voor *sipat* vgl. jav.
„oogsmearsel of oogwater” (cf. *sipat mata* bij vdW en Wilk.), voor
alit vgl. de woordenboeken. Een mijner helpers wilde hier *alis* lezen,
wat ook in Hik. Indra Bangsawan, bl. 48 wordt gevonden. — 16 *tinatah
tinatoerangga* (naar spelling N, als B 171/17, 192/19), vgl. de jav.
woordenboeken sv. *tatah* en *tatoer*; *keris tinatah* zou dan betekenen
„een van anderen aan het lemmer met bloem- of lofwerk uitgebeitelde
en met goud ingelegde kris”, terwijl *tinatoer rengga* misschien zou
betekenen *rinengga ing tatoer* (*tatoer* = gedegen goud) (GR). Inmiddels
wordt in jav. hss. meermalen de spelling *tinatoerangga* aangetroffen. —
tjoela semoeng, 192/19 id.; vgl. 171/17 *samoeng*. Misschien is dit een

syn. van jav. *toenggak semi*, waarnaast *tjoela semi* wordt aangetroffen, bv. in hs. Bat. Gen. 295, LXXIV, 24: *keris paroeng pendok silih asih, abagoes jèn tinon, pan oekiran tjoela seminé* en ib. LXXXVI, 15 *adoewoeng tinatoerangga, oekiran tjoela sinemi*. — 18 *mengango*, 171/19, 192/21; jav. *ngango*, dragen van kleren, hier blijkbaar gebruikt als een hoog woord voor *memakai*, zich kleden (vgl. aant. 131/7). — 19 *didalam*, uit de vorstelijke woning. — *pajoeng barwat*, Tromp aant. 160 „klein[e pajoeng] met een daarover hangend netwerk van gekleurde koorden, eindigende in kwasten”, vgl. de jav. en mal. woordenboeken. Naast deze noemt Tromp nog de *pajoeng ugoeng* (131/21, 135/25/27, 136/20) en de *pajoeng oeboer-oeboer* (136/20). Tegenwoordig gebruikt men de laatste alleen bij vorstelijke begrafenis, terwijl bij andere plechtigheden de z.g. *pajoeng oemboel-ocmboel* te pas komt. — N *kendaga* iplv. *gendaga*; de door Tromp in aant. 158 gegeven verklaring berust blijkbaar op de woordenboeken en niet op eigen aanschouwing, daar de onder de koet. *oepatjara's* voorkomende *gendaga* een zilveren doos is, in de vorm van een ronde schaal met deksel. — *lantai*, lees *lanté*, 192/22 id., waaronder hier verstaan wordt een lange, cilindervormige doos van zilver, dus geheel anders dan aan de jav. hoven. *Gendaga* (of *kendaga*) *lanté* is ook de titel van een soort van kraton-ambtenaren op Java; men vindt hen in de Sal. genoemd aan het hof van het z.g. Madjapaït, 200/12/15/18/22. — N als Tnt. 13; *kasoer baboet*, 192/22, 228/7, 229/22 id.; hiermee is waarschijnlijk één voorwerp bedoeld, doch de naam is thans niet meer bekend. Vgl. jav. *baboet*, „tapijt, vloerkleed, spreij van een matras.” *Kasoer baboet* wordt ook aangetroffen in Irawan Rabi 6, 7, doch, zoals Dr. Tjan Tjoe Siem zo vriendelijk was mij mede te delen, is dit de enige plaats in de jav. literatuur, en vindt men in verwante passages elders slechts *baboet*. — 21 *pepangkoean*, 137/5/17, 193/5 id., „doch meestal gespeld „*pepangkoen*”, als 132/1 v., 137/19 en pass., wisselt in de tekst af met de ongereduplicateerde vorm „*pangkoean*”, 135/23, 191/17 v. Tromp spelt *pepangkoen*, maar de juiste uitspraak is *pepangkon*, waarvoor tegenwoordig alleen de ongereduplicateerde vorm *pangkon* in gebruik is. Over dit woord merkt Tromp in aant. 159 op: „Pëpangkoen, eigenlijk Pepangkoean = wat op den schoot gedragen wordt [vgl. 135/24 . . . *dengan orang jang memangkoenja*]. Men heeft twee soorten van pëpangkoen: p. dalam (binnen) [131/21 en pass.; 191/17 *pangkon d.*] of p. rënik (kleine) [132/2, 193/5] en p. loewar (buiten) [191/18 *pangkon l.*] of p. besar (grootte)” [132/1, 193/5]. Volgt een opsomming van de voorwerpen, die ervan deel uitmaken, en wat de betekenis is.

Pangkon zal wel van jav. oorsprong zijn, al komt het in deze zin niet (meer?) voor. Pigeaud wijst mij op *lara-pangkon*, het „schoothoentje”, dat in sommige streken op Java in bruidstoeten wordt meedragen, en dat door hem in verband werd gebracht met de *oepatjara*'s in de vorm van hoenders aan de jav. hoven (vgl. zijn Javaanse Volksvertoningen § 171). — 23 *Gantar*, lees *Gentar*; *si Gentar Boemi*, 192/25, 193/13 id., is evenals *si Sapoe Djagat* een geliefde naam voor een kanon. Met *si Gentar* ^c*Alam* van 244/33 zal wel hetzelfde stuk bedoeld zijn. Men zegt, dat dit kanon het thans *Djaga Koetai* genoemde is, waarvan nog stukjes worden bewaard (vgl. Tromp bl. 102, no. 20). — 25 *tanggal*, lees *toenggal*, 192/28 id.; koet. *petér toenggal*, één harde donderslag, min. *patoeih toengga* id. — 26 *diseroedoekinja*, 192/29 id., volgens koet. uitspraak *diserodo^sinja*. Tromp aant. 161 „sroedoek = onderdoorgaan.” Vgl. min. *saroedoe^s*, *saloedoe^s* = mal. *serondong*; *manjaloedoe^si* = mal. *menjoeroeki* (Kamoes) en Wilk. sv. *serodok*. — 27 *menengah hari*, 192/30 id. = *tengah hari*, r. 25. — 29 *léman*, 136/23 en pass.; uit Tromp's uitvoerige beschrijving (aant. 30, bl. 78 en ook aant. 163) krijgt men de indruk, dat alleen de twee slangen zo heten. De met zijden stroken in de kleuren van de regenboog omboorde mat, waarop de slangen rusten, behoort er echter ook toe. In het laatste deel van de Sal., nl. 226/33, 229/14 v., 251/14 wordt het voorwerp enige malen *tapak léman* genoemd. Dit betekent, zoals men weet, Salomonszegel, en is de naam van een bekende magische figuur, doch het werd door den schrijver blijkbaar opgevat als een fraaie uitbreiding van *léman*. Wat de afleiding van dit woord betreft, Pigeaud wijst mij op de mogelijkheid, dat *léman* teruggaat op jav. *liman*, olifant, in verband met het bekende complex olifant-naga. — 31 *mandargili*; N spelt 138/14 v. *mindargili*. Tromp aant. 164 „plaats, waar de Sultan bij het tēpoeng-tawar gezegend wordt”, en uitvoeriger ib. bl. 78. Hetzelfde is wel bedoeld met *balai mandargili*, 133/7. Het woord, dat thans niet meer in gebruik is, mag men misschien in verband brengen met jav. *mandragini*. — 32 *berpimpin*, 138/15, 193/3 id. zich onder het voortgaan aan iets vasthouden; *mimpin* van 200/30 heeft de gewone mal. bet. — *toentoenan*, 138/15, 193/3 id., koet. leuning van touw of rotan, bij *noentoen*, aan de hand leiden, bdj. *manoentoen* id. = mal. *memimpin*. — *diperidan*, 138/16, 193/3 id., koet. gevlochten, gedraaid, van koord, vgl. Tromp aant. 165. Met *emas diperidan* is hier bedoeld de *tali djoeita*, een van goud-, zilver- en roodkoperdraad gevlochten koord (vgl. Tromp bl. 78).

2 *renik*, koet. = mal. ketjil, lamp. id.; hier en pass. van *pepangkon* gezegd; van mensen: 134/16 *renik besar toea moeda*, 174/8 v. *kekanak renik*, enz.; van het hart: 216/7 *renik hati*. B heeft op de laatste plaats en 170/2, 226/15 *renik* door *ketjil* vervangen. — 3 N *ampar* iplv. (*h*)*amparan*, blijkbaar geen vergissing, want 171/25 wordt dezelfde lezing gevonden, 193/6 echter weer *amparan*. — *diatoeri*, werd uitgenodigd. Het van oorsprong jav. *atoer* en afleidingen, met de grondbetekenis „hetgeen men eerbiedig richt tot een hogergeplaatste” (Berg, Bijdr. Jav. Werkwoorden, bl. 230), wordt in de Sal. zeer veel aange troffen. Het heeft in het koet. evenals in het bdj. volkomen burgerrecht verkregen. Voorbeelden van het gebruik uit de Sal.: 159/21, 160/7 en pass. *atoer*, eerbiedige mededeling. 158/31, 198/14 en pass. *mengatoer*, eerbiedig mededeling doen, eerbiedig spreken, teruggaande op jav. *matoer* (opgevat als *me-atoer*), welk woord 158/5 en 179/21 wordt aangetroffen. *Mengatoerkan*, a) iets eerbiedig aanbieden, aanreiken: 214/26 (*di-* 153/12, 200/3, 201/19), b) iets eerbiedig mededelen: 198/14/17 en pass. (*di-* 143/2, 158/22 en pass.) = mal. *mempersembahkan*. *Mengatoeri*, iemand eerbiedig uitnodigen: 133/2, 183/6, 235/33 (*di-* 132/3, 256/34) = mal. *mempersilakan*. Alleen 234/28 betekent deze vorm: iets aanbieden aan een hogergeplaatste. Het suff. *-i* drukt hier echter waarschijnlijk de meervoudigheid van het subject of het frequente der handeling uit. De bij *atoer* en afleidingen gebruikte prae positie is gewoonlijk *ke* of *kepada*; vóór *andika* wordt echter ook *di* gebezigd: 159/21 *itoelah atoer patik diandika*; 158/31 *patik mengatoer dahoeloe diandika*. 137/17 v. treedt *mengatoer* in de gewone mal. bet. op. — 5 *pondongan*, 10, 138/21/26 id. Tromp aant. 166 „toekang pondongan, moet iemand beteekenen, die een vorstelijk personage met vertelsels bezighoudt, waarbij deze allerlei lieve, mooie namen gegeven worden,” en hij vertaalt r. 9 v. *maka poepoeslah pondongan oléh si Loemadjang oléh si Loemakoe*, met „waren Si-L. en Si-L. met vertellen klaar.” Erg overtuigend klinkt deze verklaring niet, en klaarblijkelijk wist Tromp’s commentator evenmin raad met het woord als de mijne. Hs. N wijst ons echter de weg. Overal waar Tromp *pondongan* heeft, spelt dit hs. namelijk *فندوٰغن*, wat op de uitspraak *pendaengen* wijst. Van het onbekende grondwoord *daoeng* vinden wij 139/1 en 173/32 de afleiding *berdaoeng*, waarvoor B *berdaboeng* geeft. Ongetwijfeld is dit *daoeng* (of *daong*) hetzelfde als mal. *daboeng* (vgl. koet.

mao^s, *saong*, *raoen*, mal. *maboek*, *saboeng*, *raboen*). *Toekang pendaoengan* is dus hetgeen men tegenwoordig in koet. *toekang rasah*, tandenvijler noemt, *berdaoeng* i.q. huidig koet. *berasah*. In r. 10 betekent *pendaoengan* het tandenvijlen. — 6 *tjetjorong*, 138/23 id.; dit woord, door vdW sv. *tjorong* IV vermeld (naar Leydekker) met de bet. „draai-bas, kamerstuk”, mist men in de nieuwere woordenboeken, tenzij *tjetjerong* bij Klinkert en *tjetjérong* bij Wilk. op een schrijffout hiervan teruggaan. Vgl. nog Cense, De kroniek van Bandjarmasin, bl. 20 *bedil tjetjorong* (t.o. met „geweren” vertaald), Hik. Radja Atjéh (Ms. Or.

Leid. Cod. 1954) 149, 259, 261 چچورغ , en tenslotte ook mal. *setjorong*. — 7 *kota tjoendoeng*, wel te lezen *k. tjondong*, 138/23 id. Wat dit voor een soort bolwerk is geweest is thans te Tenggarong niet meer bekend. — N *rantja*^s *soedji* iplv. *rantja s.*, 138/23 id. Blijkens een aantekening in Tromp's oorspronkelijk afschrift zou het de naam van een pagar zijn, gelijk wordt meegedeeld door Cense, De kroniek van Bandjarmasin, bl. 144, noot 2, naar aanleiding van het voorkomen van dit woord in die kroniek. Cense vergelijkt hiermee jav. *wantjak s.* of *pantjak s.* — 8 *angar angin*, 138/25 *angarangin*; Tromp aant. 167 „*angërangin* = zacht en langzaam.” Het is jav. *ngrangin* of *ngrerangin*, „zich zacht en aangenaam (op een afstand) laten hooren van muziek of gezang” (GR), waarvoor sommige ojav. teksten *angarangin* of *mangarangin* hebben (KBW sv. *arangin*). Vermoedelijk wordt dit ook bedoeld in de Hik. Radja-radja Pasai, 100/19: *segala boenji-boenjian*

اثرارغن (*angarangin?*) *boenjinja*, waarvoor Mead in JSBRAS 66, bl. 51 *ingar-ingaran* leest (overgenomen door Wilk. sv. *ingar*). — 9 *lawas*, 196/17, 232/16 id., in koet. en bdj. algemeen in gebruik iplv. mal. *lama* (jav.). — 10 N *pendaoengan* iplv. *pondongan* — *Loemadjang*, N spelt لماجج . Vergelijking met 138/26 leert, dat achter deze naam: *sampoelah pendaoengan* behoort te worden ingevoegd. Wij hebben hier weer een stukje *taki* voor ons, en maken daaruit op, dat met si Loemadjang en si Loemakoe niet twee, doch een en dezelfde persoon is bedoeld, en wel de *toekang pendaoengan*. Wat de aanleiding tot deze eigenaardige betiteling met jav. woorden voor „lopen” is, kan ik in de verste verte niet gissen. — 10-13 bevat nog een aantal technische termen betreffende het tandenvijlen, waarvan Tromp reeds geen goede verklaring meer kon verkrijgen ter plaatse. Misschien dat een vergelijking met beschrijvingen van methoden van tandmutilatie in

streken, waar ze nog in zwang is, hierin nog enig licht zal kunnen brengen. — 10 *sebintir*, vgl. 138/27; *bintir* is koet. hulptelwoord, in het bijzonder voor lange, buigzame voorwerpen als haren, draden, rotanstengels e.d. — 11 *waloe*, 138/27 id., koet. en bdj. = mal. *delapan*; evenals *pitoe*, zeven, dat ook in beide dialecten voorkomt, en *teloe* (zie 160/14) behoort het waarschijnlijk tot de oude mal. taalschat, en is het geen leenwoord. — *sebintir*, N spelt *sebitir*, men leze *sebilah* met 138/27. — *dibantjar toedjoeh*, volgens Tromp aant. 169 in zevenen gekloofd; *bantjar*, of *bentjar*, dat mijn helpers niet bekend was, doet hier dienst als *taki*-syn. van *belah*. Vgl. bdj. *bantjar*, gescheurd, gebarsten, van de schedel; van de loop van kanon of geweer, plaatselijk ook van glas en aardewerk, en mal. *boenji bentjar*, „een geluid als van eene gescheurde klok of van gebarsten porselein” (vdW). — *lakoe*, zoals? — *menjirip lais*, „als de vinnen van de lais”. — 12 *goerindjam*, 138/28 id. Tromp geeft het weer met polijsten, mijn zegslieden vermoedden, dat het een syn. van *ragam* was; volgens Wilkinson is *gerindjam* „pointed stone for filing the teeth”; wat hier precies is bedoeld is mij niet duidelijk. — *mangkin*, 138/28 leest *giginja*. — 13 *poentjak reboeng*, 138/28 id., koet. het tandvlees, blijkbaar eigenlijk hetzelfde als mal. *poetjoek reboeng*, algemene benaming voor versieringsmotieven in de vorm van een rij puntige, gelijkbenige driehoeken; ook voor br. „*puchok rabong*” wordt de bet. tandvlees opgegeven (Haynes). — 14 *gantén*, 138/30 id., Tromp aant. 172 „bloed; wegens de overeenkomst van sirihsput met bloed wordt gantén (sic) ook voor sirihs gebruikt.” Het is echter eerder een onmiddellijk leenwoord uit het jav., k.i. bij *kinang*, sirihspruim. — *beroendja-roendja*, door Tromp aant. 173 weergegeven met „heen en weêr loopen”; volgens mijn helpers is het woord te Tenggarong niet bekend, doch zou het dialectisch elders voorkomen in de zin van „huppelen”. De bedoeling van het rennen van het pinangsap en het huppelen van het sirihsvocht is volgens mijn helpers inderdaad, dat het rode speeksel „niet aan de tanden hechte” (Tromp’s vertaling) door de gladheid der tanden. — 18 *selangkap tiang*, 139/3 id., bij elke stijl, zoals door Tromp juist wordt vertaald (algemeen mal. spraakgebruik?); vgl. 227/21 *langkap balai*, waar men *se*-node mist. — 21 N *bini* — 25 N *pepandén petola* iplv. *p. petolo*, 135/2, 139/10 id.; een beschrijving van dit voorwerp geeft Tromp aant. 176. Tegenwoordig noemt men het *tiang pandén*. Voor jav. *papandén* wordt als bet. opgegeven *rontèk*, *lalajoe*, piek met een vlaggetje; *petola*, of javaniserend *petolò* is jav. *patola*, een veelkleurige zijden stof. Over het ivoren schaakspel, ook door Tromp in genoemde

aantekening vermeld, vermocht ik geen nadere inlichtingen te verkrijgen. — 27 N *érau* iplv. *iraunja*; *Adjipoen mengantokkan* (N مڠتوكن) *érau*, *Adji menjoedahkan sawat*. Tromp, die deze passage door *ajar wadji* iplv. *érau adji* te lezen geheel verknoeit, geeft niettemin in aant. 177 op, dat *mengantokkan* hetzelfde als *menjoedahkan* moet betekenen. Het woord is mijn helpers onbekend. Vergelijk misschien jav. *entok* = *entèk* en *ngentok*, tot het einde gekomen? *Sawat*, even onbekend, moet ongeveer syn. met *érau* wezen. Dat het de naam van een spijs zou zijn, naar Tromp veronderstelt, is al heel onwaarschijnlijk. — 28 *egoeng goeloeng*, 179/11 en pass. id., Tromp aant. 178 „paloe gong-goeloeng = rommelend slaan van de gong”. De koet. uitspraak is *gong golong*, waarmee wordt aangeduid het zonder het volgen van een bepaalde lagoe willekeurig door elkander spelen van alle gamelan-instrumenten, nog steeds in gebruik ten teken van het beëindigen van het *érau*, vgl. 193/31 *maka berboenjarah egong golong tandanja kerdja radja soedah berhenti*. — 29 N als Tnt. 11 — N *dipetjaramkan* iplv. *dipentjarakan*, 139/11 id. Mijn zegslieden kenden het woord niet, evenmin als *dipantjarakan* van Tromp, wat deze in aant. 180 vertaalt met „te gelijker tijd bespelen”. Deze vertaling kan ook gelden voor de ongetwijfeld juiste lezing *dipetjaramkan*, wat blijkbaar een *taki*-synoniem is van *dipebajakan*. Men vergelijkte behalve jav. *tjarem*, dat een enigszins gespecialiseerde bet. heeft (zie ook KBW), bdj. *batjaram*, gezamenlijk (iets doen), md.-mal. *tjaram-tjaram*, gelijktijdig, tegelijkertijd, en ook *tjaram*, geweeklaag, gejammer en gewezen in een sterfhuis, wat immers voluit *tjaram tangis* heet. — 32 *njoer*; Bnt. 12 in slaafse navolging van N's schrijffout „*menga njajoer*”. — N *peridja*^s iplv. *peridja*, 139/14 id., koet. = mal. *kemiri*. — *keliki*, 139/15 id., Tromp aant. 182 „= *djarak* (*Ricinus communis*)”. Het is boeg. en in het huidige koet. onbekend. — Het „doen vechten” van allerlei dieren, noten e.d. (vgl. ook 139/12-16) is tot besluit van bepaalde soorten van *érau*'s nog in zwang. — *melénggang papan*, hieronder te verstaan: schommelen op een in het water drijvende plank of balk, hetgeen geschiedt door twee personen, net zolang tot zij tot vreugde van het publiek hun evenwicht verliezen; met *melénggang* 139/15 wordt natuurlijk hetzelfde bedoeld. — 33 N *besoera*^s iplv. *bersoeara* (vgl. Tnt. 14).

133

1 N بترى iplv. *b. toeria*, wat moeilijk anders dan met Tromp als *beteri* gelezen kan worden. Tromp verklaart het in aant. 183 „= *běsoe-*

rak = juichen." Het woord is geen huidig koet., men zegt daar *beteria*^s. Vgl. nog 193/14 *dengan sorak terinja* (N *tarinja*). Dat mal. *tari* niet bedoeld is, is duidelijk. Blijkbaar is het een *taki*-syn. van *sorak*. Misschien in verband te brengen met ojav. *atri* schreeuwen? — 3 v. *oelas boemi*, 136/24 id. en *oelas balai*, de katoenen bedekking en bekleding van de grond en de *balais*, die na afloop van het *érau*, zoals hier beschreven staat, onder armen en behoeftigen worden uitgedeeld (vgl. Tromp aant. 184). — 4 N *baloe dan kepada orang na orang*. — 5 *piasan*, 168/30 id.; Tromp aant. 185 „eigenlijk „pêrhijasan” = versiersel, pijasi = ook: kleeden”, liever uitdossen, vgl. 136/26, 245/17 *dipiasi* (van bruid en bruidegom). Het is geen koet. De mogelijkheid bestaat, dat men *dipajasi* (met T 245/17) en *pajasan* moet lezen (vgl. bal. en sas.) — N spelt overal جينيس , blijkbaar *djinis* (I meermalen, o.a. 201/26 جينيس) iplv. *djenis*; deze uitspraak is te Tenggarong thans echter niet bekend. — 6 vv. Over de betekenis dezer *balais* geeft Tromp bl. 88 enige ophelderingen, waaruit o.a. blijkt, dat die met diernamen (*b. mendjangan*, *b. boeroeng*, (*b.*) *matjan*) van bamboe gemaakte dierfiguren zijn, terwijl hij van de „*balai teratei*” (de koet. uitspr. is *teraté*) een beschrijving geeft. Hoe een *balai memoeloe*, of *b. moemoela* (135/2) eruit ziet, kon ik niet te weten komen. Galestin wees mij destijds op het Cheribonse *mamolo*, topstuk van een *balai* (vgl. zijn dissertatie bl. 222), doch het betreft hier vermoedelijk een geheel ander soort *balai*. Even duister is mij N's هاتين met onduidelijk geschreven eerste letter (vgl. Bnt. 4). — 9 *Oengkal?* — *Kenangan?* — 10 *Sambira*, t.r. *Sembéra* — N *Marangkajoe* — 11 N *orang Kenioengan* iplv. *Kanioengan* — 12 *Beras Basah*, zou de naam van een eilandje in het Boentangse zijn, misschien een der Kerindingan-eilanden? — *Pandansari*, thans nog bekend als de naam van een wijk van Balikpapan. — *Goenoeng Kemoening?* — 13 *Ridjang?* — N *Rigang* iplv. *Rikang?* — *Tandjoeng Semat*, zou tussen Santan en Marangkajoe liggen. — 17 *poelang keboemi astananja*; deze term verwacht men niet voor onvorstelijke personen. Klinkert vertaalt *boemi astana* met „land en paleis, voor plaats waar een Vorst thuis behoort, zijn vaderland”, doch Wilkinson (sv. *istana*) geeft slechts „homeland, native land”. — N *pikirlah* — 18 *didalam hatinja*, 139/26, 178/19 id., vgl. 163/14 *maka didalam hati Adji itoe*. (*Di*)dalam hati(-koe, -nja e.d.) is in koet. en bdj. een zeer gebruikelijke uitdrukking voor dacht (ik, — hij e.d.), in de bdj. spreek-

taal vaak afgekort tot *damhati*. — 23 N als Tnt. 10 — 26 *permata benoea*, 139/22, 238/13 id.; Tromp vertaalt het thans niet meer gangbare woord met „hoofden”; syn. is blijkbaar *permata negeri*, 238/20/35. Misschien mag men het weergeven met „notabelen”. *Benoea* heeft in de Sal. een even ruime bet. als zijn syn. *negeri*, variërend tussen dorp, landstreek en land, vgl. o.a. 134/11/15, 135/6 en pass. *Benoea Koetai* (235/27) = *negeri Koetai* (188/33). Ook in 't bdj. wordt het zo gebruikt. In de bdj. litteratuur betekent het verder vaak de bewoonde wereld tegenover de wildernis (*goenoeng, hoetan*), bv. Sj. Hémop 2212: *soenggoeh dihoetan didalam rimba, gemoeroeh seperti didalam benoea*, vgl. bal. *wanwa*. De Boekits van het Meratoesgebergte duiden met *banoea* evenzo het door de Bandjarezen bewoonde gebied, d.i. voor hen de beschaafde wereld, aan. — N *Benaloe* — 27 *Penjoengan*, waarschijnlijk te lezen *Penjawangan* als 186/13, ligging? — *Senawan*, misschien = *Sendawan*, een zijrivier van de Sabentoeoeng. — 28 N

مشائن iplv. *Sanga-sangaan*, dus *Sangsangan* als 186/14. Waarschijnlijk is hier wel het tegenwoordige Sanga-sanga mee bedoeld. — *Kembang*; in de Moeara Djawa bevindt zich een *Poelau Kembang*. — 29 *Soengai Samir*? — *Doendang*; op de kaart bij Witkamp's artikel „Langs de Mahakam” (TAG 1932, bl. 30—65) vindt men de naam S. Dondang voor de waterarm tussen Soengai Tiram en Moeara Djawa. — 30 N سبون iplv. *Semboeni*, ligging? — *Soesoeran Dagang*? vgl. 231/5 — *Tanah Malang*?

134

1 N als Tnt. 3 — 2 N als Tnt. 4 — 3 N als Tnt. 5 — 4 N als Tnt. 6 — 8 *kemarian*; koet. *kemerian*, gewoonlijk *merian*, namiddag, mal. *petang, soré*, bdj. *kamarian*. — *bertengar*; Tromp aant. 188 „*təngar* = alle instrumenten tegelijk bespelen, zooals gedaan wordt tot inleiding van een feest, hetgeen dan het sein is voor degenen, die tegenwoordig willen of moeten wezen, om op te komen”; of Tromp's definitie van het sein geheel juist is, wist men mij niet precies mee te delen. Naast *bertengar* vindt men 135/3 *batetengar*. 137/19 *berboenjilah tengar*; T geeft hier *tengaran*, wat 211/15 alle handschriften hebben. Vgl. jav. *tenger, tetenger*, sein, teken. — 9 *kelintangan*, lees *keléntangan*, koet. een slaginstrument bestaande uit een stel van vijf bonangachtige gongs, op een rij rustend in een houten bak. Het is ook bij verschillende Dajak-

stammen in gebruik, doch als mijn oor mij niet bedriegt is de stemming daar anders dan in Tenggarong, waar ze bij de gamelanstemming (*sléndro*) is aangepast. — 10 *tiga belas benoea*; het totaal der 133/26-31 opgesomde plaatsen is inderdaad dertien. Op r. 15 wordt gesproken van *doea poeloeh negeri*. Welke hier bedoeld zijn is niet duidelijk, evenmin als dat het geval is met *sebelas negeri* van 186/21, 187/17 en de tien kampongs van 225/6 (*sepoeloeh benoea*; 229/3, 232/29 *sepoeloeh negeri*; 238/13 *permata benoea jang sepoeloeh*; 238/35 *permata negeri jang sepoeloeh*). Waarschijnlijk zijn het alle groepen van kampongs, welker bewoners evenals die der thans onder de naam Magarsari begrepen kampongs (zie Tromp bl. 19) bepaalde plichten en rechten t.o.v. de kraton hadden. — 11 *soemba*, Tromp aant. 190 „toeschouwen, toekijken”, het koet. woord voor nontonnen. — *Poelau Atas*, aan de linkeroever der Mahakam gelegen tegenover het enige kilometers benedenstrooms van Samarinda liggende Pelaran („Pelarang”). — 12 N *Karangan* de eigenlijke naam van de even boven Samarinda gelegen kampong, tegenwoordig officieel inderdaad Karang Asam genoemd. — *Karamoemoes*, volgens de koet. uitspraak. Het riviertje en de aan zijn monding gelegen kampong, thans een deel van Samarinda, heet nu officieel Karangmoemoes. — 13 *Loeah Bakoeng*, lees *Loah B.*, gelegen even benedenstrooms van Loah Boeah aan de linkeroever van de Mahakam. Het in veel koet. plaatsnamen voorkomende *loah*, in Europese bronnen gewoonlijk *loa* gespeld, is koet. voor (kleine) zijrivier. — *Semboejoetan*, 186/13 id.? — 14 N *Mangkoepalas*, zoals de kampong, die thans deel uitmaakt van Samarinda-Seberang, ook heet. — 16 N *bawakannja* iplv. *bawaannja*, op te vatten als *barwak-an* (voor *bawa-an*). Dezelfde wanspelling ook KV 6. — 18 *mengarioe*^s, 135/7 id.; Tromp, aan wiens zegslieden het woord blijkbaar even onbekend was als aan de mijne, leest *menggérék*, wat dan „slachten” zou moeten betekenen (vgl. zijn aant. 45). Dat is echter boeg. en geen koet. Het is niet bepaald noodzakelijk, dat dit onbekende *taki*-woord „slachten” betekent, daar men 128/3 in hetzelfde verband *menangkap* leest. Daarom verdient hier de lezing **mengerojo*^s van het bekende jav. *ngrojok*, met zijn velen aanvallen, aangrijpen, misschien overweging. — 26 N *Jangjo* of *jangio* iplv. *Éjang Ajoe* — 31 v. *egoeng siang ditopéngkan*, *egoeng malam diwajangkan*; *egoeng* staat hier vermoedelijk voor gamelan, en de betekenis is dan: bij de gamelan overdag werden topéng-dansen uitgevoerd, bij de gamelan 's nachts wajangvoorstellingen gegeven. — 34 N *lamanja* — *berpatjar*, vgl. Tromp aant. 192, i.q. mal. *berinai* of *berpatjar inai*.

135

1 N als Tnt. 1 — 2 N *moemoela* iplv. *moela-moela* — N *petola* iplv. *petolo*. — 3 N *batetengar* iplv. *bertengar* — 4 N *tanda* — 13 N *maka makan* iplv. *makan-makan* — 14 lees *menemposo* — 17 N *jang io* iplv. *Éjang Ajoe* — na *Hoeloe* (*Oeloe*) leest N: *Doesoen dengan Gadjah Perwata Djaitan Lajar setelah demikian maka Ngabé Oeloe* (vgl. Tnt. 8). — 19 N *dielasilah* — 24 *tombak pengawinan*, Tromp spelt t.o. t. *pegawinan*; 227/31 *tombak emas pengawinan*. Evenals in jav. zonder bijvoeging van *tombak* hier 181/23 en 194/20 (*kebawah pengawinan*), waar het wordt gebruikt als *padoeka*, *doeli*, *kaoes* en dergelijke woorden om den vorst aan te duiden. — 26 N *selangkap*.

136

1 N als Tnt. 1 — 4 *air toedjoeh soengai*, „het water van zeven rivieren, namelijk zeven zijrivieren van de Mahakam” (Tromp aant. 194). Volgens Pangéran Tjokro is de uitdrukking figuurlijk en zijn er zeven soorten water mee bedoeld, nl. *air soengai*, *air laoet*, *air soemoer*, *air telaga*, *air akar*, *air sampai* (koet. bron uit de rots), *air Mahakam*. (Hierbij zij aangetekend, dat men nooit „soengai Mahakam” zegt, doch meestal Mahakam zonder meer of *batangan Mahakam*. Het woord „kali” ter aanduiding van de rivier, dat volgens Witkamp (De Kedang Rantau 34) algemeen zou zijn, wordt slechts ten pleziere van Europeanen gebezigd). — 6 *melaboeh*, Tromp aant. 195, „in het water werpen”, koet. en bdj. — *bantan* zou volgens Tromp ib. betekenen: „geheimzinnig middel, door vrouwen klaar gemaakt, bestaande uit verschillende bladeren en kruiden.” Volgens een mijner zegslieden wordt er echter een in tweeën gekapte klapper onder verstaan, die men na de helften weer op elkaar gepast te hebben, in 't water werpt. Zo waar als deze klapper niet in zijn oorspronkelijke staat zal terugkeren en zo waar als de *bokor* niet zal boven komen drijven, zo zal men niet door allerlei ongeluk bezocht worden. — 9 N *bersimboer²an* — 11 *limar angšana*, blijkbaar een *limar* met *angšana*-motief. — 18 *baris*, voor *berbaris* of *dibaris*? — *gandjoer pandjang bergembala merak*; Tromp noemt in aant. 159 als eerste der *pepangkon loear* de „toembak-gandjoer”; of deze benaming thans nog in gebruik is, heb ik niet kunnen vaststellen. *Gembala* geeft Tromp in aant. 196 weer met „afhangend versiersel van statiepieken, 't zij haar, 't zij veeren”, vgl. jav. *koembala* en KBW sv. *kambala*. *Gandjoer*, jav. een soort van piek,

komt ook veel voor in de bdj. litteratuur (in Sj. Hémap moet 2768, bl. 92, nt. 26, 2916 en pass. *gandjar* hierin verbeterd worden). In Tenggarong verstaat men onder *gandjoer* zonder meer thans een ongeveer een meter lange stok, versierd met pauwenveren, niet ongelijk een plumeau, waarmee door den Sultan en de Pangérans een dans wordt uitgevoerd tijdens het *érau* (*begandjoer*). — 19 *tombak poentoeng*, volgens Tromp aant. 197 „korte piek”, nu geheel onbekend.

N leest *فتح*, wat ook andere lezingen toelaat. Vgl. jav. *poŋtang*, „een beslag van metaal hoepelsgewijs om de steelen van een lans . . .” (KBW). — 21 *berkapitan* staat voor *berkepitan*. — *toenggoel*, bet. onbekend. In 't jav. en mal. betekent het vaandel, doch het is de vraag,

of dat hier wel de bedoeling is. N spelt *تفكل*, wat *tanggal* gelezen kan worden; *tanggal agoeng* zou men kunnen begrijpen als naam van de pieken met halvemaaanvormige versiering, zoals Plaat III bij Tromp te zien geeft. T's lezing *tangga* is onaannemelijk. — 22 *toenggoel*; N las oorspronkelijk het juiste *tenggiling*, waar een andere hand *تشكل* doorheen heeft geschreven. — 23 *ditoekan tangga*, koet.

aan het onder eind van de trap (tegenover *kepala t.*, het boveineind). Tromp's lezing *toeken* en zijn verklaring in aant. 198 zijn fout. In het bp. betekent *toekan* „trap”. — N als Tnt. 13 — *maligai*, 137/17 en pass. id.; Tromp aant. 199 „hieronder moet verstaan worden een groote, hooge estrade op de aloen-aloen, waarop het tēpoeng-tawar plaats vond.” Zij was dus in zijn tijd al niet meer in gebruik. — 26 *Poeteri Djoendjoeng Boeih*; hier treedt deze naam van Poeteri Karang Melenoe voor het eerst op. De koet. uitspraak is *P. Dj. Boejah*; koet. *boejah* = mal. *boeih*. Voor het voorkomen van deze naam elders zie Cense, De Kroniek van Bandjarmasin bl. 125. — *tapih pasak*, Tromp aant. 201 „tapih-pasa = een overkleedje, bestaande uit afhangende slippers, ongeveer drie vingers breed, samengesteld uit vierkante dunne gouden plaatjes”. De koet. uitspraak is *tapéh pasa*². — 27 *hitakoesoema*; in N is hier zodanig geknoeid, dat allerlei lezingen behalve de juiste, *antakesoema* (als T), mogelijk zijn. *Badjoe antakesoema*, dat nog in gebruik is, en gewoonlijk *b. ontrokesoemo* wordt genoemd, wordt door Tromp in aant. 202 aldus beschreven: „kort jakje van geel satijn, met mouwen tot boven den elleboog, van voren en van achteren met dunne platen geslagen goud versierd.” De gouden platen stellen *merak mengigal*, *goerda's* en dergelijke voor. Zoals be-

kend is *antakesoema* in de jav. en mal. litteratuur de naam voor een vliegbaadje. — *penangsat*, Tromp aant. 203 „gouden koord om den middel geslagen, om een kleedje op te houden”. Het woord is thans niet bekend, het bedoelde voorwerp wordt *oebat-oebat* genoemd. Waarschijnlijk moet men *peningsat* van jav. *peningset* lezen. — N als Tnt. 16 — 28 N *berkalat* (voor *berkelat*) iplv. *berkilat*; Wilkinson geeft *kilat bahoe* als specifiek jav. vorm, wat natuurlijk onjuist is, Klinkert geeft het als enige vorm. Volgens J. en P. IV, 179 is *kilat bae* Borneose uitspraak. Dit is inderdaad koet. en *kilat bahoe* bdj. Bij *k. b. keloepak* (t.r. *kelopak*) *hoedang* (N *oedang*) tekent Tromp aan (204): „een gouden schouderbedekking [lees bovenarmband, K.] in den vorm (van) een garnalenschaal (zie portret Kroonprinses).” — 29 *soebang bapang*, „grootte oorknoppen” (Tromp aant. 205), jav. *soeweng bapang*. — *naga kepoelir* (N *kapoelir*), 206/21 id., als naam van een *soemping* mij niet van elders bekend. *Naga mengoelir* van Tnt. 18 is een twijfelachtige „verbetering”. — 30 *peri kinantan*, als naam van een *geloeng* mij niet bekend, Tromp's conjectuur *peri siantèn* evenmin. — *soen* gaat terug op een schrijffout van N en moet vervallen. — 31 *tjatjoendoek*, 168/10, 206/20 id., Tromp aant. 208 „*tjatjoendoe* = haarspeld.” De bet. is echter ruimer: op alle drie plaatsen is sprake van een bloem. Jav. *tjoendoek* „wat op het hoofd of in het haar gestoken wordt tot sieraad, bv. een bloem of kam of haarnaald”, vgl. bal. *tjoetjoendoek*, mad. (*tjo*)*tjondhoek*. — *anggrék medjati*, 201/11 id.; koet. *a. medjeti*, een kleine, witte orchideesoort (vgl. Tromp aant. 209). — *kebang*, door B trouw van N overgenomen. — 32 *binaloe*, 168/11 id. (N *benaloe*), de alg. mal. benaming voor *Loranthus* sp. (epiphyten) en niet „een boom met gelen bloesem” als Tromp aant. 210 wil. — N *boelan temanggal* iplv. *b. tanggal*; van jav. *remboelan temanggal*, wassende maan.

137

1 *djenoe*, Tromp aant. 212 „moesje boven den neus tusschen de wenkbrauwen . . . een vorstelijk distinctief.” Vgl. Oend. B.N. fasal 70, r. 14. 't Ojav. woord heeft de ruimere bet. van *boréh* en *wedak*. *Djenoe antasari* geeft Tromp (*antaksari* spelt hij) weer met „een geel moesje”. Het is mogelijk, dat met *antasari* hier een mooi woord voor geel is bedoeld, misschien via (*badjoe*) *antakesoema*, maar het is zeker niet „veelkleurig gebloemd,” als Mees geeft! — *sidja jang*, lees *sidjajang*, waarna vermoedelijk *katon* of *seteroe* moet worden inge-

voegd. — 2 *kering tilam*, 210/26 id., N *karing tilam* evenals 160/18; Tromp aant. 213 vermoedt, dat dit moet aantonen, „dat de matras daarvan niet nat werd”. Pigeaud oppert de mogelijkheid, dat het een verbastering van een jav. **sekarang tilam* is. — *koening mengembang baroe*, 144/26 id., geel als *baroe*-bloemen, nl. lichtgeel, de vorstelijke kleur; vgl. 168/9 *koening kembang baroe*. Misschien is ook te denken aan de in het jav. *kembang waroe* genaamde *kembangan*-doeken, die een paarse rand vertonen om een geel midden (J. en P. III, 236, no. 36). — 10 *penampa*, 20, 156/35 id., koet. opvatting, mening, jav. id., mal. *tampa*. — 11 N *ladjoe* iplv. *laloë*. — 13 N *ampoeni* — 15 N als Tnt. 4 — 16 N *toeroenlah* — N *jang Baboe Dj.* — 22 N *ia* iplv. *ialah* — 24 *ajoen*, 156/20, 161/31/34 en pass. id., door Tromp weergegeven met „schommel”. Deze bestaat uit een plank, die men wel in huis of voorgalerij ophangt om als zitplaats te dienen, vollediger *ajoen papan*, als in KV 39. (Vgl. de *toejang papan* der Ngadjoes, Hdl. sv. *tujung*). Onder *ajoen* zonder meer verstaat men gewoonlijk de schommelwieg van doeken, die in het mal. *ajoenan* heet. Dat Poeteri Djoendjoeng Boejah steeds wordt voorgesteld als te zitten op een schommel, is zeker niet toevallig. Op deze plaats tovert zij aldus gezeten haar rij-dier te voorschijn. 's Vorsten dienaar treft haar op de schommel zittend aan (156/20), Adji Batara Agoeng Déwa Sakti neemt haar plaats daarop in, als zij zich voor hem verstoppt (161/31), het meisje Djaroema verraadt, dat zij niet de ware is, door niet op de schommel te willen — dit zal betekenen „durven” — plaatsnemen (162/26 vv.). Vermoedelijk beduidt dit alles, dat de prinses een *déwa* was, een priesteres, die met de hogere machten in verbinding kan treden. Het schommelen is immers een der belangrijke handelingen bij de uitoefening harer functie (vgl. Tromp bl. 89). Voor de betekenis van het schommelen levert de Sal. nog een belangrijke aanvulling op de door Kruyt in zijn artikel „Het schommelen in de Indische Archipel” (Bijdr. 97, 1938, bl. 363—424) meegeedeelde gegevens. Zeven keer heen en weer schommelen doet namelijk Maharadja Sakti, Maharadja Soeltan en Maharadja Indramoelia door de lucht vliegen naar Java, op welke luchtreis de hoogste hemelse gewesten worden bereikt (195 v.). In KV 44 verdwijnt de zich door haar man bedrogen achtende Poeteri Karang Melenoe = P. Djoendjoeng Boejah door dezelfde handeling uit deze wereld in het water, weldra door haar man op gelijke wijze gevolgd. In deze mythen doet de schommel duidelijk dienst als middel om aan deze aarde te ontsijgen. — 26 *satoe sembawa*, 28 id., volgens Tromp 216 is *sembawa* een geest, vgl. echter litt. jav. *sato sembara*, tijgerachtig beest,

ook tijgermom in optochten (zie ook Pigeaud, Volksvertoningen § 178). Vermoedelijk is de toevoeging van dit woord een latere verfraaiing van de tekst, daar *sato sembawa* geen verdere rol speelt, of wel is het op te vatten als een andere benaming voor *lemboe soeana*, in welk geval *dan* hier en in r. 28 later zou zijn ingevoegd. — 29 N **ايغون**

iplv. *itoepoen*; dit moet niet *iapoen*, doch *ipoen* gelezen worden, hetgeen in het koet. „ja” betekent als antwoord op de woorden van een meerdere. Het komt ook voor 160/5 en 238/32, vgl. KV 36 en 37. Op grond van deze verbetering moeten de aanhalingstekens na *soeana* geopend worden; het gebruik van *karena* is nu ook begrijpelijk. *Ipoen* beschouwt men te Tenggaraong als een afkorting van *inggihoen*, dat ook in gebruik is. Het zou echter ook een hoog woord voor *ja* (*ia*) kunnen zijn op voorbeeld van jav. *ipoen*, evenals dit laatste woord in het bal. zelfstandig voorkomt als hoog woord voor het pronominale *ia*. Het element *poen* in *inggihoen* is een in koet. en bdj. veel in de aanspraak tot hogergeplaatsten gebezigde partikel, vgl. 199/30 (*ada poen*), 202/20/33 (*terada poen*). Het wordt ook evenzo als *ipoen* gebruikt en als antwoord, wanneer men door een hogere wordt geroepen (= lamp. *poen*, jav. *noen*, snd. *koelan*, *kah*). — 30 N *boenji* iplv. *kata*.

138

1 *lawang*, 223/28 en pass. id., in koet en bdj. het gewone woord voor mal. *pintoe* (jav.). — 2 N *s.poe² basa* — 3 N *diterbangkannjalah* — 4 *tengkas*, t.r. *tangkas* — 5 N als Tnt. 3; de tekst is een weinig in de war. — 7 *hampir* (N *ampir*) wordt hier enige malen gebruikt om een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid uit te drukken; hier vertale men: „als de mensen de prinses niet gezien hadden, zouden zij wel allen op de loop zijn gegaan.” Vgl. 204/30 *perasaan patik hampir laloe poelang roepanja*, „ik ben van gevoelen, dat hij wel naar huis zal zijn gegaan”; ib. 32 *hampir benar seperti kata adinda itoe*, „hoogstwaarschijnlijk heb je het aan het rechte eind.” Zie tenslotte ook 161/12. Of zodanig gebruik van *hampir* ook elders voorkomt, weet ik niet. In het hedendaagse koet. komt het woord niet voor, ook niet in de gewone zin van bijna, waarvoor men *dikit lagi* zegt. — 13 N als Tnt. 6 — 14 v. N *mindargili* — 16 N als Tnt. 8 — 20 N als Tnt. 10. — 21 N *pendaoengan* iplv. *pondongan* — 23 N *rantja^s* — 25 N *soearanja* — 26 N *pendaoengan* iplv. *pondongan* (bis) — *sampoen*, 143/3, 198/35, 236/4 id., hoog woord voor *soedah* (jav.) — 27 N *bintir* iplv. het

juiste *sebintir* (vgl. 132/10) — N *bilah* na tweede *gigi*, waarvoor met S *sebilah* moet gelezen worden. — 29 N als Tnt. 14 — 31 N *belari*.

139

1 N *berdaoeng* iplv. *berdaboeng*. — 6 N *masinglah*. — 10 N *petola* iplv. *patolo*. — 13 N *dan na sapi* ontbr. — 14 N *peridja*^s. — 15 *meléng-gang*, sc. *papan*, zie 132/32. — *menjaoeng*, 29, 144/15 id.; koet. *njaong*, *besaong* = mal. *menjaboeng*, *bersaboeng*. Hierbij 141/17 *penjaoengan*, hanekampplaats. *Menjaong roempoet* betekent volgens Tromp, aant. 218 „uit eenige strootjes het kortste trekken”, wat het begrip *menjaong* geen recht doet wedervaren. Mij werden twee methoden van dit spel meegedeeld: 1e. de spelers haken twee geknakte sprietjes van het *belolang*-gras (*Eleusine indica*) in elkaar en trekken: hij wiens sprietje doorbreekt verliest; 2e. twee losse bloemsteeltjes van het *oeloe-oeloe tjina* genaamde kruid (een laag gewas met vierkante stengel, waarvan de afwisselend bloeiende kleine, witte bloempjes (*Papilionaceë*n) in ronde hoofdjes bijeen staan), worden door de spelers met een slag achter de bloeiwijzen ineengedraaid, waarna zij trekken: hij wiens bloeiwijze geheel of gedeeltelijk van het steeltje loslaat, verliest. — 18 N *menjan* ontbr., vandaar het verschil tussen B en T. — 26 vv. Tromp heeft van de hier volgende merkwaardige passage een uitleg trachten te geven, die in het kort op het volgende neerkomt: Uit vrees, dat de boze geesten in hun afgunst op het geluk der Oeloe Doesoenners hun kwaad zouden berokkenen, schiepen zij „een omgekeerde wereld, een rare boel”, om die geesten te misleiden. Deze animistische verklaring, waarbij enige inlegkunde te pas moest komen, kon Van Ossenbruggen, die in zijn beroemde verhandeling over „Het primitieve denken”, § 209, de passage aan een nader onderzoek onderwierp, niet bevredigen. Terecht kwam hij tot de conclusie, dat degenen, die de „delligheid”, de „rare handelingen” uithaalden, niet de lieden van Oeloe Doesoen zelf waren, doch de bezoekers van elders. Zij deden dit bij wijze van „tegen-magie”, uit vrees voor „de gevolgen eener zonder twijfel sterke, immers op zulk eene buitengewone wijze zich uitende magie”. Bij deze verklaring schijnt Mees (bl. 62 v.) zich aan te sluiten, den auteur zonder hem in dit verband te noemen, bijna letterlijk aanhalend met de woorden: „de gevolgen van een zo sterke, zich op zo buitengewone wijze uitende magie”.

Wat de bedoeling aangaat, dunkt mij Van Ossenbruggen's verklaring in hoofdzaak bevredigend, doch de moeilijkheden, die de letterlijke ver-

taling van enkele regels oplevert, heeft hij niet uit de weg geruimd. De eerste moeilijkheid is gelegen in de woorden der bezoekers (r. 26 v.), waarvan het begin letterlijk weergegeven aldus luidt: „laten wij dit haar (hun) land (kampong) omkeren, opdat wij niet door haar (hen) overheerst worden”, waarbij het van ondergeschikt belang is, of *-nja* doelt op de bewoners van Oeloe Doesoen (Mees, bl. 72 „hun”, „zij”), dan wel, wat mij waarschijnlijker voorkomt, de prinses zelve. Van Ossenbruggen’s vertaling luidt: „Het zou goed zijn, als wij den boel hier in dit landschap onderste boven keerden, opdat niet [het te machtig worde, n.l. door de t.o.v. de prinses zich gemanifesteerd hebbende magie, en] wij erdoor worden onderworpen.” Hierin wordt het eerste *-nja* verdonkeremaand, terwijl het tweede wordt beschouwd als op *benoea* terug te slaan, wat niet zeer aannemelijk is. De eigenlijke moeilijkheid is echter gelegen in het tweede gedeelte der uitspraak: *baiknja hidoep tiada djoea kita empoenja kebesarannja*. Van Ossenbruggen vertaalt dit met „al zouden wij er het leven bij houden, zoo zouden wij toch onze onafhankelijkheid - kaběsarannja - verliezen”, ongeveer evenals Tromp, die *kebesaran* echter met „grootheid” weergeeft. Deze vertaling is natuurlijk wegens het aan *kebesaran* gehechte pron. poss. 3e pers. niet te handhaven. Mees, wiens uitgave *kita empoenja kebesaran* leest, vertaalt in de inhoudsopgave (bl. 72) niettemin naar Tromp’s tekst „al zouden we blijven leven, wij zouden *hun* grootheid niet hebben”, hetgeen men wel als letterlijke weergave zou kunnen verdedigen, doch waartegen pleit, dat „het hebben van eens anders grootheid” een wel zeer weinig Indonesische gedachtengang zou verraden. Ook mist men bij deze opvatting node het pron. rel. *jang na kita*.

Hs. N, en hiervan zullen wij zoals gewoonlijk verder uitgaan, leest echter *kita empoen kebesarannja*. *Empoen* zou men gelijk kunnen stellen aan bdj. *ampoen*, wat syn. van mal. *empoenja* is, als in *nang ampoen tjarita* = mal. *jang empoenja tjerita*, e.d. Op de vertaling zou deze lezing geen invloed uitoefenen, terwijl men er dezelfde bezwaren als

boven geopperd tegen zou kunnen aanvoeren. *امفون* laat echter ook de lezing *ampoean* toe, en dit betekent in het jav. „een verlamde toestand waarin iemand door een machtige werking van iemand of iets gebracht wordt, . . . geraaktheid of beroerte, waarmee iemand tot straf door een bovennatuurlijke macht geslagen wordt” (GR). Is dit woord hier bedoeld, dan zou *ampoean kebesarannja* betekenen „geraakt, aangetast door de invloed van haar grote bovennatuurlijke macht”, haar „magie”. Bij deze gissing, die ik slechts zeer aarzelend opper, daar

mijn schriftelijk naar het voorkomen van dit woord te Tenggarong gedane navraag geen succes heeft gehad, moet natuurlijk ook de vertaling van de voorafgaande woorden *baiknja hidoep* gewijzigd worden. Alle vertalers hebben stilzwijgend aangenomen, dat het subject van *hidoep* het elders in de zin voorkomende *kita* is. *Baiknja* moet dan „ook al, ofschoon” betekenen, en inderdaad schijnt het zo voor te komen, naar valt op te maken uit de wedergave van het woord „ofschoon” met *baiknja anoe* in een door den vroegeren controleur van Tenggarong, L. A. Emanuel, ingevulde, thans bij het Bataviaasch Genootschap berustende koet. woordenlijst. *Anoe* schijnt daar ter vervanging van het subject in een zin te figureren. Nu komt echter in de Sal. 145/21 *baik*, en niet *baiknja*, in dezelfde bet. voor: *baik kita tahoe*, enz., „ook al wisten wij het . . .” Daarom ben ik geneigd aan te nemen, dat ook hier *baik* als voegwoord fungeert, terwijl *-nja* de functie heeft van een pron. pers. 3e pers., enclitisch aan het voorafgaande woord gevoegd (vgl. aant. bij 125/10). De betekenis van dit zinsdeel is dan: „ook al leeft zij (leven zij)”, welke vertaling overigens eveneens kan gelden, als *baiknja* als een ondeelbaar voegwoord moet opgevat worden. De gehele zin kan nu, met aanname van bovenstaande, enigszins gewaagde gissing, en met het voorbehoud, dat de passage zeer wel corrupt kan zijn, als volgt worden vertaald: „ook al blijft zij in leven, toch zullen wij niet aangetast worden (onder de invloed komen) van haar grote bovennatuurlijke macht”.

Een andere moeilijkheid schuilt voor den vertaler in de woorden *djangankan balik (me)bara-bara mangkin bertambah-tambah terang tjoeatjanja* (140/4). Waarschijnlijk door het onbekende derde woord in de war gebracht, hebben zowel Tromp als Van Ossenbruggen — naar hun vertalingen kan worden verwezen — het zinsverband uit het oog verloren. De bedoeling, wat het *(me)bara-bara* ook moge betekenen, is: „maar laat staan, dat er een natuurramp plaats had, het werd juist hoe langer hoe fraaier weder.” En dit was natuurlijk nog een bewijs te meer voor de wondermacht der prinses, die zelfs de sterke „tegenmagie” der bezoekers te niet wist te doen! — 27 N امفون , *empoen* of *ampoean*? iplv. *empoenja*, zie vorige aant. — 28 N *kebesarannja*. — 29 N دديه iplv. *dadi*, lees *dadéh*, koet. rijstschep (Tromp’s spelling *dadi* is fout). — *kedoet*, lees *kadoet*. — 30 *tengkelasa*, aldus, en niet *tengkelasa*³, zoals ik in Bespr. 302 op gezag van vdW opgaf, is de gewone koet. uitspraak van het woord, cameleonachtige hagedis, vgl.

Min. *tangkalaso* en Wilk. sv. *tengkelasak*. — *toempang*, koet. kikkvors of padde (mak. id. padde). — 31 N *berkatjapikan*. — 32 N als Tnt. 13. — 33 *goeloeng* is blijkbaar een schrijffout, die door TK juist in *gendang* is verbeterd. — *tirisan*, koet. zeef.

140

1 *boeah gajam*, Tromp aant. 222 leest t.o. *b. gajang* (de mol.-mal. vorm!), en verklaart „een doosje voor sirihipruimen, gewoonlijk gemaakt in den vorm van de gajang-vrucht.” Volgens mijn inlichtingen is het echter een doosje bestemd voor *lenga bébér*, koet. lipzalf, gebezigd bij het sirihipruimen. — *étér*, Tromp aant. 223 „rijstmaatje van klapperdop”. Gewoonlijk gebruikt men *étér* alleen na telwoorden om een bepaalde hoeveelheid aan te duiden, terwijl het voorwerp zelf *étéran* wordt genoemd (koet.). — 2 *keliawat*, Tromp aant. 224 „langarmige aapsoort”, koet. *Hylobates concolor*, vgl. ng. *kalawet*, br. *kalabat* enz. — 3 *takoet akan balik*, hier moet vermoedelijk *hari* bij gedacht worden, vgl. 121/30. — *bara-bara*, in N onduidelijk *b.ra²* gespeld, eventueel *m.b.ra²* te lezen. Noch Mees' verklaring, die het als syn. van *sara-bara* beschouwt, noch een te Tenggarong geopperde gelijkstelling met *gara-gara* is bevredigend. De best passende bet. schijnt mij „veeleer”, mal. *malahan* (vgl. jav. en snd. *bara-bara*, gelukkig dat?). Zie verder aant. 139/26 vv. — 5 *setikas*, volgens Tromp aant. 227 „allen”, precieser: = mal. *sehingga*, voorzover behorend tot (koet.). *Tikas* komt in bdj. en ng. zelfstandig voor, en betekent daar grens, totaal. — 8 N als Tnt. 3. — 9 N *diakoe* iplv. tweede *diakoena*. — 10 *sanggan*, t.r. *senggan*, koet. metalen kom, gebruikt om er een drinkglas of een *tembokang* in te plaatsen. Volgens Snouck Hurgronje leest B hier *sasanggan*, wat bdj. is voor ronde koperen kom. — *tembokang*, Tromp vertaalt „waschkommetjes” (bij vergissing werd in Bespr. 310 opgegeven, dat hij *sanggan t.* weergaf met „koperen waschkommetjes”); men verstaat te Tenggarong onder *tembokang* diepe, vaasvormige vingerkommen van gedreven metaal, wel te onderscheiden van *kobo⁵an*, die het gewone vingerkommodel hebben. Klinkert heeft *tembokan* als syn. van *kémbok*. — 11 N *masing²lah*. — 12 N *berdjandjian* iplv. *berdjandji*. — 13 - 15 De afspraak is niet duidelijk en vermoedelijk corrupt. — 14 N als Tnt. 7 en daarna *dan*. — *djangan kita ingat-mengingatkan* schijnt te betekenen „laten wij elkander niet (behoeven) te waarschuwen”. Tromp parafraseert „men zou niet wachten, tot men daaraan herinnerd werd.” — 15 *koetjah-mengoetjahkan* is onbekend; mijn helpers stelden zonder aarzeling voor *poetjah-memoetjahkan* te lezen, koet. elkaar zijn

gang laten gaan, elkaar laten begaan, zich niets van elkaar aantrekken. Vgl. *kenapa poetjahkan adi^s awa^s toeroen ketanah?* waarom heb je je broertje naar buiten laten gaan? (voor *poetjahkan*, blijkbaar afgekort van *di-* of *awa^s poetjahkan* zou ook het syn. *liatkan* kunnen staan.) Deze lezing was vermoedelijk ook de bedoeling van Tromp's zegsman; Tromp spelt *poetja-memoetjakan*, en vertaalt in aant. 229 „onverschillig zijn, doen alsof men het te druk heeft.” — 16 N als Tnt. 10. — 19 N *berdiam*. — 24 *roemadja*, elders id. Ook de gewone uitspr. in 't bdj. — 25 N *terseboetlah*. — 27 N *Agoeng* na *Batara*. — 30 N spelt hier en 141/21 duidelijk *سإ* iplv. *saja*, beide keren in de mond van den Chinesen *radja*. Is dit slechts een vergissing of duidt het op een kromme uitspraak?

141

5 N *dipolah* iplv. *diperoléh*, 7, 9, 225/29, 232/11 id.; *molah* (*dipolah*), koet. maken; zie nog 258/7 *memolah negeri* = mal. *berboeat negeri*. Hierbij ook 226/33 *dipolahkan*. *Manok dipolah* is dus een kunsthaan, welke, blijkens 142/2 bewogen werd door een veerwerk. — 7 N *dipolah* iplv. *diperoléh*. — 8 N *mano^s* iplv. *manoekkoe*. — 9 N abusievelijk *tembagalah*. — N *dipolahnja* iplv. *diperoléhnja*. De uitdrukking *besikah tembagakah dipolahnja* geeft een gebruik van *kah* te zien, dat in de koet. en bdj. spreektaal zeer gewoon is. Vgl. in de Sal. 234/20 *iakah ikan iakah mendjangan*, hetzij het (of het nu al) vissen waren of herten; 265/9 *biasamoekah lain pada biasamoekah beratkah ringankah*, of gij het al gewoon zijt of niet, of het zwaar is dan wel licht; 146/21 *sepoe-loeh boengkalkah, doea poeloeh boengkalkah*, (zooals u maar wenst) tien boengkal of twintig. Soms staat in plaats van een dezer *kah's* *atau* (*atawa*), of wordt dit laatste ten overvloede toegevoegd: 253/15 v. *tiada ia maoe berkotakan tanah atawa kajoekah*, zij wilden geen verschansing van aarde noch van hout maken; 145/19 *atawa djalan perahoekah atawa djalan daratkah*, hetzij per boot, hetzij te voet; 238/21 *djikalau akoe mati ésokkah atau loesakah*, als ik kom te sterven, morgen of overmorgen. Zie nog 163/14 *atau boeboekkah*, 167/33 *atau matikah*, 168/3 *bekerdjakah atau . . .*, 208/30 *baikkah djahatkah atau kerongokah*, 220/11 *iakah . . . atau*. Dit gebruik van *kah* komt overeen met dat in het mal. van Ambon, bv. *dia pigikah tradakah, béta tra mistér*, „of hij gaat of niet, 't is mij om 't even. Vgl. ook *inikah itoe*, „dit of dat?” (Van Hoëvell, Vocabularium bl. 50). — 12 N als Tnt. 2 — 17 N *penjangan* iplv. *penjawoengan* — *bersebelahan tempat*, naast elkaar, naar

mij voorkomt een weinig gebruikelijke vorm. — 20 N *apa akan* iplv. *apakan* — *taroeh*, 145/1, 146/19/23, „inzet”, een gewone bet., die men wel in Aanh. vdW maar niet bij Klinkert of Wilkinson vindt, evenmin als *taroehan* in dezelfde zin. Vgl. Toehfat an-Nafis, ed. Winstedt, bl. 31 ben., *taroeh* en *taroehan* als syn. gebruikt in twee opeenvolgende regels. — 21 N *itoe* ontbr. (vgl. Tnt. 4) — 25 *perahoe radja Tjina itoe dengan* dan wel *d. p. wangkang r. Tj. i.* is te veel. — 26 *menanjai*, volledigheidshalve worde de aandacht gevestigd op deze actieve vorm, die volgens Klinkert alleen in geschriften van Europeanen of vertalingen wordt aangetroffen. — 28 *andika*, 144/18 v., 155/6 v. en pass., koet. pron. pers. 2e pers. tot zeer hoog geplaatsten, corresponderend met *patik* voor de 1e persoon. In 't bdj. correspondeert het thans nog slechts in enkele streken en met plaatselijk sterk verschillende waarde gebruikelijke pron. met *kaola* of *kola*. — 30 N als Tnt. 5 — 32 N als Tnt. 6 — *Djoeng Pérak Kemoedi Besi*, 162/8 id. (*Edjoeng*); dit is waarschijnlijk niet maar zo een of andere fantastische naam, doch een technische benaming voor een haan van bepaalde pluimage. *Kemoedi besi* betekent evenals het bdj. *kamoedi wasi* (vgl. Cense, Kroniek van Bandjarmasin bl. 83, *ajam poetih kemoedi wasi*) een haan van één kleur (gewoonlijk wit) met één enkele zwarte veer in de staart. Het gebruik van het woord *kemoedi* wijst er reeds op, dat men vechthanen met schepen vergelijkt, zoals hier ook in *djoeng pérak* tot uiting komt. Dit laatste kan moeilijk iets anders betekenen, dan dat de haan geheel wit was. Goud, zilver en ijzer staan in poëtische beschrijvingen zoals men weet voor de kleuren dezer metalen, zodat de zilveren pootschubben en de ijzeren sporen in de volgende woorden, en de ijzeren nagels van 162/8 prozaïsch gezegd witte schubben en zwarte sporen en nagels zijn. Of *bokor tembaga* (141/33) en *doelang emas* (146/18) eigenlijk evenzeer technische benamingen zijn, ben ik niet te weten kunnen komen. Natuurlijk houden deze namen wel een toespeling op de pluimage der hanen in. — 33 N als Tnt. 7 — 35 N *disalah* iplv. *disalahkannja*; vermoedelijk moet *salah* worden gelezen. *Disalahkannja* wordt echter 148/20 ook in N gevonden.

142

1 N als Tnt. 1 — 2 N als Tnt. 3, echter *djoea* iplv. *djoega* — 4 N als Tnt. 4 — N *loet* iplv. *loeka* — 5 *Haridjaja*, 8 id.; dit is blijkbaar de *timang-timangan* van den haan. Wat de aanleiding tot de benaming kan zijn ontgaat mij. — 7 N *digérék²kannja* iplv. *digiringkannja*; 146/34, 148/25 id., 147/25 *digérékkannja*, 150/1 *menggérék-gérékkan*. — *patoek*, 146/34 en pass. id., koet. *pato^s*, snavel, bdj. jav. *patoek*

id. — 8 N *laloelah* — 15 N *radja* ontbr. — N *dipinta^slah* — 16 N als Tnt. 8 — 17 N *dengan serta* ontbr. — N als Tnt. 10 — 18 *bertanggoeh*, uitstel bedingen, vgl. 243/2 *ditanggoehi*, uitstel erlangen. Klinkert geeft *bertanggoeh* weer met „uitstellen”, Wilkinson met „to grant an extension of time; to adjourn”, doch vgl. Hik. Sri Rama Maxw. 68, r. 1 v.o. *akoe bertanggoeh kepada engkau didalam toedjoch hari ini*, „ik vraag u uitstel tot over zeven dagen”. — 19 N als Tnt. 11, doch aan het begin nog *dan*. — 20 N *itoe* iplv. *itoepon* — *berdjnaka*, N abus. *bertjinaka*; huidig koet. *bedjenaka^s*, liegen = mal. *berdoesta*; *ndjenaka^si*, bedriegen = mal. *mendoestai*. Vgl. 186/3 en Bespr. 302, noot. — N *bepadah ia semoeatnja* iplv. *ia berpadah semoeanja*. Hier moet iets uitgevallen zijn. *Bepadah ia* geeft geen zin (misschien moet hiervoor *bepedaja* gelezen worden, vgl. aant. 162/15), en men mist de vermelding van de personen, die de opdracht kregen hout te verzamelen. Uit het volgende is op te maken, dat dit de helft der schepelingen waren. — 22 N *separo* iplv. *separoeh* — 24 N *lajar na mendjahit* — 26 N *baloe* iplv. *beloem*, men leze *ba(ha)roe(lah)*. — N als Tnt. 13 — 29 N *maksoed* — 31 N eerste *itoe* ontbr.

143

1 *tegoer*, 152/28, 179/29 en pass. id., koet. in opschudding, „riboet”, = *gégér*, gewoonlijk ten gevolge van een alarmsein; vgl. evenzo sd. *tegoeran*, „the disturbance in a Dyak community which usually follows upon an alarm.” Vgl. 179/28 *maka orang diloearpoe tegoer mengatakan ada orang berhanjoet dari Menamang* met 194/10 v. *maka orang diloear kotapoe gégérlah mengatakan orang berhanjoet dari hoeloe*. Hierbij ook 179/31 *tegoerkan*. Als mal.: 156/16, 181/21 *ditegoer*. — 3 N als Tnt. 1 — 4 *menoentoeti*, 158/32/34, 169/24 id.; 143/6 v., 173/10 *ditoentoeti*, 145/18 v. *kita toentoeti*; in de zin van achternagaan, mal. *menjoesoel*, steeds met suff. *-i* als in het bdj. — 5 N als Tnt. 2, *semoempoeng*, koet. zolang als, terwijl nog (van de gelegenheid gebruik gemaakt kan worden), i.q. jav. *moempoeng*. — *parak*, koet. en bdj. = mal. *dekat*, jav. *parek*. In *parak siang*, 155/5, dat door Koetaiers en Bandjarezen wordt opgevat als „dichtbij” het aanbreken van de dag te betekenen, is *parak* vermoedelijk van andere oorsprong. De uitdrukking komt immers ook voor in het min. („antara malam dengan siang”, Kamos), in welke taal *para^s* in de zin van nabij overigens niet bekend is. Wilkinson geeft *perak siang*, blijkbaar een gemalaiseerde vorm. Vermoedelijk is het arab. *faraḳ*, het allereerste morgengluren. — 6 N als Tnt. 3 — 9 *rapak*, koet. gronden, die jaarlijks gedurende lange tijd onder water

staan of drassig zijn (definitie naar Endert Exp. bl. 213). In de landbouwkundige litteratuur wordt het woord tegenwoordig ook gebruikt voor dergelijke gronden in de Zuiderafdeling van Borneo. Het is echter noch Bandjarees, noch Ngadjoe. — 10 N als Tnt. 6 — N *tiadalah* — 12 N als Tnt. 7 — N *wangkangnja* iplv. *wangkang itoe* — 14 N *persepatan* iplv. *persipatan*, 18 vv. id.; koet. *persepatan* of gewoonlijk *sepatan*, grens. — 15 *Basap* en (16) *Daja*, namen van twee Dajakstammen, zie Tromp aant. 24. — 17 N als Tnt. 10 — *désa* betekent hier *ra^cjat*, onderhorigen, onderdanen. Hoewel 174/20 van *negeri's* wordt gezegd, dat zij iemands *désa* zijn, wordt er toch meer aan de inwoners gedacht dan aan het onderhorige land. Gewoonlijk ontmoet men de combinatie *désa ra^cjat*, als 209/30 voor onderdanen, onderhorigen. Vgl. Oend. B. N. fasal 15, bl. 307/3 *djika menteri memboenoeh désa ra^cjatnja*, wanneer een menteri een zijner onderhorigen heeft gedood (niet als Mees vertaalt „een van zijn desalieden”). Zie ook KV 65. Ook in de bdj. litteratuur komt men de samenstelling vaak tegen, bv. in de Hik. Bandjar (hs.) *sekalian désa ra^cjatnja itoepoen semoeanja menjembah*. Sommige Bandjarezen, die zich gaarne litterair uitdrukken, hoort men wel het woord *désa* gebruiken in de zin van „man uit het volk”. Als geografisch begrip is het woord in deze streken niet bekend. — 19 N *تابو* iplv.

Teboek, 178/21 id.; de uitspraak schijnt *Tabo^s* te zijn; men noemde mij *Batoe Tabo^s* als de naam van een berg in het boven-Menoebarse, waar de grens ongeveer moet lopen. Tromp spelt op bl. 8 *Těbah*, maar dat kan hier nooit gelezen worden, wel eventueel *Taba^s* of *Teba^s*. — 20 *sampar*, koet. tot aan, = mal. *hingga*. — *Koran*, de juiste uitspraak is *Koeran*, een andere naam voor Berau. Vgl. H. von Dewall, Aanteekeningen omtrent de Noordoostkust van Borneo (TBG 1855), bl. 433: „De namen zoowel van Koeran als van Berou, zijn ontleend aan die van kleine spruitjes der groote rivier. De boegineezen en andere om de zuid wonende volken ter oostkust van Borneo, bedienen zich van de uitdrukking „Berou” voor land en volk; de noordelijk wonende landzaten zeggen „Koeran”. — 26 N *laloelah* — 27 N abus. *dis.pitnja* iplv. *disoempitnja*. — 31 N als Tnt. 13.

144

4 N *مسورة* iplv. *moesjawarat*, een spelling die op de uitspraak *mesaoerat* wijst; 164/21, 193/10 v. id., *mesaoeratkan* 193/8, zie aldaar. — 7 *pedalaman*, 166/10 en pass. id. = *dalam* (jav. *dalem*). Volgens

Tromp bl. 19 zou men in Koetai *kadalaman* gebruiken naast *dalam*, wat vermoedelijk een vergissing is voor het onderhavige woord. — 13 N *wajahnja* iplv. *wadjahnja*; *wajah*, koet. en bdj. tijd, = mal. *waktoe* (jav.). — 15 N als Tnt. 3 — 16 N *orang* iplv. *orangnja* (vooraf gaat *membawa*², dat echter is doorgehaald; vgl. Tnt. 4) — N *tetapi* — 19 *kealatan*, 145/23 id. is blijkbaar = *alat keradjaan*. — 22 N als Tnt. 8 — *teroes peningal*, jav. *teroes ing paningal*, helderziend. 191/24 en 197/15 wordt aangetroffen een verbastering van deze uitdrukking: *teroes tan peningal* (of *tanpa ningal*), naast het evenzo verbasterde *sidik tanpa ngoetjap* (N *tan pengoetjap*). Misschien vatte de schrijver het op als „doorvorsend zonder zelfs ook maar te kijken”? *Tan* zou een fout voor jav. *tang* kunnen zijn. — *dikoe*, lees *diakoe* met N, die weinig elegant, maar overduidelijk *دي ياکو* spelt; hierna aanhalingstekens sluiten. — 23 N als Tnt. 9 — 25 *sotja loedéra*, jav. *sotja loedira*, robijn of een bepaald soort van gouden ring. In de bdj. litteratuur is dit, gewoonlijk *soetjaloe dira* uitgesproken, de naam van een van de goden afkomstige wonderring. — 26 *djingga pengaras*, in Koetai nog gebruikte benaming voor donker oranje. Het woord komt veel in de bdj. litteratuur voor. Wilkinson geeft het woord, dat hij aantrof in de Hik. Mas Édan (hs. Cambridge) weer met „sunset-yellow”. — 27 *bergeloeng kelingan manggar* (N *مڠگر*), vgl. 160/16 b. k. *امڠگور اوڠل* en 226/6 b. k. *m.ngkoer ikal*. Wat is de juiste lezing en de betekenis? — *merak mengigal* als model van een *soemping*; vgl. Klinkert „in dien vorm heeft men gouden knoopjes” en zie ook aant. bij 136/27. — 28 *bergaroeng*, N *برگرواغ*, te lezen *bergerawang*; koet. *gerawang* = mal. *kerawang*. De beroemde *Boerit Kang* is inderdaad een opengewerkte kris, zoals ook op de afbeelding bij Tromp (Plaat V) duidelijk is te zien. — 29 *Kelamoe jang*, lees *kala-moejang*; vgl. jav. *kala moenjeng*, naam van een rechte kris bij J. en P. V, 210, no. 38, en „*kalam moenjeng*” bij GR sv. *oenjeng*, naam van een kris. Jav. *moejeng* = *moenjeng*. — N als Tnt. 12 *halambak* (*حلمبق*), 251/6 id. (*حلمبو*). Wilkinson geeft deze uitspraak naast *kelembak*. Als ingrediënt van een *oerap-oerap* vinden wij deze stof ook in de Malat (KBW sv. *kalembak*). — 31 N als Tnt. 13 — 32 N *jang* ontbr. — N als Tnt. 16.

1 N *jang* ontbr. — N als Tnt. 1 — 3 N *panakawannja* — 4 N *maka* na tweede *itoe* — 7 v. *boedjak*, 154/29 id., koet. speer, br. ser. sd. id. — 8 N *maka disoeroehnjalah* iplv. *disoeroehnja* — 9 N *dibatisnja* iplv. *dibetis*; *betis*, 154/21 en pass. id., koet. voet met onderbeen = mal. *kaki*, bdj. *batis*. — 11 N *asoekoe* iplv. *sikoe* (vgl. Tnt. 3). N heeft ook elders, bv. 195/33 en pass. *asoekoe toenggal*, en éénmaal (160/26) *soekoe toenggal*. *Sedakap (a)soekoe toenggal* is jav. *sedakep s. t.* de handen over de borst gekruist en met aaneengesloten benen (volgens sommigen „op één been staan”). KBW geeft ook de vorm *masoekoe t.*, wat grammaticaal gelijkwaardig is aan *asoekoe t.* Mal. teksten hebben gewoonlijk *bersoekoe toenggal* (vgl. Cense, De Kroniek van Bandjarmasin, Stelling VII) naast de verbastering *bersikoe t.* Vgl. Klinkert sv. *sikoe*, Aanv. Mal. Wdbn. bl. 3 en KBW sv. *soekoe* I en *babah*. — 13 N *itoe poen* iplv. eerste *itoe*. — N *gaib* — 15 *koeasa* heeft in de Sal. steeds de bet. „tovermachtig”, vgl. 188/14, waar het syn. van *sakti* (188/3) is en 191/24. In overeenstemming hiermee betekent *pengoeasaan* 241/25 v., 28, 30 en pass. magisch vermogen, toverkunst. — 17 *pemergiannja*, 20 id. Wij moeten vertalen „(de plaats) waar hij is heengegaan”, doch grammaticaal gesproken is *pemergian* een substantivering van *pergi* (de handeling); vgl. 204/23 *tiada kakanda ketahoei akan perginja*, wat betekent: ik weet niet, wáár hij is heengegaan, en niet: dát hij is weggegaan. 153/23 *akoe datang dari pemergian* is de bet. „letterlijk”. — 19 *atau*, N leest hier en pass. *atawa*, wat in koet. en bdj. gewone spreektaal is. — 22 N *dan* ontbr. — 29 N spelt steeds *temenggoeng* iplv. *toemenggoeng* naar koet. uitspraak. — 33 N als Tnt. 10, t.r. *dipatoean* — N *dipatoean* iplv. tweede *dipertoean*, wordt ook verder steeds zo gespeld. Men merke op, dat, behalve eenmaal in deze regel en 159/30, steeds *dipatoean* wordt geschreven iplv. *jang dipatoean*, zoals de titel moet luiden, ook in Beroenai. Vgl. o.a. Spenser St. John, *Life in the forests of the far East*, II (1862), bl. 245: „The government consists of a Sultan, now [? K.] dignified by the higher title of Iang de per Tuan”. — 34 N *itoe* iplv. *maka*, maar met een andere hand ingevuld waar door vochtwerking het oorspronkelijke woord geheel is uitgewist.

8 *itoelah maka adinda datang ini* behoort niet tot de woorden van den Sultan van Beroenai, zoals de plaatsing der aanhalingstekens suggereert, doch wordt door den Adji gezegd. Blijkbaar is na *bersaboeng*

iets uitgevallen. — 24 N abus. *مغير* iplv. *mengiring* — N als Tnt. 3; (*mem*)*boelang* zou volgens Klinkert alleen min. zijn, het is echter alg. mal., vgl. Wilk. — 25 N als Tnt. 4 — 26 v. *wala-wala*, koet. hanekampplaats (boeg.) = mal. *gelanggang*, wat in r. 28, 147/16 vv. gebruikt wordt. Voor de koet. bet. van dit laatste woord zie Tromp aant. 86, bl. 88. — 30 N *dibéntéhnja* — 31 *merakap*, 147/22 id., lees *merekap* (vgl. transcriptie in I: „*merkap*”), koet. ineengedoken zitten, zoals een broedende kip, zich tegen de grond drukken. Iplv. *merakapnja* zal men dus *merekap ia* als 147/22 of *merekap enja* moeten lezen. — 33 N *itoe na Adji* — N *Edjoeng* iplv. *Oedjoeng*.

147

1 N als Bnt. 1; het is een schrijffout, die met een zeer flauw streepje is doorgehaald. — 2 N *diora^snja* iplv. *dioerainja* — 10 N als Tnt. 3 — 11 N als Tnt. 4 — *Kakak Peraba Djaja*, N *kaka^s p.rba* (*poerba*?) *djaja*, vgl. de naam Haridjaja voor Adji's haan. — 14 N *pangéran* staat wel in N, doch is daar doorgehaald (vgl. Tnt. 6). — 20 N *dibéntéhnjalah* — 22 *merakap*, t.r. *merekap* — 24 N *Edjoeng* iplv. *Oedjoeng* — 26 N *bagentar* iplv. *bergentarah* — 29 N *laloelah* — 32 N als Tnt. 13 — 33 N *kakanda²* iplv. *kakanda*; men leze dus *inilah kemenangan kakanda, kakanda terimalah*.

148

5 N *itoelah* iplv. *inilah* (vgl. Tnt. 3) — 10 N als Tnt. 5 — 11 N *itoe na adji* — 17 N *laloelah* iplv. tweede *laloeh* — 19 N *maka laloelah* iplv. *laloeh* — *dititirnja*, 21, 149/30, 256/8 id.; *titir* heeft, althans in koet. en bdj., behalve de gewone bet. ook die van mal. *toebi-toebi*: *menitir*, bij herhaling iets doen (gewoonlijk van slaan of steken met een wapen); *titir lagi*, doe het nog eens, steek nog eens. Vgl. Sj. Ganda Kasoema: *pélor datang manitir-nitir, tiada berhanti oeloe dan ilir*; Hik. Rahwana: *Watoe Goenoeng dipedangnja menitir-nitir*. Vgl. litt. jav. *nitir*. — 20 *sekali-kali*, lees *sekali-sekali*, telkens weer, keer op keer. — 23 N *itoe na Adji* — N *loet* iplv. *loeat* — 24 N als Tnt. 10 — 26 N *bergentar* — 27 *petimban*, koet. dodelijke plek, meest kwetsbare plaats. — 29 N *kalahlah* — 31 *ratoes*, lees *meratoes* of *beratoes-ratoes*?

149

1 N *mano^snja* — 6 N *diberikannjalah* — 10 *menambiran*, drukfout

of schrijffout voor *menembérau* (N); koet. *nembérau*, zijn tegenstander ineens verslaan zonder zelf enig letsel op te lopen. — 14 N *Garang* iplv. *Gerang* — 16 N *taroe*h — 20 *loempat*, 22 id., koet. meedoen, meegaan, meevaren = mal. *menoempang* (vgl. vdW sv. *lompat*), bdj. id., doch vaker *oempat*. Of de technische bet. „mee inzetten op (*di*) of bij (*di* of *kepada*)”, die *loempat* hier blijkt te hebben, huidig koet. spraakgebruik is, heb ik niet kunnen vaststellen. In ieder geval is het geen bdj. Vgl. echter boes. *noempang*, dat zowel als passagier meevaren betekent als meedoen aan de weddenschappen bij een hanengevecht. Voor de semasiologische verhouding tussen mal. en koet. bdj. *loempat* vergelijkte men ng. (*tang*)*ker*o, dat zowel springen als meevaren betekent. — 29 N *itoe* na *Adji* — 33 *berdjadjak*, t.r. *berdjedjak* — 35 N *itoe* na eerste *Adji*.

150

1 N *pato*^s iplv. *patoeknja* — 5 N *itoe* na *Temenggoeng* — 6 N *kebalai pengadapan* iplv. *kembali kepenghadapan* — 12 N *doedoe*^s*lah* — 13 *langgoei*, wel te lezen *langgoeai* of *lenggoeai*; in hs. I is de transcriptie *Loenggoeai* aangetekend. In de br. woordenlijst van Marshall vindt men de opgave *lengoeai*, „a large circular brass box with tray for holding *sireh* leaf and betel nut”. Hierbij tekent Moulton aan, dat men in Serawak ook „*lunggwai*” (is dit *loenggoeai* of *lenggoeai*?) hoort. Vermoedelijk is de br. uitspraak *langgoeai*. Vgl. nog tag. *langgway* en sd. *lengoeai* naast *ringgoeai*. Het woord, dat in Koetai niet bekend is, is in de Sal. ongetwijfeld voor de couleur locale gebezigd; uit het zinsverband mag men opmaken, dat de schrijver meende, dat het een syn. van *peloedahan* was. — 16 N als Tnt. 3, t.r. *disorongkannja* — 17 N *dajang* — 24 N als Tnt. 6 — 34 N als Tnt. 9.

151

2 N *dipatoeanpoen* — 4 N abus. *ma* iplv. *maka* — 9 *doea makan siri*h, een schrijffout voor *doea pemakan s.*? — N als Tnt. 3. De bijzondere voorliefde, die B vertoont voor afleidingen van *angkit* iplv. het gewone *angkat* (zie r. 22, 27, 157/18; zelfs 171/34, 205/27 *berangkit!* en 250, Bnt. 1 *goenoeng angkit-angkitan!*) is te verklaren uit het koet., waar *angkit* syn. is van mal. *angkat* en niet alleen de gespecialiseerde bet. van mal. *angkit* heeft. Overigens heeft N slechts eenmaal *mengangkit* (153/27). — 13 N als Tnt. 4 — 16 N *dipatoeanpoen* — 18 *serilah*,

lees met N en evenals 211/4/8 *sarélah*; jav. *saré*, k.i. bij *toeroe*, is te Tenggarong nog gebruikelijk voor het slapen van vorstelijke personen. Hierbij 206/3, 211/9 en pass. *pesaréan*, vorstelijke legerstede, ook „om in te slapen” (van *kains*), vgl. 210/26, 214/26. — 22 N *maka* iplv. *makan* — N als Tnt. 5 — 27 N als Tnt. 10 (*poelak*) en 11 — 28 *berlarah-larihan*, N duidt hier duidelijk de *i* aan, doch 214/21 wordt voluit *berlarah-larahan* gespeld, en 207/2 zonder klinkeraanduiding, hetgeen op de laatste uitspraak wijst. De bedoeling schijnt hetzelfde te wezen. Beide vormen komen in de mal. litteratuur voor. Klinkert geeft alleen *belarih-larihan* „elkander inschenken, zooals bij e. maaltijd of drinkpartij”, af te leiden van jav. *larih*, terwijl Wilkinson slechts *berlarah-larahan*, „toasting each other in turn” opgeeft. Te Tenggarong kende men de woorden niet. — 33 N *baik*.

152

8 N *itoe* na *Adji* — 12 *semenang-menangnja*, koet. voortdurend winnen, altijd maar winnen. — 14 N *menangnja* — 17 v. N *Soekoe-dana*, vermoedelijk half javaniserend *Soekòdana* te lezen. — 21 N *kenegerinja* — 24 N *berapa* — 28 N als Tnt. 8 — 30 N als Tnt. 9 — N *jang* na *orang* — 32 *agoeng*, lees *egoeng* — 33 *moeloe*, lees *molo*, koet. een bepaald soort Chinese potten, zoals de op Plaat IV en V bij Tromp afgebeelde potten. Vgl. 254/6/11/13 *emas semolo*, een pot (fijn) goud.

153

1 Vóór *mintá* behoorden aanhalingstekens te staan, te sluiten achter *Madjapahit* in r. 4. — N *jang* na *poeroet* — 2 N *hendak mandi* (هندقند , vandaar de lezingen der andere hss.). — 10 N als Tnt. 4, doch vóór *hari*poen nog *maka*. — 18 *soegi*, lees *soegai*, koet. kam; 20 *bersoegai*, zich kammen. — 19 N *laloelah* — *berlenga*, gebruik maken van *lenga*, koet. klapperolie (vgl. jav. en mal.). — 20 *bersoegi*, lees *bersoegai* — 21 N als Tnt. 8 — 23 N als Tnt. 11 — 24 N als Tnt. 12 — 26 N *maka* na *roemahnja* — 30 N *dajang²nja* — 31 N als Tnt. 14.

154

4 *amit*, jav., is nog in koet. gebruikelijk, bv. *patis^s amit poen*, ik vrage beleefd verlof om heen te gaan. Elders heeft de Sal. steeds *pamit*,

bv. 133/16, 181/15, 199/32. — 6 *loentar*, waarom niet *lontar*? *Lontar penjangkahan*, *lontar pertenoengan*, fraaie naam voor „wichelboek”; *penjangkahan* (I id.; het woord is in N door vochtwerking onleesbaar) is een deftige uitspraak voor *penjangkaan*. Vgl. 202/34 *batjoba²han*. — 7 *kesatoe*, de eerste = mal. *pertama*, geen huidig koet., doch wel bdj. spraakgebruik. — 10 *sepenentang mata*, „zover het oog reikt”, mal. *sejodjana mata memandang*; vgl. Klinkert's opgave *djaeoh mata menentang*. — 11 N تتواديدالم ; waarschijnlijk is T's verbetering (noot 6) de juiste. — *poelau Koetai* is nog in gebruik als syn. van *tanah K.* — 12 *dibilangkannya* betekent blijkbaar *ditimbangkannya* — 13 *dengan* (het tweede in deze regel), koet. metgezel, makker = mal. *teman* (zie r. 8 v.), tob. *dongan* id. — 14 N *manoesiakah* — N *déwa*, waarachter een losse *alif* staat. — 15 N als Tnt. 7 — 17 *djenak*, koet. = mal. *njenjak*, Perak (Wilk.), sd. id. — 19 N *kadedepan* iplv. *kedapatan*; dit is mogelijk een schrijffout of wel een oudere vorm van huidig koet. *kedepan* (*mimpi*), een nachtmerrie hebben. — N دي رڭكو iplv. *dirangkap*, waarvoor ongetwijfeld met TK *diroengkoep* gelezen moet worden, evenals in KV 24. Koet. *merongkop*, aanvallen, te lijf gaan, in de haren vliegen (van wilde dieren met klauwen en van vrouwen gezegd), bdj. *maroengkoep* id. — *beroeang koening*, in KV 25 is het een *harimau*. — *loentoet*, N id., lees hetzij *loetoet* of *lentoet*, het koet. woord voor knie. — 20 N *berkeloepoerlah*, moet hier spartelen, tegen-sporrelen betekenen. De gewone vorm is *mengeloepoer*, gewoonlijk gezegd van kippen, die geslacht worden (vdW en Wilk.), 145/5 van een haan, die zich niet wil laten vangen. — N *maka na itoe* — Het verschil tussen B en S c.s. (Tnt. 10) is te verklaren uit het feit, dat in N de woorden *maka ada tadjau dibatijnja tidoer* in marge zijn ingevoegd, met de *angka* ♡ als verwijzingsteken, geplaatst zowel bij *berkeloepoerlah* als na 't eerste *tidoer* van r. 21. Het laatste, door B gevolgd, staat op de juiste plaats. I als T, doch nog *tidoer serta* na *dibetijnja*. — 21 *tadjoe*, lees *tadjau*; de pot, waarvan hier sprake is heet in de volksoverlevering *tadjau kang*, vgl. KV 27. — 22 N *keris* — 23 *dibeladaunja*; *mbeladau*, koet. niet alleen steken met een *beladau*, doch ook met een kris of een ander steekwapen. Hiernaast komen ook afleidingen van het sec. grondwoord *ladau* voor. Vgl. KV 26 (*kerisnja*) *diladaukannya* en 29 *kena ladaunja*. De kris, waarmee de prins hier steekt, is volgens de overlevering de Boerit Kang (zie 160/15), die

aan deze episode haar naam ontleent, vgl. KV 28. — *tadjoe*, lees *tadjau* — 26 *gagapahan*, te Tenggara kent men dit niet, wel *gelapahan* of *gegelapahan*, zoals T leest. Dit betekent zenuwachtig (doen). De woorden *karena Adji itoe gagapahan* worden natuurlijk niet door den prins zelf gezegd, wat de aanhalingstekens suggereren. Het volgende *kita* kan niet goed zijn, misschien te lezen *katanja*. — N als Tnt. 15 — N *berkontjang* iplv. *bergoentjang*, naar koet. en bdj. spraakgebruik. — 27 *roemah pandjang toedjoeh belas*, sc. *depa*. — 28 N *tarék* iplv. *teriak*; *seroemahan taré^s*, koet. het gehele huis, alle bewoners zonder uitzondering. — 29 *boedja*, lees met Bnt. 18 *boedja^s* — *sangkoeh*, 227/2, 252/33 id.; *sangkoh*, koet. speerpunt aan een blaasroer verbonden, dan ook blaasroer met zo'n speerpunt. Zie ook Tromp aant. 30, bl. 78. Vgl. jav. *sangkoeh* en Wilk. sv. *sangkoe* III, alwaar de opgave voor ser. moet vervallen, aangezien men daar *sangkoh* zegt, blijkens een aant. van Moulton op Marshall's br. woordenlijst. De br. uitspraak *sangkoe* correspondeert met sd. *sangko*. — 30 N *itoe* ontbr. — 31 N abus. د ا ي , I id. iplv. *dinjalaïnja*; *-i* correspondeert in deze vorm met mal. *-kan*, zoals zo vaak in koet. en bdj., die een zekere voorkeur voor het suff. *-i* hebben.

155

2 N als Tnt. 1 en 2 — 3 N, die met *orang* een nieuwe bladzijde begint, heeft *soedah* na *kira²*, echter niet in de *rakibah*. — N *maka* na *meng(h)adap* — 6 N ف ر ا ج ه iplv. *fardj*; ofschoon B's lezing een psycho-analyticus zou kunnen verrukken, is zij toch onjuist. Mijn helpers lazen hier onmiddellijk *peradja*, koet. voorteken, dat iemand spoedig zal huwen. Van personen, die maar geen levensgezel(lin) kunnen vinden zegt men wel, dat zij *berat peradja* zijn. In *peradja orang*, dat ook 161/12, en daar goed gespeld, voorkomt, slaat *orang* op de iemand, met wie het ophanden zijnde huwelijk zal worden gesloten. Vgl. md.-mal. *peradje*, voorteken in het algemeen. — 8 N *tetapi* — 9 *djodo*, ook in koet. en bdj. de gewone uitspraak, die veel verbreider is dan het door Van Ophuijsen voorgeschreven *djodoh*. — 11 *agoeng* is hier een hoog woord voor *besar*, groot, volwassen, evenals in 236/4. Vgl. de door Klinkert sv. *bawa* op gezag van Clifford en Swettenham opgegeven uitdrukking *membawa agoeng*, „groot geworden zijn, den volwassen leeftijd bereikt hebben”, welke wel geen alg. mal. zal zijn. Zie

ook 170/21 in een verband, waar elders het *taki*-woord *langgoeng* staat. In *pararatoe jang agoeng* (176/6), *balai agoeng* (181/18), *pajoeng agoeng* (131/21) e.d. komt het gebruik overeen met het alg. mal., volgens Wilkinson's definitie „associated with importance more than size”. — 27 N *jang na boenji* — 29 N *peroléh* iplv. *beroléh* — 31 N *ada na Ini* (bijna onleesbaar door inktveeg). — 32 N als Tnt. 9 — 33 N *poelang* iplv. *poela*.

156

1 *pengempoean* of *kempoean*, koet. iemands heer, meester van hoge geboorte. Vgl. ojav. *pangempwan* en *pangempon*. — 4 N *hendak* — 5 N als Tnt. 1 — 6 N abus. *mengirikan* iplv. *mengiringkan* — 8 N *berkelilinglah* — 17 N *sigeralah* — 20 N *kekanak* iplv. het onbestaanbare *kekanak-kanak*. — 25 N *doea orang na orang* (vgl. Tnt. 6) — 26 N *tampoe^s* iplv. *tapoek*; Klinkert's opgave sv. *tapoek*, waaruit men zou opmaken, dat dit syn. van *tapoek* zou zijn, wordt niet bevestigd door Wilkinson. — 27 na *moeloetnja* geeft N nog *kekanak itoe maka* — 29 N *roepanja maka* iplv. tweede *roepa orang itoe* — 31 *dibasainja basa radja-radja*, spraken zij haar toe in hoge taal, vgl. jav. *ambasani*. 202/2 *membasakan basa Djawa kebasa Melajoe*, Javaans in Maleis vertalen, vgl. jav. *ambasakaké*. — 32 *mentjatoe*, 157/4, 194/16 en pass. id., koet. en bdj. om iets verzoeken aan een meerdere (201/18, 202/16 *ke(pada)*, 202/9 *di*), vgl. Klinkert sv. *tjatoe* II (uit Hik. Bandjar). Hiernaast staat *mentjatoeï* in de bet. van aan een mindere iets geven (met dubbel object), zie 201/9, 207/23, 223/28 en pass. *ditjatoeï*, 202/22, 204/31 *andika tjatoeï*. Het begrip „afgepaste portie”, dat aan 't jav. en mal. woord inhaerent is, heeft koet. bdj. *tjatoe* niet. De verhouding tussen *mentjatoe* en *mentjatoeï* is dezelfde als tussen jav. *neḍa* en *neḍani* (in de zin van *amiteḍani*, vgl. Berg, Bijdr. Jav. Ww. 254, noot 2).

157

6 N als Tnt. 3 — 7 *tadjoe*, lees *tadjau* — 8 *awak balikkan*, vgl. 169/30 v. *koebalikkkan*, 169/27 *membalikkkan*, koet. = mal. *mengembalikkkan*, doen terugkeren, teruggeven; *bebalik*, koet. terugkeren, mal. *kembali*, vgl. 169/31, 200/23 *berbalik*. — 12 N als Tnt. 6 — 13 *berpadah*, 158/9, 243/5, 254/18 id., koet. zeggen, meedelen; 158/7 *berpadah-padah*, redupl. ter versterking. Hierbij *madahkan*, koet. iets meedelen, iets zeggen, vgl. 169/5 *dipadahkannja*. Dezelfde bet. heeft *padah*

in bdj. en sd. Vgl. mal. *madah* (*bermadah, memadahkan*), welks afleiding van arab. **مدح**, met reserve door vdT in vdW gegeven, nogal geforceerd lijkt, en mal. *padah* naast *pedah*, voorteken, karo *pedah*, toba *poda*, onderricht. — 14 N *andika* na *pengandika* — 15 N *kekanak* — 17 N *dan mengganganlah* na *mendjeranglah* (vgl. Tnt. 8); *gangan*, koet. bdj. = mal. *goelai*, sajoer (vgl. KBW sv.), *menggangan*, deze bereiden. — 18 N als Tnt. 10 en 11 — 19 N *kekanak* — 21 id. — 23 id. — 28 N *soeatoe* — 30 N *kekanak*.

158

3 *berkais-kaisan*, 180/15, 181/9/25/27, 199/26/29 id., of *berkaisan*, 180/17, koet. redetwisten, kibbelen. — 4 N *kekanak* — 9 *menegang*, 10 id.; 24 *ditegang*; 26 *menegang sebarang tegang*; *negang*, koet. tegenhouden, vasthouden = mal. *menahan*. Vgl. sd. *nagang*, „to restrain, keep back, stop, prevent, forbid.” — *boedjang landjoean* (N **لنجوان**), 162/6 id.; vermoedelijk is dit niet de eigenlijke naam van de haan, zoals men mij verklaarde, doch een adatterm, met misschien de bet. „bezoekende, d.i. niet ter plaatse gevestigde jongeman, doortrekkende vrijgezel”?; vgl. jav. *landjon*. — 10 N *menegang* iplv. *menenggang* — 12 *soedah* ‘*adatnja mano*’ *laki itoe mengiringkan mano*’ *bini*; deze woorden houden klaarblijkelijk een toespeling in op het matrilocale huwelijk. KV 31 is nog duidelijker; men leest daar in dit verband: ‘*adatnja orang laki-laki mengikoet orang perempoean*. — 13 *oeloer*, 27, 248/30 id.; over dit woord zie Tromp aant. 64 en de wdbn. Hier is bedoeld, dat de haan door te paren met een hen van de prinses, welke deze beschouwt als haar *sepangan*, is geworden tot haar *oeloer*, evenals een vrij man door een huwelijk met een vrouwelijke *sepangan* (zie aant. bij 162/18) zijn vrijheid verliest. De adatspreuk voor het laatste is volgens Tromp *benia menerdjoeni poeloet*, waarvoor de Sal. (hier r. 15) leest: *poenai m. p.* De eerste lezing vindt men ook in Oend. B.N. fasal 13, waar in de uitgave ten onrechte *binia* wordt geschreven. *Benia*, koet. = mal. *elang*. — 15 *menardjoeni*, lees *menerdjoeni* — 16 N *kekanak* (bis) — 18 id. — N *mara*’ iplv. *mara*, 181/23, 198/29/31, 199/2, 202/8 id. Dit woord, waarnaar ik te Tenggarong verzuimde behoort te informeren, behoort vermoedelijk tot de hoge taal, en is het litt. jav. *marak*, zijn opwachting gaan maken. Hs. I spelt op de boven aangehaalde plaatsen **مأرا** (*me³ara³*), wel onder invloed van bdj.

ma^sarak, dat tot de basa dalam gerekend wordt en dezelfde bet. heeft. — 25 N *itoe na poeteri* — 26 N *tiada akoe menegang sebarang tegang* iplv. *tiadakoe - tenggang*; ik houd (die haan) niet zo maar, op willekeurige gronden, vast. Vgl. 213/33 *djikalau tiada soeroean dalam tiada berani boebar sebarang boebar*, als er geen boodschap van den vorst was gekomen, hadden zij niet zomaar de audiëntieplaats durven verlaten; 214/30 *djangan adinda sembah sebarang sembah sadja*, je moet maar niet zo in het wilde weg sembahs maken. De constructie, die doet denken aan de figura etymologica der latijnse grammatica (*vitam vivere* e.d.), spreekt voor zich zelf. Ik geloof echter niet, dat zij algemeen mal. is. Verwant is 228/17 en 230/13: *barang pandér dipandérkan (dan) barang goerau digoeraukan*, allerlei praat werd gepraat, allerlei scherts werd geschertst, men praatte en schertste honderd uit. Vergelijk ook de niet geheel „logische” wending 194/17 *jang patik gégérkan boekan gégér apa-apa*, wij maken ons niet druk over iets willekeurigs. — 27 N als Tnt. 10 — 28 lees: *menerdjoeni* — 29 N als Tnt. 11 — 31 N als Tnt. 12.

159

3 N *limau poeroet na adapoen* — 5 N als Tnt. 3 — 6 N *empoenja* — N *tetapi* — 7 N *empoenja* — 10 N *baiklah* — N als Tnt. 5 — N *empoenja* — 15 *tandjal*, koet. flauwgevallen, bewusteloos. Hier schijnt meer sprakeloos van verbazing bedoeld te zijn, doch in KV 33 heeft het duidelijk de eerste bet. in hetzelfde verband. — 17 N als Tnt. 6 — 21 N *tinggallah* — 22 N *kekanak* — 26 N *digaloengnja* — 32 N *dengan* iplv. tweede *dan* — N *Emas* iplv. *Mas* — 33 N *oengoe mana baik* iplv. *agoeng menaik* (vgl. Tnt. 12 en 13); *Kentjana Oengoe (Woengoe)* is de naam van Praboe Kenya, vorstin van Madjapait, de vrouwelijke hoofdfiguur uit de Damar Woelan. — N *sembahnja*.

160

1 N als Tnt. 1 — 2 *déwa derma déwa digoenoeng toenan*; *Déwa Darmadéwa* is een door Wisnoe in het leven geroepen figuur uit de Hik. Sang Boma, wonend op de berg *Tenoenan*, met zijn wonderschone echtgenote *Déwi Darmadéwi*, die door Brahma was geschapen. De schrijver van de Sal. kende het verhaal blijkbaar niet al te goed en meende, dat *Déwa Darmadéwa* een vrouw was. — 3 *toenan*, t.r. *Tenoenan* — N als Tnt. 3 — 5 N *kekanak* na *sembah* (vgl. Tnt. 4) —

N *ipoen* iplv. *itoepoen*; „*ipoen Adji*”, goed, Heer, zeggen de panakawans dus. — 8 *beboréh*, 210/25/29/36 en pass. id. naast 215/24 *boréh*; de gereduplicateerde vorm is niet in koet. gebruikelijk, doch wel in bdj., evenals in batav. en bal.; 215/24 *beboréh*, boreh gebruiken; 211/2 *memboréhi*, met b. insmeren = jav. *amborèhi*. — 10 N als Tnt. 6 — 11 *goeringsing*, 168/7 en pass. steeds deze spelling. Voor *geringsing wajang*, g.'s met wajangfiguren, vgl. o.a. J. en P. III, 222, no. 60. Behalve de hier genoemde *lakon Pandawadjaja*, die in dit verband ook uit de jav. en mal. litteratuur bekend is (zie KBW sv. *pandawa* en Wilk. sv. *geréngséng*), vindt men 168/8 een *lakon Pandawa Poelang Sah* (?) als motief voor een *geringsing* genoemd, terwijl *Sangoepati* in 251/3, ook zo voorkomend in de Malat (KBW sv. *sangoe* 1e), wel eveneens de naam van een *lakon* zal zijn. — 12 *lelakon*, 168/8 id., de gereduplicateerde vorm is in 't bdj. de gewone, in koet. zegt men echter *lakon*. — *panda wadjaja*, lees *pandawa-djaja* — 14 N *taloe* iplv. *tiga*; koet. *teloe* = mal. *tiga*, bdj. *taloe*. — 15 N *itoe* na *Boeritkang*; *Boerit Kang*, 256/20 id., een tot de *keradjaan* van Koetai behorende kris, vgl. Tromp bl. 101, no. 1 en de aant. bij 154/23. — *kantjing geloeng*, jav. haarspeld (GR), soort van haarsieraad (achter in de haarwring) (Pigeaud); hier is de letterlijke bet. voorwerp om de haarwring mee vast te maken nog zeer duidelijk, immers in r. 16 v. leest men, dat als de wring niet met de kris was vastgemaakt (*dikantjing*), ze zeker niet zou houden, doch losgaan. Elders wordt *tjoetjoe* *geloeng* gebruikt in dit verband, zie 131/12. — 16 N امشكور اوكل iplv. *mangkoer azwakal*, zie 144/27. — N *tida* iplv. *tiada* (komt meermalen voor, doch verder niet gesignaleerd). — 18 N *beroerap*² — *parang roesak*, als onderdeel van de naam van een smeersel mij niet bekend; waarschijnlijk is de bedoeling, dat de *oerap-oerap* werd geapliceerd in figuren van de vorm van het bekende vorstelijke batik-motief *parang roesak*. 201/8 komt het in de gewone bet. voor. — 19 *baoenja semerbak teroes kedaton*, vgl. 169/19 *baoenja meneroes kedaton*. In een jav. Rengganis-hs. werd aangetroffen *gaganda neroes kadaton*. Het in de mal. woordenboeken ontbrekende *kedaton* vindt men ook 190/2, naast 201/17, 203/13, 230/15 *keraton*. Ook in het bdj. en bdj. hss. komt *kadaton* naast *karaton* voor. — 20 *manda kaki*, jav. *mandakaki*, een plant met geurige bloemen, vgl. de wdbn. en de Clercq no. 2847 en 3828. — *gegoebahan*; jav. *goegoebahan*, festoen van aaneengeregen bloemblaadjes. — *soering pati*, lees *soeréng pati*. Dit is o.a. de naam van een bepaald model van oorkrab. Vgl. Tjan Tjoe Siem, Hoe Koeroepati zich

zijn vrouw verwerft, bl. 206, noot 51. Op verschillende plaatsen in de jav. litteratuur en ook hier in de Sal. krijgt men de indruk, dat *soerèng pati* bepaaldelijk de naam is van de s o o r t van bloemenvlechtsel (eventueel der bloemen waaruit het bestaat, wat Tjan voor de oorspronkelijke bet. houdt) en niet de naam van de *soemping* zelf. Vgl. behalve de door Tjan geannoteerde plaats Irawan Rabi 33/6 *soemping mas rinéka kananga ginoebah soerèng pati*; hs. Bat. Gen. 295, IX, 12 *akekoeloek kanigara, asasekar sinoerèng pati, doewoeng tinatoerangga*. — 21 N als Tnt. 13 — 26 N als Tnt. 15 — *anoetoepi*, deze zuiver jav. vorm wordt steeds gebezigd in dit verband, vgl. 195/34, 224/13, 242/9. — 27 *bebahan soengoe*, lees *babahan songo* (zelfde plaatsen als bij *anoetoepi*), jav. *babahan sanga*, in de jav. litteratuur gewoonlijk *b. narwa-sanga*, de negen lichaamsopeningen. — *angembah*, lees *angambah*, jav. begaan, betreden. — *djemantera*, lees *djemantara*, litt. jav. *djoemantara*, 't lucht-ruim (ook bij Wilk.) — 28 *disingsatnja*, deze vorm komt niet in de mal. woordenboeken voor. Voor 't jav. vinden wij opgegeven *njingseti* en *njingsetaké* in de hier bedoelde zin: strak aanhalen. Zonder suff. echter sas. (*njingset*) en vgl. Brandes, Beschr. Jav. enz. hss., 3e stuk, bl. 2b, 12 *lwir ningset lantjingan manekes ikang roma*. — 29 *simbar dada*, jav. s. *dada*, ruig borsthaar. — *dipiling-pilingnja*; koet. *piling* = mal. *pilin*; vgl. bal. *miling*, de knevels krullen (KBW). — N برغوشن iplv. *beroengoesnja*; koet. *berengos*, snor (jav.).

161

5 *dajang*, 11 id., behalve als titel voor vrouwen uit kampong Pandji en bijvrouwen van den Sultan (Tromp bl. 19) is het ook in gebruik als aanspreektitel tot adellijke jongedames. — 7 N *ahwal* iplv. *hal ahwalnja* — 8 N *jang* na *kepada* — *tedoeng ari*; koet. *tedong a.*, een onschuldig slangetje, dus niet, zoals ik in Bespr. 309 vermoedde, hetzelfde als mal. *tedoeng matahari*, welke tot de gifslangen behoort. Terwijl *tedoeng* in het mal. bepaaldelijk voor gifslangen in gebruik is, evenals *tadoeng* in het bdj., is *tedong* in koet. het alg. woord voor slang = mal. *oelar*. — *tedoeng boelan*, zou een veel op *t. ari* gelijkend, eveneens onschuldig slangetje zijn. Misschien is het echter slechts een *taki*-syn. van *t. ari*. — 11 N *jang* vóór *Baboe* — *niam*, hoewel ook N uitdrukkelijk نيم spelt, zal *ném* bedoeld zijn, jav. *nèm*, kr. bij *nom*, jong. — 12 Iplv. *andika* moet misschien *mimpi andika* gelezen worden,

vgl. 155/6. — 15 N *enja* iplv. *inja* — *dipatoet-patoetkan*; koet. *matoetkan* betekent eigenlijk: iets bij gebrek aan het passende instrument maar bezigen voor een doel, waarvoor het niet bestemd is. Ten aanzien van personen kan men het weergeven met: over iemands toekomst praten, als iets vaststaands, ofschoon er in werkelijkheid niets van bekend is, ongeveer zoals ons „doodverven”. — 23 N *mangkin* iplv. *makin* (bis) — 31 *berganti bekas*, koet. op de plaats van een ander gaan zitten, bdj. *baganti bakas* id. Vgl. Hik. Sri Rama Maxw. 31/2 . . . *kelakoean Kera Ketjik menggantikan bekas keradjaan itoe*, „hoe K. K. was gaan zitten op de troon van den vorst” en ib. r. 4 *adapoen tempat keradjaan soedah digantikan oléh kera*, „een aap is gaan zitten op de troon van den vorst.” — 35 N *Djaroema itoe poen* — 36 N *serta na isteri*.

162

2 N *mandja* iplv. *mendjadi*; *mandja* betekent in koet. en bdj. niet alleen „verwend”, doch ook vriendelijk, met goede bedoelingen. — 6 N *itoe na itoe* — N *كوش* iplv. ’t juiste *koedengar* — 7 N *rantjah*; de bet. ontgaat mij. — N *Edjoeng* iplv. *Oedjoeng* — 10 N als Tnt. 3 en 4 — 11 *tekatan*, 14 id., borduurwerk, borduursel; de vorm ontbreekt in de wdbn. — 15 N *empoenja* — N *برفديله* iplv. *berpandilah*; de lezing van T en K (*berpandirlah*) is te vlak. Vgl. 254/5 *برفديا* als syn. van *berboeat akal*. Ook hier past de bet. „een list verzinnen, joken” uitstekend. Vermoedelijk moet *berpedaja* gelezen worden, een vorm van welks voorkomen in de litteratuur of spreektaal ik geen bevestiging heb kunnen vinden, doch vgl. mal. *memperdaja* en *teperdaja*. Ook 142/20 zou ik *bepedaja* willen lezen iplv. *bepadah ia*. — 16 *hilang*, heeft in ’t koet. behalve de gewone ook de bet. van uit, uit(ge)gaan, niet thuis. Zo kan hier *hilang ketepian* worden weergegeven met „naar achteren” en 208/12/16 *radja itoe hilang* met „de vorst is niet aanwezig”. Vgl. bdj. *ba^sélang*, op bezoek gaan (*ma^sélangi*, bezoeken), dat oorspronkelijk wel „van huis zijn” zal hebben betekend. — 17 N *enja* iplv. *ia*. — 18 *sepangan*, koet. iemand, die tot *oeloer* is gemaakt of zijn nakomelingen, slaaf van den vorst. Het verschil tussen *oeloer* en *sepangan* is, dat de eerste door den Vorst om een of ander misdrijf van zijn vrijheid is beroofd, terwijl *sepangan* in het algemeen horige van den vorst, dus zowel krachtens afstamming als doordat hij tot *oeloer* is gemaakt, betekent. Zie Tromp aant. 64, en vgl. *sapangan* of *sepangan*

op Bali en Lombok. In bdj. heeft *sapangan* de bet. van iemand, met wie men ongeoorloofde liefdesbetrekkingen onderhoudt, zowel liefje, boel als schandknaap. — Na *itoe* behoren de aanhalingstekens gesloten te worden. — 19 N als Tnt. 7 — N abus. *tjarinja* — 22 N als Tnt. 8 — 23 N *baboekoe baboekoe* iplv. éénmaal. — 24 N *tama* iplv. *tama^s*; *tama*, koet. binnengaan = mal. *masoek*; *namakan* = mal. *memasoekkan*; *namaï* = mal. *memasoeki*. Vgl. 199/21/23 *adinda tamakan* (opsteken van een kris), 174/8 *ditamainja*, begaf hij zich erin. Voor de etymologie zie KBW sv. *tama^s*. — 32 N *tetapi* — *baiklah konon poela jang njata maka tiada koelihat*, laat staan, dat ik niet zou zien wat zichtbaar is

163

1 N *empoenja* — 2 id. — 5 *pengrasa*, koet. = mal. *perasaan*, vgl. jav. — 7 *setipoe-dajakoe*, met alle mij ten dienste staande middelen, vgl. in een aanhaling uit een Bataviase redactie van de Si Miskin: „*baik kita bikin onar satipoe daja kita sopaja binasa karadjaännja*” (vdT in Homan, Handleiding t. d. k. van 't Bataviasch Maleisch, bl. 81) — 8 N *Sirwa* — 9 N *سفيد*, *sepeneda*, iplv. *sepenoeh-penoeh*, vgl. Tnt. 2. — 14 N *itoe* ontbr. — N *boeboe^skah* — N *didalam* — 15 N *hati* — 16 N *tjitanjalah* iplv. *tjintanjalah*, lees *di-* — 18 N *ia* na *masoeklah* — 22 N als Tnt. 3 — 23 N *larilah* — 27 N *dibawa^s* — 32 N *maka* ontbr. — 35 N *boekan*.

164

1 N als Tnt. 1, alleen ontbr. *kepada* en *maka* — 4 N als Tnt. 3 — 8 N als Tnt. 5 — 10 N als Tnt. 6 — 12 N *bertjaritalah* — 13 N *itoe* na *Djaroema* — 21 N spelt *mesaoeratlah* iplv. *moesjawaratlah* — 22 v. *pendjoedjoe*, 26 id., niet meer gangbare adatterm voor, zoals hier blijkt, een vorstelijk huwelijksaanzoek, waarbij tegelijkertijd de bruidschat wordt bepaald (vgl. mal. *djoedjoer*). *Pasang pendjoedjoe* was blijkbaar de technische term voor het vervullen van het huwelijksaanzoeksceremonieel. 233/4 wordt *bependjoedjoe* in één adem genoemd met het brengen van de *patiban sampir*. — 24 N als Tnt. 10 — 25 N *مستعاب* iplv. *moesta^cid*, vgl. Tnt. 11, 180/11, 195/30, 231/26, lees *moesta^ciblah*. Het is een gewone verbastering van *moesta^cid*, welke veel in mal. hss. wordt aangetroffen, vgl. ook Van Ophuijsen, Mal. Spraakkunst bl. 35.

In de wdbn. ontbreekt zij. — 29 فڭڭيران iplv. *pinggiliran* (vgl. Tnt. 14), t.r. *pinggiliran*. *Penggiliran mata* is, zoals uit de tekst blijkt, het eerste geschenk, dat bij het huwelijksaanzoek wordt aangeboden, en dat a.h.w. dienen moet om de ogen van de vertegenwoordigster der bruid tot zich te doen wenden, bestaande uit een stuk goud ter grootte van een *batoe anting*. In het eerste (in een door mij te Tenggarong geraadpleegd hs. was het het tweede) toevoegsel op de Oend. B.N., dat over de berekening van de bruidschat voor vorstendochters handelt (vgl. Van Ronkel, Het Adatwetboek van Koetai, bl. 161 vv.), bestaat de *pinggiliran mata* uit *gong berantai selindoeng doedoek* (vgl. Sal. 233/12), ter waarde van vier *orang*. Met dit laatste woord zijn slaven bedoeld. Zoals later in hetzelfde geschrift wordt opgegeven staat de waarde van één *orang* gelijk aan 20 *réal*, d.i. tegenwoordig 40 gulden. — 30 N *berkata* iplv. *berkata-kata* — N *disorong nja*.

165

1 *pemboeka moeloet*, wederom een geschenk bij het huwelijksaanzoek, zoals de tekst aangeeft ten doel hebbende de vertegenwoordigster der bruid aan het spreken te krijgen. Hier wordt als waarde opgegeven $1\frac{1}{4}$ *tail* goud. In Toev. Oend. B. N. bestaat het daar *pemboekaan moeloet* genoemde geschenk uit een *bedil benaga angkatan orang toedjoeh*, d.i. een kanon met handvaten in naga-vorm, dat door zeven man getild kan worden, gelijkstaande aan een waarde van zeven *orang*, dus 140 reaal. — N *soeroean* iplv. *soeroehan*, blijkbaar naar de uitspraak, 213/33 id. — 2 de volgende passage bevat de conversatie tussen de vertegenwoordigers der twee partijen in *taki*-vorm, vol figuurlijke, niet alle even duidelijke zegswijzen. — N als Tnt. 1, alwaar men leze *njaï*. — 3 *mengapang*? Men stelde mij voor te lezen *menggepang*, wat omarmen zou betekenen (?). — 4 v. *dikajoe*, ook N heeft dit en niet „*dikeliwa*” als T. Mijn voorstel in Bespr. 306 om hiervoor *dikeliau* te lezen moet ik in verband met N's volkomen duidelijke lezing intrekken. — 8 v. *pendjarat*, t.r. *pendjerat*; *ndjerat*, koet. vastbinden, bdj. *mandjarat* id., dus anders dan mal. *mendjerat*. — 9 *djamban hanjoet*, men bedenke, dat in deze streken de meeste *djambans* op een vlotje zijn gebouwd. — Iplv. *djala-djala* zou ik willen lezen: *djala, djala*, evenzo in de volgende regel. De bet. is dan: „Verzoeken een werpnet, een garen werpnet, Verzoeken een werpnet, een zijden werpnet.” — 10 N *djala* iplv. het tweede *djala-djala* — 11 *ranggi*, lees *rénggé*, koet. bdj. een soort sleepnet voor het vangen van zeevissen. Hier wordt het gebruikt als een dichter-

lijk syn. van *djala*, dat natuurlijk evenzeer figuurlijk bedoeld is. — N *njai* na *oléh* — 12 *lading*, koet. bdj. = mal. *pisau* (jav.) — *penjanga darah*, zou *penoenggoe darah* betekenen, doch hoe het aan die bet. kwam kon men mij niet precies uitleggen. — 13 *lantjang*, koet. een riviervissoort. — De bedoeling van 12–14 is: evenals een mes om bloed te proeven moet wachten, tot men er een wonde mee toebrengt, en evenals de *lantjang* onder de *djamban* moet wachten, totdat het de mens behaagt wat te laten vallen, zo moet ook een meisje wachten, tot er een man om haar hand komt vragen. Vgl. de bekende uitdrukking *pahat menanti poekoel*, die in hetzelfde verband wordt gebezigd. — 17 *goegoeri* is blijkbaar een dichtelijk woord voor „opleggen”. *Goegoeri* is ongeveer, en in het bdj. geheel syn. van *djatoeh*. Vgl. mal. *mendjatoehkan hoekoem*, een vonnis vellen. De bedoeling van de zin is duidelijk: „Verzoeken ons te zeggen, wat wij verschuldigd zijn”, met andere woorden: deel ons mede, wat als bruidschat wordt verlangd. — *barih*, vdW sv. *baréh*: „schuld die men maakt, door geld te leenen of op crediet te koopen. Het staat gew. ter versterking na oetang”, Wilk.: „Debt (due to an actual loan). Stronger than *hutang* (indebtedness of any sort).” Het woord is zo zeldzaam, dat Klinkert de juistheid der opgave van vdW ontkende. In de mij ter beschikking staande adatliteratuur ontbreekt het, evenals in de meeste mal. woordenboeken. Hier is het *taki*-syn. van *oetang*. — 18 N سرسه . In Toev. Oend B.N. wordt gesproken van een *kain tjelari* ter waarde van 2 *orang*. De opsomming van de verschuldigde voorwerpen daar en die in de Sal. lopen sterk uiteen. — *saboek petola*, in Toev. Oend. B.N. wordt genoemd: *petola sehelai berbenang mas* ter waarde van 3 *orang*. — *tadjoe*, lees *tadjau* — *lingoe*, moet volgens mijn helpers *lingau* gelezen worden, doch zij konden mij niet zeggen, hoe een zodanige pot er uitzag. Uit de samenstelling van de bruidschat ziet men duidelijk, hoe in vroeger tijden onder de Koetainezen Chinees aardewerk dezelfde functie van beleggings- en betaalmiddel heeft vervuld, die het thans nog bij verschillende Dajakse stammen heeft. — 19 N als Tnt. 10; de uitspraak is *pinggan memorong* volgens mijn helpers, vgl. mal. jav. *morong*, een soort van pot. — N ركنی iplv. *rakan*, bet. onbekend. — 20 N *dan* ontbr. — *ganggam gantar*, misschien te lezen *genggam gentar* of *gantar*? De bet. is onbekend. *Gantar* is de naam van een muziekinstrument, bestaande uit een stok met een bamboekoker aan het eind, waarin harde pitten bij schudden van de stok een rammelend geluid geven; het wordt door

Toendjoengs, Benoea's en Bentians bij de dans gebezigd (vgl. Witkamp, TAG 1925, bl. 21). Het kan zijn, dat dit hier bedoeld is. In een plechtige optocht zouden danseressen met deze stokken niet misstaan. Een mijner helpers wil hier *genggam boenoeh* lezen, wat de koet. uitdrukking voor *akil balig* is. Doch ook in het Toev. Oend. B.N. vindt men hetzelfde woord. Hier wordt het aantal dezer lieden niet op veertig, doch op twee en dertig bepaald. Naast hen worden 32 personen genoemd, die de wisselkieren voor de bruid aanbrengen. Zijn dit misschien de ركن van r. 19, waarvan de Sal. er weer veertig noemt? — 21 *orangnja satoe negeri?* — *tadjoe*, lees *tadjau* — 22 *nagang*, 233/11 id., het model is onbekend. — *pinggan sangkar*, koet. wit porseleinen bord zonder versiering. — 23 *tadjoe*, lees *tadjau* — N كفشگ iplv. *gang-gang*, bet.? — 24 *rantai* zou *ranti* moeten worden uitgesproken, doch het model is weerom onbekend. — N *keradjat* iplv. *kerdjat* — *seriboe*, sc. *réal*. In Toev. Oend. B.N. komt men tot een eindsom van 1970 *réal*. — 25 N als Tnt. 12 — 27 *soemahan*, 174/20, 183/18 vv., 244/26 id., koet. bruidschat; vgl. het Berause *soema* (Adatrechtbundel XIII, 84 naar van Walchren). — *didjadjarlah di Tepian Batoe laloe ke (H) Oeloe Doesoen*, in een rij opgesteld van Tepian B. tot Oe. D., namelijk de voorwerpen, die de bruidschat uitmaakten. Vgl. KV 52, waar door Adji Bedarah Poetih (Padoeka Soeri) als bruidschat wordt verlangd: *tadjau toeha didjadjarkan toela^s di Koetai Lama sampai kemoehara Bengalon!* — 28 *p.m.pak*, waarschijnlijk wel het jav. *pemapag*, zeker geschenk van bruidegom aan bruid of van deze aan den bruidegom (GR). — N سدك iplv. *sedaka*; *sededak sepangajoeh*, jav. *sadedeg-pengga-joe* (in Bespr. 307 abus. *sepengajoeh*), „de hoogte, die een man staande met omhoog gestreken arm kan bereiken” (GR). — 31 N als Tnt. 15, behalve dat *doea* ontbr. — 32 *batoeran*, ook *ba^satoeran* uitgesproken, koet. hoog woord voor eten. — *loeloe*, 166/1 id., koet. verzamelnaam voor viervoetige landdieren. — *soempitan*, hier niet de gewone bet. doch „met het blaasroer geschoten, *disoempit*”.

166

3 N *goegoerlah* — 4 *mampi* (of *mampai*) is onbekend. Ongetwijfeld zal *koempai* gelezen moeten worden, zoals het in de mondeling in omloop zijnde legende luidt. Vgl. de weergave van Tromp bl. 8, waar ook

het in de tekst niet voorkomende *pantai* wordt genoemd. *Koempai*, 180/1 id., is in het koet. een verzamelnaam voor allerlei grassoorten, groeiende aan de oever van rivieren en tevens de naam voor de drijvende vegetatie in het merengebied (vgl. Endert Exp. bl. 207, 209 vv.) — N als Tnt. 2 — 8 *karena tanah itoe tinggi sendirinja*, „omdat de grond daar van nature hoog was”, dus niet door mensenhand opgehoogd (vgl. 226/28). Men wijst thans nog als de plaats, waar vroeger de kraton moet hebben gestaan, een heuveltje bij Koetai Lama aan, dat blijkens verschillende oudheidkundige vondsten hoogstwaarschijnlijk ook de plaats van een Hindoenederzetting is geweest (vgl. Oudheidkundig Verslag 1940, bl. 32). — 11 N *itoe* iplv. *itoe poen* — 15 *Padoeka Nira*. KV 53 noemt hem *Padoeka Ningra*, gewoonlijk echter *Adji Beramboet Kawat*, in overeenstemming met de volksoverlevering (KV 42). — 16 N *Benaloe* — 19 N *enja poen* iplv. *ia poen* — 23 N *beroelang* — 24 N als Tnt. 9 — 26 N *برموكاه* iplv. *moeka-moeka*, in de volgende regel gespeld *برموكاه*. Vroeger (Bespr. 306) meende ik met stelligheid, dat T's lezing *bermaoek-maoek* (koet. *mao^s* = mal. *maboek*) de juiste was. Waar echter 167/21 (zie aant. daarbij) gesproken wordt van *berlakoe moeda* is het waarschijnlijker, dat *bermoekah²* gelezen moet worden, hoewel het ontbreken van de eind-h in het hs. vreemd blijft. — 27 N *bersangkoel* iplv. *bersanggoel*; koet. *besangkoel*, ontkennen, loochenen = mal. *menjangkal*. — 32 N als Tnt. 12; *toenggangan*, jav. rijdier.

167

6 *tiada tahoe* betekent hier „nooit” = jav. *ora taoe*. Men zegt in koet. naar het schijnt wel eens *éhé^s taoe*, doch gewoner is *ndi^s biasa*. — 8 N *enja telah na be(r)langirlah* (vgl. Tnt. 5) — 9 N *laloe* — 11 *mengirimkan*, koet. toevertrouwen (jav. *nitipaké*), evenzo 167/28 *berkirimkan*; vgl. Kelantan *kirim* „entrust” (Wilk.), bdj. *bakirim* = min. *bakirin*. — N *anak* iplv. *anakkoe* — 14 *didjampinja*, 23 v. id. *djampi*, koet. reeds gekauwde, doch nog niet uiteengevallen sirihprium, die men ter verkoeling op iemands voorhoofd appliceert; *ndjampi*, deze handeling aan iemand verrichten. — 17 vv. Het verhaal van de bezwering, door de prinses toegepast, is klaarblijkelijk in de war. Zij neemt immers *beras majang*, korrels van de pinangbloeiwijze, en kookt die, zeggend: wanneer de Adji zich misdraagt in Madjapait, word dan weer *majang*. Echter trekt zij uit het feit, dat het gekookte tot *beras*

wordt, de conclusie, dat haar vermoeden inderdaad juist is. Daarna scheidt zij de *nasi* uit de rijstpot en geeft die haar kind te eten. Vermoedelijk is in het bezweringsformulier iets uitgevallen, en hield dit ongeveer het volgende in: Wanneer de Adji zich werkelijk misdraagt in M., word dan rijst, doch als het niet zo is, keer dan tot je oorspronkelijke toestand terug. Het woord *beras* in r. 20 is dan niet geheel juist gebruikt, doch zou eigenlijk *nasi* moeten luiden, zoals in r. 22, maar het is te verklaren uit de bedoeling het te stellen tegenover *beras majang*. „*Nasi majang*” bestaat immers niet. — 21 *berlakoe moeda* zal wel hetzelfde betekenen als mal. (*ber*)*main moeda*, min. *main moedo* en *ba-moedo*. Volgens Wilkinson zou *main moeda* niet bepaald op „illicit intercourse” behoeven te wijzen, doch voor de min. woorden wordt als vertaling mal. *bermoekah* opgegeven. — 31 v. De opdracht van de prinses om haar kind, als het schreit, in een pot te doen, vindt men 170/15 vv. ten uitvoer gebracht. Het schijnt, dat hier zeker verband wordt gelegd tussen deze eigenaardige methode om het kindje te sussen en zijn latere bijzetting in een pot. Het bijzetten van doden of hun gebeente in potten is, zoals men weet, in Borneo zeer verbreid. Batara Agoeng Padoeka Nira is onder de Koetaise vorsten de eerste, die op deze wijze is bijgezet, en daarom is zijn posthume naam *Adji Didalam Tadjau* (zie 186/6). Misschien is het verhaal omtrent zijn prille jeugd onder het volk ontstaan, toen de herinnering aan het bijzetten in potten was verdwenen, en men behoefte voelde aan een verklaring van zijn naam. In KV 44 hoeft men het kind slechts in de pot te laten kijken, het er niet in te stoppen: *toendoekkanlah kedalam tadjau ini*. — 34 *N anjoetkan* iplv. *dihanjoetkan*. Het verbod om de lijken van de nakomelingen der prinses te verbranden of met de stroom te laten afdrijven maakt het waarschijnlijk, dat beide bijzettingsmethoden in Koetai in zwang zijn geweest. Vermoedelijk is het verhaal van de wonderbaarlijke verdwijning van de prinses (168/25 vv.) en later van haar echtgenoot (170/8 vv.) op een versierde *balai* met prauw (bedoeld is waarschijnlijk een *balai* op een prauw) de neerslag van het in werkelijkheid plaats gehad hebbende aan de rivier toevertrouwen hunner lijken. Waarom men van deze bijzettingsmethode is afgestapt wordt in 186/1-3 nader gemotiveerd met het argument „(De dode) kan (of mag) niet meer leven, aangezien degeen, die in leven hield, is bedrogen”. Waarop dit slaat ontgaat mij.

2 N als Tnt. 1 — 3 *bekerdjakah* atau *bekerdja barang soeatoenja*; het eerste *bekerdja* zal wel bepaaldelijk op het dodenceremonieel doelen. — N als Tnt. 3 — 5 N *laloelah* iplv. *loelat* (vgl. Tnt. 5) — 7 N *pakaian-nja* — 8 *lelakoe*, B in slaafse navolging van N لالكو ; natuurlijk is T's lezing *lelakon* de goede. — *poelang sah?* — N *poléng* iplv. *poelangi* — 9 *bintaloe*, N بنتلو lees met T *bintoeloe* — 10 *ganda simpoel*, wel te lezen *g. sémpol*; *sèmpol*, jav. = *gandasoeli*. — 11 N *benaloe* — *dipoetiknja*, vgl. 212/7 *memoetik*; koet. bdj. plukken = mal. *memetik*. — 12 N *tjoetjoe* — 16 N als Tnt. 14 — 19 *radja jang memoetar* sc. *djagat* of iets dergelijks. De Sal. geeft de ongebruikelijke uitdrukkingen *memoetar kedaton* (190/2) en *memoetar negeri* (205/2). De laatste ook in Oend. B.N. fasal 46. — 20 N *banjak* — 21 N als Tnt. 17 — *priaji*, 24 id., lees *paranjai?*; zie 206/17. — *kebandan lepas*, 25 id., kon men mij niet verklaren. Wel kende men *kemban lepas*, een losse, d.i. niet genaaide of met de einden aaneengeknootte slendang. Mees geeft in zijn „Verklaring van enige woorden” *kebandan* weer met kain, helaas als gewoonlijk zonder vermelding van de bron. — 30 N *bekerdja piasan* iplv. *berkerdja perisan* (sic, lees *periasan*).

3 v. *padoeraksa*, door N gespeld فدوراسا (voor de uitspraak vgl. *ma^s soed*, 198/26); jav. (buiten)hoek van de muur; hier zal echter eerder de poort van de kraton bedoeld zijn. — 4 N *ia* na eerste *laloe* — 5 N als Tnt. 4 — 6 N *andika* ontbr. — *masoena*; N had eerst مسونا , wat niet erg duidelijk verbeterd is in مسنا , *moesna*, 229/27 id., litt. jav. verdwenen. — 8 N *anakanda* — 11 *tengadah*, lees *menangislah* of *tangislah*. — 13 N *menjesalkan* iplv. *menjesal akan* — 16 N *tjindai* (koet. uitspraak *tjindé*) iplv. *djandi* — N als Tnt. 8 — 17 N als Tnt. 10 — 18 N *sidjajéng* als Bnt. 11 — 27 N als Tnt. 13.

2 N als Tnt. 1 en 2 (*ranik*) — 10 N als Tnt. 3 — 20 N *mangkin* iplv. *makin* — 21 N als Tnt. 6 — 23 N als Tnt. 7 — 27 N als Tnt. 8 — 29 N *itoe* na *djaoeh-djaoeh* — 31 N als Tnt. 9 — 32 N als Tnt. 10 en 11.

3 N als Tnt. 1 en 2 — 4 N *makan-makanan* — 5 N *toea*^s *menelaga* iplv. *manalagi* — N als Tnt. 3 — 12 N als Tnt. 4 — 15 N *goerda moengkoer* iplv. *garoeda mengkoer* — 16 N als Tnt. 9 — 22 N als Tnt. 11 — 24 N *itoe* ontbr. — 25 N *ampar* iplv. *hamparan* — 27 N *orang* ontbr. — 28 *dipelas*, 229/12 id. *Pelas* wordt beschouwd als syn. van *tepoeng tawar* in het *érau*-ceremonieel. Zie de beschrijving van Tromp, aant. 30 en vgl. hier aant. bij 126/6. De eigenlijke betekenis van het woord *pelas* zal wel zijn reinigen, opheffen of voorkomen van een gevaarlijke toestand, en wel eigenlijk door besprenkeling met bloed. Men ontkent te Tenggarong ten stelligste, en ook Tromp maakt er geen melding van, dat bij de ceremonie bloed te pas zou komen. Dit kan vroeger echter wel anders geweest zijn. Men vergelijkte het bdj. *mamalas*, ritueel reinigen door besprenkeling of besmering met bloed (= ng. *saki*, vgl. Hardeland sv. *palas*) of althans een met bloed vermengde vloeistof. Dat in het koet. *pelas* het verband met bloed nog niet geheel verloren is gegaan, blijkt uit Oend. B. N. fasal 52, waar men leest, dat het bloed van lieden, die incest hebben bedreven, *dipelaskan kematahari dan segala kajoe-kajoean* (lezing hs. Tengg.) *dan keboemi*. Vermoedelijk vindt men hetzelfde woord terug in boes. *mela*, ritueel reinigen, o.a. door bestrijking met in bloed gedoopte bladeren, waarbij zij opgemerkt, dat eind-*s* in deze taal gemeenlijk wegvalt (vgl. *baha*, *beras*, *beti*, *voet*, *nangi*, *wenen*, e.d.). Barth brengt het woord, niet zonder aarzeling, met *la*, *huid*, in verband. Van dezelfde stam zal ook sd. *plasi* moeten worden afgeleid, in het woordenboek verklaard met „fine which when paid is supposed to avert the evil that would surely have been brought upon a country through the commission of some such offence as bigamy”, waar de boete wel in plaats is gekomen van drastischer maatregelen. Trouwens, *mlasi menoa* (vgl. bdj. *mamalas banoea*!) wordt in hetzelfde artikel weergegeven met „purging the country”, en hoe dat plaats heeft vernemen wij gedeeltelijk van Brooke Low (bij Ling Roth, I, 401), waar van de Sea Dyaks wordt meegedeeld, dat bij ongewoon lang aanhoudende regens, die een teken zijn van de bezoedeling van de stam door een of andere „impurity”, de oudsten „get to work to find it out, and adjudicate on all cases of incest and bigamy, and purify the earth with the blood of pigs.” — 34 N als Tnt. 13.

1 N als Tnt. 1 — 4 *petoeng*, 11 v., 173/13 v. en pass. id.; (*boeloeh*) *petong*, koet. een bamboesoort, = mal. *betoeng*, jav. *petoeng*. — 5 *Padoeka Soeri* heet in de volksmond gewoonlijk *Adji Bedarah Poetih*, zoals in KV 49, daar zij wit bloed had, hetgeen ook hier r. 13 vermeld staat. — 10 N als Tnt. 2 — 12 *oentjal*, 174/11, 175/17, 179/26 id. Dit voorwerp, dat deel uitmaakt van de Koetaise *keradjaan*, beschrijft Tromp aant. 159, bl. 101, 3e. als een „holle opengewerkte gouden cilinder omstreeks 8 centimeter lang versierd met Hindoe-figuren, eene jacht voorstellende, waarin onder meer een Centaur door iemand met pijl en boog wordt doorschoten”, waarna naar de Platen I en V wordt verwezen. Een foto van het voorwerp vindt men in Midden-Oost-Borneo-Expeditie bl. 420, en wel dezelfde zijde vertonend als Tromp's Plaat V. Op deze zijde ziet men links een hert, rechts twee staande mannen met wajang-hoofdtooi (vgl. o.c. 402 „zuiver-Javaansche wajang-figuren”), en in het midden, minder duidelijk, een zittende vrouwenfiguur. De andere, niet afgebeelde zijde verftoont een hert met monstercop (de „Centaur” van Tromp), getroffen door een pijl, en twee mannenfiguren als boven, waarvan de voorste een boog in de hand heeft. De verklaring ligt voor de hand: a) Rama, Laksamana en Sita zien het gouden hert; b) Rama (Laksamana hoort er eigenlijk niet bij) doodt het hert, dat zich in de raksasa Maritja verandert. Volgens Von Dewall (Ind. Arch. 1e jrg., dl. I, bl. 93), die het beschrijft als een „gouden, koffervormig, voorwerp . . . , op hetwelk verschillende mythologische figuren uit de Hindoe-religie, en *haut-relief*, afgebeeld zijn”, is het afkomstig uit de ruïnes te Moearakaman. Dat het, zoals hij beweert, eerst tijdens de regering van Sultan Moehammad Salihoeddin gevonden zou zijn, is met het oog op de vermelding ervan in de Salasilah al zeer onwaarschijnlijk. In jav. wajangteksten komt *oentjal* meermalen voor als de naam van een kledingstuk; er is daar echter iets anders mee bedoeld, vgl. Bab Natah, afb. 13, no. 16 (*oentjal wastra*) en no. 18 (*oentjal kantjana*). — 13 N *ditangannja* — 16 N als Tnt. 3 — 20 *Bengalon*, vgl. Tromp aant. 31; op de internationale kaart *Boengaloen*. — 21 *Mengkanjing?* — N *مراڠو* iplv. *Meragoei*, 25 en elders id., doch soms ook als B; de *i* is enige malen later toegevoegd. N's lezing verklaart enigermate de lezing *Merakap* in Tromp's inhoudsopgave. In de tekst wordt niet met zoveel woorden gezegd, dat deze oude man een *Basap* was, zoals de overlevering luidt. Uit de ligging van zijn woon-

plaats was dat trouwens voor Koetaise lezers voldoende duidelijk. De Sedjarah Noesentara, die Meragoei niet bij name noemt, spreekt van hem als een „kepala bangsa Basaf” (sic, bl. 144). Voor de verhouding van het Sultanaat tot de Basaps zijn de Basapse connecties van een der voorvaderen van het vorstenhuis natuurlijk niet zonder belang. — 22 N *bini* iplv. *isteri* — N *ia* na *hasratnja* — 23 *dedoekoen*, huidig koet. *doekoen*, bdj. *dadoekoen* — 27 N *Meragoepoen* — 28 *kaloek sepit*, koet. *kelo*^s *sepit*, krom als een *sepit*, een aardige simile voor een oudje, dat zo krom is, dat het als het ware met de neus op de grond loopt. — 30 *balas*, t.r. *belas* — 33 *disalaknja*; koet. *njala*^s is ook transitief, „aanblaffen”, evenals bdj. *manjalak*, sd. *njalak*. — 34 *koejoek*, 173/7 en pass. id.; koet. *kojo*^s is het gewone woord voor hond = mal. *andjing*; vgl. de woordenboeken. — N *itoe* ontbr. — De aanhalingstekens behoren te worden gesloten na *bini*.

173

2 N als Tnt. 1 — *menoetoeok*, 174/3 id., koet. bdj. stampen van padi of sirihipruim (zoals tandeloze oude lieden doen) = mal. *menoemboek*. — 4 *menggerak*, koet. wekken, = mal. *membangoengan*, bdj. *manggarak*. — 10 N مमारواشي iplv. *meraoengi*, 175/4 id. Dit zou volgens mijn helpers *meroeangi* moeten zijn bij *meroeang*, koet. keffen, een bepaalde wijze van blaffen, die een jachthond te horen geeft, als hij een prooi heeft opgespeurd (?). — 13 N رابع iplv. *reboeng*, en zo in de volgende regel سارابع iplv. *serabang*, vgl. 174/4/8 (N ربق), 175/4 (N رابق); koet. *reba*^s, stoel (bamboe) = mal. *roempoen*; *sereba*^s = mal. *seroempoen*. — 17 N *ia* na *ingatlah* — N *berboeatlah* — N فغسن iplv. *pengasan*, 175/7 id. Van dit woord kon men mij uitspraak noch betekenis meedelen. Uit het verband kan men opmaken, dat het tijdelijk hutje, afdakje om te overnachten of iets dergelijks betekent, terwijl de spelling de uitspraak *pangsan* of *pengsan* suggereert. Het is blijkbaar hetzelfde als bp. *pasan*, hut op het veld. — 18 N als Tnt. 4 — 20 N *berkalang*² *maka* iplv. *maka bergalang* (vgl. Tnt. 5); *berkalang-kalang*, koet. liggen op los neergelegde stammetjes bij wijze van geïmproviseerde legerstede. — 21 N *berbaringlah* — N *bini* iplv. *isteri* — 22 id. — 23 N als Tnt. 6 — 24 N als Tnt. 7 — 25 *pindjoeng*,

175/9 (Tnt. 6), 206/19 id.; Tromp aant. 159, bl. 98 „gele sëlendang . . . door drager of draagster om den middel geslagen met het uiteinde om den vinger gewonden”, behoort tot de *pangkon dalam*. Ook 206/19, hoewel in een over het hof van het z.g. Madjapait handelende passage, heeft *berpindjoeng koening*, de koet. en niet de jav. bet. — 27 N wel abus. *barang* iplv. *barang-barangkan*; de laatste vorm is mij niet bekend, doch natuurlijk volkomen syn. met mal. *sembarangkan* (*barang-barang* = *sembarang*). — 32 N *berdaoeng* iplv. *berdaboeng* — 34 N eerste dan ontbr. — 35 *doedi*, 199/30 id., koet. = mal. *kemoedian*, bdj. sd. id., atj. *doedòè*. Volgens Aanh. vdW., waar de bet. minder juist met *dibelakang* wordt weergegeven, is het ook ser.

174

3 N als Tnt. 1 — 4 N ربق iplv. *rabak* — N *itoe na petoeng* — 8 N *ditamāinjalah* iplv. *ditambahinjalah* — 8 N ربق iplv. *rabak* — 11 N *jang na tangannja* — 13 *ringkoe*, mijn helpers onbekend, blijkbaar een, misschien speciaal Basaps, muziekinstrument. Vgl. KV 40, waar *ringkoe bajan* naast *soeling* genoemd wordt als een muziekinstrument van Poeteri Karang Melenoe. — N تفوغ iplv. *tapoeng*, lees *tompong*, koet. een soort van bamboezen blaasinstrument, vgl. br. ser. *toempong*, bamboe voor water (ook boeg. mak. *tompong*, aan het uiteind gespleten bamboe, in *boenga ritompong* en *tompong-tompong*?). — 14 N als Tnt. 2; *telali*³, koet. een soort van bamboezen blaasinstrument, vgl. oud-boeg. *toelali*, Bare³e *toejali*, fluit, Murut (Br. N.-Borneo) *toelali*, neusfluit (Owen Rutter, The Pagans of North Borneo, p. 111), Ajoeh (W.-Borneo) *telalé*, fluit (afgebeeld bij Schadee, Bijdrage tot de kennis van de ethnographie der Westerafdeeling van Borneo, Int. Arch. Ethn. 9, 1896, plaat III, fig. 4), ng. *talali*, een bamboesoort. — 17 N فاهاه , dus als Tnt. 4 — 19 N لتوب iplv. *letoep*, pass. id., ook لاتوب . — 20 N *désanja* — 21 *melimpas*, koet. voorbijgaan, passeren, br. ser. id., 23, 199/9 *melimpasi*, id. — 22 *poeloe*, koet. ± = mal. *toelah*, bijvoorbeeld door gebruik te maken van wat vorstelijk prerogatief is, vaak gebezigd in verwensingen: *poeloe toelah boesoeng!* — Tussen *selamat* en *petjah* mist men het woordje *demi*, zoals dat in een dergelijke vervloeking thuishoort, vgl. 190/8/11. Het wegvallen hiervan wordt verklaard door het feit, dat N met *petjah* een nieuwe blad-

zijde begint. — 23 N als Tnt. 7 — N *malimpasi* iplv. *melimpasnja itoe* (vgl. Tnt. 8) — 25 N als Tnt. 9 — 26 *Mangkoeradja?* — *Kiham*, t.r. *Kéham*, naam van een in het tussen Moeara Moentai en Kotabangoen gelegen meer Oeis uitwaterende rivier. — 27 N als Tnt. 10, doch de *p* door oorspronkelijke *s* heengeschreven, vandaar B's lezing. Het gelijktijdig op verschillende plaatsen openspringen van de *petongs* vindt in de natuur zijn analogie in het bij verschillende bamboesoorten optredende verschijnsel van simultane of massa-bloei (vgl. De Tropische Natuur 28, 1939, bl. 119-121).

175

2 N als Tnt. 1 — 3 N *enja* iplv. *ia* — N als Tnt. 2 — 4 N als Tnt. 3 — 6 N als Tnt. 5 — 7 N *فشن* iplv. *pengasan*, zie 173/17 — 9 N als Tnt. 6, behalve dat abus. tweemaal *dengan* wordt geschreven. — 10 N *kekanak* — 15 N *ja* iplv. *jang*, lees *-nja*. — 16 *belah*, koet. breken, stuk gaan, gebroken = mal. *petjah*. — N als Tnt. 8. — 20 N abus.

داياپون iplv. *diapoen*, men leze *iaipoen*. — 21 N als Tnt. 10 — 25 N *terlaloelah* — 26 N *laloelah* iplv. eerste *laloë* — 27 N *tertidoer* iplv. eerste *tidoer* — 28 N als Tnt. 12 — 29 N als Tnt. 13.

176

8 N als Tnt. 8 — 9 *sendjata besar*, 26 id., een fraaie uitdrukking voor *bedil*, kanon, wat in parallele passages staat, bv. 121/7. — 14 N

اكدهغ, *akadang*, iplv. *agoeng* (vgl. Tnt. 11) — N *رمباشيخ* iplv. *rembesing* — 16 N als Tnt. 13 — 17 N *bertjeritalah* — N als Tnt. 14 — 18 N als Tnt. 15 — 20 N *didalam* — 21 N *dan* ontbr. — N als Tnt. 16 — 22 N *ia na berganti-gantilah* — 28 N als Tnt. 18 — 31 N *dan* ontbr. — 33 *mengadang*, 177/1, 178/13 v., kon men te Tenggarong niet verklaren. Blijkens parallele plaatsen als 132/20 v., 139/5 moet het dansen betekenen, en wel bepaaldelijk *bekandjar*. Het is bp. *ngadang*, „dansen”. Vgl. boes. *ngarang*, wat blijkens Nieuwenhuis' beschrijving in *Quer durch Borneo II*, 140, hetzelfde is als koet. *bekandjar*, en het *mengarang* (er staat *mengazang*) *gantar* der Benoea's, beschreven door Witkamp in TAG 1925, bl. 21, dat dus *gantar*-dansen betekent. Vgl. ook Tarakan *ngarang*, Tidoeng, Tinggalan *ngalang*, „dansen”.

177

4 *maroean*, vermoedelijk spelt B evenals N مارون , t.r. *meroen*. — 5 N als Tnt. 2 — 6 N *bini* na *adapoen* (vgl. Tnt. 3) — N *didalam* — 7 N *balōnja* iplv. *boeloenja* — 10 N *didalam* — 12 N als Tnt. 5 en 6 — N *mangkin* iplv. *makin* — 14 N eerste *itoe* ontbr. — 15 N *maka* vóór *Meragoei* — 16 N *didalam* — 18 N *dan* ontbr. — N *didalam* — 19 N *tandanja* — 21 N als Tnt. 11 — 22 N als Tnt. 12 — 24 N als Tnt. 15 — N *mangkin* iplv. *makin* — 26 N als Tnt. 17 — 27 N als Tnt. 19 — 28 N مرغكع (bis), d.i. *merangka*^s — 31 N als Tnt. 22 en 23.

178

2 N als Tnt. 1 — 7 N *masing* — 8 N *didjawatnja* iplv. *didjawat* (vgl. Tnt. 3) — 9 N *didalam* — 17 N *mengira*²*kan* iplv. *mengirau-iraukan* — 19 N *didalam* — 21 N تابو iplv. *Taboek* — N بُنو iplv. *Banaoe*. De spelling wijst op de uitspraak *Banō*, ligging onbekend. — 23 N als Tnt. 12 — 26 N *orangpoen* — 27 N als Tnt. 14 — 28 N *dan* tussen *bini* en *memboenoeh* — 29 N als Tnt. 15 en 16 — 30 N als Tnt. 17.

179

2 N als Tnt. 1 — N *keradjat* iplv. *kerdjat* — 3 N *ditidja*^s*kan* (-*kan* is door een oorspronkelijk *kepada* heengeschreven, vgl. Tnt. 2) — 6 N als Tnt. 5 — 8 *Adji itoepoen dibawa oranglah toeroen keair besar*; de ceremonie *menoeroenkan ketepian* is bedoeld, zie aant. bij 120/2. — 12 N als Tnt. 6 — 15 *ma^cmoer* heeft hier de bet. van *masjhoer*, waarmee het blijkbaar is verward; 184/2, 185/24 heeft het de gewone bet. — 16 N *asing* iplv. *lain* (vgl. Tnt. 7) — 20 N *sekaliannja* — 23 N *diatoerkanlah* — 25 N als Tnt. 11 — 26 N als Tnt. 12 — 29 v. *berhanjoet*, 34, 194/11 en pass. id., letterlijk zich laten afdrijven, de rivier afzakken, het tegenovergestelde van *moedik*, = mal. *mengilir*, *milir*. In hedendaags koet. is het samengetrokken tot *banjoet* (uit *be^sanjoet*), dat evenals het bdj. *balaboeh*, dat eigenlijk ook de rivier afzakken is, in het algemeen naar benedenstrooms gelegen gebied gaan betekent, al was het te voet of per auto. — 30 *toeboeh*, 34, 180/4 id., koet. als mal. en als hulpelwoord voor personen gebruikt. Vgl. het analoge

gebruik van ng. *biti*, lichaam. — Bij *karena* of anders ergens in de volgende regel begint een stuk directe rede, lopend tot het eind van de eerste regel der volgende bladzij. — 31 N als Tnt. 13 — 32 N *keloear* — 33 N *baik* (vgl. Tnt. 14).

180

1 N *kekoempai* (vgl. Tnt. 1) — 2 *tiada berkaroean* naast 3 *tiada karoean*, vgl. mal. *t. berketahoean* naast *t. ketahoean*. — 7 N *mangkin* — 11 N *moesta^ciblah* — 26 N als Tnt. 7 — 29 N abus. بايكن iplv. *berikan* — N *poelih* iplv. *boléh*, zo ook 31 (vgl. Bnt. 9!), 181/4/31, 182/14 id., koet. ergens ingaan, passen (kledingstukken e.d.). Overigens zou in deze regel *boléh* ook wel mogelijk zijn, vgl. 182/5/7. — 31 N *poelih badjoekoe* iplv. *boléh badjoe* — 32 N *itoe* ontbr.

181

3 *beroeloenkan*, 30 id., lett. tot slaaf hebben (maken), verbloemde term voor huwen, waarbij hier het meisje als slavine (in de letterlijke zin komt *oeloen* slechts eenmaal in de Sal. voor, 141/22 v.; als nederig pron. pers. 1e pers. = *patik*: 161/5, of *oeloen andika*, 162/13/16) van den man wordt gedacht, evenals in 181/5/32 *dipe(r)oeloen*. Wanneer Poentjan Karna in 234/2 *mintapa^soeloen kepada Déwa Adji Ratoe Poeteri* stelt hij zichzelf als de *oeloen* van zijn a.s. echtgenote voor, terwijl hij in 232/17 (*mintadipa^soeloen*) vraagt om 's vorsten dienaar te mogen zijn. Het gebruik komt overeen met dat van mal. *berhambakan* en *diperhamba*. — 4 N *poelih* iplv. *boléh* (vgl. noot 1) — 5 N abus. *pa^soeloennja* iplv. *dipe(r)oeloennja* — 7 N *baik* — 10 N *maka* ontbr. — N als Tnt. 2 — 12 N als Tnt. 3 — 18 N *laloelah* — 20 N als Tnt. 8 — 23 N *mara^s* — 27 N *itoe* na *berkais-kaisan* — 29 N *ki* na *hai* (vgl. Tnt. 9) — 31 N *soeroehlah* — N *poelih* iplv. *boléh* (vgl. Bnt. 11).

182

2 N als Tnt. 1, doch *itoe* in r. 2 ontbr. — 5 *lain*, 197/18/20, koet. = mal. *boekan*; bdj. snd. lamp. (*lajin*) id. — 6 N اكدغ , *akadang* iplv. *kedang* — N als Tnt. 3 — 7 N *badjoenja* — 12 N als Tnt. 4 en 5, eenvoudiger gezegd: eerste *itoe* *seperti* ontbr. — 13 N *itoe* iplv. *itoelah*

— N als Tnt. 6 — 14 N *poelihlah* iplv. *boléhlah* — 15 N *baik* — N *kembali* — 17 N als Tnt. 7 — N *tjintjinnja* — 22 N *maka* ontbr. — N *ki* iplv. *kiai* — 26 *berkata-katanja*, lees *berkata*, *katanja* — N *ki* na *hai* (vgl. Tnt. 9) — 32 N als Tnt. 10 — 33 N *sekaliannja*.

183

1 N *hai* vóór *mamakoe* (vgl. Tnt. 1) — 3 N *baik* — 8 N *kenaikannja* — 16 N als Tnt. 2 en 3 — 20 *karangan setandjoeng*, een *tandjoeng* vol *karangan*, koet. grint (volgens vdW is de uitspraak *kerangan*, doch ik hoorde te Tenggarong *karangan*), bdj. ng. id. *Tandjoeng*, oever in de binnenbocht van een rivier, die als het ware een kaap vormt, is algemeen mal., ofschoon in de meeste woordenboeken onvoldoende verklaard. Wilk. geeft deze bet. onder *telok* en *rantau*, niet sv. (ter aanvulling van Bespr. 306, noot). — *rinding*, koet. een wilde *petai*-soort, waarschijnlijk *Parkia biglobosa* (P. Roxburghii), welke periodiek zijn blaren verliest. — 21 *gerak*, lees *garak*, koet. afvallen van blaren, bloemen e.d. Afgevallen *rinding*-blaadjes, eigenlijk de blaadjes der bladvinnen, zijn inderdaad een zeer goed beeld voor ontelbaarheid. — 22 N als Tnt. 5 (er is toevallig een punt boven de *w* terechtgekomen in het hs., hetgeen B's lezing verklaart). — 23 N *itoe* tussen *meletoep* en *itoelah* — 26 *djenang*, 203/5 vv. id., regeringsperiode, leven, geslacht van een vorstelijk persoon, jav. *djeneng*. Vgl. *djenang-berdjenang* in KV 1, dat syn. is met *toeroen-temoeroen*. Voor *mendjenangkan* zie aant. bij 120/6. — 28 aanhalingstekens sluiten achter *dinegeri Koetai* iplv. in r. 32 — 29 N als Tnt. 9 — 30 *sebab soemahannja beloem habis dibajar*; vgl. K 55, waar de verlangde bruidschat — in één rij opgestelde oude potten van Koetai Lama tot de monding der Bengalon (zie ook 165/27) — op één *rantau* na wordt afbetaald. — 32 N *soesahlah* — N als Tnt. 10.

184

7 N *berpoeteralah* — N als Tnt. 1 — 9 N als Tnt. 2 — 11 N *sampailah* — N als Tnt. 4; *bilang boelannja*, N steeds zo (17/24/31, 185/5/12) behalve 184/6: *bilangann b*. Het schijnt een staande uitdrukking te zijn. In andere mal. teksten vindt men, voorzover ik weet, steeds *bilangann b*. — 12 N *berpoeteralah* — N als Tnt. 5 — N *dinamai* — 13 N als Tnt. 7 — *Maharadja Soerawangsa* wordt hier de tweede zoon genoemd, evenals in KV 56 (*M. Soeradiwangsa*), doch overal elders,

waar de gebroeders van Maharadja Soeltan worden opgesomd in de Sal. komt hij op de vierde plaats (187 v., 195, 203, 224, 227 v., 230, 232). — 15 N *besar-besar* — 16 N *hamil* — 17 N als Tnt. 11 — N *berpoeteralah ia* iplv. *berpoetera* — 20-21 N *anak - segala* ontbr. (vgl. Tnt. 15) — 22 N als Tnt. 16 — 24 N als Tnt. 17 — N *boelannja* ontbr. — 25 N als Tnt. 18 — N *laki* iplv. *laki-laki* — 26 N als Tnt. 20 — N *dipoengoet* iplv. *dipoengoetkan* — 28 N *besar*² — 29 N *poeteri* *itoepoen* iplv. *poeteripoen*.

185

4 N als Tnt. 1 — 6 N als Tnt. 2 — 10 N als Tnt. 4 — N *itoe* ontbr. — 12 N *ia na sampailah* — 13 N als Tnt. 5 — 16 *Déwa Poeteri*; Tromp, aant. 42, zegt van haar: „Van Dewa Poetëri, de zuster van Maharadja Soeltan, komen volgens mondelinge overlevering de dewa's. Men zegt dat zij in een droom had gezien dat zij tot de „Sangiang” (goden) behoorde en dat zij ook later tot hen is teruggekeerd, zeven dewa's als haar vertegenwoordigsters achterlatende. Van dit zevental stammen de latere dewa's af, die tot den huidigen dag in eere zijn gebleven.” Vergelijk hierbij Sal. 226/30 v.: zij wordt gevolgd door 40 déwa's; 229/12-27: zij treedt op als *déwa* en verdwijnt; 230/17-31: zij deelt haar broers in de droom mede, dat zij tot haar oorsprong is teruggekeerd. — 18 N *jang na radja-radja* — 19 N als Tnt. 7 — 23 N *datang* iplv. *berdatangan* (vgl. Tnt. 8) — N *dan* ontbr. — 25 *kembali*, 235/15 en pass. id., koet. verscheiden van een vorst (zie vdW), praegnant voor de bekende uitdrukkingen *kembali kerahmatoellah* of *kembali dari pada negeri jang fana kenegeri jang baka* (vgl. 247/14, 249/27). — 29 N als Tnt. 9 — 29 vv. *tjandi poera*, 186/5 id., een samenstelling, mij van elders onbekend, syn. van *tjandi* (168/1). — 32 N als Tnt. 10 — 33 N *dinaikkanlah* — 34 Voor de opdracht waarvan hier sprake is zie 167/33 - 168/2.

186

1-3 Zie aant. bij 167/34 — 4 N als Tnt. 2 — 6 N *didalam* — *beberata*; koet. *berata*, rouw, boeg. mak. id. (vgl. jav. *brata*, zie 118/19), ook: rouwen (*beberata* van de tekst is niet meer in zwang). Vgl. r. 18 *memboeka berata*, de rouw afleggen. Tromp bl. 10 leest hiervoor *memboeang beratap* en geeft in aant. 36 een beschrijving van een volgens hem dusgenaamde ceremonie bij de Toendjoengs (Tring-Dajaks). Bij

het neerschrijven van het tweede woord heeft zijn kennis van het mal. hem blijkbaar parten gespeeld. Het „luide weeklagen”, waarover hij spreekt, vinden wij in het *toeroen tangis* van r. 10 weer. — 9 N *keradjat* iplv. *kerdjat* — 10 N *itoe* na *madjatnja* — N *laloelah* — 12 N *itoe* na *toedjoeh* — 13 N *Semboejoetan* iplv. *Samboenjoetan* — 15 N als Tnt. 9 — 16 N *bersama*² — 20 *mendirikan radja*, 195/23, 202/9 id., vgl. 240/25, een letterlijke weergave van *mendj(oem)enangkan*, zie aant. bij 120/6. — 21 N als Tnt. 10 — 22 N als Tnt. 11 — 25 N *jang* na *adindanja* — 26 N *itoe* na *orang* — 28 N *sakti* — 30 N als Tnt. 12 — 31 N *penglihat* iplv. *penglihatan* — 33 N als Tnt. 13 — De toevoeging *tiada* bij Tnt. 14 is onjuist. Maharadja Indrawangsa geeft als bezwaar tegen zijn verheffing niet, dat „zijn uiterlik minder gunstig was” (Mees, bl. 84), doch juist, dat hij zo schoon van uiterlijk was. Het gaat hier immers om goede eigenschappen, waarvan de vier oudste broeders er ieder slechts één bezitten, terwijl Maharadja Soeltan ze alle in zich verenigt. Met *roesak sekalian anak bini orang* wil niet gezegd zijn, dat zijn uiterlijk „een kwade invloed zou uitoefenen op alle geboorten in het land” (Mees ib.), doch wel, dat het met de zedelijkheid der dames zou spaak lopen, als hij met zijn mooie gezicht de scepter zou zwaaien. Vgl. Oend. B. N. fasal 14, waarin wordt vermeld welke handelingen alzo onder het halsmisdrijf van *meroesakkan anak bini orang* worden begrepen. *Anak bini* (of *isteri*) *orang* betekent „andermans vrouwvolk”, en niet, „de dochter van een anders vrouw” (Mees’ vertaling bij fasal 9) en ook niet precies „een anders vrouw of dochter” (id. bij fasal 14). — N *roesak* iplv. *roesaklah*.

187

5 N als Tnt. 1 — 6 N *lemahlah* — 10 N als Tnt. 4 — *keras benar soeara*; ik vermoed, dat *soeara* een latere toevoeging is, en dat er oorspronkelijk van Maharadja Soerawangsa alleen werd gezegd, dat hij zo *keras*, d.i. gestreng was, zoals wij in 188/10 en 15 lezen. De kinderachtige opmerking over de geduchte uitwerking van zijn luide stem in r. 12 v. is dan evenmin oorspronkelijk. — 11 *orang* is vreemd; men zou verwachten *orang jang baik* of *se(m)barang* (hiervan zou *soeara* wel een verschrijving kunnen zijn!) *orang*. — 13 *kesoemanganat*, koet. hevig ontsteld, vgl. mal. *hilang semangat*. — 14 N *mendjadi* — 17 *sebelas negeri*, 186/19 en 188/19 id., de vier van 179/12 vv. plus de zeven van 186/12 vv. — 21 *kroengoe*, 208/30 *keroen-goe*, t.r. *kerongo*, koet. dom (vgl. Tromp aant. 37) — 28 N als Tnt. 6 — 29 *mertabat* (t.r. *martabat*)

wordt hier en in het vervolg gebruikt in de bet. van bijzondere eigenschap, uitnemende eigenschap. — 30 N als Tnt. 8 — 33 N *sekalian* na *kakanda* — 34 N als Tnt. 9.

188

3 N als Tnt. 1 — 7 N *boléh* ontbr. — 8 N *‘adilnja* — 9 N als Tnt. 4 — 10 N als Tnt. 5 — *keras*, zie aant. bij 187/10 — 14 N *dan* na *‘adil* — 20 N *itoe* na eerste *kakanda* — N als Tnt. 7 — N *sertailah* iplv. *serta itoelah*; dit figuurlijk gebruik van *menjertai* ook 251/35 *menjertai kehendak radjanja*. — 21 *pakaian radja*, 208/35, 209/6 v. id., de speciale eigenschappen, die den vorst behoren te sieren, of de gedragslijn, die hij behoort te volgen. Zie ook 209/11: *hendaklah radja itoe memakai atas lima perkara*, enz. Vgl. Oend. B. N. fasal 17: *Adapoen pakaian orang besar djangan meninggalkan isjarat dengan moesjawarat dan moepakat*. Vgl. ook Moestiko *‘Adat ‘Alam Minangkabau*, bl. 22: *anam sipat nan ka dipakai, itoe pakaian dè^s pangoeloe*. Over dit gebruik van *pakai(an)* zie ook Van Ophuijsen, Opmerkingen over de Oendangoendang Djambi (Bijdr. 46, 1896), bl. 200, die *pakaian* met „gewoonten en gebruiken” weergeeft. — 23 N *baik* — 29 - 189/5 is bijna gelijk-luidend aan 235/23-30. — 30 N *seboet* iplv. *diseboet*, lees *terseboet* (vgl. 189/5) — 32 N *radja* na *mendjadi* (vgl. Tnt. 8).

189

1 N *Koetai tiada radja mendjadi menteri tiada menteri mendjadi radja dan* (vgl. Tnt. 1-3) — 3 N *haroe-hara djoealah* iplv. *haroeharalah* (vgl. Tnt. 4) — 4 *tahoen tiada djadi*, d.i. koet. *taoen mandi^s djadi*, de rijstooft (is) mislukt; vgl. Oend. B. N., fasal 52, bl. 329/8 *tahoenpoen tiada mendjadi*, waarvoor beide door mij geraadpleegde Tenggarongse hss. *tahoen tiada djadi* hebben. Vgl. min. *pataoenan*, rijstooft, bdj. *lapas tahoen*, mislukt van de oogst, sd. *salah taoen*, id. enz. — 6 tussen *inilah* en *Maharadja Sakti* vermoed ik een lacune. — 7 v. N *gaga^s* iplv. *gaga*, 27 id.; *gaga^s*, kraai, staat hier klaarblijkelijk als beeld voor zwart (vgl. 229/6). *Wédjén gaga^s* is dus een mooie uitdrukking voor *wédjén itam*, vgl. 124/4. — 9 N als Tnt. 6 — 12 *kampoeng kawal*, koet. kampongbewoners, kampongenoten, vgl. bdj. *kawal* = mal. *kawan*, vriend. — N *dengan* na *kawalnja* — 19 N als Tnt. 9 — 20 *kehabishabisan soempah*, de „definitiefste” eed, de allerzwaarste eed. — *meloe-roeskan*, moet volgens mijn helpers *meloroskan* gelezen worden, wat een

taki-syn. van *menoeroenkan* zou zijn; men ontkende, dat het, naar ik vermoedde, een schrijffout voor *meloeroehkan* was. *Loros* betekent in de dagelijkse taal overigens invallen, ineenstorten, zoals bv. een oud huis; in KV 15 wordt het van een trap gezegd. *Meloroskan daoan kajoe hidoep, menaikkan daoan kajoe mati* is een spreekwoordelijke uitdrukking om de geweldige kracht van de eed aan te duiden. — 21 N als Tnt. 10, met *dan* na *Darmawangsa* — 25 N als Tnt. 12 — 26 Het verhaal van het bezoek aan de berg *Sangiang Angkat-angkatan* (250/6 zonder *Sangiang*) stelt ons voor diverse moeilijkheden. In de eerste plaats is reeds beslist, wie radja zal worden, zodat de krachtproef — wij vernemen hier voor het eerst, dat deze is ingesteld door Batara Agoeng Padoeka Nira — niet verricht behoeft te worden, wat dan ook niet geschiedt. Waarom wordt de tocht dan gemaakt? Misschien om de goedkeuring van de steen, die tegen de voorschriften in niet bij de koningskeuze werd geraadpleegd, te verkrijgen? De zin, die met *karena* (r. 28) begint, bevat wel een motivering, doch hetgeen gemotiveerd wordt, is niet uitgedrukt. Wanneer wij aannemen, dat hiermee stilzwijgend het bezoek der broeders is bedoeld, blijven wij toch een zegenbede of een eed missen. Tenslotte is ook vreemd de mededeling (190/2), dat Maharadja Sakti na zijn woorden *w e e r o m* tot de *sangiang* ging en o o k d a a r een eed zwoer. Vermoedelijk is ergens een belangrijke lacune, waarschijnlijk tussen *kedaton* en *soedah* in 190/2. — 27 N *gaga*^s — N *berkata* — 28 *tempat*? — 30 N *beraboet* iplv. *berboeat*, lees *bereboet* — N als Tnt. 13 — 31 N *dibawa*^slah iplv. *dibawa oléh* (vgl. Tnt. 14).

190

2 eerste *ia*, lees *jang* — *kedaton*, hierna aanhalingstekens sluiten; zie verder aant. bij 189/26. — 3 N als Tnt. 1 — 5 *ditimboenkannja*, lees *ditamboenkannja* volgens koet. spraakgebruik, evenals *tamboen(an)* in 9 en 11. Koet. *namboen*, ophopen, = mal. *menimboen*, welk laatste woord in het koet. een andere bet. heeft, zie 128/26. N heeft in de bovenaangehaalde plaatsen geen vocaalaanduiding in de eerste lettergreep, terwijl het hs. in alle afleidingen van *timboen* op één na steeds de *i*-vocaal aangeeft. — 7 N als Tnt. 4 — 8 N *djandjinja* — 9 *roetok*, 11 id., lees *rotok*, koet. vuilnis, droog vuil = mal. *sampah* — N *tjilaka* — N als Tnt. 7 — 10 *menetepi*, lees *menetapi*, koet. nakomen, evenals mod. mal., van jav. *netepi*. — N ꦏ iplv. *tida*^s; het is bij N een

gewone schrijfwijze voor *tadi*, wat hier evenmin als *tida*⁵ en het volgende *kakanda* past. Ik houd deze woorden voor een verbastering van *tanda akan*. Deze conjectuur vindt gedeeltelijk steun in de lezing van I: *tanda kakanda*. — 11 N als Tnt. 8 — 13 N als Tnt. 9 — 22 N *pertama*² — 24 N *itoelah* iplv. *inilah* — 26 N als Tnt. 11 en 12 — 27 N als Tnt. 14 — 29 N als Tnt. 15, lees *-nja* iplv. *ia?* — N *ia* na *disalahkan*, lees *-nja?* — 30 N *toea* ontbr. abus. — 31 N *dikatakannya* iplv. *dikatakan* (bis) — N als Tnt. 16 en 17.

191

2 N *akan* na *adapoen* — 3 *pakai*, vgl. mal. *makan pakai*, kleding en voeding, bdj. id. — 7 N *baik*, abus. gevolgd door een losse *alif*, iplv. *baiklah*. — 7-14 Deze passage lijkt een verkorte herhaling van 188/22 vv., die niet geheel op haar plaats is. — 13 N als Tnt. 2 — 14 N *bertagoeh²anlah berdjandji* iplv. *bertagoeh-tegoehan djandji* (vgl. Tnt. 3) — 16 N als Tnt. 4 — 17 v. *berpangkoean*, lees *berpangkon* — 20 N *sebenarnjalah* — 22 *tatakerama*, 26, 194/8 en pass. id., omgangsvormen (jav.); 205/18 *totokromo* volgens de jav. uitspraak. — 23 N als Tnt. 8 — 24 N spelt gewoonlijk *Madjapaït* — 25 *sidik tanpa ngoetjap* (N *tan pengoetjap*), 197/15 id., een verbastering van jav. *sidik pengoetjap* (vgl. KBW sv. *siddhi* 2e). Mogelijk door den schrijver opgevat als „effect sorteren zonder zelfs maar te spreken”. *Tan* staat misschien voor een oorspronkelijk *tang*, vgl. 144/22 *teroes (tan) peningal*. — 33 *menggelar*, lett. een titel verlenen (vgl. 128/14) doch hier meer bepaald inhuldigen, tot de met een bepaalde titel, i.c. die van *ratoe*, aangeduide rang verheffen. Hierbij 226/18/24 v. *penggelaran*, het formulier, waarbij de verlening van een titel wordt bekend gemaakt, inhuldigingsformulier. De titels, die de Sultan van Koetai eens per jaar verleent aan enkele verdienstelijke ambtenaren en beambten, worden op plechtige wijze in de kraton afgekondigd door voorlezing van een in niet geheel zuiver Javaans gestelde *penggelaran*. Een letterlijk afschrift van zo'n stuk uit de tijd van Sultan Soelaiman moge hier volgen. De woordenkeus is sedert niet veranderd, behalve dat men thans „ing Martadipoera” zegt. De pericopen, waarachter het cijfer 3 staat worden bij de voorlezing driemaal herhaald. De Maleise dagtekening wordt natuurlijk niet voorgelezen.

فونیک هیثکغ فاشندیک کغجغ سینوهون شری سلطان

محمّد سلیمان العادل الحلیفة المؤمنین ایضرتافور/انجانفکن

متریکداتون روغکو مس ویرانکر۳۱/سفا۲ تن غارانی

داندا کراما کلیه تهیل ۳ د کراتون کوتی کفد ۵ هاری بولن

صفر تاهون 1298

Het gebruik van deze formule wordt in Oend. B. N. fasal 73, laatste alinea voorgeschreven. — 34 N als Tnt. 11.

192

2 *masing²lah* — 5 N *jang* na *tjaranja* — 6 N abus. *gendang* na *soeara* — N *gong* iplv. *egoeng* — 8 N *maka* na *gamelan* — 14 N *bintolo* iplv. *bantolo* — 15 N als Tnt. 4, doch *tiga* tussen *emas* en *soesoen*. Verder leze men daar: *bertengkang* iplv. *bertangkang*, *gadjah angoeling* iplv. *keangoeling* (N *ka angoeling*), *berdjaman* iplv. *berdjemang*. — 16 N als Tnt. 5 — 17 *mengkoer*, lees *moengkoer* — N *beroerab²* — 19 N *tinatah* na *berkeris* (vgl. Tnt. 7) — 22 *lanti*, t.r. *lanté* — 23 *diépok*, N id., doch lees met K *dan épok*, evenals 131/20. — N als Tnt. 9 — N *pepangkon* iplv. *pengangkoean* — 25 *Gantar*, t.r. *Gentar* — 28 *tanggal*, lees *toenggal* — N *léngganglah* iplv. *berléngganglah* — 29 *bergentarlah*, lees met 131/26 *bergoentoerlah* (spelling N aldaar برکتورله) — 30 N *dan* ontbr. — 31 N als Tnt. 12.

193

3 N abus. دي فاردن iplv. *diperidan* — 6 N *maka* na (*h*)*amparan* — 8 *moesjawaratkan* (N *mesaoeratkan*), 10, 11 *moesjawarat* (N *mesaoerat*); de gewone bet. van het woord past hier niet, het schijnt plechtig afkondigen te betekenen. Bij de beschrijving van de ,inhuldigings-

ceremonie van Maharadja Soeltan als vorst van Koetai Karta Negara staat in plaats van dit woord *membatja(lah) penggelaran*. (226/17). Misschien mag gedacht worden aan jav. *moesawarataké*, „omtrent iets iemand raadplegen om zijn oordeel te vernemen”; men zou het woord dan vrij kunnen weergeven met „(den vorst aan de aanwezigen) voorstellen”. — 10 v. N بردريله iplv. *berdirilah*, 11 id., wel als *berderablah* uit te spreken, doch 12 بردريله , *berderailah*, wat zeker de goede lezing is. Men bedenke, dat de menigte bij de *sembah* in een dergelijk geval een langgerekt *poen* laat horen, voor welk geluid *berderap* niet het geëigende woord is. Overigens wordt 226/18/20 vv. in een parallelle passage door N ook steeds *berderablah* gespeld. — 12 N *berderailah sembah* iplv. *berdirilah* (vgl. Tnt. 4) — 13 *Gantar*, t.r. *Gentar* — 14 *terinja*, N spelt تارينث — 18 N *maka na kedoeanja* — 19 N *bertah-talah*; *bertachta diatas keradjaannja*, 24, 197/11 en pass. id.: *keradjaan* in de zin van *tachta keradjaan* vindt men ook veelvuldig in de verdere mal. litteratuur, doch in de woordenboeken wordt van deze bet. geen gewag gemaakt. Vgl. bv. Sedj. Mel. 80/16 *baginda toeroenlah dari atas keradjaannja*, van de troon afdalen, als beeld voor het afstand doen van het koningschap; Hik. Radja² Pasai, 50/20 id. De concrete bet. van *keradjaan* komt mooi uit in Sal. 250/32 v.: *maka dibawa oranglah masoek kepedalaman didoedoekkan oranglah diatas keradjaan*. — 21 N *poenggawanja*. — 22 N *sekaliannja* — 25 N *dagang²an* — N *ma^cmoer* — 27 N *besar²* — 28 N *sekaliannja* — N als Tnt. 7 — 32 N كباا iplv. *kembali*; het gehele woord had natuurlijk geschrapt moeten zijn. — 34 N als Tnt. 9 — N *pamitlah* — 35 N als Tnt. 10.

194

1 N *boebarlah* — 2 N *masing²lah* — 3 id. — 6 N als Tnt. 2 — 8 N *beradja²* iplv. *beradja-radjaan*; de laatste vorm zou ongeveer „koninkje spelen” betekenen; 249/18 vertoont B dezelfde fout. — 10 N *berkata* — 14 N als Tnt. 3 — 18 N als Tnt. 4 — N *banjaknja* iplv. *baiknja* — N *itoe* ontbr. — 19 N als Tnt. 5 (de herhaling is natuurlijk een vergissing). — 21 N als Tnt. 7 — 22 N *maka na itoe* — N *Saktipoen* — 23 N *maka na datang* (vgl. Tnt. 8) — 25 N *laloelah* iplv. *laloë* — 27 N *maka na itoe* — 30 N *bermain²*.

2 N als Tnt. 1 — *dirapatinja*, ging langszij liggen van (de vorm niet in de woordenboeken) — 3 N *itoe* na *Indramoelia* — 4 N *sekoetika ia* iplv. *seketikanja* — N als Tnt. 2 — 5 N als Tnt. 3 — 6 N als Tnt. 4 — 7 N *menjoeroeh* na *Sakti* (vgl. Tnt. 5) — 9 *awak alapi*, vgl. 231/23 *mengalapi*, moet afhalen, inhalen betekenen. Het is echter te Tenggara niet bekend. Ik vind geen vrijheid om met T en K *alaki* te lezen; vgl. jav. — 10 N als Tnt. 8 — 17 N als Tnt. 9 — 20 N *maka* ontbr. — 22 N *memandérkan* — 27 N *baik* — 30 N *moesta^ciblah* — 31 *perbakalannja*, t.r. *perbekalannja* — N *radja* — 33 N *asoekoe* iplv. *sikoe* — 34 *bebahan*, lees *babahan* — *amaténi*, jav. doden.

1 N *دريو* (*drio*) iplv. *darik*; *pantjo drio*, t.r. *pontjo-drio*, jav. *pantjadria*, de vijf zintuigen. — *lima* (N ليلما), lees *lima* of eventueel *lilima* (jav.) — *dariwangan-wangan* (N دريو اغان), lees *drio angangan* (of *angen-angen*, jav.). De verklaring van *pontjo-drio* midden in de tekst is echt wajangstijl, zie de inleiding. — N als Tnt. 2; de spelling der eerste drie woorden is ايغ ابو ايغ. — *anak sipendjoendjoeng dan si pendjoel kangkoeng*, beeld voor iemand van zeer lage afkomst, „zoon van een putjesschepper”. — 2 N als Tnt. 3 — 3 N *akadang* iplv. *kedang* — 5 N *bajoe* iplv. *banjak*. — *pengibaran* leide men af van jav. *iber*, en niet van mal. *kibar*, zie ook r. 10; *angin pelajangan bajoe pengibaran* betekent dus „een zweefwind, een vliegbries”. — N باومبس iplv. *berhoembas*; de tegenwoordige koet. uitspraak is echter *beroembas*, van een grondwoord *roembas*, wild en hoog uitzwaaien bij het schommelen; *beroembas* vindt men ook in KV 44. — 6 N als Tnt. 5 — *djoeroe*, koet. hoek = mal. *pendjoeroe* — 7 N als Tnt. 6 — *keritjoet*, 8 id., lees *kerétjot*, koet. kraken, knersen. — 9 vv. De namen der gewesten van het hemelruim, die in het volgende worden opgesomd, kan ik helaas voor het grootste deel niet thuis brengen. Misschien zou men bij *belians* of *déwa's* een nadere verklaring kunnen verkrijgen van deze hemelvoorstellungen, waarin blijkbaar zowel Javaanse als Dajakse elementen zijn te bespeuren. De tekst maakt op verschillende plaatsen de indruk corrupt te zijn. — N *didjawang ari*

iplv. *didjoeang hari*; volgens mijn helpers zou dit *ditengah* oedara betekenen. Vermoedelijk werd gedacht aan *diawang(-awang)*, waarvan *djawang* inderdaad een verbastering zou kunnen zijn. — 10 *ketar-ketaran*, trillend? bij jav. *keter*? — *Mardjoe Kentang*, 29 id., lees *mardjò-gantang*, jav. *mardja-g.*, een verbastering van *madya-g.*, 't midden van het luchtruim (vgl. KBW sv. *madya* 2e). — 11 N *maka* na „*Kentang*” — 13 *hing*, naast r. 27 *ing*, jav. (*h*)*ing* = mal. *di*; vgl. 230/15 *masoek ing keraton!* — 15 N *ketinggalanlah* — 16 *Kambar-kambar*, 28 id.? Men zou hier *ke-ambara-ambara* kunnen lezen, gedachtig aan jav. *ambara* = *awang*, maar dat past niet bij r. 28. — 17 *djaoen*, 19, 24 id.; dit is vermoedelijk tndj. *djaoen*, wolk. — 18 *ia* slaat op

Maharadja Soeltan en M. Sakti. — *Pali Bagindjau*, N فلي بكينجو

25 id.? — N *bertjampoeh* iplv. *bertjampoe*, 26, 197/4 id., waarschijnlijk bij jav. *tjampoeh*, zich verenigen. — 20 N spelt *soerolaja w. w. soerolojo* — *wiloe-wiloe*, 21 id., lees *wèlò-wèlò*, jav. *wèla-wèla*, zeer duidelijk te zien; het schijnt hier als de naam van een bepaalde hemel te zijn opgevat. Het tweede *soeralaja* (*soerolojo*) kan gemist worden, tenzij hier iets is uitgevallen. — *tertjengang* staat hier ongeveer als opp. van het in de volgende regel voorkomende *toendoek*, dus \pm als *tengadah*. Vermoedelijk is het van het mal. afwijkend gebruik van *tjengang*, dat men ook enige malen in KV aantreft, koet., en gelijk aan dat van bdj. *tjengang*, dat kijken, soms ook opzien (bv. van zijn werk om naar iets te kijken) betekent, implicerend enige duur van de handeling en enige afstand van het bekeken, doch geen verbazing. Vgl. KV 32 *kanak-kanak itoepoen tjengang keatas*, het kind zag op naar boven, 48 *maka orang toeha itoepoen tertjengang kepada itoe petong, maka terlihatlah ia*, de oude keek (op) naar de bamboe, en toen ontwaarde hij, 62 *ditjenganginja*, keek hij er naar (bdj. *ditjenganginja*) — 21 N *soerolojo* iplv. *Soeralaja* — 22 *melengah*, drukfout voor *meléngah*, als 241/37, koet. = mal. *menoléh*, omzien, min. id. — 23 N als Tnt. 11 — 25 *poesar toeloeng?* vgl. *poesar angin* in r. 19. — 26 N *terada* iplv.

eerste *tiada* — N *bertjampoeh* — 27 N لاطر iplv. *Latar*, reduplicatie of schrijffout? vgl. 13 *hing latar diatas angin*. — 28 N *maka* na tweede *djoea* — 29 *Mardjoe Kentang*, lees *mardjo-gantang* — N فمشكين اري

iplv. *Pemagian Hari*, uitspr. en bet. van het eerste woord, dat ook 197/2 voorkomt (*p. goenoeng*) onbekend. Misschien *pemanggian* bij jav. *panggih?* — 30 *méga malang*, jav. 't zwerf, de wolken.

1 *mandi-mandi*, ceremonieel baden; waarom dat hier geschiedt? — N als Tnt. 1 — 2 N فمڭكين iplv. *pemangkin*, zie 196/29 — *pahat dalam?* — 4 N *bertjampoeh* — 12 N *poenggawanja* — 13 *Berma Widjaja*, zoals de vorst van het z.g. Madjapait hier steeds genoemd wordt, is een verbastering van jav. Bra Widjaja; tegenwoordig noemt men hem te Tenggarong Broh Widjòdò. — 15 N spelt *sidik tan pengoe-tjap taroes tan peningal* iplv. *sidik - peningal*. — 20 v. *koekedjapi*, de vorm niet in de woordenboeken, vgl. jav. *ngedèpi*; cf. ook KV 61 *dikidjapinja*. — 21 achter *hilang* of *itoe* moet iets zijn uitgevallen in de trant van *akan tetapi djika tédja manoesia*. — 22 N als Tnt. 6 — 23 N *laloelah*; de plotselinge overgang van de woorden van den jav. vorst op de wederwaardigheden van de koet. vorsten doet vermoeden, dat er in het voorafgaande iets is uitgevallen, hetzij na *negeri*, hetzij na het laatste *kalinja* van r. 22. — 27 N كراغ iplv. *sekarang*; geen van beide woorden geeft veel zin, tenzij *karang* hier syn. van *paséban* is (vgl. jav., „erf”). Misschien echter heeft er oorspronkelijk (*dipaséban*) *agoeng* gestaan, en is *krang* een verbastering van het laatste woord. — 29 N als Tnt. 7 — 31 N *kekanak* — N *di(belakang Mahara) mana²* iplv. *dibelakang Maharadja*; het tussen haakjes geplaatste is echter doorgehaald. *Di* had ook moeten vervallen. Een en ander verklaart de lezingen van B en T. Men leze dus *berlarianlah, mana-mana jang* enz.

4 N *jang* iplv. *hiang* — *menjoeroeng*, t.r. *menjorong*, 13, 226/28 id., koet. omhoog schuiven (intr.), rijzen (van grond). Vgl. ng. *manjoeroeng*, groeien, aangroeien, aanslibben (vgl. Hardeland sv. *soeroeng* en Malinckrodt, Adatrecht van Borneo I, 373), vermoedelijk ontleend aan het bdj., en zie Klinkert's opgave sv. *tanah*: „*tanah noeroeng* en *t. njoeroeng*, in het Palemb. aangeslibde grond?” — 6 N *setinggil* iplv. *sitinggil*, 203/20 en pass. id., in overeenstemming met koet. uitspraak. In Tromp's tijd verstond men er onder „een gele achtkantige geheel open kiosk van circa 2 meter middellijn, waarvan de vloer ongeveer 2 voet boven den grond is” (Tromp aant. 159, bl. 100). Thans zou men er het podium van de geheel in Europese stijl uitgevoerde Sultanstroon in de kraton onder verstaan. — *binatorono*, 226/27 id., t.r. *binoto-rono*, jav. *binata-rana*, geplaveid. — 9 N als Tnt. 1 — 16 N als Tnt. 4 —

kemit, schijnt hier niet bepaald nachtwacht te betekenen, doch wacht in het algemeen. In 't jav. betekent *kemit* ook dienst als nachtwacht verrichten, zoals hier 227/20 *menteri jang kemit*. Zie nog 239/5 *berkemit*, de wacht houden en 210/12 *mengemit*, bewaken, waarvoor K de waarschijnlijk betere lezing *mengemiti* heeft (vgl. jav.). Het woord is te Tenggarong thans nog alleen bekend in *oeng kemit*, hetzelfde als *oeng tiga tali*, het door de herendienstplichtigen jaarlijks aan het kamponghoofd zelve verschuldigde bedrag. — 18 N *poen* iplv. *itoepoen* — 21 N als Tnt. 6 — *santana dalam*, 22 v., 199/12 en pass. id., jav. s. *dalem*, familieleden van den vorst van mindere rang. — N *pergilah* — 23 N *diliatnjalah* iplv. *dilihatanja* — 26 N spelt مأسود iplv. *maksoed*; in r. 28 en 199/2 vinden wij معصود , 231/35 معسود . Deze spellingen wijzen op de uitspraak *ma^ssoet*, die inderdaad in Koetai gehoord wordt; vgl. *padoera^ssa* 169/3. — 29 N *mara^s* — 31 id. — Na *dahoeloe* aanhalingstekens sluiten. — 34 N *mengatoer* — *sampéan*, 199/2/8 en pass. id., jav. hoog pron. pers. 2e pers. Misschien is het destijds ook te Koetai in gebruik geweest, evenals nog in bdj. het geval is (*sampian*, *pian*); vgl. 238/33, waar het naast *andika* wordt gebezigd. Het is thans echter niet meer bekend. — 35 N als Tnt. 9.

199

1 N *negeri na dari* (vgl. Tnt. 1) — 2 N *mara^s* — 5 N als Tnt. 3 — 8 N *setinggil* iplv. *setinggi* — N als Tnt. 4 — 9 N als Tnt. 5 — 11 N *pergilah* — 13 N als Tnt. 6 — 16 N als Tnt. 7 — 17 N als Tnt. 8 — 21 N abus. *panggil* — 23 N als Tnt. 9 — 24 N als Tnt. 10 — 25 N *melaloei* iplv. *laloe* (vgl. Tnt. 11) — N *dipadang* iplv. *dipandang*; *dipadang orang banjak* betekent in koet. en bdj. temidden der menigte, mal. *ditengah-tengah orang banjak*; vgl. bdj. *dipadang babinian*, midden tussen de vrouwen (nl. als enige man). — 30 N *doedi* iplv. *doedoek*; „*ada poen lagi doedi*” is het antwoord van de *sentana dalam* op 's vorsten vraag „*ada dimana satria itoe?*” — N als Tnt. 12 — 31 *priaji*, 200/34, 201/1/16/19 id. lees *paranjai*, zie 206/17. — N *pengada^s* iplv. *pengada* (vgl. Bnt. 131); 34, 200/35 *pengadak*, blijkbaar het jav. *pangadeg*, een stel kleren. — 32 N als Tnt. 14 — 33 N als Tnt. 15.

200

2 N *laloelah* — 5 N *namanja* — 6 N als Tnt. 1 — 11 *seri menganti*, 222/2 id., jav. „naam van de noorderbuitenpoort van het binnenste van

de kraton". Vgl. 206/26, 210/28/30 *gedong seri menganti*, naam van het verblijf, dat Maharadja Soeltan als logeergelegenheid wordt aangewezen, waarschijnlijk een der 2 pendopo's, die de poort, naar Pigeaud mij meedeelt, flankeren. Elders (205/31, 214/4/6) wordt hetzelfde verblijf *gedong mahajanti* genoemd. — 12 *anoem*, 15, 18, 22 id., t.r. *anom* (jav.) — N *kendaga l.* iplv. *Gendagalanti*, lees *gendaga lanté*, evenals 15, 18, 22. — 13 N als Tnt. 2 — 20 *maras* na *masoek* (vgl. Tnt. 3) — 30 N als Tnt. 5 — 34 *priaji*, lees *paranjaï*.

201

1 v. *mawidji*? Pigeaud oppert de mogelijkheid dat dit staat voor jav. *midji*, in 't bijzonder aangewezen (voor bijzondere dienst). — *priaji*, lees *paranjaï* — 2 N als Tnt. 1 — 6 N *sawat* (ساوات) iplv. *soeatoe*, jav. „algemeene benaming van verschillende batiksels, zooals . . . *sawat boma*" (GR). — 7 N t.o. *koening* na *natar* — 10 v. *kanigara*, 13 id., de bekende jav. staatsiemuts. — 11 *kenigar*, natuurlijk te lezen *kanigara*, ook al spelt B het hier op voorbeeld van N zonder alif aan het eind! — 16 *priaji*, lees *paranjaï* (bis) — 17 N als Tnt. 4 en 5 — 19 *priaji*, lees *paranjaï* — 22 N als Tnt. 7 — 24 N *laloelah* — 25 N als Tnt. 8 — 26 N *maka* na *makan* (vgl. Tnt. 9) — 27 vv. Deze enigszins verbasterde welkomstgroet uit de wajang ziet er in Arabisch schrift bij N aldus uit:

تیجا سی لقسان تیجانی ووغ اپر کتون لقسانانی ووغ باکوس
 تیکس کاوارین ویشکیخ فوندی تینوغکو غندف فوندی
 سیناجوایایی کلاون سنمستی فرغاواغی سوفو سینتن کخ
 سنمبت یایی

De niet geheel vaste formule in de Soerakartase *paḍalangan* luidt o.a., naar Pigeaud mij meedeelt: „Tédja-tédja soelaksana, tédjané wong anjar katon, ing boeri ngendi pinangka, ing ngarep ngendi kang sine-dya, tigas kawoerjan, sapa sinambat ing wawangi”, waarnaast ook voorkomt: „Tédja-tédja soelaksana, tédjané wong asaé anjar katon, déné leksanané nembé kawoerjan, rehning katambetan, ing wingking poendi pinangka, ngadjeng poendi sinedya”.

202

5 N als Tnt. 1 — 7 N *namanja* — 8 N *mara*^s — 10 *Maharadja Sakti!* in r. 5 wordt het gezegde aan M. Soeltan toegeschreven. Tussen *radja* en *Atoer* moet iets uitgevallen zijn. — 11 N *kepada* na *dan* — 20 *kendia*, koet. straks, = mal. *kelak*, *nanti*, bdj. *kaina*, *kéna* — N als Tnt. 4 — 21 N als Tnt. 5 — 22 *melain*, 28 id., koet. apart, alleen voor zich; *melaini*, afwijkend (vgl. Tnt. 9) — 23 N als Tnt. 7 — 24 N *ia* ontbr. — 25 N *Saktipoen* — 26 N *dan* ontbr. — 27 N als Tnt. 8 — 34 N *batjoba*²*han*, deftige uitspraak van *betjoba*²*an*, vgl. aant. bij 154/6 — 35 N als Tnt. 10.

203

2 N als Tnt. 2 — N *djangan* اد iplv. *djanganlah*; iplv. *ada* leze men met Tnt. 3 *adik*, of liever *adi*, zoals N in de volgende regels (4-8) en 204/16/18 spelt, jav. *adi*. — 3 N اكدغ , *akadang* iplv. *kedang* — 5 N als Tnt. 5 — 7 *boejoet*, 259/4 id., koet. bdj. achterkleinkind (jav.) — 8 N *djangan* — 15 N *itoe* ontbr. — 18 N als Tnt. 8 en 9 — 19 N *ngabêi* (غابى) — 20 N *disetinggil* — N *bertanjakan* — 22 N *ahwal* — N *sekaliannja* — 29 N *terseboetlah* — 30 *ia* na *singgallah*.

204

2 N *akoeawa* iplv. *akoe koeawa*; vermoedelijk is *koeawa* zonder *akoe* bedoeld. — 3 N *dan* na *berdjoedi* — N *terada* na *menjaboeng* (vgl. Tnt. 2) — 5 N *ka-Merekaman* — 8 v. N ماكوغىغ (*saagoenging*) iplv. *seagoeng jang*, 223/3 v. id. Beter is 205/9 ماكوغىغ , te lezen *sagoenging*, litt. jav. alle. — 11 v. *adalah ia* is in N tussen *Soeltan* en *maka* gekrabbeld, waar het ook beter op zijn plaats is. — 12 N *bersabdalah* — 15 *habislah sekalian orang jang itoe*, blijkbaar zijn enkele woorden uitgevallen; men kan deze bv. als volgt aanvullen *habislah poelang sekalian orang jang mengadap itoe*. — 16 N *adi* iplv. *adik*, evenzo in het vervolg. — 17 N *meminta*^s — 20 *adjar* betekent hier minder „leren”, dan wel „raden, adviseren”. Iplv. *pengadjar* in de volgende regel zou men misschien *pengadjaran* verwachten, doch vgl. min. *pangadja*, dat ook raadgeving, advies beduidt. — 26 N als Tnt. 7 —

N *tananti*², bandjariserend iplv. *te(r)nanti-nanti* — 29 N فارسن iplv. *perasaan*, naar een bestaande uitspraak **perasan*?

205

1 N als Tnt. 1 — N *radja* iplv. *radja-radja* — 2 *bermoelikan*, in mal. gewoonlijk *memoelikan*, *mempermoelia(kan)*. — 8 N als Tnt. 2 — 9 N *sagoenging* iplv. *seagoeng jang* (bis) — 15 N als Tnt. 3 — 18 *tetiti*, lees met TK r. 21 *titi*, jav. nauwgezet (mogelijk is de geredupliceerde vorm ook in gebruik geweest). — N سورتي iplv. *soeraté*, lees *soerti*, 21 id., jav. voorzorg. *Titi soerti* is een vaste jav. samenstelling: nauwgezet en met voorzorg. — *doego prajogo* (N spelt nauwkeurig vocaliserend دوكو فريوكو), jav. *doega prajoga*, verstandig, met oordeel. — *tindak-tandoek*, jav. handelwijze — 20 *mengadak* (N مفدا), 22, 240/12 id., de juiste bet. kon men mij niet opgeven. In een *pekenan*-fragment, opgetekend door Pangéran Tjokro, komt echter *ratoe mengadak* en *poetri mengadak* meermalen voor als parallelle uitdrukking van *adji kesoema* (vorstelijk persoon van zuivere afkomst). In 240/11 v. staat *anak radja-radja keloearan* tegenover *radja* (lees *anak radja*) *jang mengada*³. Een en ander wekt het vermoeden dat het woord „regerend” betekent (jav. *ngadeg*). — 21 N als Tnt. 7 — N *soerti* iplv. *soeraté* — 23 *tiada boléh didoeai*, kan niet met een ander gedeeld worden, vgl. 209/20 *mendoeai keradjaan*; cf. jav. *ngloroni*. — 24 N *didalam* — 26 N *Widjajapoen* — 27 N *berangkatlah* — 28 Na *Maharadja* moet *Sakti* ingevoegd worden (vgl. Tnt. 8) — 30 N als Tnt. 9 — N *Widjaja* — N *itoe* iplv. *ia* — 31 N مهيتي iplv. *mahaniti*; de uitspraak is blijkens 214/4/6, *mahajanti*. Met *gedoeng mahajanti* schijnt hetzelfde bedoeld te zijn als met *gedoeng seri menganti*, zie 200/11. — 33 N als Tnt. 10 — 34 N *orang*.

206

2 N als Tnt. 2 — N *terpasanglah* — 3 N als Tnt. 3 — 5 *léko*, hier en overal elders te lezen *likoe* — 6 N *menjoegoeh*, iplv. *menjoegoehi* (vgl. Tnt. 4); ook in 't jav. komt *njoegoeh* naast het gebruikelijkere *njoegoehi* voor. — 7 N als Tnt. 5 — 8 N spelt فاوون, vandaar „*paoean*”, lees echter *parwon*, jav. keuken. — 9 N *masaklah* iplv. *ma-*

soeklah — *satai*, volgens koet. (jav.) uitspraak *saté*. De gereduplicateerde vorm, die N slechts éénmaal te zien geeft (r. 12), *sesaté*, vindt men o.a. in bal. en sas. — 10 N كَرغ iplv. *goréng*, lees *garang*, jav. droog bakken, roosteren. Met de hier genoemde *saté garang asam* vgl. *oelam garang asem* bij Mayer, Jav. Volksleven bl. 214. — *panggang goeling?* vgl. bal. een aan 't spit gebraden beest, varken, eend (KBW) ? — *bébék*, door N met 'ain aan het eind gespeld, vandaar T's lezing *bibing!* — *tjoetjoch?* — 11 *déndéng kepoek* (N كَفْرُ), lees met K *d. gepoek*, jav., zie GR s.v. *dèndèng* — *déndéng anggi*, lees *d. agé*, jav. een bepaald soort van *dèndèng*, beschreven bij Mayer, Jav. Volksleven, bl. 215 en in KBW. — N als Tnt. 8 — 12 *kambit* (N كَمِيْت)? — N *saté* iplv. tweede *sesatai*; *saté asam*, vgl. KBW sv. *asem* „ben. van een sasaté-soort.” — N *dan na lodéh* — 13 N *beberapa* — 14 N كَنِيْت iplv. *ganit*, lees *kenit*, jav. een soort van witte rijstbrandewijn. — *djenéwar* (N جَنِيوار); de gewone mal. uitspraak is *djenéwér*, bdj. id.; vgl. echter jav. *djenèwer*. — *arak das*, wel hetzelfde als jav. *arak adas*, zekere sterke drank (*adas*, venkel). — *anas*, wel te lezen *anis*. Volgens KBW betekent dit in bal. en sikka „Chin. arak, geïmporteerde arak in 't algemeen”. In mak. boeg. is *anisi*’ echter anisette (Matthes: „van ons anijs”; het kan ook van port. *anis* komen). Vgl. ook KBW sv. *enis*. In de Sj. Hémap wordt *anis* meermalen naast *anggoer* genoemd onder Europese spijzen en dranken (747, 1719, 1806 en elders). — 15 N als Tnt. 9 — N abus. تَمْبُو iplv. *teboe* — 16 N *dan na semangka* — N als Tnt. 10 — 17 N فَرَاپَايِي , *paranjaï* iplv. *priaji*, 25, 207/10 en pass. id., jav. dienaars, soort van dienstmeid bij zeer aanzienlijke. Dit moet ook gelezen worden iplv. *priaji* 200/34, 201/1/16/19, en misschien ook 168/17/24. — 18 N als Tnt. 11; *Adji* voor den vorst van Madjapait mag men beschouwen als een slip of the pen. — 19 N *sémbongnja* iplv. *samboengnja* (vgl. Tnt. 12); jav. *sémbong* (vgl. Wilk. en GR) of *sémbongan*, soort van plooiing van een vrouwenstaatsiekleed (Pigeaud). — N *berpindoeng* — *dipratjaki*, spelling N دِي فَرچَكِي , de bedoeling zal wel *dipertjiki* zijn. — 20 N *anggr menoer* iplv. *anggoer manoer*, lees *anggrék menoer*, jav. volgens De Clercq 3107

dezelfde orchidee als *anggrèk boelan*. Vgl. Babad Pati (hs. B.G. 452, bl. 329) *tjoendoeké anggrèk menoer* (kleding van Rara Menoet). — 21 *geloeng bokor sinalangan*; *geloeng bokor* is als bepaalde wijze van haar opmaken op Java bekend; *sinalangan?* — 23 *méga berangkat* is blijkbaar de technische benaming voor een bepaalde figuur gevormd door de *pilis*. — N *angalar* iplv. *ngalar*; *angalar koembang sari*, vgl. jav. *anglar kombang*, als k-vleugels. — N *koemilab* iplv. *goemilap* — *pepelik*, jav. zeker oorsieraad, mal. *pelik-pelik*. — 25 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 26 *linggih*, ofschoon in 't jav. ngoko, is het hier kennelijk als een hoog woord voor zitten bedoeld. Ook in 't bdj. is het basa dalam bij *doedoek*. — N *ديادأ كدوغ* iplv. *digedoeng*; de afschrijver had vermoedelijk eerst „*diadap oléh*” willen zetten. — 31 N *seorangnja* iplv. *seorang orangnja* — 33 N als Tnt. 14.

207

1 N *orang* — 2 N als Tnt. 1 — N *برلارد هين* iplv. *berlarilah-larihan* — 5 *padoeka matoer dan padoeka likoe*, 7, 211/30, 215/34 v., 216/24. Ook 213/12-15, waar de volgorde van 's vorsten gemalinnen wordt aangegeven, wordt *p. likoe* uitdrukkelijk de laagste genoemd. Gewoonlijk komt overigens in de mal. litteratuur in opsommingen *padoeka matoer* na *padoeka likoe*, zoals in de Sal. bij uitzondering 213/9. Vgl. de aanhalingen in KBW sv. *mangoelangi* en *prameçwarī*. In de tweede aanhaling onder het laatste woord komt *p. likoe* na *p. matoer*. De volgorde schijnt niet geheel vast te staan. Klinkert noemt beiden de vierde gemalin! — 6 N *poela* ontbr. — 9 na *ratoe* mist men de mededeling, dat het thans de beurt der bijvrouwen was om te eten. — N *njai* iplv. *jaji*; *njai isteri* is onmogelijk; waarschijnlijk is tussen beide woorden een stuk uitgevallen. Immers ontbreekt de mededeling, dat de personen, van wie hier sprake is, eten. — 10 v. N *kepeda*^s iplv. *kepada*, 13, 222/4/17 id., jav. *kepedak*, (groep van) ondergeschikte vorstendienaren. — 10-13 N overal *paranjaï* iplv. *priaji* — 13 N *kepeda*^s *lanang* iplv. *kepada lanang-lanang* — N als Tnt. 3, doch *kepeda*^s *lanang* iplv. *kepada alanang* — 14 *soeroegani*, lees *sorogeni*, jav. *sara-geni*, naam van een met geweren bewapend pradjoerit-corps van den Soesoehoenan. — *kadjinaman*, t.r. *kadjineman*, jav. wakers. — 15 *niaga*, jav. gamelanspeler — N *فتدأكن* iplv. *p.n.dakan*; jav. *pangendakan*, tovermiddel voor het bezweren van wilde dieren (volgens mededeling

van Pigeaud, vgl. GR). Evenals hieronder (*pembelo^san*, *pedjagalan*, *pesajangan*) is de *pe-an*-vorm door den schrijver der Sal. blijkbaar opgevat als te betekenen de bedrijver van de handeling, die met het grondwoord in verband staat, mogelijk onder bdj. invloed. De oorspronkelijke betekenis zal wel zijn de plaats, de wijk, waar deze mensen wonen. *Pedjagalan* is als naam van wijken in verschillende steden van Java bekend; *Pasajangan* is de naam van een wijk in Martapoera bij Bandjermasin. Pigeaud vermoedt, dat met *pengendakan* de jagers zijn bedoeld. — 16 *toenggok*, lees *toenggoek*, jav. verplichte wacht. — N *sinoman* iplv. *sinoem*; jav. tot diensten verplichte jongelingengroep — 17 *piskal setabel*, bien étonnés de se trouver ensemble! In de Compagniestijd werden djaksa's inlandse *fiscaals* genoemd. Jav. *setabel* is ned. konstabel. De bet. van het engelse *constable* zou beter passen, maar hoe komt men er aan? N spelt het eerste woord zonder enige klinkeraanduiding. — N *pembaloe^san* iplv. *pembaloean*, waarschijnlijk te lezen *pembelokan*, jav. *pambelokan*, blok, doch hier zijn bedoeld degenen, wier werk het is mensen in het blok te zetten, dus cipers (vgl. aant. bij r. 15). — *pedjagalan*, jav. eigenlijk slagerij, slachterswijk, hier: de slaggers (vgl. aant. bij r. 15). — 20 *sedoengan*? — *magarsari*, jav. *magersari*, bijwoner op het erf van een aanzienlijke — 21 *m(e)ranggi*, jav. krisschedenmaker — N *dan na besi* — 22 *pesajangan*, bij jav. *sajang*, (rood)koperslager (vgl. aant. bij r. 15) — *penggandingan*, lees *penggendingan*, bij jav. *gending*, gamelanmaker (vgl. aant. bij r. 15). — *djanti*, jav. indigo; met *toekang djanti* zijn dus de blauwververs bedoeld. — 24 *petedan*, jav. *patedan* (k.i.), geschenk aan een mindere; hier schijnen er speciaal de vorstelijke etensresten, mal. *ajapan*, koet. *sisā* (vgl. jav.), mee bedoeld te zijn, doch dit is geen jav. spraakgebruik. — 26 N *keloearlah* — N *اتيه* iplv. *téh*, wat op de uitspraak *etéh* wijst. — 27 N *berdjinis* — 28 *noman*, vgl. jav. *nom-noman*, zeker gerecht (mededeling Pigeaud) — N als Tnt. 8 — *madoe kasirat*, ook bij de Bandjarezen bekend soort van gebak, waarschijnlijk het zelfde als jav. *madoe sirat*. — *madoe moengsoe*, lees *m. mongso*, jav. *m. mangsa*, een soort van gebak. — 29 N *لالفن* iplv. *lelapon*? Bedoeld *lelepon* = jav. *kelepon*? In Koetai schijnt men wel *lepon* te zeggen. I spelt *كلالفون*, vgl. bdj. *kalalepon* of *kelelepon* = jav. *kelepon*. — N als Tnt. 9; *sinoekoeapan*? — 30 *ratoe berkoeroeng* zou een soort van *ondé-ondé* zijn (koet). — 33 v. *soeaka*, 210/2 en pass. id.

De bet. van dit woord in Koetai geeft Tromp in aant. 43 als volgt weer: „dienen, onderdanig zijn, met alle gevolgen daarvan. Als de Sultan wil uitdrukken, dat een Dajaksch hoofd zich aan hem onderworpen heeft, dan zegt hij, dat het hoofd heeft „soewaka”. Verplichte leveringen, verplichte diensten, worden „soewaka” genoemd; het verschijnen op de „tëpoeng-tawar” en andere hoffeesten heet eveneens „soewaka”.” Hierbij worde opgemerkt, dat *soeaka* niet als praedicaatswoord optreedt, doch de afleiding *bersoeaka*, zoals 221/17 v., 25 dienen, 232/2/20, 258/5 zijn onderwerping aanbieden; 232/17 *bersoeakakan dirinja*, zich onderwerpen.

208

1 Men mist hier de opsomming welke die vier soorten van *soeaka* zijn. Op 210/2 wordt wederom over *soeaka* gesproken, waarvan daar vijf soorten worden opgenoemd. — 6 N *mengaroe* iplv. *mengharoe*, lees *meng(h)aramkan* als in r. 9? — 9 N *mengaramkan* — 12-13 Hier moet een gedeelte zijn uitgevallen, waarin de vorst van Madjapait sprekende wordt ingevoerd. Het is ook niet duidelijk, waar Maharadja Soeltan's woorden eindigen. — 25 N *sama na maka* — 27 N als Tnt. 2 — 30 *baikkah* iplv. *baiklah* — *keroengoe*, t.r. *kerongo* — *hali* (alleen bij K), koet. syn. van *kerongo*, onnozel. — 31 N als Tnt. 3.

209

3 *kepatian*, 5 id., waarschijnlijk te lezen *kepatén*, betekent blijkens de context levensgevaarlijke momenten (vgl. *pati*, 129/1) — 4 N als Tnt. 1 — 6 N als Tnt. 2 (لدری) — N ساری iplv. *seri* — 7 N *empoenja* — N als Tnt. 3 — 9 N als Tnt. 5 (spelling als boven) — 10 N *koeda* iplv. *koedo* — N *berani* iplv. *berani-berani* (in N is *koeda jang berani* ingevoegd met *angka* ۲ als verwijzingsteken) — De in regels 6-10 vervatte passage is corrupt. Er schijnen twee dingen door elkaar gehaald te zijn, namelijk de eigenschappen, die een vrouw behoren te sieren, die dan volgens de tekst ook een vorst zouden passen (?) en de bekende rij van vier of vijf zaken, die, indien hij ze in hun volmaaktheid bezit, volgens de jav. zedeleer het geluk eens mans uitmaken, nl. vrouw (*wanita*), wapen (*tjoeriga*), huis (*wisma*), paard (*toerangga*) en soms als vijfde vogel (*koekila*). Hiervan vinden wij in onze tekst er drie terug in r. 7: *tjoeriga*, *koeda*, *wanita* (aldus ook in r. 9 te lezen iplv. *koedoenita*). De schrijver, die *wanita* niet begreep,

vatte het op als syn. van *wani*, vandaar de „verklaring” *koeda jang berani*! Van de drie woorden *ladri*, *bakti*, *sari* levert het middelste geen moeilijkheid op. *Ladri* wordt blijkens de weergave *laoetan* met jav. *djaladri* in verband gebracht, doch ook wanneer hier een geestelijke eigenschap is bedoeld, is het naast het abstracte *bakti* niet erg op zijn plaats. Mogelijk heeft B het met de lezing *ladi* aan het rechte eind; als overigens ongebruikelijk grondwoord van jav. *ngladèni* zou het goed in het verband passen. *Sari* werd *saré* gelezen blijkens de weergave met *tidoer*. Of dit overeenstemt met de oorspronkelijke bedoeling is een andere zaak. — 11 *memakai atas*, dit riekt naar kitab-maleis. — 14 N als Tnt. 7 — *tempat*, 17, 24, 210/14, geval (waarin), vermoedelijk een weergave van arab. *maudîc*. — 16 N als Tnt. 8 en 9; met *djalan* schijnt hetzelfde bedoeld te zijn als met *tempat* in r. 14. Vgl. Sj. Hérop 2077, waar eveneens *djalan* als syn. van mal. *tempat*, hier in gebruikelijker zin, voorkomt: *djoerang telaga djalannya mandi*; zie ook ald. 2765 en 2925. — 21 N *menjalak* iplv. *menjalangi*, K leest *menjalaki*. Mijn helpers stelden voor te lezen *menjeloki*, gedachtig aan de koet. uitdrukking *njelo^si hati orang*, iemands vertrouwen op snode wijze misbruiken (bv. door iemand, wiens gastvrijheid men geniet, te bestelen of diens vrouw te verleiden), = bdj. *mantjaloeki hati oerang*. — N *memoto^s* iplv. *mematoek*; *memoto^s lidah radja* zou betekenen „melang-gar perkataan radja”. — 22 *menggoelinga tata*, dezelfde adatterm vindt men in Oend. B.N. fasal 15, r. 19 als *menggoeling tata* afgedrukt. De Tenggarongse hss. hebben hier echter evenals het door Van Ronkel besprokene (zie Het Adatwetboek van Koetai, bl. 6) *magoeelinga t.ta*. Mees vertaalt het met „de rechtsorde omverwerpen”, maar de juistheid van deze schijnbaar letterlijke vertaling valt nog te bezien. Het is uit de teksten niet op te maken, wat er precies mee is bedoeld. Volgens Tromp aant. 64 bestaat het door hem „mënggoeling tatah” genoemde misdrijf („mënggoeling = rollen, tatah = beitel” geeft hij als verklaring!) uit het zich onttrekken aan een in de kampong opgelegde straf door naar de kraton te vluchten. Iets algemener geformuleerd: „zich aan een gerechte straf trachten te onttrekken” past deze verklaring ook in de bedoelde passage der Oend. B.N. — 23 *malap boemi*, bet. onbekend. Misschien „zich wederrechtelijk grond toeëigenen”? — 24 N *itoelah jang* iplv. *itoe* (vgl. Tnt. 13); beide woorden moeten echter vervallen evenals *tempat radja* na *boléh* (vgl. 17 v.) — N *poto^s* iplv. *potong*, lees *dipoto^s* — 25 N *dan* ontbr. — 30 N *dan* ontbr. — N *ia* na *djikalau* — 34 *harap di*, gewoonlijk leest men *harap (a)kan* of *harap kepada*.

210

1 *maka terdiri?* Vóór of na deze woorden is vermoedelijk weer een lacune. — 6 N *astananja* — N tweede dan ontbr. — 7 N *bentjananja* iplv. *bintjananja*; dit laatste is o.a. bdj. uitspraak. — 21 N als Tnt. 1, *kenjapoeri*, 214/5/24 id., jav. „maagdenverblijf”, hier ruimer, vrouwenverblijf. — N *dikehadapan permaisoe* (sic) iplv. *kehadapan permaisoeeri* — 24 *berkata*, in N slordig door oorspronkelijk *bertanja* heengeschreven (vgl. Tnt. 3) — 25 N *itoe* ontbr. — 26 N *angat kar.ng* iplv. *hangat kering* — 27 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 29 N *paranjaïpoen* iplv. *priaji* — 34 N *bersalinlah* — 35 N *paranjaï* iplv. *priaji* (bis).

211

1 v. N *paranjaï* iplv. *priaji* — 2 N als Tnt. 1 — 3 N als Tnt. 2 — N *berbaring²lah diatas* iplv. *berbaring-baring* (vgl. Tnt. 3) — 4 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 5 *mengepoek*, 216/17 id., koet. *ngepo²*, i.q. jav. *ngepoek*, kloppen op. — 7 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 9 *soegara mengambang* (N *m.ng.n.mbang*); deze en de andere namen van legersteden der vorstinnen: *perang ketitih*, *babandjaran*, *karang ng.njap* zijn mij niet bekend. — 10 N als Tnt. 5 — 11 N *babandjaran* — 12 N شِف iplv. *Nganjap* — 14 *senting*, N مستيخ , misschien **senténg*, een kwazie-kramavorm bij jav. *sentong?* — 16 *sekar delima*, naam van een gamelan te Djokja, vgl. o.a. R. Soedjono Tirtokoesoemo, De Garebegs in het Sultanaat Jogjakarta, bl. 120. — 18 *segaran*, 22 *soegaran*, hieronder wordt op Java een gegraven vijver verstaan. Met *soengai s.* kan de waterloop, die deze vijver voedt, bedoeld zijn. — 19 N als Tnt. 7 — N *paranjaï* iplv. *priaji* — 21 N *ia* ontbr. — 24 N *naik* — N *mandi* iplv. *mandinja* — 25 N als Tnt. 8 — 28 N als Tnt. 9 — 31 N *paranjaïpoen* iplv. *priajipoen* — 32 N *bers.mboer²an* — *Bandjaran Sari*, is elders in de litteratuur niet de naam v.e. vijver, doch v.e. lusthof, waarin de vijver overigens een voorname plaats inneemt. — 35 N als Tnt. 10, doch *paranjaï* iplv. *priaji itoe*.

212

3 N *itoe* ontbr. — 6 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 7 N *memoetik* iplv. *memetik* — 11 *oedoe*, lees *oedo*; *oedo nagoro*, 223/20 (*negaro*), 224/2 (*negara*), jav. *oeda-negara*, takt, gevoel voor wat past in maatschappelijk

verkeer. — 16 - 213/4 ontleend aan de Tadjoesalatin, zie de inleiding. — 18 *sebab negeri radja itoe* ontbr. bij vE. — 19 N als Tnt. 4 — *ra^cjat*, vE *hamba Allah* — 21 N *ra^cjat* — 24 N *didalam* — 28 N als Tnt. 5 — *tiada - itoe* is eigenlijk overbodig. — 29 *hendaklah - toeboehnja* staat niet op zijn plaats, en wordt bij vE van den vorst gezegd. — 35 *tiada patoet dilihat*, vE *fardoe djoea menoetoep sekalian*; na *toeboehnja* volgen in vE nog enige nadere aanwijzingen omtrent de bedekking van het lichaam door Mohammedaanse vrouwen. — *djika ia dihadap*, vE *apabila hendaklah ia berkata-kata akan menteri itoepoen dengan boenikan adanja*.

213

2 N *belakang* — 13 N *itoe* na *matoer* — 17 N als Tnt. 2 — 20 *padmi*, jav. voornaamste echtgenote van lieden van hoge adel. — 23 N *seperti* na *menoeroet* — 24 id. — 25 N *hanja* — 32 N *paranjaï* iplv. *priaji* — 33 N *soeroean* — 34 N *dalam* — 35 N *habislah* — N als Tnt. 7; „béat” wordt bij N *بِئَات* gespeld, een schrijffout voor *ṭabī^cat*.

214

4 N *poelanglah* — N *مهايتي*, *mahajanti*, iplv. *mahaniti*, 6 id. — 6 N *Soeltanpoen* — 8 N *laloë* ontbr. — N *mengora^s* iplv. *memboeka* — 11 N *paranjaï* iplv. *orang* (vgl. Tnt. 2) — 13 N *itoe* ontbr. — 14 N als Tnt. 3 — 15 N *silakanlah* — N als Tnt. 4 — 17 N *laloelah* — 19 N als Tnt. 5 — N *maka* iplv. *makan* — N *diangkat* — 21 N *berlarah²an* iplv. *berlarah-larihan* — 22 N *berapa* — 24 N *ratoepoen* — 32 N *ertinja*.

215

3 N *jang* na eerste *dan* — 5 N *dan* iplv. *ada²poen*; *dan artinja - terang* in de volgende regel komt bij N na *11 iboe* (vgl. Tnt. 2). — 8 N *pegal lelah* iplv. *pegallah* — 10 *kandjeng romo*, jav. *kangdjeng rama* — 15 *anggadoeh*, jav. *anggadoeh*, in bruikleen hebben, in tijdelijk bezit hebben, lijkt hier minder juist gebruikt. Immers de mens zelf heeft volgens de gangbare opvatting zijn leven als een tijdelijk goed toevertrouwd gekregen (vgl. snd. *hiroep gagadoehan*, Wdb. Coolsma sv. *gadoeh*), doch de vorst beschikt over leven en dood, zoals de Woelang Rêh zegt: *moerba ing pati kalawan oerip*. — *pedjah gesang pati oerip*

(N *oerib*), jav. dood en leven, in krama en in ngoko! — 18 N als Tnt. 3 — 19 N *sebab* — 20 *anjokani* (N ابوكنى), jav. kr. geven. — *gonoroso*, spelling en bet.? — *anggo-anggo*, zal wel kleren moeten betekenen, jav. *anggon-anggon* — *mengawini*, als dit goed is, betekent het iemand huwen = *menikahi*, welke laatste vorm alleen door Klinkert is geboekstaafd. De eerste wordt echter ook meermalen in de litteratuur aangetroffen. — 24 na *berboréh* voege men in *boréh* of *beboréh* (subst.) — N *beboréh* iplv. laatste *boréh* — 25 N *beboréh* iplv. *berboréh* — 26 N als Tnt. 6 — 26 vv. Deze verbasterde jav. passage is waarschijnlijk ontleend aan een of ander jav. litteratuurwerk, mogelijk een lakon. In tegenstelling tot de welkomstgroet van 201/27 vv. heeft een liefdesverklaring als hier bedoeld geen vaste vorm in de *padalangan*. Het is dus moeilijk de plaats bevredigend te herstellen. N leest tot „*ongo*”:

يغ ٢ تيلم ديواتونيغ فكوليغن روم ٢ بتاروم كغ سوكو
فردو كو اوغو

30 *mentjakar* zou wel zeer grof zijn! Mijn helpers lezen hier *mentjakér*, koet. met de hand wegduwen, van zich afduwen. — N *menggaroe* iplv. *menggaroek*; koet. *nggaroe*, krabben; hierbij 252/28 *bergaroe*, zich krabben en *penggaroe*, instrument om zich mee te krabben (vgl. Wilk. sv. *garu* en *garok*). — 32 N مقاروم ٢ iplv. *menggaroem-garoem*, wel te lezen *mengeroemroem*, malaïsering van jav. *ngroengroem*, mal. gewoonlijk *meroemroem*.

216

1 N als Tnt. 1 — 5 N *kemana* — 6 N *baik djoea* iplv. *baiklah* (vgl. Tnt. 2) — 7 N als Tnt. 3 — 9 N كدوغ iplv. *gedong*, lees *géndong* — 10 N *dodot* iplv. *doedoek* — 11 *emban*, 13 id., jav. verzorgster van een kind. — 14 N als Tnt. 4 — 15 N *ditoeroenkanlah* — 16 *goeling*, koet. „rolkussen” (jav.); *gegoeling* van T en K is de bdj. vorm. — *soeraga*, zie Klinkert en Wilk. sv. *seraga*. Te Tenggarong verstaat men thans onder *seraga* een versiering van een vorstelijk bruidsbed, bestaande uit een rechtopstaande, met gele stof beklede en van boven in twee punten uitlopende plank, waarop in twee verticale rijen een aantal *tampoek goeling* van gedreven goud zijn gespijkerd. — N *para-njaïpoen* iplv. *priajipoen* — 18 *menembang*, d.i. jav. *nembang*, tem-

bangs zingen. — *dandang goela*, jav. *dandang g.*, naam van een dichtmaat. — 19 *daroewoeh* (N دارووه)? Misschien een verbastering van *doedoek woeloeh*, een andere naam voor de jav. dichtmaat *megatroeh*? — 21 N als Tnt. 8 — 23 N *paranjai* iplv. *priaji* — 24 N *mahadéwi* iplv. *likoe* — 25 N *likoe* iplv. *mahadéwi* (vgl. Tnt. 10) — 26 N *tidoerlah* — N *soeri* iplv. *permaisoeeri* — 27 N *pagi*² — 30 N als Tnt. 11 — N *didalam astana* — 34 *isjarat*, zie de volgende aant.

217

1 - 219/34 ontleend aan de Tadjoesalatin, zie de inleiding. Van de 27 in de editie vE genoemde *sjarats* (شرط) vindt men hier de eerste 21 terug. Van dit *sjarat* is het „*isjarat*” van de uitgave een verbastering. N spelt het afwisselend, gedeeltelijk de afkomst nog verradend: ايسرط , ايسارط , ايسارة . Uit de eerste *sjarat* is een heel stuk weggevallen.

vE leest: *sjarat jang pertama: hendaklah menteri itoe berboeat kebaktian akan Hakḱ soebḥānahoe wata^cālā seperti ia kehendaki kebaktian dari pada segala orang jang dibawah enz.* — 4 *radjanja*, vE *Toehan sarwa sekalian* ^c*alam* — 6 N *noegerahnja* iplv. *negerinja* — 7 *pada* ontbr. bij vE — 8 N *radja* — *dihapoeskannja*, vE *hapoeskan* — 10 N *noegerah* iplv. *kerah* — 12 *soeaka orang kepada*, vE *sesoatoe pekerdjaan*; de lezing van de derde *sjarat* hier wijkt ook verder sterk van die bij vE af. — N als Tnt. 7 — 14 N *belandja* — N als Tnt. 9 — 15 N *didalam* — 17 N *tiadalah* — 18 N als Tnt. 11, doch lees aldaar: *keradjaannja* iplv. *kerdjaannja* — 20 *peri kesoekaan*, vE *perkakas* — 21 N als Tnt. 12 — 22 v. Deze regels zijn corrupt; vE leest: *dan sebagainya semoeanja tertentoe akan radjanja itoe jang memakai dia*. De woorden *sekalian* - *bersalahan* behoren in de zesde *sjarat* thuis. — 25 *peri keradjaannja*, vE *pekerdjaan* — 26 ^c*adat*, vE *hoekoem sjarī^cat* — 28 *hendaklah*, vE *tiada* — 29 ^c*adat*, vE *sjarī^cat* — 31 *barang dikehendaki radjanja*, vE *barang bitjaranja soepaja ia memboeangkan perinja*.

218

1 N *mengoeloem*² iplv. *mengeloem-ngeloem*; iplv. dit woord tot *dibesarkan* leest vE: *magroerkan dirinja dari karena radjanja berbesarkan* — 3 vE *itoe na karena* — N als Tnt. 2 — 7 N spelt overal *liskar* iplv. *laskar*, een bestaande uitspraak? — 8 *kedoea*, vE *koedanja*

karena — 9 N *alam* iplv. *ilmoe* — *soepaja segera*, vE dan *tiada* — 10 v. *tiada - sadja*, vE dan *djika dihimpoeinkan harta sadja* — 11 N als Tnt. 3 — 12 v. *radja itoe dan dihadapannya*, vE dengan *segala kelengkapannya* — 13 N als Tnt. 4 — dan *akan dirinja*, vE *sia-sialah hartanja* — *kesoekaannya*, vE *kesoekaran* — *djikalau dibelandjainja sekalipoen*, vE *djikalau sekalipoen dibelandjakan harta* — 14 N *ditjarikan* iplv. *ditjeritakan* — 15 N als Tnt. 5 — 17 *bentaranjapoen*, t.r. *tenteranjapoen*, vgl. vE: *seseorang radja dari pada harta dan dari pada hoeloe-balang-hoeloebalang dan tenteranjapoen* — 17 v. *adapoen - harta*, vE (na een arab. spreuk waarvan dit de vertaling is) *tiada radja melainkan dengan beberapa laki-laki dan tiada segala laki-laki itoe melainkan dengan harta* — 20 N als Tnt. 7 — 23 *sentosa*, vE *sentiasa* — N *meréka itoe na soepaja* (vgl. Tnt. 8) — 24 *djandjinja*, vE *segala chabarnja* — 26 N *hendaklah* — 28 N als Tnt. 9 — *keroegian dan*, vE *keras soepaja Allāh ta'ālā* — *dari pada kamoe*, vE *dari padanja*; het woord *kamoe* is afkomstig van het eind van deze sjarat, dat in de Sal. ontbreekt. — 30 *dibitjarakan*, vE *membitjarakan*.

219

2 N *didalam* — *diperboeat koeasa dan periksa*, vE *perboeatan keras dan perkasa* — 3 *ingat*, vE *ada* — 4 N *hati* — N *bitjara* — 6 *barang-barang*, vE *seorang orang* — 10 N als Tnt. 1 — 11 *djadi melarat*, vE *berikan sentosa* — 13 *sama beringat-ingatan samanja*, vE *pada sekalian pekerdjaan* — 14 *sekalian kebesaran radjanja*, vE *Allāh ta'ālā* — 15 *pada - akan*, vE *bahwa hadir adanja sentiasa* — 16 „*dérwinja*” *akan*, vE *diketahoeinja bahwa* — 17 *hati jang baik*, vE *Ḥaḳḳ soebḥānahoe wata'ālā* — 21 N als Tnt. 2 — 22 N dan na *élok* — 25 *djangan mengerdjakan djalan*, vE *djaoehkan segala pekerdjaan* — 29 *apabila berkata radjanja*, vE *atau ia menengar radjanja berkata* — 31 N als Tnt. 3 — 32 N *قلق* (*kelak?*) *masanja* iplv. *kalamasanja*.

220

1 N als Tnt. 1 — 2 N als Tnt. 2 — 5 N als Tnt. 3, 4, 5; iplv. *perboeatan* moet misschien *perabotnja* gelezen worden. — 6 N dan na *itoe* — 7 *bakalnja*, lees *bekalnja* — 10 N *terahal* iplv. *terhal*, naar koet. en bdj. uitspraak, 221/32 v. id. — 11 N *iakah* iplv. *ialah* — 13 N als Tnt. 6 — 19 iplv. *dibawakan* verwacht men *membawakan*; ook in het voorafgaande, aan de Tadjoesalatin ontleende stuk vinden wij enige malen *di-* gebruikt, waar *me-* mocht worden verwacht (217/8, 218/30).

— 21 N *parakan* (spelling als Bnt. 9) iplv. *perarakan* — 23 N *itoe* na *bantalnja* — 24 N *oeang belandja itoe djikalau* iplv. *orang - itoe* (vgl. Tnt. 10 en 11) — 27 N *itoe* na *menteri* — 32 N als Tnt. 12 — 33 *walang*, gewoonlijk vindt men *walang (h)ati* — 34 *soepan* (aldus is inderdaad de uitspraak) heeft in koet. de bet. van mal. *maloe*, bdj. sd. id.

221

2 *memendang*, t.r. *memandang* — 4 N als Tnt. 1 — 5 v. *djaoehkannja*, lees *didjaoehkannja* als 7 en 9. — 9 N *radja* — 10 N *dan* na *radjanja* — 11 N als Tnt. 3 — *toempah*, letterlijk uitgestort, dan in zijn geheel meegedeeld, overgeleverd. Men zegt in het koet. wel *noempahkan* *ilmoe ke...* als syn. van *noeroenkan* *ilmoe ke...* — 12 N *kataannja* iplv. *perkataanja*, lees *katanja* — 14 N spelt نينند , 15 id., uitspraak *néné^snda* — N als Tnt. 5 — N *tjoetjoenda* iplv. *tjoetjoenda*, 16, 224/2 id.; vgl. *baboeanda*, aant. 118/3. — 18 N eerste *itoe* ontbr. — 19 N als Tnt. 6 — 22 N als Tnt. 8 — 28 N *dan* na *toeboehnja* — 30 *mengalis kening*, koet. de wenkbrauwen bijscheren; *ngalis* wordt ook gezegd van het scheren van het gehele gelaat, zoals bij een bruid geschiedt. — 32 N *terahal* iplv. *terhal* — 33 id. — 35 N als Tnt. 9.

222

1 N *kita* na *tatkala* — N *itoe* ontbr. — N abus. کات iplv. *kata* (vgl. Tnt. 1) — 3 N *radjanja* — 4 N *kepeda^s* iplv. *pada^s* — 8 N *dan* na eerste *kita* — *mengadjat*, lees *mengedjat*, koet. steviger aantrekken van de gordelriem, afgeleid van (*e*)*djat* = mal. (*e*)*rat*. — 13 N als Tnt. 5; de plotselinge overgang van de eerste naar de derde persoon is een staaltje van de slordige wijze, waarop degeen die passages uit andere werken in de Sal. opnam, te werk is gegaan. — 15 N *pakaiannja* — 16 N als Tnt. 6 — N *didalam* — 17 N *kepeda^s* iplv. *kepada* — *berkata-katanja*, lees *berkata*, *katanja* — 18 N *dibawa^snja* iplv. *didjawanja* — 19 N دھوکن iplv. *dahoeloe*, lees *dahoeloekan* — 20 N *belari* — 21 N *mengidjik* iplv. *mengedjik*, jav. *ngèdjèg* of *ngidjig*, in trippelgang gaan. Volgens mijn helpers zegt men te Tenggarong echter *ngètjè^s*, wat dezelfde bet. heeft. — 22 N *itoelah* iplv. eerste *itoe* — 24 N als Tnt. 9 — 25 N als Tnt. 10 — N *jang* ontbr. — 26 N *dibatisnja* iplv. *betis*; *di-* is overblijfsel van een slechts gedeeltelijk ver-

beterde schrijffout en moet vervallen. — 28 N als Tnt. 12 — N *djari* — N als Tnt. 13 — 29 N *hendaklah* — 30 N *radjanja* — 33 N *enja* iplv. *ia* — 34 N *itoe* ontbr. — N *didalam*.

223

3 v. N *sa³agoenging* iplv. *seagoeng jang* — 5 N *ngabé* iplv. *ngabéhi* — N *sekaliannja* — 6 *mendémpok*, jav. *ndèmpok*, plat op de grond gaan zitten (vgl. 226/16) — 9 N als Tnt. 2, doch na *bersama-sama* nog *dengan Maharadja Sakti serta* — 11 N *katanja* — 12 N *maka laloelah* iplv. *laloé* — 17 N *mari* — 20 *oedoe*, lees *oedo*; *negaro*, N id., t.r. *negoro*. — 23 N *memandanglah* — 26 N als Tnt. 4 — 29 *Galidigan* (N *g.l.*), 224/6 id., lees *gelédégan*; jav. *lawang glèdègan* „openstaande deur, die op rolletjes loopt ook naam van twee zijpoorten van de aloen-aloen, die vroeger waarschijnlijk op rolletjes liepen” (GR). Tromp noemt op bl. 11 van zijn inleiding deze „eerepoort”, waarvan de vermelding volgens hem in de Sal. zou ontbreken, *lawang sekéténg*, zoals zij inderdaad in de volksoverlevering heet; zo ook KV 71. — N *itoe* — 31 N als Tnt. 5 — 35 N als Tnt. 6.

224

2 N *tjoetjoeanda* — *oedoe*, lees *oedo* — 4 N *itoe* ontbr. — 5 N *laloelah* — 6 N *maka* ontbr. — *Galidigan*, lees *gelédégan* — 8 N *itoe* ontbr. — 9 N als Tnt. 1 en 2 — 11 N *djari manisnja* iplv. *djarinja manis* — 12 N برکيسر (? onduidelijk geschreven) iplv. *berkisar-kisar* — N *asoekoe* iplv. *sikoe* — 13 *bebahan*, lees *babahan* — N *napas* — 14 N *selaloelah* iplv. *laloelah* (vgl. Tnt. 5); *selaloé* betekent in koet. en bdj. tegelijkertijd, in één moeite door. — 20 v. *kakanda* - *lawang* behoort tussen aanhalingstekens. — 23 N *besarpoen* — 24 N *kakanda* — 25 N *adinda* — N als Tnt. 6 — 26 N als Tnt. 7 — 30 N *mana²* — 34 N *maka* na *itoe*.

225

1 N als Tnt. 1 — 2 *pekenan* (N فاکنن), 9, 17, 227/22 id., verhaal in gebonden stijl, zie de inleiding § 3. Iplv. *sepa toedjoeh* leest N سفاتوتجه (S id.). Wat voor het waarschijnlijk corrupte سفاتوتجه, onder invloed waarvan het woord *toedjoeh* op zo ongebruikelijke wijze wordt gespeld, gelezen moet worden, weet ik niet. Vermoedelijk hield

het de naam in van de bepaalde soort *pekenan*, waarin, zoals in de volgende regels blijkt, precies werd uitgestippeld, hoe de te bouwen *kota* er zou uitzien. Ongetwijfeld had dit „spel” praktische betekenis in een tijd, toen men nog geen *pelén*¹⁾ tekende, zoals een mijner helpers het uitdrukte. Het gebruik van het woord *bermain* en de duur van zeven dagen en nachten wijst er echter op, dat het ook een soort ritueel was. — 12 N *banjak* iplv. *banjak-banjak* — *toedoeh*, jav. aanwijzing — 13 N *itoe* na *toekang* — 15 N als Tnt. 4 — *djaba*, koet. = mal. *loear* (jav.) — 17 *oembang*, koet. bdj. vorm, model = mal. *bangoen*, waarvan het een omzetting lijkt. — 19 N *jang* ontbr. — 23 N als Tnt. 5 — 26 N *dan* ontbr. — 27 v. *mendjoemenangkan ratoe*; Maharadja Soeltan was vóór zijn reis naar Java reeds tot *ratoe* verheven (191 vv.) en hier gebeurt het nogmaals! Mogelijk liggen hier twee verschillende overleveringen aan ten grondslag. — 28 N *adinda* — 29 N *dipolah* iplv. *diperoléh* — 30 v. *kembang*, 226/3 id., vermoedelijk te lezen *kambang*, jav. *balé kambang*, een koepel omringd door water. — 32 N *dan* ontbr. — 34 N *berbagai* — 35 *bertopéng*, in de hier bedoelde bet. van maskerdansen uitvoeren is dit een ongewone vorm; elders vindt men steeds *menopéng*.

226

1 N als Tnt. 1 — N *masing²lah* — 2 N tweede *itoe* ontbr. — 3 *kembang*, t.r. *kambang*? zie 225/30 — *bertjantjoet*, bet. hier blijkbaar niet gekleed in een *tjantjoet*, koet. schaamgordel, *tjawat*, doch naar het jav. „met de kain opgeschort en door de gordel gestoken”; van *petola natar wilis* is 160/12 een *saboek*; 251/2 vindt men *bertjantjoet poléng bang bintoeloe adji*, waarmee de bedoelde wijze van dragen van de *kampoeh* bedoeld zal zijn, welke immers 131/7 en pass. van deze stof vervaardigd heet. — 4 *badjoe teratai*, volgens Klinkert hetzelfde als *b. serodja*, een baadje met geplooid halskraag, volgens Wilk. is het „gold-embroidered”. Men kent het thans te Tenggarong niet, doch mijn helpers opperden de veronderstelling, dat de thans op de rug van den bruidegom aangebrachte tekens, die *teraté* worden genoemd (vgl. aant. bij 131/15 *kenaka*), van het borduurwerk op een dergelijk baadje waren overgenomen. — N برفوئو , *berponto* iplv.

¹⁾ Dit woord getuigt evenals *ponél* (stoompijp) en vele andere aan het Engels ontleende woorden voor voortbrengselen der Europese techniek, die in Koetai gebruikelijk zijn, van de invloed der Engelse pioniers, die hier gewerkt hebben. (Zie over hen o.a. Dr. R. Broersma, Handel en bedrijf in Zuid- en Oost-Borneo, bl. 166-177).

berpintoe. In de voornaamste mal. woordenboeken wordt steeds *pontoh* gespeld, doch verschillende oude mal. teksten geven de spelling zonder *h*. Zie Sedj. Mel. 95/6, Hik. Radja² Pasai 62/8, hs. Hik. Atjéh 262/5; zo ook steeds bdj. teksten. Vgl. nog md.-mal. en atj. *poentoe*. Een *ponto naga* noemen J. en P. IV, 177 onder de Makassaarse armbanden. — 5 N *berkaloeng* iplv. eerste *bergeloeng* — *kelinga*, drukfout voor *kelingan* — N *m.ngkoer* iplv. eerste *mangkoer* — tweede *mangkoer*, lees *moengkoer* — 7 N *oranglah* — 12 N *keradjat* — 13 N *naiklah* — N als Tnt. 5 — 16 N als Tnt. 6 — N منجديمقو iplv. *mendémpok*, een grafische contaminatie tussen dit woord en *mendjelépok* (230/7). — 18 N *ia* ontbr. — N بردريله iplv. *berdiri*, vgl. aant. bij 193/8 — 20 v. N id. iplv. *berdirilah* — 21 N *mengadap* — 23 N *sem-poerna* — 27 N *setinggil* — 28 N *beriring²* — 30 N *jang* ontbr. — 33 v. *setinggil* — N *dipolahkan* iplv. *dipoelihkan* — 35 N *bertelekan* iplv. *bertalakkan*.

227

2 N als Tnt. 1 — *berkiau-kiau*, 5, 254/17 id., vgl. 227/6/11 *berkiau*, koet. bdj. (met luider stemme) roepen, gewoonlijk intr.; *ngiau* = mal. *memanggih*. — 7 N *koewaw* iplv. *awak*; de vorst stelt hier dus aan zijn volk de vraag, of zij hem wel zullen kunnen verdragen als heerser, daar hij zo streng is. — N als Tnt. 2 — 9 N als Tnt. 4 — 14 N als Tnt. 5 — 15 N als Tnt. 6 — 20 N als Tnt. 7 — *kemit* is goed (vgl. noot 8) — 21 *langkap balai*, zie aant. bij 132/18 — 22 N نرويوغ iplv. *berwajang*, d.i. *nerojong*, (grondwoord *terojong*), koet. verhalen vertellen, dus een heel wat geschikter bezigheid voor wachters dan wajang spelen! Het ongetwijfeld bestaande verschil tussen *pekenan* en *terojong* kon men mij niet goed duidelijk maken; de laatste zijn vermoedelijk meer *dongèngs*, de eerste mythen. — 26 N *ia* ontbr. — 28 *balai itoe mendapa*, lees *balai mendapa itoe*, vgl. 228/15 — *sanglir*, 228/9 id., hiermee schijnt *selir* bedoeld te zijn, misschien onder invloed van een niet meer begrepen jav. *sanglir sari*. De *pankoms* worden, tegenwoordig althans, niet door *selirs* gedragen, doch door mensen uit de kampongs Pandji en Djawa.

228

1 *membawa* is in N met het daarop volgende *peminangan* (een regel verder thuisbehorend) doorgehaald (vgl. Tnt. 1) — *menjelampi*, lees

menjelampai — 4 *kekoetjoe*, N niet duidelijk ككچو (I als Tnt. 2: *kekatjoe*); vgl. misschien bal. *kekotjor*, klapperdop met water om de handen mee te wassen, sas. *kotjor*, ketel? — *kekoelipan?* — 5 *kendi pertola*, jav. *kendi pratola*, soort van versierde waterkruik, vgl. J. en P. V, 99. — 7 N *sekali* iplv. *segala*, lees *sekalian* (als Tnt. 4) — 9 N *sanglir* iplv. *selir* — *djedjamahan*, i.q. *djamah-djamahan* bij Klinkert en Wilk., vgl. KBW *djadjamahan* = *goendik*, jav. *djamahan*. — 10 N als Tnt. 5 — 11 N *mendaklah* — N tweede *maka* ontbr. — 13 *dajang sanaknja*, lees met N *diangsanaknja*; *diangšana*^s, koet. = *dengšana*^s = mal. *saudara*, vgl. bdj. *dangsanak*, min. *dansana*^s. In 232/7 spelt N t.o. *bedajang sanak* voor *bediangsanak*. — 17 N als Tnt. 6 — *barang pandér dipandérkan dan* (N) *barang goerau digoeraukan*, 230/13 id., zie 158/26. — 19 v. N *maka* iplv. *astananja dan* (vgl. Tnt. 7) — 20 N *tinggallah* — 23 *sekalian* iplv. *segala* — N *penggawa* — 25 N *ia* ontbr. — 26 N *sekalian* na *saudaranja* — 27 N *ia* ontbr. — N *masing* — 28 N *masing²lah* — 29 N *berbaliklah ia* iplv. *berbalik* — N als Tnt. 8 — 35 N *itoe* ontbr.

229

2 N *baroelah* — 5 N *toekoe* iplv. *toea-toea akoe* — *kentoel*, lees *koentoel*, jav. de witte koereiger, = koet. *kodjoh*. — 6 v. N *gaga*^s iplv. *gegak*; kraai en koereiger staan hier als symbolen van de kleuren wit en zwart (vgl. 189/7). De bedoeling is dus: als gijlieden zegt, dat iets wit is, doch ik zeg zwart, dan is het zwart. Ook elders worden deze twee vogels als toonbeelden van wit en zwart beschouwd; zie o.a. KBW sv. *koentoel*. Een bijna aan de hier gebruikte identieke uitdrukking uit het wetboek van Moko-Moko wordt aangehaald door R.O. Winstedt in JMBRAS IX, 1931, bl. 136 (A Jelebu customary saying): „when the Raja „calls a crow (*dendang*) white it is white, and when he calls white black it is black”. Vgl. ook in een eedsformulier in de Legende van de kris si Gendjé (TBG 48, 1906, bl. 123): *selama-lama gagah* (sic) *Item Koentoel Poetih, aer Ilir garem masin* (hoofdletters en spelling naar het origineel), en min. *salamo gaga^s itam, salamo aie ilie* (Kamoes sv. *gaga^s*). — 10 N كاؤنونون iplv. *kaeola noewoen*, dus *kaeolâ noen* (jav.) — 13 N *dipelas* na *soedah* (vgl. Tnt. 4, waar hierna abus. herhaling) — N *Soeltan* — 14 N als Tnt. 5 — N *maka* na *léman* — 15 N *setinggil* — 16 N *itoe* ontbr. — N *laloe* — De woorden *serta habis - bersabda* schijnen hier niet op hun plaats. — 17 *sangkoe*

berwajang, kom met wajangfiguren, waarmee is bedoeld de zodiakbeker, waarin ook thans nog bij het *érau* het z.g. *air toeli* wordt gedaan, en die kortweg *sangkoe* wordt genoemd. Niet te verwarren met de *bokor bewajang*, de zilveren kom met wajangfiguren, welke bij Tromp, Plaat Vd is afgebeeld. — N *jang* na *berwajang* — *air toeli*; Tromp verklaart in aant. 177: „water, dat gedurende een feest op geheimzinnige wijze 's nachts uit de rivier wordt gehaald en tot het einde bewaard voor den Sultan, die zich dan daarmee gezicht en handen wast en het gedeeltelijk drinkt.” Het water wordt tijdens een *érau* niet éénmaal, doch telkens te middernacht door een specialen waardigheidsbekleder in de *sangkoe*, bedekt door een gele doek, uit de rivier gehaald. De man heeft zelf een gele doek over het hoofd en wordt voorafgegaan door iemand met een kaars in de hand. De weg, waarlangs hij gaat, mag van zijn vertrek tot zijn terugkomst in de kraton door geen sterveling gekruist worden. Om dit te verhoeden worden twee lange touwen door een aantal mannen gespannen gehouden van de kraton tot de rivieroever. Het water wordt bewaard tot de volgende namiddag, wanneer het voor de *beloeloeh*-ceremonie wordt gebezigd. Bij het *beloeloeh* is de Sultan gezeten op een platform van bamboe, en wordt hij met *air toeli* besprenkeld door de *belians* en *déwa's*, waarna hij ook zelf met een paar druppels water een gezichtwassing schetst. Op de laatste dag neemt hij wat van dat water in de mond en spuwt dit uit op een aan het uiteind gloeiend stuk brandhout (koet. *petongot*), een zinnebeeld zowel van het doven van alle kwade invloeden als van de beëindiging van het *érau*. Ook trekt hij bij die gelegenheid een z.g. *ketikai lepas* los, d.i. een kunstig *ketoepat*-vlechtsel (koet. *ketikai*) in de vorm van een bol met twee slippen, dat door trekken aan die slippen makkelijk losgaat. (Vgl. mal. *lepas-lepas* aan het einde van een huwelijksplechtigheid bij Klinkert en Skeat, Malay Magic 386, en *pelepasan* in Sambas bij huwelijk of besnijdenis van een vorstentelg, bij Van Prehn, Aanteekeningen betreffende Borneo's Westkust, TBG 7, 1858, bl. 7.) Op deze *beloeloeh*-ceremonie hebben r. 16-21 betrekking. Het water, dat bij deze plechtigheid wordt gebruikt zou zijn eigenaardige naam ontleenen aan het absolute stilzwijgen in de natuur, dat volgens het volksgeloof te middernacht heerst. Zoals uit de beschrijving kan blijken heeft *air toeli* hier een geheel andere bet. dan in Aanh. vdW opgegeven „de kristalachtige stof in de bamboe soms gevonden”: vgl. ook KBW sv. *bongol* en jav. *banjoe toeli*. — 19 *lepas koeroeng-koeroeng*, mijn helpers kenden de uitdrukking niet, doch maakten uit het verband op, dat hiermee de *ketikai lepas* is bedoeld (zie vorige aant.) — 21 N

dituriknja — *laloë sisemboernja*, vermoedelijk is hier iets uitgevallen, en is de *petongot* bedoeld, die zoals in aant. bij r. 17 is opgemerkt, door den Sultan met *air toeli* wordt bespuwd. — N *laloë oendoerlah* iplv. *laloelah oendoer* — 24 *mendjogét*; hiermee wordt nog steeds de wijze van dansen der *déwa's* op gamelanmuziek aangeduid, jav. *ndjogèd*. *Déwa* Poeteri danst hier op de *léman*, de tegenwoordige *déwa's* dansen er slechts omheen. Als vrouw van vorstelijken bloede mocht zij echter de *léman* betreden (vgl. ook r. 15), zo verklaarde men mij. — 25 N *maka na kali* — *disintalnjalah*; *njintal*, koet. omwikkelen, vgl. mal. *pintal*. Of de hier meegedeelde mythe, waarin *Déwa* Poeteri door de *léman* wordt omwikkeld en daarna verdwijnt, nog in het hedendaagse ritueel wordt opgevoerd, ben ik niet te weten kunnen komen. — 26 N eerste *itoe* ontbr. — N *maka* iplv. tweede *itoe* — N *dibesarkanlah* — 27 N *itoe na boenji-boenjian* — N *مستله*, *moesnalah* iplv. *lenjaplah* (vgl. Tnt. 8) — 28 *itoe - lagi* ontbr. (vgl. Tnt. 9) — 29 N *berangkatlah* iplv. *berangkat* — 31 N *laloelah* — 33 N *masing²lah*.

230

1 N *kebalai* iplv. *kembali*; iplv. het volgende *mendak* zal *mendapa* gelezen moeten worden, vgl. r. 5 — 2 N *Saktipoen* — 2 v. *serta dengan Maharadja Indrawangsa dan Maharadja Darmawangsa dan Maharadja Soerawangsa laloelah* iplv. *ia - laloë* (vgl. Tnt. 1) — 7 N *dan na sekalian* — *mendjelépok* heeft hier blijkbaar dezelfde bet. als *mendém-pok* (zie 223/6), vgl. de woordenboeken. — 10 N *toendoe^slah* — 15 N als Tnt. 2 — 16 N *menteri penggawanja sekalian* iplv. *menterinja sekalian penggawanja* — 18 N als Tnt. 3 — N *adinda* — 24 N *dengan* iplv. *dan* — N *masinglah* — 25 N *seroepa* — 26 N *mimpinja* iplv. *dengan mimpi* (vgl. Tnt. 7) — 31 N aanhalingstekens reeds na *baiklah* sluiten. — 35 N *serta* iplv. *dan*.

231

5 *soesoeran dagang*, schijnt iets als „boom, aanlegplaats voor handelschepen” te betekenen; het is echter te Tenggarong niet meer bekend. Vgl. 133/30, waar het de naam van een kampong is. — 6 N als Tnt. 1 — 7 N *laloelah* iplv. *maka laloë* — 8 N *disaoet oléh* iplv. *sahoet* (vgl. Tnt. 3) — 9 N *ini* ontbr. — 10 N als Tnt. 4 — 16 *koendjang*, koet. kat — N *bai* iplv. *babi* — 18 N *mengandikalah* iplv. *mengandika poela* (vgl. Tnt. 5) — 23 N *siaplah* iplv. *sampailah* — N als Tnt. 8 — 24 N

als Tnt. 9 — 26 N *maka moesta^ciblah* iplv. *moesta^cid* — N *besar-besar* — 27 N *ngabé* iplv. *ngabéhi* — N als Tnt. 11, *bebekal*, in Koetai, althans tegenwoordig, even onbekend als *ngabéhi* en *loerah*. Vgl. jav. *bekel*, soort van dorpshef. De gereduplicateerde vorm met dezelfde bet., die men niet in de jav. woordenboeken aantreft, vindt men ook in Hik. Radja² Pasai 98/8 in een opsomming van lage jav. ambtenaren. B's lezing *pembekal* is een innovatie. Het is het bdj. *pambakal*, van een jav. (?) *pembekel*, dat in deze vorm slechts op Lombok in gebruik is. — 28 N *ada segala* iplv. *adalah hadir* (vgl. Tnt. 12) — 29 N *adinda* — 30 N *laloe* iplv. *laloelah ia* — 33 N *Karna* ontbr. — *kita*, 34, 236/6 id., koet. beleefd pron. 2e pers., o.a. gebezigd tot ouderen in het algemeen, ook wanneer men zelf van hogere rang is dan de toegesprokene. — 34 N *ma^csoed*, zie aant. bij 198/26.

232

2 N als Tnt. 1 — 3 *mengaoela*, Tromp aant. 44: „dienaar, volgeling zijn, evenals „magang” op Java” (jav. *ngarwoela*). De weergave met „magang zijn” is de beste, daar men uit vrije wil *mengaoela*, in tegenstelling tot *besoeaka*, wat het verrichten van uit de onderworpenheid aan den vorst voortvloeiende verplichtingen aanduidt. In r. 16 en 233/26 wordt het absoluut gebruikt in den zin van „den vorst dienen, 's vorsten magang zijn”. — 4 N als Tnt. 2 — N *poela* ontbr. — 6 N *Karna* ontbr. — 7 N *بدايخ سنق* iplv. *béda jang sanak* (!), t.r. *bediang-sanak*. — 8 N *dibenoea* iplv. *disitoe* — 10 N als Tnt. 5 — 11 N *dipolah* iplv. *diperoléh* — 15 N als Tnt. 6 — 17 N als Tnt. 7 — 18 N *apakah* — 20 N *itoe* ontbr. — 27 *Padoeka Soeri*; wie zij was en waar zij vandaan kwam wordt niet nader aangegeven. Men verwarre haar niet met de evenzo betitelde echtgenote van Adji Batara Agoeng Padoeka Nira (Adji Bedarah Poetih). — 31 *menghiasi*, N spelt enigszins misleidend *مئسي*. — *leboe*, N id., t.r. *leboeh* — 33 tussen *maka* en *sekaliannja*, met welk woord N een nieuwe bladzijde begint, is vermoedelijk iets uitgevallen.

233

2 N als Tnt. 1 — 4 N *bependjoedjoelah* (vgl. Tnt. 2) — 5 N als Tnt. 3 — 7 N *djoea* ontbr. — N als Tnt. 4; het meebrengen van zelfs de as uit de kookplaats is volgens mijn helpers een figuurlijke uit-

drukking om te zeggen, dat er ook maar niet het geringste mankeerde aan de meegebrachte goederen. Vermoedelijk zit er wel meer achter. — 9 vv. *lawang satoe*. Het is niet zeker, of de zeven deuren, bij ieder waarvan een bepaald geschenk gegeven moet worden om toegang voor den bruidegom te verkrijgen, letterlijk moeten worden opgevat dan wel figuurlijk. Bij een huwelijk in hofkringen wordt thans in het huis der bruid een aantal slendangs gespannen gehouden om de bruidegoms-toet de weg naar het huwelijksbed te versperren, welke een voor een worden weggenomen, nadat de aanwezige gasten een voldoende geacht bedrag aan geld erin geworpen hebben. — N **بنك**, *benaga*, 14 id.

iplv. *bernaga*; *bedil benaga* is een kanon met handvaten in de vorm van *naga*'s. — 10 N als Tnt. 5 — 11 N als Tnt. 6 — 12 N *lindoeng doedoek*, zo hoog, dat een zittend persoon erachter schuil gaat. In Toev. Oend. B.N. wordt dit *selindoeng d.* genoemd (vgl. Van Ronkel, Het Adatwetboek van Koetai, bl. 35, waar *silindoeng d.* gespeld wordt).

— 13 N **كلغ كتنا** iplv. *gagang denta*; waarschijnlijk is T's lezing *gelang genta* de juiste. — 14 *tangkang*, lees *tengkang* — N als Tnt. 10

— *kaloeng basing* (**كلوغ باسيغ**)? — 18 *mengaoelkan selamat sempoerna*, blijkbaar „plechtig heilwensen uitspreken”, vgl. 234/20 *mengaoelkan selamat sempoerna Déwi A. R. Poeteri*; 236/20 *mengaoelkan selamat sempoernanja laki isteri beranak tjoetjoe*; 236/26 *dikaoelkan selamat sempoerna Seri Gembira*, e.d. 't Gebruik van een afleiding van *kaael* is vreemd. — 20 N als Tnt. 12 — 23 N als Tnt. 13 — 24 N als Tnt. 14 — N *radja* — 26 N *ia na selamanja* — 27 *miris*, koet. = mal. *ngeri*, jav. id. Beter zou hier passen *misit*, koet. jaloers, niet bepaald in ongunstige zin, nl. ook iets willen hebben wat men een ander ziet bezitten. — 28 N *enja* iplv. *ia* — 31 N als Tnt. 15 en 16.

234

3 N als Tnt. 1 — 6 N *sadja*; hierna moet *maka berdjaga-djagalah orang* worden ingelast of iets dergelijks. — 8 N *seperti* iplv. *adat* (vgl. Tnt. 3) — N *djoea* ontbr. — 18 N als Tnt. 4 — 20 N als Tnt. 5 — 28 N als Tnt. 6 — 29 N *dan na laoet* — N als Tnt. 7 — 30 *dida-harnja*, bij een actief *dahar*, evenals *dimakannja* bij *makan*. Voor *dahar* (jav. *dahar*), dat in 't bdj. het gewone hoge woord voor eten is, gebruikt men in het koet. overigens *batoeran* (zie 165/32). — 32 N *maka kira* iplv. *kira-kira* — N als Tnt. 9.

235

3 N *membangoenlah* — N als Tnt. 2 — 6 N als Tnt. 3 — 8 N *diadakanlah* — 12 N *terseboetlah* — 14 N *lama* — 15 N *digantikanlah oléh* iplv. *digantikan* — 17 N *menggantikan keradjaan mamanda* iplv. *mengantikan* (vgl. Tnt. 6) — 18 *maka dikoempoelkan oranglah kepada mamanda Padoeka Nira*, als ons „bij zijn vaderen verzameld worden” in de meest letterlijke zin, vgl. 239/13 en 240/19. — 20 N *itoelah menggantikan* iplv. *itoe menggantikanlah* — 22 N *anak ontbr.* — 23 *ia*, lees *jang*. Voor de *perdjandjian* (23-30) vgl. 189/29-190/5. — 27 N *terada* iplv. *tiada* — 28 N als Tnt. 9 — 29 N als Tnt. 10 — 30 N als Tnt. 11 — N *ra^cjat* — 31 N *kira*.

236

7 N *radja* — 10 N *berbitjaralah ia* iplv. *berbitjara* — 12 N als Tnt. 1 — 13 N *keradjat* — 19 N *bikoe* iplv. *bigoe* — N *segala na dan* — 21 N als Tnt. 2 — 23 N als Tnt. 3 — 24 N als Tnt. 4 — N *baboeandanja* — 26 N als Tnt. 6 — 32 N als Tnt. 7 — 33 N als Tnt. 8 en 9; *warna djenisnja* (N *djinisnja*); *warna* heeft hier evenals in 't bdj. de bet. van allerlei, vgl. 237/29 *warna permainan*, allerlei spelen. Vgl. nog bdj. *warna-bagai* = mal. *pelbagai*.

237

1 N als Tnt. 1 — N *demikian* — 5 *membintang*, lees *membentang* — N *s.poe² basa* iplv. *sepoi-sepoi basah* — 8 N *besar* — 10 N *isterinja* — 11 N als Tnt. 5 — 12 N *adatnja* — N *sampailah* — 13 N *beranaklah* — 18 N *tjoetjoe* — N als Tnt. 7 — 23 N als Tnt. 8 — 24 N als Tnt. 9; vgl. echter r. 18 — *toeanda*, d.i. het woord *toea*, koet. oom of tante, ouder dan vader of moeder (zie 249/15) met honorifiek suffix (vgl. snd. *toewa*, lemës bij *oewa*, jav. *oewa* id.) „Oud” wordt in koet. *toa* uitgesproken. — 25 *boléh* heeft hier voegwoordelijke functie met de bet. van opdat, zodat, evenals in het bdj.; vgl. KV 68a — 28 N als Tnt. 10 — 29 N *dan ontbr.* (bis) — 30 N *demikian* — 31 N *keradjat* — 34 N als Tnt. 11 — N *itoe ontbr.*

238

2 N als Tnt. 1 — 3 N als Tnt. 2 — 4 N *didalam* — N als Tnt. 3 — 7 N *djoea ontbr.* — 8 *mengadati*, 247/34 id., koet. volgens de adat behandelen, de adatgebruiken aan iemand voltrekken, boek. *ma^sadati*

id., evenals hier speciaal met het oog op de lijkbehandeling. — 11 N *mamanda* — 12 N *penggawa* iplv. *penggawanja dan* — 14 N *datanglah* — 18 N *banjak* — N als Tnt. 6 — 23 N *anak* iplv. *anakkoe* — N als Tnt. 7 — 26 N als Tnt. 8 — 29 N *djika* iplv. *djikatau* — 32 N *ipoen* (gevocaliseerd!) iplv. *iapoen*. Een latere hand heeft twee stipjes boven de *j* gezet, er aldus *itoeпоen* (vgl. Tnt. 10) van makende.

239

5 N *tinggallah* — 12 N *ditaroehnjalah* — 15 *limpah*, wordt hier zeer ongewoon gebruikt in de zin van zich alom verbreiden (mare). — 22 N als Tnt. 3 — N tweede *isi* ontbr. — 25 N als Tnt. 6 — 26 N *s.poe*² iplv. *sepoi-sepoi* — 27 *kepada waktoe itoe* moet vervallen, zie de volgende regel. — 31 N als Tnt. 8 — 33 N *besar* — 34 N tweede *poeloeh* ontbr.

240

6 N *terseboetlah* — 8 N als Tnt. 1 — 10 N als Tnt. 2 — 11 N *adatnja* — 12 N *mengada*^s — 16 N *sepoeh*, 246/27, 247/12 en pass., hoog woord voor oud, jav. — 18 N *dipeliharakanlah* — N als Tnt. 3 en 4 — 23 v. *empat kampoeng*, 244/16, 247/20 *kampoeng (jang)empat*; dit zijn de kampongs Pandji, Melajoe, Djawa en Kendal; zie over hun bijzondere positie t.o.v. de kraton Tromp bl. 19 en aant. 58. — 28 *Toean di Bandang*, blijkbaar dezelfde als Dato^s ri Bandang, die volgens de overlevering in 1606 de Islam aan de Boeginezen bracht. Als het verhaal van zijn bezoek aan Koetai in wezen juist is, zou de islamisatie van dit land dus eerst in het begin der 17de eeuw hebben plaats gevonden, en niet omstreeks 1575, zoals Dr. Mees (bl. 54) aanneemt. T.a.v. den vorst, onder wiens regering Koetai tot de Islam overging, is de overlevering niet eenstemmig. KV laat het geschieden onder Maharadja Soeltan, Von Dewall vernam, dat het onder Radja Mandarsah („Adjie di Méndirsa”, Ind. Arch. 1e jrg. I, bl. 90) was, doch allen zijn het er over eens, dat Toean Toenggang (Von Dewall „Toenggang”) Parangan de bringer van het nieuwe geloof was. — *toean*, pass. id., in Koetai was evenals in Bandar de titel *toean*, voorzover het Indonesiërs betrof, voor hadji's gereserveerd; 241/8 *toean itoe*, die hadji. — 29 N *jang* ontbr. — N als Tnt. 6 — 33 N als Tnt. 7 — N *tinggallah* — 34 N als Tnt. 8.

241

1 *djoekoet*, 3 en pass. id., koet. vis = mal. *ikan* (vgl. vdW). — *parangan*, 4 en pass. id., Tromp aant. 8 vertaalt het met „zaagvisch”, Mees waarschijnlijk juister met „zwaardvis”, welke bet. het woord ook in Beroenai heeft. Zwaardvis en zaagvis worden nog al eens met elkaar verward. — 2 N *beraja*^s iplv. *beraja*; koet., op bezoek gaan of komen, een visite maken. Vgl. md.-mal. *beraja*^s, „voor zijn genoegen ergens naar toe gaan, kuieren, zonder een bepaald doel van de eene plaats naar de andere gaan” en ook bepaalde adatbezoeken brengen. — 3 N *jang* ontbr. — N *maka* na *melihat* (waarschijnlijk doorgehaald in het origineel, doch door een vlek in de tekst niet duidelijk) — 6 N *itoe* ontbr. — 10 *dikerélai* (N *دي كريض ئي*), de vorm, mij van elders niet bekend, is te vergelijken met *diketahoeï*, *dikehendaki* e.d. — 11 *bajang-bajang Allah ta'ala*, vertaling van arab. *zilloellāhi fil'alam*. — 19 N *ia* na *djikalau* — 20 *balaman api naraka* (koet. uitspr. zou *beleman* zijn, als jav.), een smeulend stuk hout in de hel, o.a. in de bdj. litteratuur zeer gewone uitdrukking. — N *segalanja* iplv. *sekalian* — 22 N *islampoer* — 25 de aanhalingstekens behoren vóór *orang* te staan — 26 N *itoe* na *islam* — 32 N *laloelah*.

242

4 N *itoe* na tweede *toean* — 5 N *itoe* iplv. *ia* — 9 N *asoekoe* iplv. *sikoe* — *bebahan*, t.r. *babahan* — 12 N *itoeelah* iplv. *ini* — 17 N als Tnt. 3 — 18 Vermoedelijk ontbreken er tussen *timboellah* en *parangan* enige woorden. — 21 N als Tnt. 4 — N *katakoek engkaulah* iplv. *katakoelah* (vgl. Tnt. 5) — 27 N abus. *جدين* iplv. *djadinja* — 29 N als Tnt. 6 — 33 N *akan* iplv. *ini* — N *lagi* na het eerste *saja* — *menghabisi* 243/15 v. id., koet. *ngabisi* = mal. *menghabiskan* — 34 N als Tnt. 7.

243

3 N *minta*^s iplv. *mintah* — 5 N *berpadahlah* iplv. *berpindahlah* — N *dalam* ontbr. — 9 N *itoe* ontbr. — 13 N *itoe* na *toean* — 15 N *djandjian* iplv. *djandjinja dengan* — N *itoe* na *Makota* — 16 *pekasam*, drukfout voor *pekasam* — 17 N *tempajan* — 18 N *jang* ontbr. — 19 *bertemoelah* zal wegens het gebruik van *kepada* wel *bertamoelah* gelezen

moeten worden. Het is echter evenmin erg sprekend in dit verband, waar men *bergoeroe* of iets dergelijks zou verwachten. — N *toean na kepada* — 20 eerste *itoe* ontbr. — 21 N *kalimah sjahadat* iplv. *kelima sjahadah* — 22 *sahih batilnja*, lees met de hss. *sah batalnja* — 28 N als Tnt. 4 — 29 N na *besar-besar: soedah habislah sekalian anak radja² dan menteri penggawa dan segala orang besar²* — N *banjak* iplv. *banjak-banjak* — 30 N als Tnt. 6 — 31 N *dengan* ontbr. — 32 N *bala* — N *itoe* ontbr. — N als Tnt. 7 — 33 N *segala na dengan* — 35 N *kakal* iplv. *kekallah*.

244

1 N als Tnt. 1 — 3 N *membawa^slah* — 4 N *mana* — 5 N *itoe* ontbr. — 7 N *Loah* iplv. *Loeak* — 8 N eerste *jang* ontbr. — *kebarahnja* en 9 *keatasanja*, hier resp. noordelijke en zuidelijke richting aanduidend t.o.v. de Mahakamdelta. Deze wijze van oriëntatie was mijn helpers niet bekend. Als men in Koetai van *tanah barwah* spreekt, dan bedoelt men daarmee de buiten de *koeala* gelegen kuststreek, die zowel Sangkoelirang als Balikpapan omvat. Dit komt overeen met Sal. 143/19, waar *dibarwah* tegenover *didarat* staat. — 9 *Menoebar* (N), een naast het *Menoembar* der internationale kaart voorkomende uitspraak. — 11 N *sekali* iplv. *sekalian* — 12 N *dan na padi* — 13 N als Tnt. 2 — 15 N *itoe* ontbr. — 17 id. — 19 *ratoe agoeng*, 32 id., een als eigennaam te beschouwen titel, vgl. 245/8. — 23 N *dan* ontbr. — 24 id. — 26 N *keradjar* — 33 *Gantar*, lees *Gentar* — N abus. *sapoen* iplv. *sapoe* — 37 N *itoe* ontbr.

245

2 N *sependengaran* iplv. *sepedengaran*; de uitdrukking is ongewoon. — 4 N *di Parangan* iplv. *Parangan* (vgl. Tnt. 1) — 5 *salat*, N *صلاة*, lees *selawat* (*salawat*), arab. *صلوات*. Onder *salawat* verstaat men zegenbeden voor den Profeet, en wel „endless variations of the theme „May God give blessing and greeting to our Lord Muhammed”” (Snouck Hurgronje, Mekka, translated by J. H. Monahan, bl. 117). Met *salawat tiga kali* bedoelt men in Maleise streken het driemaal uitspreken van dergelijke zegenbeden van toenemende lengte. Een van de bij een huwelijk (nl. bij het verlaten van zijn ouderlijk huis en bij het betreden van de woning der bruid door den bruidegom) en ook wel bij andere plechtigheden gebruikelijke vormen in het Bandjarse is:

1. Allāhoemma ṣalli ʿalā Moeḥammad
2. Allāhoemma ṣalli ʿalā rasūlika sajjidinā Moeḥammad
3. Allāhoemma ṣalli ʿalā rasūlika sajjidinā wanabijinā waḥābībinā wasjafīʿinā wazoehrinā (sic) wamaulānā Moeḥammad.

Deze formules worden door één persoon uitgesproken, en telkens door de aanwezigen in koor beantwoord (vgl. de tekst: *maka ramailah orang menjahoeti*) met „*sallim*”. In Atjeh is het antwoord van dergelijke zegenbeden (*seulaweuët*) „*ṣallōē ʿalaih*”, wat een juister gebruik is. (Vgl. Atj. Wdb. sv. *salawalé*). — 7 *poespa pemboedjangan*, 21 id., N spelt het eerste woord als Bnt. 2, terwijl in het tweede woord geknoeid is. Klinkert geeft *poespa padjangan* of *p. pemadjangan*, bruidsvertrek, en sv. *boedjang*: *geta peboedjangan* en *balai p.*, waarin *peboedjangan* een verbastering van *pemadjangan* zou zijn (vgl. ook de in bdj. gebruikelijke vorm *papadjangan*). Zie ook Wilk. *perboedjangan*. — 9 N als Tnt. 3 — *keresmian*, lees *keresmén*, litt. jav. mingenot. De in Koetai gangbare bet. van dit woord is vermakelijkheid, vertoning, evenals bdj. snd. *karasmin*. — 16 N *sampailah* — 17 N *dipiasi* iplv. *dihiasi* (vgl. Tnt. 6) — 18 N *itoe* ontbr. — 19 N *di Parangan* iplv. *Parangan* — 23 N als Tnt. 8 — 26 N *penggarwa dan* iplv. *penggarwa-poen* — 28 N tweede *isi* ontbr. — N als Tnt. 9 — 31 N als Tnt. 12 en 13 — N *s.poe²* iplv. *sepoi-sepoi* — 32 N als Tnt. 15 en 16.

246

2 N *dan na radja-radja* — 3 N als Tnt. 1 — N *didalam* — 4 N *maka na malam* — 8 N *ajahandanja* — 10 N *djoea* ontbr. — 11 N als Tnt. 3 — 12 N als Tnt. 4 — 13 N als Tnt. 5 — 14 N als Tnt. 6 — 15 N *djoea* ontbr. — N als Tnt. 7 — 16 N als Tnt. 8 — N *bininja* — 17 N *laki* (vgl. Tnt. 9) — *Ki Mas*, door N vaak als één woord geschreven, thans geen bekende koet. titel. — N *Penggoeloe* iplv. *Penghoeloe*, 249/8 id. — 18 N als Tnt. 10 — 19 N *bininja* — N *jang na dan* — 20 *Narsah*, elders wordt *Narsih* gespeld (248/26, 249/15). — 22 N *itoe* iplv. *ada* — N *sampai* — N als Tnt. 13 — 24 N *terseboet* — 25 N als Tnt. 14 — N *anakanda* iplv. *anak* — 33 N *Poero* iplv. *Poera*.

247

4 N *lama* — 5 N als Tnt. 1 — 9 N ʿ*adil* iplv. ʿ*adilnja dan* — 13 N *ia na kembalilah* — 17 N *jang na Langgarlah* — 20 N als Tnt. 3 — 21 N *didalam* — 22 N *jang na kenegeri* — 24 N als Tnt. 4 — N *keradjat* — 26 N *pertama²* — 30 N *maka na itoe* — 32 N *enja* iplv. *ia* — 33 *tatka*, drukfout voor *tatkala*.

248

2 N *sepoe*² iplv. *sepoi-sepoi* — 8 N als Tnt. 2 — 17 N als Tnt. 4 — 23 N spelt فؤ (Paoe) iplv. *Pahoe*, pass. id. — 25 *batang malang*, koet. figuurlijke uitdrukking voor een groot voorvechter, kampioensrijder, zoals alleen de vorst er mag bezitten. Omdat de lieden van de Paoe hem hun *batang malang* noemden liet de vorst zijn broeder doden. — N *lagi na kemoedian* — 25-30 Er staat, dat Adji Dilanggar Toean Narsih liet doden door de Badjaus van Boentang. Omdat dezen bovendien het lijk de haren afsneden (wat niet in 's vorsten opdracht begrepen was), werden zij *oeloer*. Vgl. Mees' inhoudsopgave, bl. 103, laatste alinea. — 30 N *djoea na saudaranja* — 36 N *perempoean seorang laki*² iplv. *laki-laki - perempoean*.

249

1 v. N *perempoean bernama Ratoe Gedé jang laki*² *bernama Ki Mas Antasari* iplv. *laki-laki - Gedé* — 3 N *poela* ontbr. — 4 N بالو iplv. *Baloe*, dus *Balo*^s of *Bala*^s. — 6 N *Sekoeti* — 8 Ad noot 3: „tevoren Penghoeloe genoemd” is onjuist, vgl. N 246/17; met Toean Peng(h)oeloe van 248/35 is een ander bedoeld. — 16 N *Moeara Paoe* (vgl. Bnt. 5) — N مغفالكين iplv. *mengapalkan*, dus *mengepalakan*, aanvoeren, als hoofd optreden van. — 17 N *taoe*² iplv. *Pahoe*; koet. *taoe-taoe* is weer te geven met „zorg ervoor, dat je heel goed”, evenals mal. *baik-baik*, bdj. id. en *bisa-bisa*. — 18 N als Tnt. 6 — 19 Vermoedelijk is hier een lacune tussen *awak* en *sekalian*, met welk woord N een nieuwe bladzijde aanvangt. — 21 N *tjoetjoe* iplv. *tjoetjoe*, wat er eerst gestaan had. — 22 *Mekam*, lees *Makam* — 24 N *terseboet* — N als Tnt. 7 — 25 N *saudara* — 29 N *maka* ontbr. — *berkoempoellah dikoeboerkan*, waarschijnlijk verbasterd uit een oorspronkelijk *dikoempoelkan*, vgl. 235/18. — 30 N *orang* — 32 N *anakanda* — 34 N als Tnt. 8.

250

1 N *anakda* iplv. *anakanda* — 6 N als Tnt. 2 — 8 N *anakanda sekaliannja* — 11 N *ajahanda* — 13 id. — N *baharoe* ontbr. — 14 N *djoea na tiada* — 15 N *ajahanda* — 16 N *poela* ontbr. — N *beberapa* — 17 N *dikoeat*²*kannja* — 18 *peteloeran*, blijkbaar een oudere of

fraaiere vorm van koet. *teloran*, kuit van het onderbeen, onderbeen in het algemeen. — Na *maka* staat in N *baharoe*, doch dit is doorgehaald (vgl. Tnt. 3) — 19 N *ajahanda* — *maka* ontbr. — 21 *boeboet*, lees *bobot*, koet. een gewicht (jav.), volgens Knappert, Beschrijving van de onderafdeeling Koetei (Bijdr. 58, 1905), bl. 607, groot zes *kati*, volgens mij verstrekte inlichtingen acht *kati*. — N *djoea* na *bobot* — 22 N als Tnt. 4, alleen *bersoera*^s iplv. *bersoerak-soerak* — 24 *merangin*, koet. de inleidende ceremoniën en feesten van een *érau* vieren, vgl. aant. bij 119/30. — 28 N *Pandji - Martapoera* ontbr. — 33 N *dan* ontbr.

251

2 N *dipakaii* iplv. *dipakaiani* (vgl. Tnt. 1) — 4 N *matoe* (متو) iplv. *moetoe* — 5 N als Tnt. 3 — N als Tnt. 5 — 6 N spelt *halambak* aldus: حلمبؤ , wat K's lezing *djamboe* begrijpelijk maakt. — 8 N *memakai* — 9 N als Tnt. 6 — 14 *betoelkan* (N بتولكن) lees *betelekan* (vgl. 226/35). — 15 N *tempong tawar*, iplv. *tepoeng t.*, naar koet. volksuitspraak. — 16 N als Tnt. 8 — N *djempana maka* iplv. *djempananja* — 18 N als Tnt. 9 — 20 N *laloelah* — 21 N *astana* — N *oranglah* iplv. tweede *orang* — 23 N *banjak* — N als Tnt. 10. — N *sem-poerna* — 29 N als Tnt. 11 — 31 N بسرائ iplv. *besar-besar*, lees *besar²nja* — N *semoea* — 33 id. — 34 N *besar²nja* — 35 N *jang* na *sekaliannja*.

252

4 *perbakalan*, lees *perbekelan* — N *masinglah* — 5 N *radja* — 6 N *itoe* ontbr. — 8 N als Tnt. 1 — 11 N *orang* ontbr. — 17 N *radja²nja* — 19 *beradja*, een mooi woord voor *sendjata* (litt. jav.) — 26 *Ki Narangbaja*, een naam ook bekend uit de Hik. Bandjar (Kiai N. en Kiai Patih N.), zie Cense, De Kroniek van Bandjarmasin, bl. 51 en 90. — *Kebajan Sampit*, wel te lezen: *Ki Bajan Sampit*, vgl. Bajan Sampit in de Hik. Bandjar, de naam van een vertrouweling van een vorst (Cense, t.a.p. bl. 81). — 28 N *bergaroe* — N *penggaroenja* — 29 *dida-pan*, drukfout voor *dipapan* — *mengeletak* (N *mengelatak*), het geluid *keletak* geven. — 30 *bidji* (N *bidji^s*) *pelir*, naar koet. *bigi^s pelér* = mal. *boeah pelir*, bdj. *bigi pelér*. Voor koperen testikels als teken van grote kracht vgl. KBW sv. *boedjana* (aanh. uit een Anbija-hs.). — 31 N *bergoentjang* iplv. *berkontjang-kontjang* — N *batoe* iplv. *batok* —

33 *peminggi*, koet. instrument om hoofdluizen los te krabben en dood te drukken, bestaande uit een vouwbeenachtig toegesneden bamboe-spaander; sommige exemplaren zijn versierd met ingebrande figuren (*peminggi besaroe*). Een dergelijk toiletartikel is ook bekend bij de Ngadjoe's, die het *patiloe*, en bij de Boekits, die het *kapoehoet* noemen.

253

2 *Aria* (*أريا*); volgens Ni^s Temenggoeng moet overal, waar dit staat (258/35, 259/16/18/19/20), *Oeria* gelezen worden, wat de algemene uitspraak in Koetai zou zijn. Of dit geheel juist is, betwijfel ik, al is *Oeria* een bekende koet. titel. — N *si* na *Aria*, vgl. 256/4 v. — 3 N *tiadalah* — 8 N *besar-besar* — N *Awang Seradjang* iplv. *Adjang* — 9 N *Ngabéi Tjatja*^s (vgl. 256/1) iplv. *Ng. Tjatja* — N spelt hier *سرتا* voor *Seritama*, vgl. Tnt. 3 — 13 N *djoea* ontbr. — 14 N *itoe* ontbr. — 16 N *anak* ontbr. — 17 N als Tnt. 7 — 18 N als Tnt. 8 — 19 N als Tnt. 9 — 20 N *kedoea* — 22 N *banjak mati* iplv. *mati banjak* — 23 N *itoe* ontbr. — 27 N *air* na *ditepi* — N *diliatlah* — 28 N *itoe* ontbr. — N *itoe* na *oendoer* — 29 N *masing²lah*.

254

4 N *besar²nja* — N *برفديا* iplv. *berpada ia*, lees *berpedaja*? (vgl. 162/15) — 6 *semoeloe*, t.r. *semolo*, 11, 13 id. — 7 N *maka* ontbr. — 10 N *itoe* ontbr. — 11 id. — 12 N als Tnt. 1 — 14 N *ditoeangkanlah* (vgl. Tnt. 2) — 21 N *itoe* na tweede *emas* — 25 N *mana²* — 26 N *orang* ontbr. — 32 id. — 34 N als Tnt. 6 — 36 N *jang* na *penggawa*.

255

1 N als Tnt. 1 — 7 *didjangani*, 8 *mendjangani*, niet voorkomend in de mal. woordenboeken, een gewoon woord in bdj. mal. teksten, „verbieden, weerhouden” (vgl. Sj. Hémop 301 A, 373 A, 3161 enz.). In de bdj. spreektaal wordt het evenmin als in de koet. gebruikt. — 8 N als Tnt. 2 — 9 N *laloelah* — N als Tnt. 3 — 10 N *laloelah* — 20 N eerste *itoe* ontbr. — 23 N *itoe* na tweede *semoeanja* — 24 N *dilihatnja* — 35 N *ستيالود* iplv. *Satialaoeh*, lees echter *Setiajoeda* (vgl. 253/8) en niet *Setiagoena* (Mees in noot 6), daar deze immers reeds genoemd is.

256

1 N *Ngabéi* چچق iplv. *Ng. Tjatjoe* — 2 N *Awang* iplv. *Orang* — 5 N als Tnt. 1; *peng(h)adapan*, koet. degeen tegenover wien men in de strijd komt te staan, tegenstander, mal. *lawan*. — 8 *sekali-kali*, lees *sekali-sekali* — 9 N *tangkis* — 15 N *dadanja* — N *Pandji* ontbr. — 19 *mandau*, het bekende Dajakse zwaard, zie Tromp aant. 20, Harde-land sv. enz.; de eigenlijke koet. uitspraak is *mendau*. — 24 N *Awang* iplv. *Orang* — 25 N *Tj.tjak* iplv. *Tjatjoe*.

257

5 N als Tnt. 2 — 13 N *maka* na *demikian* — 15 N *dan* ontbr. — 16 N als Tnt. 4 — 17 N *segala* iplv. *sekalian* — 21 N *dan* ontbr. — *segala orang laki-laki perempoean mengatakan adji datang banjak membawa tawanan dan djarahan orang hoeloe*. Deze ogenschijnlijk zo nuchtere woorden roepen bij den Koetaïnees onmiddellijk het beeld op van een van vreugde dansende en springende menigte, die in de handen klappend juicht: *dédé^s dédong, adji datang!* Hoera, de Sultan is aangekomen! — 25 N als Tnt. 6 — 27 N als Tnt. 7 — 28 N *baarwahkan*, bij Klinkert vindt men slechts de vorm *engarwahkan* — 31 *Ki Narangbaja*, blijkbaar een ander dan de dusgenaamde held, die in de strijd tegen Moearakaman lauweren behaalde. In de volgende regels wordt hij slechts *Narangbaja* genoemd. — 33 v. N *Pahak* iplv. *Paha*, liggig? — 34 N *dan* iplv. eerste *itoe* — 35 N *bertanja* — N *itoe* ontbr.

258

4 IS als Tnt. 1 — 6 I als Tnt. 2 — 7 *memoelah*, lees *memolah* — 10 IS *anaknja* — 12 IS *kepada* — 14 IS *itoe* ontbr. — 18 IS *jang* iplv. *itoe* — 19 IS *oléh* ontbr. — 21 S *dan* na *Tengahan* — 23 IS *dan* na *Oelang* — 25 *Bangbang*, zou t.r. *Abang* moeten luiden; *Adji Bangbang* is een titel, waarop in ieder geval een naam behoort te volgen. — 26 IS *Sakoeti* iplv. *Sakoeati* (vgl. 249/6). — 28 IS تنفازان , *Tempasana*, iplv. *M.s.pan* — 31 I ♡ iplv. *doea* (S ontbr.), men leze dus: *Ki Djipati Anoem, Ki Djipati Anoem*. — 32 S *Boeran* iplv. *Boerat* — 34 IS *akan* na *adapoen*.

259

1 IS *toea* (vgl. nt. 1) — 2 IS *moeda jang bernama* iplv. *moe jang nama* — 3 IS *tjoetjoe* — 4 *Adji di Toendjoeng*, dit is dus de posthume

naam van *Poentjan Karna*. — 5 *Déwa Poeteri*, dit moet zijn (*Déwa Adji*) *Radja Poeteri*, zie bl. 235. — 7 v. I *Koetjili*, S *Koetjang* iplv. *Koetja*, vgl. 249/26. — 9 IS *jang* na eerste *orang* — I *tia diseboet*, S *tiada diseboet* iplv. *tia di* — 10 S *anak* na *bernama* — 11 IS *isterinja* iplv. *beristeri* — 12 IS *seorang* na *orang* — 13 I *ia* na *Poetera* — 14 IS *diperisteri* — 15 IS *dan jang* ontbr. — I *laki*², S *lagi* iplv. *laki* — IS *diperisteri* — 19 I *anak* na eerste *dan* — I *daranja* iplv. *saudaranja* — 20 IS *diperisteri* — IS *anak* na *oléh* — 21 IS *dengan* iplv. *di* — 22 IS *Tempasana* iplv. *Nampasan* (vgl. 258/28) — IS *inilah* iplv. *itoelah* — 24 S *jang* ontbr. — 25 IS *Lajar* — 28 IS *ويويان* iplv. *di Roebian* — 30 IS *Bajabaja* ontbr. — 31 IS *dan* na *Anoem* — 32 *sembali* drukfout voor *kembali*.

260

4 IS *Pangéran vóór Ditoe* (bis) — 5 *Ragi*, zou t.r. *Regai* moeten worden uitgesproken (?). Deze Adji R., de elfde regerende vorst van Koetai, was dus, blijkens de later verkregen titel *Ratoe Agoeng*, een vrouw. — 6 IS *kembali* na *soedah* — 11 IS *jang* na *Adji*; B's lezing zal wel de juiste zijn. — 12 S *Ginti* iplv. *Ganti* — 14 *Merantjaloeng*, beter *Marantjaloeng*, uitspraak van *Moeara Antjaloeng*, zoals I hier spelt. — 15 *Pantoen*, de naam van een stam, welke, naar de heer W. F. van der Kaaden zo vriendelijk was mij mede te delen, zijn woonplaatsen heeft in de districten *Moeara Antjaloeng* en *Moeara Kedang*, aan de benedenloop van de *Kedang Kepala* en de *Kedang Rantau*. Zij zijn Mohammedanen en worden tot de Koetainezen gerekend. S. C. Knapert geeft in zijn *Beschrijving van de onderafdeeling Koetei* (Bijdr. 58, 1905, bl. 604) op, dat de vlak bij *Moeara Antjaloeng* aan de *Telén* gelegen kampongs *Moeara Bangkal* en *Benoea Baroe* „ook wel *Pantoen*” genoemd worden. Witkamp vermeldt in *De Kedang Rantau* (O. Borneo) (TAG. 1928), bl. 50, dat het *Pantoens* in die kampongs (hij spelt *Moearabengkal*) wordt gesproken. Uit het daar ter plaatse en in Een bezoek aan eenige oudheden in Koetei (TAG. 1914), bl. 589, door denzelfden schrijver over het *Moeara Antjaloengs* meegedeelde mag men wel opmaken, dat de taal een vorm is van het Koetais-Maleis, met eigenaardigheden, o.a. in de uitspraak, die aan het *Toendjoengs* en zijn verwanten herinneren. — 16 IS ♡ iplv. *doea*, lees dus: *Radén Boengkoek*, *Radén Boengkoek*. — IS *Soeramenggala* — 17 IS *ber-*

poetera iplv. *beranak* — 25 I *Doja*, S *دوايا* iplv. *Doenja*; I's lezing is de juiste. — IS *anahnja* na *Doja* — IS *Peta Sebengarang* — 26 I *orang* iplv. *Aroeng* — 29 IS *adapoen* ontbr. — 30 *Amboet*, t.r. *Oemboet* (zie ook *Tromp* bl. 17) — 31 IS *poeteranja* iplv. *anahnja* — IS *jang* ontbr. — IS *pertama*² iplv. *pernama* — 32 S *ديغ* iplv. *Daing* — 33 IS *Poentja* iplv. *Pantja* — IS *Pegang* iplv. *Pagang* — 34 IS *dan* na *Amdjah*.

261

1 *Ampang*, t.r. *Empang* — 2 IS *adapoen* na *Koetai* — *Amboet*, lees *Oemboet* — IS *djoemenangkan* — 4 S *دايش*, *Dajang* iplv. *Daing* — 6 IS *djoemenang* — I spelt steeds *برجنات*, S *برجاتا*, d.i. *Berdjanata* (of *Beradjanata*) iplv. *Berdjanta* — 7 IS na *adapoen*: *Adji Negara djoemenang Adji Emas Tjili* (S *Tjeki*) *Adji Andoet djoemenang Adji Gedé adapoen* — IS *bersoemikan* — 8 *Kidok*, t.r. *Kédok* — 10 *Toeboe*, t.r. *Tobo* — 11 IS *ia* na *soedah* — I *djoemenangkan*, S *didjoemenangkan* — IS *tiada* — 13 IS *Berdjanata* — 14 I *Daing* iplv. *Dajang* — 15 IS *dan* na *Wati* — 16 IS *pertama*² na *keloearan* — IS *Tilak* iplv. *Tila* — 17 IS *Dali* iplv. *Wali* — IS *Adji* na *kelima* — 18 *T.pa*, t.r. *Tepa* — IS *Adji* na *keenam* — IS *dan* na *Kanderi* — 19 IS *dan* na *Limau* — IS *Adji* na *ketiga* — IS *dan* na *Mertjoe* — 20 S *dan* na *Siroe* — IS *Tepoe* iplv. *Tapoe* — IS *dan* na *Tepoe* — I *Adji* *مودرا* (S *مودر*), iplv. *Am.d.r.*, t.r. *Adji Moedra* — 21 I *Tjili*, S *Tjeki* iplv. *Tjaki* — IS *didjoemenangkan* — S *Aria* ontbr. — 23 IS *berpoetera* iplv. *beranak* — IS *pertama*² *Adji* iplv. *peradja* — S *dan* na *Ahmad* — 24 I *seorang tiga orang jang* iplv. *tiga orang* — S *dan jang seorang* na *orang* — 27 IS *bersoemikan* iplv. *beristerikan* — 28 I *Azwang* iplv. *Oeang* — 29 IS *bernama* iplv. *nama* — 30 IS *pertama* iplv. *bernama* — 33 IS *Koendang* iplv. *Goendang* — 34 *S.m.n.*, lees *Seman* — 35 S *Basoe* iplv. *Basok* (I *Baso*³).

262

1 S *dan* na *Negara* — I *djoemenangkan* iplv. tweede *didjoemenangkan* — 2 S *dan* na *Negara* — IS *Oenoës* iplv. *Oenas* — 4 IS *beristeri* — IS *bernama* na *poela(k)* — 7 S *N.toeng* iplv. *K.toen*, vgl. r. 18 —

10 IS *seorang* na *orang* — IS *seorang* iplv. *jang* — 11 IS اموغ iplv. *Moeang*, waarschijnlijk *Emong* naast *Mong* (r. 25). — I abus. *di* na *Emong* — 13 I *kembali* ontbr. — S *di* ontbr. — 14 S *djoemenang* ontbr. — 18 S *Natoeng* iplv. *K.toen* — 20 IS *adapoen* na *Rat* — 21 I *djoemenangkan* — 22 IS *terseboetlah* — IS *didjoemenangkan* — 23 IS *Berdjanata* — 25 IS موع iplv. *Moeang*, waarschijnlijk *Mong*, zie r. 11. — 26 IS *Tjili* iplv. *Tjiki* — 27 IS *didjoemenangkan* — 28 IS *Berdjanata* — I ۲ iplv. *doea* — 30 I 5 iplv. *lima* — I 3 iplv. *tiga* — S *orang* na *tiga* — 31 I 2 iplv. *doea* — S *orang* na *doea* — IS *Pangéran Praboe* na *adapoen* — I 5 iplv. *lima* — 32 I 3 iplv. *tiga* — S *orang* na *tiga* — 33 IS *Moehammad Salih-oed-Din* ontbr. — I 5 iplv. *lima*.

263

3 *lepas ba^cda* = (*h*)*abis ba^cda*, koet. na afloop van de *Vrijdagssalat*, bdj. *limbah bada* id. — 6 *Padiri*, lees *Padidi*, t.r. (*Goenoeng*) *Pedidi*, naam van een kampong in Tenggarong.

264

Het alleen in B (vgl. Mees bl. 267) voorkomende, niet tot de eigenlijke Salasilah behorende toevoegsel over de tussen de Boeginezen en den Vorst van Koetai gesloten overeenkomst, komt bijna geheel overeen met het eerste gedeelte (vijf der achttien afdelingen) van het „Verslag van het verhandelde tot regeling der betrekkingen tusschen de Maleische en Boegineesche nederzettingen aan de Koetei-rivier onder den vorigen ¹⁾ Sultan van Koetei, vertaald uit het oorspronkelijk Maleisch”, anoniem verschenen in TBG 24, 1878, bl. 212 vv. Men ver-

¹⁾ Dit moet op een misverstand berusten. De sluiting van het verdrag had immers plaats tijdens de regering van den dertienden sultan van Koetai, Pangéran Anoem Pandji Mendapa ing Martapoera, en bovengenoemd artikel verscheen tijdens de regering van den achttienden! Tromp's aanvankelijke aarzeling tussen den dertienden en den twaalfden sultan (zie Eenige mededeelingen, bl. 176, noot) blijkt reeds van alle grond ontbloot door het gebruik van de naam *Ratoe Pamarangan*, waar ongetwijfeld dezelfde mee is bedoeld als met *Marhoem* (Tromp's Geslachtslijst „Meroeh” — natuurlijk een afkorting van *Meroehoem*, of *Merohom*, zoals men in Koetai zegt) *Pamarangan*, de posthume naam van den 13den vorst. Vermoedelijk ontstond het misverstand, doordat Tromp t.a.p. en in de Geslachtslijst den twaalfden sultan Pangéran „Djembajan” noemde, terwijl Pamarangan ook in het Djembajanse is gelegen. Doch de posthume naam van dien vorst is t.r. *Pangéran Djembangan*, vgl. Sal. 260/7.

gelijke ook de „Salasila Boegis”, door Tromp uitgegeven en vertaald in zijn artikel „Eenige mededeelingen omtrent de Boegineezen van Koetei”, in Bijdr. 36, 1887, bl. 167 vv.

Het valt op, dat de taal van deze „soerat peringatan” sterk afwijkt van die der Salasilah — hierop is reeds door Prof. Snouck Hurgronje in zijn artikel over de Kroniek, bl. 112, gewezen — en, vooral in de aangehaalde gesprekken, gevoerd tussen den Vorst en de Boegineezen, meer naar het omgangsmaleis zweemt.

13 *Anakoda Toedjing*; het Verslag spreekt van „den Djoeragan Toedjing”, doch in de Sal. Boegis vindt men „Anachoda Latoedji”. — 14 *metoea*, 16 en pass. id., t.r. *matowa*, boeg. titel van hoofden. — 23 *pawadoe*; 't Verslag spelt *Poeadoe*, blijkbaar een samentrekking van *Poea Adoe*, wat men in de Sal. Boegis, bl. 171 aantreft. In laatstgenoemd geschriftje worden de Boegineezen meermalen als *poea* (d.i. boeg. *poewa*^s, vader) aangesproken, terwijl *adoe* de titel van den *matowa* in Koetai is (zie Sal. Boegis bl. 169 en 177). — *itoe*, de nazin ontbreekt. Hier moet inderdaad een lacune zijn, vgl. de woorden van het Verslag. — 27 *ira*, zou het jav. woord kunnen zijn, doch dit is in Koetai geheel onbekend. Bedoeld is *air*.

BIJLAGE

Bahwa inilah soerat asal keradjaan Koetai djenang-berdjenang.1)

Maka adalah satoe orang namanja Minak Mampi laki-laki tempatnja tinggal digoenong Djaitan Lajar bertapa di Oeringin Gelanggang 2) meminta^s anak, hingga hari-hari minta^s anak, apalah kerdjaan timboen wédjén dan mengamboer beras, demikianlah kerdjaan Minak Mampi. Tiba-tiba itoe hari hoedjan langat 3) waktoe tengah hari, maka adalah kata diawang-awang: „Samboet, djikalau disamboet mati toeha, djikalau tiada disamboet mati moeda.” 4) Djadi itoe Minak Mampi terlaloe héran mendengar soera perkataan diawang-awang demikian itoe, djadi itoe Minak Mampi laki isteri menimboen wédjén dan mengamboer beras, serta Minak Mampi menjahoet, katanja: „Oeloer, djikalau dioeloer mati, tiada dioeloer (mati) djoea.” Setelah itoe, maka djatoehlah itoe batoe Angkat-angkatan namanja, kemoedian baharoelah berboenji rantai ring-ring 5) diawang-awang serta dengan raganja. Katanja Minak Mampi: „Oeloer sigera!” Serta beroeloer itoe raga laloe disamboet oléh Minak Mampi, maka adalah dilihatnja satoe orang kanak-kanak didalam [didalam] itoe raga serta dengan kerisnja satoe bilah dan tigoé mano^s setoelang, itoelah banjaknja bawakan 6) Batara Agoeng Déwa Sakti toeroen diatas djangkat, 7) beroeloer didalam raga, serta dipeliharanja oléh Minak Mampi baik-baik, laloe dinamai Batara Agoeng Déwa Sakti. Tigoe itoepoen menetas, setelah besar itoe mano^s maka dinamailah Djoeng Pérak Kemoedi Besi. Batara Agoeng Déwa Saktipoen besar.

Maka terseboetlah gandék 8) di Oeloe Doesoen, bininja bernama Baboe Djeloema, 9) tempatnja diam di Oeloe Doesoen dan gelarnja itoe gandék Demang Oeloe Doesoen. Tiba-tiba itoe hari Baboe Djeloema hendak berdjerang, tiada berkajoe api. Makanja itoe hari hoedjan tapas 10) toedjoeh hari toedjoeh malam. Maka kata Baboe Djeloema kepada lakinja: „Kita hendak berdjerang, tiada berkajoe api, hoedjanpoen tiada akan tedoeh.” Maka Demang Oeloe Doesoenpoen laloe mengambil kasau roemahnja boeat akan kajoe api, serta dipoto^snja, laloe dibelahnja, maka adalah satoe anak oelar keloear didalam itoe kasau, laloe diambil oléh demang diberikannja kepada Baboe Djeloema,

diboeat akan permainan, laloe ditaroehnja dibawah minangan. 11) Hoedjanpoen laloe tedoeh. Baboe Djeloemapoen laloe berdjerang. Masak nasi^snja, laloe makan doea laki isteri. Setelah itoe haripoen malam Baboe Djeloemapoen tidoer doea laki isteri. Setelah hari soedah siang Baboe Djeloemapoen bangoen doea laki isteri dari pada tidoer, laloe bangkit keloear dari dalam kelamboe. Serta dilihatnja itoe anak oelar sesak dibawah minangan, maka ditaroehnja poela^s kedalam landjoeng. 12) Setelah sampai tiga hari tiga malam, maka dilihatnja oléh Baboe Djeloema doea laki isteri itoe oelar sesak didalam landjoeng, maka ditaroehnja poela^s kedalam koelit. 13) Setelah itoe haripoen malam Baboe Djeloemapoen tidoer, laloe dapat mimpi bertoeoet-toeroet doea laki isteri. Didalam mimpinja itoe oelar [itoelah] berkata-kata dengan dia, maka katanja oelar: „Djikalau kita takoet akan akoe, polahkanlah akoe tangga akan tempatkoe toeroen kedalam air.” Setelah itoe Baboe Djeloemapoen terkedjoet, haripoe(n) siang, Baboe Djeloemapoen menjoeroeh lakinja memolah tangga „akan tempat oelar ini toeroen kedalam air”. Maka gandékpoen laloe mengambil kajoe tali-han 14) akan tangga. Setelah poepoes itoe tangga oelarpoe toeroen, jaïtoe tangga tidak tahan, los-melos, 15) patah-mematah, jaïtoe oelar poelang poela^s ketempatnja didalam koelit. Haripoen malam Baboe Djeloemapoen tidoer doea laki isteri, laloe dapat mimpi bertoeoet-toeroet doea laki isteri sebagaimana mimpi jang malam dahoele itoe djoega. Baboe Djeloemapoen terkedjoet, laloe bangoen doea laki isteri, haripoen siang, gandékpoen laloe mengambil kajoe tali-han 14) diperboeatkannja tangga berasoes^s terlebih koeat serta dengan besarnja dari pada tangga jang diperboeatnja dahoele. Setelah poepoes itoe tangga diperboeat oléh gandék oelarpoe toeroen, jaïtoe tangga tiada djoega tahan, los-melos dan patah-mematah djoega, doea kali oelar toeroen tiada sampai keair, oelarpoe poelang ketempatnja. Haripoen malam Baboe Djeloemapoen tidoer doea laki isteri, hatinjapoe soesah serta dengan hérannja melihat hal oelar demikian itoe. Baboe Djeloema laloe bermimpi, didalam mimpinja itoe oelar berkata-kata, demikianlah katanja: „Ja iboekoe dan bapakoe, djikalau kita takoet akan akoe, polahkanlah akoe tangga akan soepaja akoe toeroen kedalam air, kajoe nama lempong soeit akan indoenna, 16) dan kajoe nama bemboeding akan anaknja, akar nama lemidng akan ikatnja. Dan lagi, djikalau akoe toeroen kedalam air, kita iringkan dengan goebang dan djangan ditinggalkan dimana-mana redaskoe 17) dan djangan berhenti timboen asap 18) dan mengamboer beras dimana ridikkoe, 19) melainkan kita iringkan, djanganlah kita takoet,” katanja oelar didalam mimpi Baboe

Djeloema doa laki isteri, „dan djikalau akoe timboel, ambil dengan sigera-sigera djangan tiada-tiada.” Baboe Djeloemapoen laloe terkedjoet doa laki isteri, serta bangoen haripoen siang, gandékpoen pergi mengambil kajoe sebagaimana jang terseboet didalam mimpinja itoe, laloe dipolahkanja tangga. Setelah poepoes itoe tangga kira-kira waktoe tengah hari Baboe Djeloemapoen menimboen asap 18) dan mengamboer beras [tiada ber] tiada berhenti, oelarpoen laloe toeroen kedalam air. Maka baharoelah tangga itoe tahan. Baboe Djeloemapoen laloe mengiringkan doa laki isteri serta mengamboer beras dan menimboen asap tiada berhenti, ridi^spoen 19) kentjang 20) tiada poetoes. Kira-kira timbangan 21) Tandjoeng Roeana 22) ridi^spoen penoeh Mahakam, serta balai^spoen timboel datang didalam air. Baboe Djeloemapoen laloe mengampiri doa laki isteri itoe balai, jaïtoe dilihat oléh Baboe Djeloema doa laki isteri jaïtoe naga mendjoendjoeng lemboe, baharoe lemboe mendjoendjoeng balai, baharoe balai [balai] mendjoendjoeng gong. Maka adalah satoe orang kanak-kanak perempuan doedoe di atas gong papar, lapi^snja kain koening dan toedoengnja kain koening djoea. Maka adalah jang dinamai orang karang mendoengkoel 23) itoe, gong diatas, karang dibawah, itoelah banjaknja jang dilihat oléh Baboe Djeloema laki isteri. Serta itoe kanak-kanak diambil oléh Baboe Djeloema serta dengan gong papar dan kain koening dan karang mendoengkoel, itoelah banjaknja jang diambil oléh Baboe Djeloema serta dibawa^snja poelang ketempatnja di Oeloe Doesoen serta dipeliharkannja dengan sepatotnja. Maka dinamai oléh Baboe Djeloema itoe kanak-kanak Poeteri Karang Melenoe. Sehingga berapakah lamanja itoe Poeteri Karang Melenoepoen soedah besar.

Maka terseboetlah tjerita Batara Agoeng Déwa Sakti tempatnja digoenong Djaitan Lajar soedah besar, mano^snja jang bernama Djoeng Pérak Kemoedi Besi itoepoen soedah besar. Tiba-tiba itoe hari Batara Agoeng Déwa Saktipoen tertidoer waktoe tengah hari, laloe bermimpi dirongkop 24) harimau, 25) ditjaboetnja kerisnja, laloe diladukannja 26) kepada harimau didalam mimpinja itoe, terkena kepada tadjau kang, 27) laloe petjah. Maka keris itoe dinamai Boerit Kang. 28) Mano^snjapoen lepas djoea, ada satoe kanak-kanak mengiringkan itoe mano^s. Batara Agoeng Déwa Saktipoen terkedjoet dilihatnja tadjau kang belah terkena ladaunja 29) dengan keris, mano^snjapoen lepas. Adapoen itoe kanak-kanak mengiringkan itoe mano^s sampai toeroen goenoeng, naik goenoeng. Jaïtoe mano^s djikalau kanak-kanak itoe djaoeh ditoenggoenja, djikalau dekat lari itoe mano^s, hingga demikianlah halnja kanak-kanak itoe dengan itoe mano^s. Laloe menoejdjoe

ketempat Poeteri Karang Melenoe di Oeloe Doesoen. Serta sampai ketempatnja itoe Poeteri, tiba-tiba itoe mano^s laloe masoek kebawah roemah Poeteri, laloe mendjantan 30) mano^s Poeteri. Kanak-kanak itoe poen laloe hendak menangkap mano^s itoe, Poeteripoen toendoek kebawah roemah dilihatnja ada satoe orang kanak-kanak dibawah roemahnja hendak menangkap itoe mano^s, maka kata Poeteri kepada itoe kanak-kanak: „Djanganlah awa^s tangkap itoe mano^s, tiada boléh, akoelah jang poenja itoe mano^s.” Maka katanja kanak-kanak itoe: „Apakah sebabnja? Karena ini mano^s Adji Batara Agoeng Déwa Sakti jang poenja.” Maka kata itoe Poeteri: „Baiklah awa^s poelang kanak-kanak padahkan kepada Batara Agoeng Déwa Sakti ‘adatnja orang laki-laki mengikoet orang perempoean.” 31) Maka kanak-kanak itoe poen tjengang 32) keatas, dilihatnja ada satoe orang poeteri terlaloe baik roepanja, air pinang ditelannja berbajang-bajang laloe diléhérnja tjahajanja gilang-gemilang. Kanak-kanak itoe poen laloe tandjal 33) melihat tjahaja Poeteri demikian itoe, laloe ditebajnja 34) dengan sepah itoe kanak-kanak oléh Poeteri, kanak-kanak itoe poen laloe bangoen. Katanja itoe Poeteri kepada itoe kanak-kanak: „Padahkanlah kepada Batara Agoeng Déwa Sakti demikianlah ‘adatnja orang.”

Maka kanak-kanak itoe poen laloe bangkit berdjalan poelang ketempatnja digoenong Djaitan Lajar. Batara Agoeng Déwa Saktipoen menoenggoe dimoehara lawang. 35) Kanak-kanak itoe poen datang dilihatnja ada Batara Agoeng Déwa Sakti menoenggoe dimoehara lawang. Maka kata Batara kepada itoe kanak-kanak: „Dimanakah mano^s koe? Djikalau tiada itoe mano^s koe, awa^s mesti koebenoeh.” Maka sahoet [oléh] itoe kanak-kanak: „Ipoen, 36) tetapi patik hendak bertjerita dahoeloe, baharoelah patik dibenoeh.” Katanja Batara Agoeng Déwa Sakti: „Baiklah”. Laloe kanak-kanak itoe poen laloe bertjerita: „Itoe mano^s patik iringkan, djaoeh-djaoeh patik ditoenggoenja, dekat-dekat patik lari itoe mano^s, hingga demikianlah halnja itoe. Laloe sampai ketempatnja Poeteri, mano^s itoe poen laloe masoek kebawah roemah Poeteri, laloe mendjantan 30) mano^s Poeteri Karang Melenoe. Serta hendak patik tangkap itoe mano^s, maka kata Poeteri: „„Hai kanak-kanak, djanganlah awa^s tangkap itoe mano^s, tiada boléh, akoelah jang poenja itoe mano^s, karena soedah masoe^s kedalam kandang mano^s koe.”” Patik laloe tjengang 32) keatas roemah, laloe patik terlihat kepada itoe Poeteri, patik poen laloe tandjal 30) karena terlihat kepada tjahajanja itoe Poeteri terlaloe baik roepanja, air pinang ditelannja berbajang-bajang laloe diléhérnja, gilang-gemilang roepa tjahajanja. Laloe ditebajnja 34) patik dengan sepahnja, baharoelah patik ingat serta bangoen.

Maka kata Poeteri kepada patik: „,,Padahkanlah kepada Batara Agoeng Déwa Sakti itoelah ‘adatnja orang laki-laki mengikoet orang perempuan.” ” Katanja kanak-kanak kepada Batara: „Itoelah halnja mano^s itoe.” Maka kata Batara Agoeng Déwa Sakti kepada itoe kanak-kanak: „Benarkah?” Maka sahoet kanak-kanak: „Ipoen, 37) benar, djikalau lain dari pada itoe hingga boenoehlah patik!” Maka Batara Agoeng Déwa Sakti berpadah kepada Petinggi doea laki isteri: „Akoé ini hendak mengambil mano^skoe ditempat Poeteri di Hoeloe Doesoen.” Maka sahoet Petinggi doea laki isteri: „Baiklah”. Laloe Batara Agoeng Déwa Sakti bangkit berdjalan serta diiringkan oléh itoe pengogoe 38) mano^snja itoe menoejoe ketempat Poeteri Karang Melenoe di Hoeloe Doesoen. Setelah datang itoe Batara Agoeng Déwa Sakti ketempatnja itoe Poeteri Karang Melenoe, maka dilihatnja oléh Batara Agoeng Déwa (Sakti) Poeteri itoe doedoek diatas ajoen papan 39) serta menioep soeling dan ringkoe bajan. 40) Maka Batara Agoeng Déwa Saktipoen termenoeng mendengar soera soeling dan ringkoe bajan 40) Poeteri. Maka kata Batara Agoeng Déwa Sakti kepada itoe kanak-kanak: „Benarlah tjeritamoe apa jang terseboet.” Mankanja itoe kanak-kanak tiada djadi diboenoh oléh Bata(ra) Agoeng Déwa Sakti karena pertjeritaannja itoe benar semoeanja. Maka Batarapoen naik keroemah serta dekat kepada Poeteri, maka kata Batara Agoeng Déwa Sakti: „Poeteri polé^s 41) jang diam disini.” Maka Poeteripoen terkedjoet melihat Batara Agoeng Déwa Sakti berdiri dekat kepadanja. Sehingga ma^cloemlah antara Batara Agoeng Déwa Sakti dengan Poeteri Karang Melenoe, haripoen malam.

Maka terseboetlah Minak Mampi doea laki isteri tempatnja diam digoenong Djaitan Lajar terlaloe soesah hati karena Batara tiada akan datang. Soedah sampai tiga hari Batara Agoeng Déwa Sakti tiada djoeakan datang, Minak Mampipoen berdjalan doea laki isteri menoejoe ketempat Poeteri dan Batara di Hoeloe Doesoen. Setelah datang Minak Mampi ketempat Baboe Djeloema, serta naik keroemah, jaⁱitoe dilihat oléh Minak Mampi doea laki isteri Batara Agoeng Déwa Sakti doedoek diatas ajoen papan 39) dengan Poeteri Karang Melenoe, sehingga moefakatliah Minak Mampi doea laki isteri dengan Baboe Djeloema doea laki isteri dari hal Batara Agoeng Déwa Sakti dengan Poeteri Karang Melenoe dengan sepatoenja pekerdjaan jang baik. Sehingga berapakah lamanja Poeteripoen beroléh anak satoe orang laki-laki, laloe dinamai Adji Beramboet Kawat. 42) Adapoen Batara Agoeng Déwa Sakti tiada apa-apa perkerdjaan sehingga djikalau hari siang pagi-pagi pergilah melajang kemana-mana negeri orang membawa

itoe mano⁵nja pergi bersaboeng. Tiba-tiba berkata Poeteri kepada Batara Agoeng Déwa Sakti, katanja: „Djanganlah andika perkerdjaan demikian itoe, djikalau andika lagi hendak bersama-sama dengan patik didalam doenia ini.” Batara Agoeng Déwa Sakti tiada perdoeli. Sampai tiga kali Poeteri melarang, tiada djoega Batara Agoeng Déwa Sakti perdoeli. Tiba-tiba Batara Agoeng Déwa Sakti melajang ketanah Djawa pergi bersaboeng. Itoe hari Poeteri Karang Melenoe berpadah kepada Baboe Djeloema doea laki isteri, katanja: „Akoie ini hendak mangkat poelang kedalam air, karena akoe tiada kawa tjampoer-tjemah. 43) Adapoen anakkoie djikalau ia menangis, toendoekkanlah 44) kedalam tadjau ini.” Sehingga Baboe Djeloema doea laki isteri tiada berkata mendengar perkataan Poeteri Karang Melenoe demikian itoe. Makanja Poeteri laloe mendjampi anaknja. Adapoen Adji Beramboet Kawat tidoer, Poeteripoen laloe naik keatas ajoen papan, laloe menimboen asap dan mengamboer beras, toedjoeh kali kedjoeroe, toedjoeh kali kepintoe beroembas 44a) dengan ajoen papan, laloe toeroen masoek kedalam air. Adapoen Batara Agoeng Déwa Sakti itoe hari kalah bersaboeng, serta ada tanda alamat datang kepada dirinja. Laloe Batara Agoeng Déwa Sakti melajang poelang ke Koetai. Setelah datang itoe Batara Agoeng Déwa Sakti serta naik keroemah, ja⁵itoe dilihatnja Poeteri tiada, bertanjalah Batara Agoeng Déwa Sakti kepada Minak Mampi: „Kemanakah hilangnja Poeteri Karang Melenoe?” Sahoet Minak Mampi: „Poeteri soedah mangkat poelang kedalam air.” Makanja Batara Agoeng Déwa Saktipoen termenoeng mendengar hal keadaan Poeteri demikian itoe. Batara Agoeng Déwa Saktipoen berpadah kepada Minak Mampi doea laki isteri dan kepada Baboe Djeloema doea laki isteri, katanja: „Akoie ini hendak hilang menoentoeti Poeteri Karang Melenoe masoek kedalam air itoe anakkoie kita peliharkanlah baik-baik.” Serta ia menimboen wédjén dan mengamboer beras toedjoeh kali kedjoeroe, toedjoeh kali kepintoe, Batarapoen laloe toeroen masoek kedalam air. Tinggallah Baboe Djeloema doea laki isteri dan Minak Mampi doea laki isteri memeliharakan Adji Beramboet Kawat. Sehingga berapakah lamanja Adji Beramboet Kawatpoen soedah besar, sehingga sampailah soedah roemadja poetera.

Maka tinggallah tjerita Adji Beramboet Kawat, terseboetlah tjerita ada satoe orang toeha berboeroe di Bengalong, 45) kojo⁵njapoen menjala⁵ direbak petong, sampai toedjoeh hari toedjoeh malam kojo⁵nja itoe tiada berhenti menjala⁵. Tempatnja itoe petong di Mengkaning 46) namanja. Makanja itoe orang toeha terlaloe sakit hati melihat hal perboeatan kojo⁵nja demikian itoe, laloe ditebangnja itoe petong serta

dibawa^snja moelang keroemahnja. 47) Maka baharoelah itoe (kojo^s) mengiringkan djoea sama-sama moelang. Setelah sampai keroemahnja itoe orang toeha, laloe ditaroehnja itoe petong baik-baik. Setelah sampai toedjoe hari kira-kira waktoe tengah hari, maka toeroenlah hoe-djan langit 3) rint^s-rint^s basah, maka petong [itoe] itoepoen belah meletoe, maka orang toeha itoepoen tertjengang 48) kepada itoe petong, maka terlihatlah ia ada satoe kanak-kanak perempoean keloean didalam itoe petong, laloe diambilnja oléh itoe orang toeha serta dipelihara kannja baik-baik. Laloe dinamai Adji Bedarah Poetih. 49) Maka beberapakah lamanja besarlah soedah Adji Bedarah Poetih sampailah soedah naik. 50)

Maka terseboetlah tjerita Adji Beramboet Kawat ada mendengar soeatoe chabar jang tentoe, ada satoe orang poeteri namanja Adji Bedarah Poetih tempatnja diam didalam soengai Bengalon, jaitoe Adji Beramboet Kawat laloe menjoeroeh hendak berbini. Setelah sampai itoe soeroehan kepada Adji Bedarah Poetih, maka kata Adji Bedarah Poetih: „Hendak djoea akoe berlaki, tetapi bawakanlah badjoekoe ini kepada Adji Beramboet Kawat, djikalau boléh badjoekoe ini masoek kebadannja, serta akoe meminta^s soemahan tadjau toeha didjadjarkan toela^s di 51) Koetai Lama sampai kemoehara Bengalon, 52) sehingga djadilah kami berlaki bini.” Maka soeroehan itoepoen moelang membawa perkataan Adji Bedarah Poetih datang kepada Adji Beramboet Kawat. Setelah datang itoe soeroehan kepada Adji Beramboet Kawat bertjeritalah itoe soeroehan kepada Adji Beramboet Kawat akan segala pertjeritaan Adji Bedarah Poetih serta ada membawa sehelai badjoe: „Djikalau boléh ini badjoekoe masoe^s kebadannja Adji Beramboet Kawat, maka djadilah kami berlaki bini.” Setelah Adji Beramboet (Kawat) mendengar pertjeritaan demikian itoe, laloe terpakoer, jaitoe Adji Padoe(ka) Ningra 53) besar dadanja toedjoe bidas, 54) maka badjoe itoepoen boléh masoek dengan kodrat Allah ta^sala semoeanja diadakan oléh Adji Padoeka Ningra apa jang terseboet, [dan] tetapi itoe tadjau koerang serantau. 55) Sehingga djadilah berlaki bini Adji Beramboet Kawat dengan Adji Bedarah Poetih.

Sehingga beberapakah lamanja antara orang kedoea itoe sampai beroléh anak toedjoe orang, lima laki-laki, doea perempoean. Adapoen jang toeha sekali namanja Maharadja Sakti dan baharoe Maharadja Soeradiwangsa 56) dan baharoe Maharadja Inderawangsa dan baharoe Maharadja Darmawangsa dan baharoe Maharadja Soeltan dan baharoe jang perempoean namanja Déwa Poeteri dan baharoe Poeteri Déwa. 57) Sehingga beberapakah lamanja besarlah soedah Maharadja Sakti dan

sekalian saudaranya jang enam itoepon besar djoea. Tiba-tiba Maharadja Sakti moefakatliah dengan segala saudaranya, maka katanja Maharadja Sakti: „Adapoen kehendakkoe Maharadja Soeltan baik kita djadikan radja, kita jang lain inilah memangkoenja.” Dan sahoet Maharadja Soeradiwangsa: „Tiadalah akoe hendak,” dan sahoet Maharadja Inderawangsa: „Beloem patoet Maharadja Soeltan didjadikan radja,” dan menjahoet poela Maharadja Darmawangsa: „Maharadja Soeltan lagi moeda, tiada boléh didjadikan radja, karena besar maksoetnja, djadi haroe-hara tachta keradjaannja.” Maka katanja Maharadja Sakti: „Djikalau begitoe bitjara kita sekalian, baik kita orang lima bersoempah soepaja djangan bersalahan toeroen-temoeroen djenang-berdjenang.” 1) Maka laloelah sida 58) orang lima bersoempah serta menimboen wédjén dan mengamboer beras, laloe terseboet soempahnja Maharadja Sakti serta dengan sekalian saudaranya: „Djikalau anak tjoetjoe Maharadja Soeltan doerhaka kepada anak tjoetjoe kita toeroen-temoeroen djenang-berdjenang, tiada selamat serta tiada sempoerna diatas tachta keradjaannja, dan djikalau anak tjoetjoe kita demikian djoea: djikalau ia doerhaka kepada anak tjoetjoe Maharadja Soeltan toeroen-temoeroen djenang-berdjenang, sehingga terkenallah soempah jang [jang] demikian itoe.” Serta Maharadja Sakti menimboen wédjén dan mengamboer beras, sehingga tetaplah moefakatan Maharadja Sakti mendjadikan Maharadja Soeltan radja jang amat besar ditanah Koetai Karta Negara nama negerinja.

Tiba-tiba itoe Maharadja Sakti ada mendengar chabar jang amat njata: ada satoe radja ditanah Djawa namanja Ratoe Maharadja Pait, 59) adapoen ‘adatnja terlaloe baik. Djadi Maharadja Sakti moefakat dengan Maharadja Soeltan dan kepada segala saudaranya, maka menjahoet Maharadja Soeradiwangsa: „Patik orang tiga ini tiada pergi mengiringkan hingga tinggal di Karta Negara.” Setelah itoe haripoen baik, waktoe tengah hari Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan menimboen wédjén dan mengamboer beras, serta melajanglah Maharadja jang kedoea itoe menoedjoe kenegeri Ratoe Maharadja Pait ditanah Djawa. Kira-kira ditengah awang-awang Maharadja Soeltan terlihat kepada soeatoe tjahaja terdjali, 60) maka kata kepada Maharadja Sakti: „Jaïtue apakah namanja?” Maka sahoet Maharadja Sakti: „Itoelah jang bernama tédja,” laloe dikidjapinja, 61) tiada perdoeli, serta ditjenganginja 62) tédjapoen dekat, Maharadja Saktipoen menoenggoe dengan Maharadja Soeltan. Katanja Maharadja Sakti kepada Maharadja Soeltan: „Adapoen [pe]pesan orang toeha² jang dahoele: djikalau tjahaja hantoe atawa tjahaja djin atawa indera tjindera 63)

atawa déwa mambang, melainkan hantjoer; koepandang ini tédja djangankan hantjoer mangkin dekat, barangkali ini tjahaja déwa kemanoesan." Sehingga Maharadja Inderamoeliapoen dekat bertemoelah orang tiga itoe ditengah awang-awang. Maka katanja Maharadja Soeltan: „Datang dimana?" Maka sahoet Maharadja Inderamoelia: „Datang di Moehara Kaman." Maka katanja Maharadja Sakti: „Hendak kemana?" Maka sahoet Maharadja Inderamoelia: „Hendak pergi ke Ratoe Maharadja Pait ditanah Djawa henda⁵ meminta ‘adat." Katanja Maharadja Sakti: „Akoepoen hendak pergi kesitoe djoea, baiklah kita bersama-sama pergi melajang ketanah Djawa." Djadi Maharadja jang tiga itoe bersama-sama melajang menoedjoe ketanah Djawa tempatnja Ratoe Maharadja Pait. Maka katanja Maharadja Soeltan: „Baiklah kita orang tiga mentjoba naik kekajangan gelap jang diatas sekali." Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti naik laloe keatas kajangan gelap, adapoen Maharadja Inderamoelia tinggal ditengah awang-awang, tiada boléh mengiringkan. Djadi Maharadja Sakti toeroen mentjari Maharadja Inderamoelia ketinggalan ditengah awang-awang, maka bertemoelah dengan Maharadja Inderamoelia ditengah awang-awang. Maka kata Maharadja Sakti: „Baiklah kita sigera terbang," maka melajanglah itoe Maharadja jang tiga.

Maka terseboetlah tjerita orang dinegeri Djawa, radjanja bernama Ratoe Maharadja Pait serta dengan hoeloebalang menterija. Tiba-tiba ratoe Maharadja Pait ada melihat tédja terdjali, laloe segara dikidjapinja oléh Maharadja Pait, maka katanja: „Djikalau ini tjahaja hantoe, hilang, dan djikalau tjahaja djin, hantjoer, dan djikalau tjahaja déwa-déwa, djaoeh tiada dekat, djikalau akoe kidjapinja atau akoe pandang." Maka itoe tédja djangankan djaoeh mangkin dekat. Maka katanja Ratoe Maharadja Pait: „Barangkali ini tjahaja déwa kemanoesan." Tédjja itoepoen laloe hilang. Maka terseboetlah tjerita Maharadja jang tiga itoe melajang soedah sampai tiga hari sampailah soedah kepinggir negeri. Tiba-tiba Maharadja jang tiga itoe pergi mengadap Ratoe Maharadja Pait jaïtoe témpo Ratoe Maharadja Pait doedoek diatas astinggil 64) dihadap oléh demang dan temenggoeng dan penggawa menteri sekalian. Maharadja jang tiga itoepoen datang serta mengadap kepada Ratoe Maharadja Pait, tetapi tiada masoek kedalam balai, hingga doedoek ditanah, sebab melihat atoeran penggawa menteri jang banjak-banjak itoe mengadap Ratoe Maharadja Pait. Tiba-tiba itoe hari barat serta dengan hoedjannja terlaloe lebat tiada terkira-kira, maka Maharadja jang tiga itoe masing-masing menoeroenkan kesaktiannja, hendak berangkat lari, maloe kepada orang jang banjak-banjak. Djadi Maha-

radja Sakti awan poetih toeroen memajoengi, dan Maharadja Inderamoelia ditjaboetnja kerisnja dikelilingkannja diatas kepalanja tiga kali, djadi Maharadja Sakti dengan Maharadja Inderamoelia tiada basah. Adapoen Maharadja Soeltan basah semoea badannja, tetapi tanah tempat Maharadja Soeltan itoe jaïtoe menjorong keatas, sama tingginja dengan astinggil 64) tempat Ratoe Maharadja Pait doedoe(k). Hoedjanpoen laloe berhenti, djadi orang jang banjak-banjak itoe terlaloe héran dan Ratoe Maharadja Pait demikian djoea, terlaloe héran serta tertjengang melihat keadaan Maharadja jang tiga itoe. Katanja Ratoe Maharadja Pait kepada menterinja: „Orang tiga itoe panggil, soeroeh naik kebalai.” Menteri itoepoen laloe memanggil. Dengan sigera Maharadja jang tiga orang itoepoen laloe naik serta doedoe(dekat dengan Ratoe Mahara(dja) Pait. Serta Maharadja Pait bertanja kepada Maharadja Sakti: „Datang dimana?” Maka sahoet Maharadja Sakti: „Datang di Karta Negara ditanah Koetai sebelah timoer.” Maharadja Pait bertanja poela^s kepada Maharadja Inderamoelia: „Datang dimana?” Maka sahoet Maharadja Inderamoelia: „Datang di Moehara Kaman.” „Apakah maksoet datang kemari?” Sahoet Maharadja Inderamoelia: „Hendak mentjatoe ‘adat kepada Ratoe Maharadja Pait, karena negeri Moehara Kaman tiada ‘adatnya.” Maka bertanja poela^s Ratoe Maharadja Pait kepada Maharadja Sakti: „Apakah permintaan datang kemari?” Maka sahoet Maharadja Sakti: „Hingga diharap[a]lah akan beriboe-riboe mentjatoe ‘adat, serta harap akan dikoerniaï dibawah kaes Ratoe Maharadja Pait, karena ada mendengar chabar ada ‘adat radja ditanah Djawa terlaloe baik antara (ra)dja dengan penggawa menterinja serta dengan désa ra‘jatnja 65) sekalian, karena tanah Koetai beloem tentoe ‘adatnya, karena saudara patik Maharadja Soeltan ini hendak patik djadikan radja di Karta Negara, itoelah keadaannja djadi pergi mengadap Ratoe Maharadja Pait.” Makanja Ratoe Maharadja Pait termenoeng mendengar perkataan Maharadja Sakti demikian itoe, maka kata Ratoe Maharadja Pait: „Baiklah apa-apa maksoet kita sekalian soedah akoe mendengar, tetapi akoe hendak bertanja lagi kepada Maharadja Inderamoelia: satoe soengai kah dan satoe tanah kah Moehara Kaman dengan Karta Negara atau berlainan kah tanah antara itoe negeri jang kedoea?” Maka sahoet Maharadja Inderamoelia: „Satoe soengai dan satoe tanah, tiada berlainan.” Katanja Ratoe Maharadja Pait: „Baiklah, sekarang Moehara Kamankah dihoeloe atawa Karta Negarakah dihoeloe?” Maka sahoet Maharadja Inderamoelia: „Moehara Kaman dihoeloe soengai, nama Karta Negara dihilir soengai.” Ratoe Maharadja Paitpoen termenoeng mendengar

perkataan Maharadja Inderamoelia demikian itoe karena ia radja sama radja jang empoenja itoe permintaan. Djadi Ratoe Maharadja Pait berkata kepada Maharadja Inderamoelia: „Adapoen ‘adatkoee ini akoe berikan kepada kita sekalian, tetapi Maharadja Sakti tempatnja ini ‘adat, hingga Maharadja Inderamoelia apa-apa atoeran Maharadja Sakti, (Maharadja) Inderamoelia mesti menoeroet, karena ‘adatkoee ini tiada boléh doea didalam satoe soengai, tjoema jang dihoeloe menoeroet ‘adat jang dihilir.” Djadi Maharadja Inderamoelia mendengar perkataan Ratoe Maharadja Pait demikian itoe, laloe berangkat serta melajang moelang kenegerinja Moehara Kaman, tiada mendapat ‘adatnya negerinja itoe. Adapoen Maharadja Sakti dan Maharadja Soeltan tinggal ditanah Djawa. Maka kata Ratoe Maharadja Pait kepada Maharadja jang kedoea itoe: „Ini ‘adat telah akoe berikan kepada Maharadja jang kedoea, tetapi akoe hendak minta^s tolong poela^s kepada Maharadja Sakti dan kepada Maharadja Soeltan djoea.” Sahoet Maharadja Sakti: „Apakah hendak diperintahkan oléh Ratoe Maharadja Pait?” Maka kata Ratoe Maharadja Pait: „Akoee minta^s tolong lepikan moréng dimoekakoe.” 66) Djadi Maharadja Sakti termenoeng mendengar perkataannya Ratoe Maharadja Pait demikian itoe. Kata Maharadja Sakti: „Apakah sebabnja?” Sahoet Ratoe Maharadja Pait: „Ajahkoee Radén Djoko Toendoeran 67) mati diboenoeh oléh Tioeng Mendoro, 68) hingga akoe haraplah kepada Maharadja jang kedoea tolong boenoehkan akoe Tioeng Mendoro, djangan tiada-tiada.” Sehingga Maharadja Sakti toendoek tengadah mésam-mésam moekanja, serta katanja kepada Maharadja Soeltan: „Apalah pikiran?” Sahoet Maharadja Soeltan: „Mana-mana sahadja kehendak kakanda, adinda ini mengiring sahadja apa-apa jang patoet kepada kakanda.” Maka kata Maharadja Sakti kepada Maharadja Soeltan: „Itoe perintah Ratoe Maharadja Pait kita djoendjoeng sahadja, karena soedah terlandjoer pekerdjaan kita meminta^s ‘adat kepada Ratoe Maharadja Pait.” Setelah itoe haripoen malam, kira-kira waktoe tengah malam Maharadja jang kedoea itoe menimboen wédjén dan mengamboer beras, haripoen siang Maharadja jang kedoea itoepergilah mendapatkan Tioeng Mendoro serta ber(per)anglah didjaoeh-djaoeh dahoeloe. Setelah sampai tiga hari Tioeng Mendoro tiada akan mati, Maharadja Saktipoen laloe mengampiri, serta dekat kepada Tioeng Mendoro katanja: „Datang dimana?” Sahoet Maharadja Sakti: „Akoee ini datang ditanah Koetai sebelah timoer.” Katanja Tioeng Mendoro: „Akan ini antéro ditanah barat tiadalah bertemoee lawan boléh 68a) Maharadja tahoe.” Kata Maharadja Sakti: „Baiklah,” sehingga berperanglah antara orang kedoea itoe. Tiba-tiba terkenallah

Tioeng Mendoro tikam Maharadja Sakti, laloe mati. Djadi Maharadja jang kedoea itoe pergi mengadap Ratoe Maharadja Pait. Setelah datang katanja Maharadja Sakti kepada Ratoe Maharadja Pait: „Adapoen perintah sampoen dikerdjakan apa jang terseboet, sehingga harap[a]lah beriboe-riboe mohonkan ‘adat sigera, karena hendak moelang ketanah Koetai dengan sigera.” Sahoet Ratoe Maharadja Pait: „Baiklah,” serta diberi soerat Oendang-oendang Beradja Nanti dan Oendang-oendang Pandji Salatin. 69) Maka kata Ratoe Maharadja Pait: „Adapoen ini Oendang-oendang Beradja Nanti, mana-mana anak tjoetjoe Maharadja Sakti toeroen-temoeroen djenang-berdjenang, mana-mana jang djadi menteri, itoelah jang memakainja serta melakoekan apa jang terseboet didalam ini soerat Oendang(-oendang) Beradja Nanti. Adapoen Oendang-oendang Pandji Salatin ini, mana-mana anak tjoetjoe Maharadja Soeltan djadi soeltan, itoelah menaroehnja toeroen-temoeroen djenang-berdjenang.” Maka katanja Ratoe Maharadja Pait kepada Maharadja Sakti: „Adapoen jang djadi soeltan itoe apa-apa pekerdjaannya, jaïtoe hingga toedjoeh ‘adatnja, dan jang djadi pangéran-pangéran jaïtoe lima ‘adatnja, adapoen menteri-menteri jang toeroenan Maharadja Sakti jaïtoe lima djoea ‘adatnja.” 70) Setelah itoe Maharadja jang kedoea itoe poen laloe berangkat moelang, serta itoe lawang seké-téng 71) dipinta^snja oléh Maharadja Sakti kepada Maharadja Pait, maka sahoet Maharadja Pait: „Ambil sadja,” laloe diambilnja itoe lawang seké-téng, serta ditebakkannja 72) oléh Maharadja Sakti serta katanja: „Djanganlah awa^s djatoeh djikalau lain digoenong Djaitan Lajar.” Maka berangkatlah Maharadja jang kedoea itoe ketanah Koetai goenoeng Djaitan Lajar namanja. Hingga hari-harilah Maharadja jang kedoea itoe bersoeke-soeka serta dengan kebesarannja. Adapoen Maharadja Soeradiwangsa pergi ketanah Pasir mendjadi radja ditanah Pasir. Adapoen Maharadja Inderawangsa pergi ketanah Berau mendjadi radja ditanah Berau. Adapoen Maharadja Darmawangsa pergi ketanah Boeloengan mendjadi radja ditanah Boeloengan. Djadi Maharadja jang tiga itoe tiada tinggal ditanah Koetai, tjoema anaknja sadja jang ada tinggal ditanah Koetai. Adapoen Maharadja Soeltan dan Maharadja Sakti tetaplah itoe Maharadja jang kedoea itoe ditanah Koetai Karta Negara nama negerinja. 73)

Sehingga berapakah lamanja, maka datanglah perintah oegama Islam sjahadat doea kalimah dibawa oléh Toean Bertoenggangkan Ikan Parangan kepada Maharadja Sakti dan kepada Maharadja Soeltan. Katanja Toean Bertoenggangkan Ikan Parangan kepada Maharadja Sakti dan kepada Maharadja Soeltan: „Ikoetlah sjahadat doea kalimah

ini : asjhadoe allā 74) ilāha illallāhoe wa asjhadoe anna Moeḥammad(an) rasōelloellāh.” Hingga termenoenglah Maharadja jang kedoea itoe mendengar itoe sjahadat, serta Maharadja jang kedoea itoe minta^s tanggoeh „karena lagi hendak moefakat antara kami kedoea ini.” Maka sahoet Toean Toenggang Parangan : „Baiklah.” Maka moefakatlāh antara Maharadja jang kedoea itoe, maka kata Maharadja Soeltan : „Akoē tiada hendak mengikoet itoe oegama.” Maka kata Maharadja Sakti : „Baiklah diikoet, djangan dilawan itoe perintah, karena tiada terlawan didalam pertapaankoe.” Maka kata Maharadja Soeltan : „Djangan dahoeloe diikoet, akoe lagi hendak bertjoba dengan Toean Toenggang Ikan Parangan : terbangkanlah mahkotakoe dengan kasoetnja keatas oedara, djikalau soedah djatoeh keboemi, maka lihatlah : djikalau kasoetnja keatas, baharoelah akoe hendak mengikoet, djikalau mahkota diatas, tiadalah akoe hendak mengikoet itoe oegamanya.” Katanja Maharadja Sakti : „Tentoelah Maharadja Soeltan djadi kalah djikalau begitoe perboeatan.” Maka jaitoe panaslah hati Maharadja Soeltan mendengar perkataan Maharadja Sakti demikian itoe, serta dipanggil itoe Toean Toenggang Ikan Parangan. Katanja Maharadja Soeltan : „Terbangkanlah mahkotakoe dengan kasoet toean keatas oedara. Djikalau soedah djatoeh keboemi, maka lihatlah : djikalau mahkotakoe diatas, kasoet toean dibawah, tiadalah akoe hendak mengikoet oegama toean, dan djikalau kasoet toean keatas, mahkotakoe dibawah, baharoelah akoe hendak mengikoet oegama toean.” Katanja itoe toean : „Baiklah.” Laloe diterbangkanlah barang jang kedoea itoe keatas oedara. Setelah djatoeh barang jang kedoea itoe keboemi, maka dilihat olēh toean dan Maharadja Soeltan jaitoe mahkota dibawah, kasoet keatas. Maka kata toean itoe : „Ikoetlah oegamakoe itoe.” Sahoet Maharadja Soeltan : „Beloem akoe hendak, lagi sekali, akoe berpoekoeng, 75) toean mentjari. Djikalau dapat, baharoelah akoe mengikoet, djikalau tiada dapat, tiadalah akoe hendak mengikoet oegama toean.” Maka kata toean itoe : „Baiklah.” Maharadja Soeltanpoen laloe pergi berpoekoeng 75) kemasjrik da(n) kemagrib, (ke)daksina dan kepaksina, jaitoe toean mentjari dengan ratib tesbih hingga dapatlah Maharadja Soeltan. Maka kata Maharadja Soeltan : „Toean poela berpoekoeng, akoe poela mentjari.” Sahoet toean : „Baiklah.” Jaitoe toean hingga berpoekoeng didalam diri Maharadja Soeltan, 76) jaitoe mentjarilah Maharadja Soeltan keliling alam Koetai, tiadalah bertemoe. Katanja Maharadja Soeltan : „Dimanakah toean berpoekoeng?” Maka menjahoetlah toean : „Didalam diri Maharadja Soeltan,” serta katanja Toean Bertoenggangkan Ikan Parangan : „Ikoetlah ini oegamakoe.” Serta Maharadja jang kedoea

itoelah mengikoet oegama sjahadat doea kalimah. Setelah sempoernalah oegama Islam kepada Maharadja jang kedoea itoe, dan adapoen Maharadja Soeltan beranakkan Adji di Langgar, adapoen Maharadja Sakti beranakkan Adji Pati Madjakesoema, d.s.t.

Aantekeningen.

1) Zie Sal. 183/26. — 2) *Oeringin Gelanggang*, waarschijnlijk een legendarische, geen werkelijke plaatsnaam; *oeringin* = *waringin*. — 3) (*h*)*oedjan langat*, koet. regen met zonneschijn, mal. *hoedjan panas*. — 4) Sal. 118/30. — 5) *ring-ring* (*réng-réng?*), een geluidsnabootsing, rinkelend? Dat de gouden bol aan een ketting wordt neergelaten, wat hier blijkbaar de bedoeling is, wordt in de Sal. niet vermeld. — 6) Zie Sal. 134/16. — 7) *djangkat*, koet. hemel = *kajangan*, waarschijnlijk uit het Toendjoengs. — 8) *gandék*, het jav. *gandèk*, bode van een vorst? — 9) Zie Sal. 118/3. — 10) *tapas*, koet. zeer zwaar, stromend (v. d. regen). — 11) *minangan*, koet. = *peminangan*; vgl. dezelfde afkorting, met verzwakking van de eerste vocaal, in sd. *menangan*, „an uncovered brass box with four wheels, used to hold the chewing instruments”. — 12) *landjoeng*, koet. soort van draagmand, bdj. id., vgl. md.-mal. — 13) *koelit*, koet. grote ronde rijstbewaarplaats van boomschors. — 14) *talihan*, wanspelling voor *telian*. — 15) Zie Sal. 189/20. — 16) Zie Sal. 123/33. — 17) Spelling van het hs. *radaskoe*; *redas*, koet. kleine opborrelende luchtbellén. — 18) *nimboen asap*, koet. een soort van reukwortel branden. — 19) *ridik*, koet. ongeveer hetzelfde als *redas* (17). — 20) *kentjang*, koet. heel veel. — 21) *timbangan*, koet. ter hoogte van, mal. *tentang(an)*, bdj. *pintangan*. — 22) Zie Sal. 125/3. — 23) Zie Sal. 126/6. — 24-25) Zie Sal. 154/19. — 26) Zie Sal. 154/23. — 27) Zie Sal. 154/21. — 28) Zie Sal. 154/23. — 29) Zie Sal. 154/23. — 30) *mendjantan*, koet. treden (haan) = mal. *mendjantani*. — 31) Zie Sal. 158/12. — 32) Zie Sal. 196/20. — 33) Zie Sal. 159/15. — 34) *nebak*, koet. werpen = mal. *melémpar*, bdj. *manawak*; vgl. 72 *ditebak-kannja*. — 35) *moehara*, bandjariserende spelling voor *moeara*; *m. lawang*, koet. bdj. deuropening. — 36-37) Zie Sal. 137/29. — 38) *pengoegoe*, koet. hoeder, mal. *gembala*; *ngoegoe*, (dieren) verzorgen, houden. — 39) Zie Sal. 137/24. — 40) Zie Sal. 174/13. — 41) *polé³*, koet. blijkbaar, zeker, dus; gebruikt als wat eerst niet duidelijk was later blijkt. — 42) Zie Sal. 166/15. — 43) *tjampoer-tjemah*, koet. omgaan, mal. *tjampoer-gaoel*. — 44) Zie Sal. 167/31. — 44a) Zie Sal.

196/5. — 45) *Bengalong*, t.r. *Bengalon*, zoals verderop ook gespeld wordt. — 46) *Mengkaning*, t.r. *Mengkanjing*. — 47) In de Sal. springt de bamboe op de vindplaats open, terwijl Meragoei en zijn vrouw er de wacht bij houden. — 48) Zie Sal. 196/20. — 49) Zie Sal. 172/5. — 50) *naik*, bedoeld is blijkbaar *naik dara*, koet. volwassen worden, bdj. id. — 51) *toela^s di*, koet. vanaf, bdj. *toelak di* id. — 52) Zie Sal. 165/27. — 53) Zie Sal. 166/15. — 54) *bidas*, koet. een omvangsmaat, aanduidend wat men tussen twee handen kan omvatten, als men de toppen der duimen en middelvingers tegen elkaar houdt, bdj. id. — 55) Zie Sal. 183/30. — 56) Zie Sal. 184/13. — 57) In de Sal. heten zij resp. *Radja Poeteri* en *Déwa Poeteri*. — 58) *sida*, koet. pron. pers. 3e pers. pl. = mal. *meréka itoe*, sd. id., vgl. Toba *nasida* enz. — 59) *Maharadja Pait*, een verbastering van (*Maha*)*radja Madjapait*; vergelijk den „Radja Pait” der Ngadjoe’s (Hardeland sv. *radja*). — 60) *terdjali*, bekende verbastering van arab. *tadjalli*, vgl. Wilk. sv. en Klinkert onder *tadjalli*; koet. uitspraak is *terdjeli*. — 61) *diki-djapinja*; *kidjap* komt naast *kedjap* en *kidjip* voor, vgl. Klinkert sv. *kidjip* en min. *kidjap* en *kidjo^s*. Voor de vorm vgl. Sal. 197/20 v. *koekedjapi*. — 62) Zie Sal. 196/20. — 63) *tjindera*, koet. = mal. *tjendera*, bdj. id. — 64) *astinggil*, in de Sal. steeds *setinggil*. — 65) Zie Sal. 143/17. — 66) *lepikan moréng dimoekakoe*, koet. i.q. mal. *hapoeskan arang dimoekakoe*; *lepikan* gaf men weer met mal. *tanggal*, *boeang*, nl. van een vuile veeg; *moréng* is een zwarte veeg op het gelaat, bdj. *moering* id., vgl. mal. *tjoréng-moréng*. — 67) *Djoko Toendoeran*, jav. *Djàkå Tandoeran*. — 68) *Tioeng Mendoro*, jav. *Sioeng* (snd. *Tjioeng*) *Wanårå*. — 68a) Zie Sal. 237/25. — 69) Zie inleiding, bl. 30 — 70) Voor gewone menteri’s is het adatgetal namelijk slechts drie, vgl. Oend. B.N. fasal 42: *djika mentjoeri benda radja: esa moelang toedjoeh, djika anak tjoetjoe radja atau saudaranja radja: esa moelang lima, djika harta menteri: esa moelang tiga*, enz. — 71) Zie Sal. 223/29. — 72) Zie 34. — 73) Dit verhaal van het vertrek der drie middelste Maharadja’s is niet in overeenstemming met de gewone overlevering. Volgens de Salasilah is het juist Maharadja Sakti, die het land verlaat, en wel om naar Pasir te gaan en daar te huwen met een dochter van den vorst van dat land. — 74) Naar de fonetische schrijfwijze van het handschrift. — 75) *berpoekoeng*, koet. zich verbergen, zich verstoppen. — 76) Vergelijk een dergelijke verstopwedstrijd, waarbij iemand zich in de buik van zijn tegenstander verbergt, in de Kroniek van Bandjarmasin (Cense, diss. bl. 82).

KLAPPER

In deze lijst zijn, zoveel mogelijk gerangschikt naar de grondwoorden, de in de commentaar, de inleiding („inl.”) en de aantekeningen der bijlage („KV”) behandelde woorden opgenomen. Voorzover zij niet in de tekst der Salasilah volgens hs. N voorkomen zijn zij cursief gedrukt, dus ook de ter vergelijking uit andere talen aangehaalde woorden. Gewone mal. woorden, die in de commentaar soms ter vertaling of vergelijking van een dialectisch woord voorkomen, zijn niet opgenomen.

adalah 120/21	angarangin 132/8
adat; meng-i, ma-i 238/8	angan ² , <i>angen</i> ² , 196/1
adi 203/2	anggadoeh 215/15
<i>adja</i> ; <i>pang</i> - 204/20	anggo; meng- 131/18, <i>anggo</i> ²
adjar; peng- 204/20	anggon ² 215/20 [215/20
<i>adji</i> 130/28	anggrék (anggerik) medjati
agoeng 155/11; seagoenging 204/8	(medjeti) 136/31
air toedjoeh soengai 136/4	anggrék menoer 206/20
air toeli 229/16	angkit, meng- 151/9
ajam 121/10	angin bertjampoeh 196/18
ajau; meng- 130/9	<i>angrarangin</i> 132/8
ajoen, <i>ajoen papan</i> , <i>ajoenan</i> 137/24	<i>anis</i> 206/14
akadang 119/20	<i>anisi</i> ^s 206/14
<i>ala</i> 126/16	anjoekani 215/20
alak, meng-, di- 126/16	anoem, anom 200/12
alap; meng-i 195/9	antakesoema 136/27
alat; ke-an 144/19	antasari 137/1
alis; meng- kening, ng- 221/30	antok?; meng-kan 132/27
amaténi 195/34	<i>arak</i> ; <i>ma</i> - 158/18
ambah; ang- 160/27	<i>arak adas</i> , - das 206/14
<i>amban</i> ; <i>ma</i> - 130/31	<i>arangin</i> ; (<i>m</i>) <i>angarangin</i> 132/28
amit 154/4	aroe; di- 128/7
ampar (tilam -) 132/3	arwah; ba-kan 257/28
ampir 138/7	<i>asap</i> ; <i>menimboen</i> - KV 18
<i>ampoean</i> 139/26	asoeh; meng-, -an 119/24
<i>ampoén</i> 139/26	asoekoe toenggal 145/11
anak bini (<i>isteri</i>) orang 186/31	<i>asoh</i> ; ng-, -an 119/24
anak tjoetjoe 119/24	<i>astinggil</i> KV 64
anas 206/14	atas; ke-nja 244/8
<i>anda</i> 123/22	atawa 145/19
andar; di-kannja 123/22	atoer, meng-, -i, -kan 132/3
andika 141/28	<i>atri</i> 133/1
angalar koembang sari 206/23	awak 119/19

ba³atoeran 165/32
babahan nawwa-sanga 160/27
 babahan songo 160/27
 baboe(anda) 118/3
 baboet 131/19
 badjoe teratai 226/4
 bai 127/32
 baik, -nja 139/27
baik-baik 249/27
 baja; be-, dipe-kan 128/18
 bajang-bajang Allah ta^cala 241/11
 bajoe pengibaran 196/5
 balai boeroeng 133/6
 ,, kambang (*kembang*) 225/30
 ,, mandargili 131/31
 ,, matjan 133/6
 ,, memoeloe 133/6
 ,, mendjangan 133/6
 ,, moemoela 133/6
 ,, teraté 133/6
 balaman 241/20
balé kambang 225/30
 balik 120/30; ber-, mem-kan 157/8
 balō 128/22
 bandjar; ba-an 211/9
 bandjaran sari 211/32
 bang bintoeloe adji 131/7
banjoet 179/29
banoea 133/26
bantala 131/9
 bantan 136/6
 banténg menamang 128/3
 bantjar; di- 132/11
 bantolo 131/9
 bapa³ 122/4
 bapang 136/29
 bara-bara 140/4
 barang; awak -²kan 173/27
 barih 165/17
baroei³ 121/19
 baroet 121/19
 basa; di-inja, mem-kan, *ambasani*,
 ambasakaké 156/31
 basah 125/11
 batak; be- 129/9
 batang malang 248/25
batis 149/9
 batoeran 165/32
 bawah; ke-nja, *tanah* - 244/8
 bawa³ 120/1
 bedil benaga 233/9
bekal; be-, pem- 231/27
bekel, pem- 231/27
 belabar; di-i 128/30
 beladau; di-nja 154/23
 belah 175/16; berse-an tempat
 beleman 241/20 [141/17
 belian 121/20
 belo³; pem-an 207/17
belolang 139/15
 bemboeding 123/33
 benaloe 136/32
 benia menerdjoeni poeloe 158/13
 benoea 133/26; sepoeloe -, tiga
 belas - 134/10
 bentang; mem- 125/13
bentjar; di- 132/11
 beradja 252/19
 merata I 118/19
 merata II; be- 186/6
 berengos 160/30
 betis 145/9
bidas KV 54
bidja koening 120/18
 bidji³ pelir 252/30
bigi (bigi³) pelér, 252/30
 bilalai 126/7
 bilang; di-kan 154/12; - boelannja
binata-rana 198/6 [184/11
 banatorono 198/26
 bini, -², ba-, bi- 122/1
bintala 131/9
bintiëng 122/16
 bintir 132/10
 bintoeloe 131/7
bisa-bisa 249/17
biti 179/30
 bobot; batoe - 250/21
 boeah gajam 140/1
 boeat; di-nja 122/8
 boedak² 122/18
 boedjak 145/7
 boedjang landjoean 158/9
 boedjang; pem-an (poespa -), *pe-an*
 (*geta -*, *balai -*), *per-an* 245/7
boejah 136/26

boejoet 203/7
 boeka; pem-(an) moeloet 165/1
 boelang; mem- 146/24
 boemboen; di-i 128/30
 boemi astana 133/17
 boenda 118/3
 boenga (ri)tompong 174/13
 boenji; ber- 125/19
 boental 131/9
 boerit kang 144/28, 160/15
 bokor bewajang 229/17
 bokor sinalangan (geloeng -)
 bokor tembaga 141/33 [206/21
 boléh 237/25
 boma menerkam 131/13
 boma-widjaja 131/13
 boréh; be-, ber-, mem-i 160/8
 brata 118/19
 chandjar 130/1
 dadéh 139/29
 dahar; di-nja 234/30
 daja; be(r)pe- 162/15
 dajang 125/22
 dalam; di- hati 133/18
 dalam; pe-an, ka-an 144/7
 damhati 133/18
 damini 128/30
 damintoe 128/30
 dandang goela 216/18
 dangsanak, dansana^s 228/13
 daoeloe 126/22
 daoeng; ber-, pen-an 132/5
 daroewoeh 216/19
 das (arak -) 206/13
 dedak; se- 165/28
 dédé^s dédong 257/21
 demi 128/30
 demini 128/30
 demintoe, demitoe 128/30
 démpok; men- 223/6
 dèndèng agé 206/11
 dèndéng anggi 206/11
 „ gepoek 206/11
 dengan I 123/1
 dengan II 154/13
 dengar; si-²ⁱ 125/24, sepen-an
 dengsana^s 228/13 [245/2
 derab; ber- 193/10
 derai; ber- 193/10
 désa 143/17
 déwa 121/20
 di 120/10
 diakoe 122/21
 diawak 122/21
 didia 122/21
 dikit lagi 138/7
 dinihari moeda 124/15
 dipatoean (dipertoean) 145/33
 diri; men-kan radja 186/20
 djaba 225/15
 djabang baji 119/12
 djaga koctai 131/23
 djagal; pe-an 207/17
 djajang (si-) 131/14
 „ katon 131/14
 „ sari 131/14
 „ seteroe 131/14
 djajéng katon (si-) 131/14
 djala I 165/9
 djala II, -2, dje- 118/34
 djalan 209/16
 djamah; dje-an, -an, -^{2an} 228/9
 djamban 165/9
 djampi; di-nja 167/14
 djangan; men-i 255/7
 djangkat KV 7
 djantan; men- KV 30
 djanti 207/22
 djaoen 196/17
 djaoetn 196/17
 djarat; man- 165/8
 djat 222/8
 djawang ari (di-) 196/9
 djelépok; men- 160/27
 djemenang, zie djoemenang
 djenak 154/17
 djenaka^s; be-, di-i 142/20
 djenang; ber-, 183/26;
 men-kan 120/6
 djerang; ber-, men-(kan) 121/34
 djenéwar, djenèwer, djenéwér
 djenoe 137/1 [206/14
 djerat, pen-, n- 165/8
 djeriangau 128/22
 djerat; pen-, n- 165/8

djingga pengaras 144/26
 djinis 133/5
 djodo 155/6
 djoel; sipen- kangkoeng 196/1
 djoekoet 241/1
djoemantara 160/27
 djoemenang; men-kan 120/6
 djoendjoeng; sipen- 196/1
 djoeng pérak kemoedi besi
 djoeroe 196/6 [141/32]
djogèd; *n-* 229/24
djogét; men- 229/24
 doea; men-i, di-i 205/23
 doedi 173/35
doeddè 173/35
doedoek biloengka 129/13
 doedoek entimoen 129/13
doedoek woeloeh 216/19
doega prajoga 205/18
 doego prajoga 205/18
 doekoen; de-, *da-* 172/23
 doelang emas (si-) 146/18
 doemi 128/30
 doesoen; ber-, berpen-an 118/4
domi 128/30
 drio 196/1

edjat; meng- 222/8
 edjoeng pérak kemoedi besi 141/32
 egoeng (gong) golong 132/28
 egoeng *siang*, - *malam* 134/31
ehé^s 120/2
 éjang ajoe 120/19, 128/20
élang; *ba-*, *ma-i* 162/16
ema^s 118/31
 emban I; di, *ng-* 130/31
 emban II 216/11
emé^s 118/3
 empas; be(r)- 130/1
 empoen 139/27
endak; *pang-an* 207/15
 enja 125/10
entok 132/27
 epoek; meng- 211/5
epo^s; *ng-* 211/5
 érau, meng-kan 119/30
 etéh 207/26

étér, -*an* 140/1
farak 143/5
 gadjah (a)ngoeling, -ngoling
 gadjah perwata 128/20 [131/11]
 gagak 189/7, 229/6
 gagapahan 154/26
 gajam (boeah -) 140/1
gajang (boeah -) 140/1
 ganda sémpol 168/10
gandék KV 8
 gandjoer, *be-* 136/18
 gangan; meng- 157/17
 ganggam gantar 165/20
gantar 165/20
 gantén 132/14
 ganti; ber- bekas 161/31
 garak 183/21
garak; *mang-* 173/4
 garang 206/10
 garoe; ber-, meng-, peng- 215/30
garoeða moengkoer 131/14
 gelang genta 233/13
 gelanggang 146/26
gelapahan (ge-) 154/26
 gelar; meng-, peng-an 191/33
 gelédégan (lawang -) 223/29
 geloeng bokor sinalangan 206/21
 geloeng kelingan 131/12
 geloeng kelingan (a)m.ngkoer oekal
 (ikal), m.nggar 144/27
 gembala 136/18
 gendaga, - lanté 131/29
 gending; peng-an 207/22
genggam boenoeh 165/18
 génggong; kerbau - 128/3
geni 119/3
 gentar alam 131/23
 gentar boemi 131/23
geþang; meng- 165/3
 gepoek; déndéng - 206/11
 gerak; meng- 173/4
 gerawang; ber- 144/28
gérék; meng- 134/18
geringsing wajang 160/11
 gesang 215/15
 gilir; peng-an mata 164/29

gimbal 128/2
 glèdègan (lawang -) 223/29
 gobang, *zie* goebang
 goebah; ge-an, *goe-an* 160/20
 goebang 126/14
 goegoer; -i 165/17
 goeling, *ge-* 216/16
 goeling; panggang - 206/10
 goeloeng, *zie* golong
 goerda moengkoer 131/14
 goerindjam 132/12
 goeringsing (wajang) 160/11
 gong golong 132/28
 gonoroso 215/20
*goro*³; *be-* 119/30
grah 123/8

habis; ke-²an soempah 189/20
 meng-i 242/33
habis ba^cda 263/3
 hadap; peng(h)adapan 256/5
hajam 121/10
 halambak 144/29
halang oeloe 119/14
hali 208/30
 hampir 138/7
hangsa 128/2
 hanjoet; ber- 179/29
 harap di... 209/34
 haridjaja 142/5
 haroe, *zie* aroe
 hati; didalam - 133/18
 hilang 162/16
 hing 196/13
 hirang 124/4
 hoedjoeng, *pe-an* 120/21
hoema; *ba-* 121/16

iang; ber-² 120/19
 iang-io 128/20
 ibar; peng-an 196/5
iber 196/5
 idjik; meng- 222/21
inai; *ber-* 134/34
 indoe(k) 123/33
 ing 196/13
*inggihpoe*n 137/29
inja 121/20

ipoen 137/29
irau, *iraw* 119/30
 iring; ber-² 128/17
 isjarat 217/1

jang 125/22
 jang-io, jang-jò 128/20

kadang 119/20
kadang warga 119/20
kadaton 160/19
 kadedepan 154/19
kadjang sirah 119/14
 kadjineman 207/14
 kah 141/9
kah 137/29
kaina 202/20
 kais; ber-(²)an 158/3
 kakak perba (poerba) djaja 147/11
kalabat 140/2
 kalakian 118/3
kalalepon 207/29
 kala-moejang 144/29
kala-moenjeng 144/29
 kalang; ber-² 173/20
kalang hoeloe 119/14
 kalang sirah 119/14
kalawet 140/2
 kaloeng bantolo 131/9
 kaloeng basing 233/14
kamarian 134/8
kambala 136/18
 kambar-kambar 196/16
 kambit; sesaté - 206/12
kamoedi wasi 141/32
 kampoeh 131/7
 kampoeng (jang) empat, empat -
 240/23 v.
 kampoeng kawal 189/12
 kanak, ke-, -² 125/23
 kandjar, ber-, meng-kan 130/1
 kandjeng romo 215/10
kangdjeng rama 215/10
 kanigara 210/10
 kantjing geloeng 160/15
 kaoel; meng-kan selamat 233/18
kaoela 141/28; meng- 232/3
 kaoelo noen 229/10

kapoehoet 252/33
karang 197/27
karang, - mendoengkoel 126/6
karangan 183/30
karang ng.njap 211/9
karangoeloe 119/14
karasmin 245/9
karaton 160/19
karing tilam 137/2
karioek (?); meng- 134/18
karoean; ber- 180/2
kasoer baboet 131/19
hawa 129/20
kawal 189/12
kawawa 129/20
kawin; meng-i 215/20
karwoela, ng- 232/3
kebandan lepas 168/21
kedaton 160/19
kedèp; ng-i 197/20
kedepan 154/19
kedjap; koe-i 197/20
kelat bahoe 136/28
kelelepon 207/29
kelembak 144/29
keléntangan 134/9
kelepon 207/29
keletak; meng- 252/29
keliau 165/4
keliawat 140/2
keliki 132/32
kelingan; geloeng - 131/12
kelngoeroe 119/14
keloepoer; ber-, meng- 154/20
kelok sepit 172/28
kelopak oedang 136/28
kélor; ber- 124/29
kembali 185/25
kemban lepas 168/21
kembang baroe; meng- 137/2
kemerian 134/8
kemit; ber-, meng-(i) 198/16
kemoedi besi 141/32
kempoean 156/1
kéna 202/20
kenaka 131/15
kendaga 131/19
kendi pertola (pratola) 228/5
kendia 202/20
kenit 206/14
kenjapoeri 210/21
kenoko 131/15
kentjang KV 20
kepada 118/19
kepai; meng-kan 124/7
kepeda^s, kepedak 207/10
kepil; meng-kan 124/7
keradjat madjat 130/27
kerah; meng-kan 123/8
kerangan 183/20
keraton 160/19
kerbau génggong 128/3
keresmén 245/9
kerétjot 196/7
kering tilam 137/2
kero 149/20
kerojo^s; meng- 134/18
kerongo 187/21
kertas Arab inl. § 1.
kesoema 119/21
ketar²an 196/10
ketari 125/30
keter 196/10
ketikai, - lepas 229/17
ki, kiai 128/24
kiau; ber-, ng- 227/2
kidjap; di-i KV 61
kikip; meng-kan 125/7
kilat ba(h)oe 136/28
ki mas 246/17
kinjar; ber-² 224/12
kira; meng-²kan 130/6
kirin; meng-kan, ber-kan, *ba-*
kirin; ba- 167/11 [167/11
kita 231/33
kobo^san 140/10
koeasa, peng-an 145/15
koeawa 129/20
koejoek, zie kojo^s
koela kadang 119/20
koelan 137/29
koeliling 121/36
koelip; ke-an (?) 228/4
koelit KV 13
koembala 136/18
koempai 166/4

koempoel; di-kan kepada 235/18
 koendjang 231/16
 koentoel 229/5
 koeroeng-koeroeng 229/19
 koesoema, *sie* kesoema
 koetika 120/23
 koetjah-meng-kan 140/15
 koetjoe; ke- (?) 228/4
 kojo^s 172/34
kola 141/28
kompas; be- 130/1
 kontjang; ber- 154/26
 kota tjondong 132/7
kotjor, ke- 228/4
krojok, ng- 134/18

 laboeh; me- 136/6; ba- 179/29
ladau; di-kannja 154/21
ladi, ngladèni 209/10
 lading 165/12
 ladjoe 126/18
 ladri 209/10
 lain 182/5; me-(i) 202/22
 lajang; angin pe-an 196/5
lajin 182/5
 laki, -2, la- 122/1
 lakoe 132/11
lakon, le- 160/12
 laloe; se- 224/14
 lama; se- 128/23
 landjoean 158/9
landjoeng KV 12
landjon 158/9
langat KV 3
 langgoeai 150/13
 langgoeng 129/8
langgway 150/13
 langkap, se- 132/18
 lanté 131/19
 lantjang 165/13
 laoet, me-i 125/28
 larah; ber-2an 151/28
lara-pangkou 131/21
 larih; ber-2an 151/28
 latar, la- 196/27
 lawang 138/1
 lawas 132/9
 leboe, *leboeh* 232/31

léko, *lees overal* likoe
 léman 131/29
 lemboe 128/1
 lemboe soeana 126/6
 lemidng 123/33
lempong, - soeit 123/32
 lenga; ber- 153/19
lenga bébér 140/1
 léngah; me- 196/22
 lénggang; me- (papan) 132/32
lenggoeai, *lengoeai* 150/13
 lentoet 154/19
lepas; -2, *pe-an* 229/17
 lepas koeroeng-koeroeng 229/19
lepi; -kan KV 66
liman 131/29
 likoe; padoeka - 207/5
 limar angšana 136/11
limbah bada 263/3
limboer; be- 131/4
 limpah 239/15
 limpas; me-i 174/21
 lindoeng doedoek, (*se-*) 233/12
 lingau 165/18
 linggih 206/26
 lingoe 165/18
 liskar 218/7
 loah 134/13
 loeloe 165/32
loeloeh; be- 229/17
 loemadjang (si-) 132/10
 loemakoe (si-) 132/10
 loemoes 118/33
 loempat 149/20
 loenggoeai 150/13
lomos 118/33
 lontar penjangkahan, - pertenoengan 154/6, 189/20
 loros; me-kan 150/13
lunggwai 150/13

madah, ber- 157/13
 madoe kasirat 207/28
 madoe mongso (- *mangsa*) 207/28
madoe sirat 207/28
madya-gantang 196/10
 magarsari 134/10, 207/20
magersari 207/20

magoelinga tata 209/22
maha, -², *pe*-² 119/30
mahajanti 205/31
makan sirih; *doea* - 151/9
ma^s *inang* 118/3
ma^c*moer* 179/15
ma^s *soed*, *ma*^c*soed* 198/26
malap boemi 209/23
maligai 136/23
mama(nda) 118/31
mandakaki 160/20
mandargili 131/31
mandau 256/19
*mandi*² 197/1
mandi^s 120/2
mandja 162/2
mandragini 131/31
*manoe*k, *mano*^s 166/26
*maoe*k, *mao*^s 166/26
mara^s 158/18
mardjo gantang 196/10
martabat 187/29
masak; *ba*- 121/34
matoer 132/3
matoer; *padoeka* - 207/5
matowa 264/14
maudi^c 209/14
mawidji 201/1
méga berangkat 206/23
méga malang 196/30
mela 171/28
memaroeangi (?) 173/10
menamang; *banténg* - 128/3
menang; *se*-²*nja* 152/12
menangan KV 11
mendau 256/19
mendjangan 130/20
mengadak 205/20
mengapang 165/3
menggoelinga tata 209/22
merak mengigal 144/27
meranggi 207/21
merian 134/8
meroen 128/25
mesaoerat, 144/4, *zie moesjawarat*
metoea 264/14
minangan KV 11
mindargili 131/31
mini 128/30
miris 233/27
misit 233/27
mitoe 128/30
mocara lawang KV 35
moeda; *berlakoe* -, *main* - 167/21
moedo; *ba*-, *main* - 167/21
moehara lawang KV 35
moeka; *ber*-² 166/26
moeksa 120/10
moelang 126/18
moelia; *ber*-*kan* 205/2
moempoeng 143/5
moering KV 66
moesawarataké 193/8
moesjawarat(kan) 193/8
moesna 169/6
moesta^c*ib* 164/25
molo 152/33
moréng KV 66
morong, *me*- 165/19
mranggi 207/21

naga 122/16, *be*- 233/9
naga kapoelir 136/29
nagang; *tadjau* - 165/21
naik dara KV 50
ndi^s 120/2
negeri 133/26, *sepoeloeh* -, *sebelas*
-, *doea poeloeh tiga* - 134/10
ném 161/11
néné^s *nda* 221/14
nerojong 227/22
ngabé, *ngabéi* 128/24
ngadang; *me*- 176/33
ngadeg 205/20
ngalang 176/33
ngarang, *me*- *gantar* 176/33
ngèdjèg 222/21
ngebé 128/14
ngentok 132/27
ngétjé^s 222/21
ngidjig 222/21
ngloroni 205/23
niaga 207/15
niam 161/11
-nja 125/10
^snja 125/10

njala; di-inja 154/31
 noen 137/29
 noman, *nom-noman* 207/28

oeang kemit 198/16
oebat-oebat 136/27
oeda negara 212/11
 oedjoeng; ber- 120/21
 oedo nagoro (- negara, - negaro)
 212/11
oegoe; meng-, peng- KV 38
oelam garang asem 206/10
 oelas balai, - boemi 133/3
 oeloen, ber-kan, dipe(r)- 181/3
 oeloer 158/13
 oema, be- 121/16
 oembang 225/17
 oembas; be- 196/5
oempat 149/20
 oendang; -an, meng-, meng- air
 oentjal 172/12 [119/28
 oerab-oerab 131/4
oerap, -2, ber-2, ber-(2)an 131/14
 oeria 253/2
oeringin gelanggang KV 2
oewa 237/24
 olah 126/16
ontrokesoemo 136/27
orang 164/29

 padah; ber-, di-kannja 157/13
 Padang orang banjak (di-) 199/25
padjang; pa-an, pem-an 245/7
 padmi 213/20
 padoeka likoe 207/5
 padoeka matoer 207/5
 padoeraksa (padoera^ssa) 169/3
 pahat dalam 196/2
pahawas 128/21
pajas; -an, di-i 133/5
 pajau 130/20
 pajoenng agoeng, - bawat, - oeboer²,
 - *oemboel*² 131/19
 pakai 191/3; di-i, me-(²) 131/7;
 me-, -an (fig.) 188/21
 pakaian; di-i 131/7
palas; mam- 171/28
 pali bagindjau 196/18

pambakal 231/27
 pamit 154/4
 panah; ber-²an, - air 131/4
 pandawa-djaja 160/11
 pandawa poelang sah 160/11
bandén, pe- petola 132/25
 pandér; ber-(²), mem-(²),
 mem-(²)kan 125/18
 pandi; di- 131/1
 pandir *zie* pandér
 paneda i20/21
bangadeg 199/31
banganen 122/2/16
bangempon, bangempwan 156/1
 pangendakan 207/15
 pangkoean, pe- *zie* pangkon
 pangkon, pe- 131/21
 pangsan 173/17
pantjadria 196/1
pantjak soedji 132/7
papak; mem- air 119/28
 parak, - siang 143/5
 parang roesak 160/18
 parangan 241/1
 paranjai 206/17
 parapi 121/31
parek 143/5
pasan 173/17
 patah; - mem- 123/14
patedan 207/24
 pati 129/11, ke-an 209/3
 patik 141/28
patiloe 252/33
 patjar; ber-, *ber-* inai 134/34
patoeih toengga 131/25
 patoek 142/7
 patoet; di-²kan 161/15
 pato^s 142/7
patola 132/25
pawadoe 164/23
 pawon 206/8
pedah 157/13
 pedjah 215/15
 pekenan 225/2
 pelas; di- 171/28; *melas tanah*
pelén 225/2 [119/30
 pemanggian ari, - goenoeng 196/29
pemapag, pemapak 165/28

- peminggi, - *besaroe* 252/33
 penangsas 136/27
pendi, mendi(i) 131/1
 pendjoedjoe, be- 164/22
 peneda; se- 120/21
 pengadak 199/31
 pengaras 144/26
 pengawinan 135/24
 pengempoean 156/1
 pengendakan 207/15
peningset 136/27
 pepelik 206/23
 peradja, *peradje* 155/6
perak siang 143/5
 perang ketitih 211/9
 pergi; pem-an 145/17
 peridan; di- 131/32
 peridja^s 132/32
 peri kinantan 136/30
 permata benoea, - negeri 133/26
 peroempoeng 128/6
 pertola; kendi - 228/5
 petedan 207/24
 petimban 148/27
 petinggi 118/15
 petir toenggal 131/25
 petoeng, petong 172/4
 petola, *petolo* 142/7
petongot 229/17
pian 198/34
 pias; -an, di-i 133/5
 piawas 128/26
piawèh 128/26
 piling; di-²nja 160/29
 pimpin; ber- 131/32
 pindjoeng, ber- 173/25
 pinggan memorong 165/19
 „ ranti (rantai) 165/24
 „ sangkar 165/22
 pinta^s, mem- 120/18
 piskal 207/17
plasi 171/28
poda 157/13
poca adoe, *poeadoe* 264/23
poedja, mem-; - berata; mem-
poekoeng; ber- KV 75 [118/19
 poelak, poela^s 118/30
 poelang 118/30
 poelang sah 160/11
 poelau Koetai 154/11
 poeloe 174/22
 poelih 180/29
 poen 137/29
 poenai menerdjoeni poeloet 158/13
 poentjak reboeng 132/13
poentoe 226/4
 poentoeng 136/19
 poepoes 122/31
 poesar angin 196/25
 poesar toeloeng 196/25
 poespa pemboedjangan, - *papadja-*
ngan, - *pemadjangan* 245/7
 poetar; mem- kedaton, mem-
 negeri 168/19
 poetik; mem-, di-nja 168/11
poetjah-memoetjahkan 140/15
poetjoek reboeng (- *rabong*) 132/13
poewa^s 264/23
 polah; di-(kan), mem- 141/5
polé^s KV 41
 poléng 126/24
 poléng (bang) bintoeloe adji (*adi*)
ponél 225/2 [131/7
pontang 136/18
 pontjo, - drio 196/1
 ponto, - naga 226/4
pontoh 226/4
 poto^s, se-, di-nja 122/1; mem-
 lidah radja 209/21
 priaji 206/17
 radja; ke-an 193/19; be-²an 194/8
 raga emas 119/10
 r.gan 165/19
 raja^s; be- 241/2
 rambit; me- 129/15
 ramoe; be- 124/22
 rangin; me- 250/24
rangin; ng- ngre- 138/25
 rantai; pinggan - 165/24
rantas 122/1
 ranti; pinggan - 165/24
 rantjah 162/7
 rantja^s soedji 132/7
 raoen, -²an 128/26
 rapak 143/9

rapat; di-inja 195/2
 rasa; peng- 163/5
rasah; *be-*, *toekang* - 132/5
 ratoe berkoeroeng 207/30
 rebak; se- 173/13
redas KV 17
 rekap; me- 146/31
 réla; dike-i 241/10
 rembesing (rembasing) madoe
 rénggé 165/11 [119/20]
 renik 132/2
rentang; *me-* 125/13
 rentas; me- 122/1
 rentjah 162/7
riang; *ba*-² 120/19
ridi^s KV 19
 rinding 183/20
ringgoeai 150/13
 ringkoe, - *bajan* 174/13
ring-ring KV 5
 roemadja 140/24
roembas; *be-* 196/5
 roemroem; menga-, *ng-* 215/32
 roendja; *be*-² 132/14
 roengkoep; di- 154/19
 roesak; me-kan 186/33
 romo; kandjeng - 215/10
 rongkop; di- 154/19
 rotok 190/9

sadedeg penggajoeh 165/28
sagin 128/29
 sagoenging 204/8
sahoe 119/30
 saïn 128/29
sajang; pe-an 207/22
 salak; di-nja 172/33
 salawat tiga kali 245/5
saloeoe^s 131/25
 sampoen 138/26
saroeoe^s 131/25
 samoeng 131/16
sampai 136/4
 sampar 143/20
 sampéan, *sampian* 198/34
 sangga; penj- darah 165/12
 sanggan; sa- 140/10
 sangka; penjangkahan 154/6

 sangkar; pinggan - 165/21
sangko, *sangkoe* 154/29
sangkoe, - *berwajang* 229/17
 sangkoeh 154/29
 sangkoel; ber- 166/27
 sanglir, - *sari* 227/26
 sangoepati 160/11
 santana dalam (*dalem*) 198/21
 saoeng (saong); menj-, penj-an,
 menj- roempoet 139/15
sapangan 162/18
 sapoe² basa 125/11
 sapoe djagat 121/7
 sara-geni 207/14
 saré, pe-an 151/18
sari djajéng katon 131/14
sasar kandang 129/15
 saté, se- 206/10
 saté asam (*asem*) 206/12
 „ garang asam 206/10
 „ kambit 206/12
 sato sembawa 137/26
 satoe; ke- 154/7
 sawa 122/2
 sawat I 201/6
 sawat II 132/27
 sebarang 158/26
 sedakap 145/11
 sededak sepengajoeh 165/28
 sedoengan 207/20
 segaran; soengai - 211/18
 sekar delima 211/16
 sekéténg; lawang - 223/29
 selawat 245/5
selir 227/28
selo^s (?); *njelo*^s *i hati orang* 209/21
 sémbong, -an 206/19
 semoempoeng 143/5
sémpol 168/10
 sendjata besar 176/9
 sengan 140/10
senténg, *senténg* 211/14
sentong 211/14
 sepangan 162/18
 sepatan; per- 143/14
 sepoe² basa(h) 125/11
 sepoe^h 240/16
seraga 216/16

seri mengganti 200/11
 serodo^s; seroedoe; di-inja 131/26
sersilah, inl. § 1
 serta; (menj)-i 188/20
 setabel 207/17
 setinggil 198/6
setjorong 132/6
si -- i 125/24
sida KV 58
 sidik (tan) pengoetjap 191/25
 sigera 118/32
sikoe toenggal; ber- 145/11
 simbar dada 160/29
 sin 128/29
 sinalangan 206/21
 singsat; di-nja 160/28
singset; nj-, nj-aké, nj-i, 160/28
 sinoekoepan 207/29
 sinoman 207/16
 sintal; di-nja 229/25
sipat alis 131/15
 sipat alit; ber- 131/15
 sirah 119/14
sirig 126/8
 sirik; ber- 126/8
 sirip lais; menj- 132/11
*sis*a 207/24
 siwidja 120/18
 soeaka, ber-kan 207/33
 soebang bapang 136/29
 soegai; ber- 153/18
 soegara mengambang 211/9
 soegaran, soengai - 211/18
 soegoeh; menj-, nj-(i) 206/6
 soekoe toenggal, a-, ber-, ma-
soema 165/27 [145/11
 soemahan 165/27
 soemangat; ke-an 187/13
 soemba 134/11
 soemping, sa-, soe- 131/11
 soempit; -an 165/32
 soepan 220/34
 soeraga 216/16
soerai; ber- 126/8
 soer.widja 120/18
 soeréng pati 160/20
 soeroean 165/1
soeroeng; manj-, tanah nj- (n-)
 soerti 205/18 [198/4
soesoer; nj- *pelempang* 129/15
 soesoeran dagang 231/5
soeweng bapang 136/29
 sorogeni 207/14
 sorong; menj- 198/4
 sotja loedira 144/25
sri mengganti 200/11

tadjau kang 154/21
 „ kangkang 165/23
 „ lingau (lingoe) 165/18
 „ nagang 165/22
tadoeng 161/8
tagang; n- 158/9
 tahoen tiada (men)djadi, *lapas*
tahoen, 189/4
taki, be- inl. § 3
talali 174/14
tali djoeita 131/32
taloe 160/14
 tama; -kan, di-inja 174/8
 tamboen, -an, di-kannja 190/5
tambon 122/16
 tampa; pen- 137/10
 tampoek 156/26
 tampoek geloeng, pen- geloeng
 tandjal 159/15 [131/13
 tandjoeng 183/20
 tanggal 136/21
 tanggoeh; ber-, di-i 142/18
tangkalaso 139/30
tangkero 149/20
 tanja; men-i 141/26
 taoe-taoe 249/17
taoen; - *mandi^s djadi*, *salak -*,
pa-an 189/4
 tapak léman 131/29
tapas I KV 10
tapas II 128/18
 tapéh (tapih) pasak 136/27
tapoek 156/26
tapoek geloeng 134/13
tarak brata 118/19
 tarék 154/27
 taroeh, -an 141/20
 tatakrama 191/22

tawak; *man-* KV 34
tebak; *n-*, *di-nja* KV 34
teda; *n-*, *n-ni*, *ami-ni* 156/32; *zie ook* paneda *en* petedan.
tédja 125/30
tedoeh; *men-kan* 125/8
tedoeng matahari 161/8
tedong, - ari, - boelan 161/8
tegang, *men-*, *di-* 158/9
tegoer, -kan, -*an* 143/1
tekatan 162/11
telaga; *men-* 128/6
telalé, *telalik* 174/14
telian 123/17
teloé 160/14
teloer; *pe-an*, *teloran* 250/18
temanggal 136/32
tembang; *men-* 216/18
tembérau; *men-* 149/10
tembokan 140/10
tembokang 140/10
tempat 189/28, 209/14
tempong tawar 251/15
temposo; *men-* 128/6
tengah; *men-* hari 131/27
tengar, *ber-*, *bate-*, -*an* 134/8
tenger, *te-* 134/8
tengkang 131/10
tengkelasa 139/30
tentang; *sepen-* mata 154/10
tepas; *men-*, *pen-* 128/18
tepoeng tawar; *men-* 128/33
terada 120/2
terahal 220/10
teraté 131/15
terdjali, *terdjeli* KV 60
teri; *be-* 133/1
teroes kedaton, *men-* 160/19
teroes ing paningal, t. *peningal*,
t. *tan p.* 144/22
terojong; *n-* 227/22
tersilah, *inl.* § 1
tetap; *men-i* 190/10
tetep; *n-i* 190/10
tiang pandén 132/25
tidjak tanah, *men-kan t.* 119/29
tigoe 126/25
tikas; *se-* 140/5
timbangan KV 21
timboen, -*an*, *men-*, *di-* 128/26
timoen 128/26
tinatah tinatoerangga 131/26
tindak tandoek 205/18
tingal; *pen-* 144/22
tipoe-daja; *se-koe* 163/7
tirisan 139/33
titi soerti 205/15
titir; *di-nja*, *men-*² 148/19
tjakér; *men-* 215/30
tjaloek; *man-* *hati oerang* 209/21
tjampoeh; *ber-* 196/18
tjampoer-tjemah KV 43
tjandipoera 185/29
tjangang, *di-inja* 196/20
tjantjoet, *ber-* 226/3
tjaram; *dipe-kan*, *ba-*, -², - *tangis*
tjarem 132/29 [132/29]
tjatoe, *men-*, *di-i* 156/32
tjengang, *ter-*, *di-inja* 196/20
tjetjerong, *tjetjérong* 132/6
tjetjorong 132/6
tjindera KV 63
tjita; *men-* 188/19
tjoba; *ba-*²*han* 202/34
tjoela semi 131/16
tjoela semoeng 131/16
tjoendoek, *tja-*, *tjoe-* 136/31
tjoeriga 209/10
tjoetjoeanda 221/14
tjoetjoeih 206/10
tjoetjoeik geloeng, - *kondé*, - *mentoel*
tjondhoek; *tjo-* 136/31 [131/12]
toa 237/24
toea, *toeanda* 237/24
toean 240/28
toean; *dipa-* (*diper-*) 145/33
toeboeh 179/30
toedoeh 225/12
toeha; *ka-an* 122/16
toejali 174/14
toejang papan 137/24
toekan 136/23
toelak di KV 51
toelali 174/14
toelang (*se-*) 126/25
toeli; *air* - 229/16

toelian 123/17
toembak gandjoer 136/18
toempah, *n-kan* 221/11
toempang 139/30
toempang; *n-* 149/20
toempang 174/13
toenggak semi 131/16
toenggal 136/21
toenggangan 166/32
toenggoek 207/16
toentoen; *-an, man-* 131/32
toentoet; *men-i, di-i* 143/4
toeroen; *men-kan ketepian* 120/2
toeroen tangis 186/6
toesing kesoema 119/21
toesoek kondé, - mentoel 131/12
toetoe; *men-* 173/2
toetoe; *an-i* 160/26
toetoes 119/21
toewa 237/24

tombak p.nt.ng, - poentoeng, -
pontang 136/19
tompong, ⁻² 174/13
topéng; *di-kan* 134/31, *ber-*
totokromo 191/22 [225/35]

wajah 144/13
wajang; *di-kan* 134/31
wala-wala 146/26
walang 220/33
waloe 132/11
wanita 209/10
wantjak soedji 132/7
warna, - *bagai* 236/33
wédjén 124/4
*wéla*², *wélo*² 196/20
widja 120/18
widjén, *zie wédjén*
widjil, *-ing* 119/20

N A A M R E G I S T E R

Opgenomen zijn alleen de in de tekst voorkomende namen van personen, geografische namen en stamnamen, naar de spelling der uitgave, voorzover niet in de aantekeningen verbeterd. Zie verder de opmerkingen aan het eind van § 2 der inleiding. Om het naslaan te vergemakkelijken zijn de op bl. 258-262 voorkomende namen voorzien van regelaanduiding, de op andere plaatsen voorkomende slechts, als er in de commentaar iets over is opgemerkt.

<p>Adji Abang 258/25
 A. Ahmad 261/23
 A. Asan 261/24
 A. Amdjah 260/34, 261/6
 A. Andoet 260/34, 261/7
 A. Bagawan 260/11
 A. Bangbang, <i>zie</i> A. Abang
 A. Baroe 260/35, 261/26
 A. Basok 261/35
 A. Batara Agoeng Déwa Sakti,
 <i>zie</i> Batara A. D. S.
 A. Batara Agoeng Padoeka Nira,
 <i>zie</i> Padoeka Nira
 A. Beranak 258/21
 A. Bini Kesoemaningrat 262/6/16
 A. Boengsoe 261/25
 A. Daing 260/32, 261/4
 A. Dajang Boedjang 258/28,
 259/22
 A. Dajang Pandjang 258/12
 A. Dali 261/17
 A. di Astana 258/10, 259/36
 A. didalam Tadjau 186, 259/26
 A. di Gedoeng 246, 249, 258/18/26
 A. di Keranda 258/11, 260/2
 A. di Langgar 246-250, 258/10/13,
 259/33
 A. di Makam 247, 249, 259/1/33
 A. di Roebian 259/28
 A. di Roebian Moeda 259/29
 A. di Toendjoeng 259/4
 A. Djaitan Lajar 259/25
 A. Doeri 248
 A. Doja 260/25</p> | <p>A. Emas Tjeki (= A. Mas Tjeki,
 A. Tjeki of Tjili) 261/7/17/21
 A. Emong (Mong) 262/11/25
 A. Empang 260/35
 A. Gahar 262/1
 A. Ganti 260/12
 A. Gedé I 260/23
 A. Gedé II 261/7/27
 A. Goendang 261/33
 A. Goeroe 261/16
 A. Idris 260/18
 A. Intan 261/4
 A. Ipok 260/33
 A. Kanderi 261/18
 A. K.toen 262/7/18
 A. Kédok 261/8
 A. Kesoema 262/3
 A. Kingsan 260/30, 261/3
 A. Koendang 261/33
 A. Koening 259/30
 A. Koentjar 262/7/14
 A. Koepang 261/34
 A. Koesan 262/7
 A. Limar 262/8
 A. Limau 261/19
 A. Lipi 261/15
 A. Maimoenah 261/24
 A. Majang 260/22
 A. Mandarsah 259/28
 A. Marsil 248
 A. Mas Aria 261/7
 A. Masti 262/10
 A. Mas Tjeki (Tjili) <i>zie</i> A. Emas
 A. Mérah 262/8 [Tj.]</p> |
|--|--|

- A. Mertjoe 261/19
 A. Moedra 261/20
 A. Mong, *zie* A. Emong
 A. Natoeng 262/7/18
 A. Negara 260/35, 261/7
 A. Oelang 258/23
 A. Oemboet 260/30, 261/2
 A. Oendang 261/29
 A. Oengoe 261/18
 A. Oenoes 262/2
 A. Oenok 261/32
 A. Padoeka Nira, *zie* Padoeka
 A. Pandjang 249 [Nira
 A. Pati 260/19
 A. Pegang 260/33
 A. Poentja 260/32
 A. Poeteri I 258/11
 A. Poeteri II 261/10
 A. Poeteri Agoeng 260/28, 261/7
 A. Poeteri di Keramat 261/5
 A. Poeteri Kesoemaningrat 262/20
 A. Radén Moeda 260/20
 A. Radén Poetera 247
 A. Radén Tilak 261/16
 A. Radén Tjakranegara, *zie*
 Radén Tj.
 A. Radén Toea 260/20
 A. Radén Widjaja 239, 244-247,
 249, 259/2
 A. Ragi (Regai?) 260/5
 A. Ramboeti 258/23
 A. Ratoe Agoeng Kesoemaningrat
 262/17
 A. Ratoe Moearakaman 261/12
 A. Roebat 248
 A. Saléh 262/9
 A. Seman 261/34
 A. Sinoem 261/19
 A. Siroe 261/20
 A. Siti 260/21
 A. Taténg 262/5
 A. Tengah I 258/15
 A. Tengah II 261/25
 A. Tengahan 258/21
 A. Tapa 261/18
 A. Tepoe 261/20
 A. Tjeki, *zie* A. Emas Tjeki
 A. Tobo 261/10
 A. Toepang 260/32, 261/5
 A. Wati 261/15
 A. Wiroebian, *zie* A. di Roebian
 c'Alioeddin (Soeltan -) 261/8
 Anak Aria Si Ranggamarta 253
 Anak Bajan 259/17
 A. Baloe 259/14/19
 A. Boedjang 258/34
 A. Boengsoe 259/10
 A. Dalam 259/15/21
 A. Dalam di (H)Ilir 258/22
 A. Langga 259/8
 A. Rangga 248
 Aria Bantan 259/19
 Aria Ranggamarta 259/16 (vgl.
 253/2)
 Aria Wangsakesoema 258/35
 Aria Wargakesoema 259/20
 Aroeng Penéki 260/26
 Awang Seradjang 253, 256
 Baboe Djaroeema 118, 121-127,
 137-138, 157, 161-165, 170
 Badjau 130, 248
 Bajan Sampit, *zie* Kebajan S.
 Balikpapan 244
 Bandjar 258/25
 Banō (?) 178/21
 Basap 143
 Batara Agoeng Déwa Sakti (Adji
 -) 128-134, 140-145, 149-150,
 152, 157-158, 161, 165-166, 169
 Batara Agoeng Padoeka Nira, *zie*
 Padoeka Nira
 Benaloe, *zie* Binaloe
 Bengalon 172, 174, 179-180, 182-
 Beras Basah 133/12 [183
 Berau 143
 Berma Widjaja, *zie* Maharatoe
 B. W.
 Beroenai 144-145, 148-149, 152,
 159
 Binaloe 118/11, 133, 166-168, 172,
 185
 Boentang (Bontang) 130, 133,
 248/?8
 Daëng Koenjit (?), *zie* Dajang K.

- Daja 143
 Dajang Abing 261/31
 Dajang Andoe 261/32
 Dajang Boerat 258/32
 Dajang Doerat 258/36
 Dajang Kidak 261/23
 Dajang Koenjit 261/14
 Demang Djaitan Lajar (Ki -,
 Kiai -) 128, 130, 133-134, 140,
 144, 153
 Dermasetia (Toean -, Maharadja
 -) 253, 255, 256
 Déwa Adji Radja Poeteri, *zie*
 Radja P.
 Déwa Darmadéwa 160/2
 Déwa Mangkat 259/25
 Déwa Poeteri 185, 189, 226, 229-
 230, 259/5 (laatste foutief)
 Dipatoean (Dipertoean, soms Jang
 -) 145-151, 159
 Djaitan Lajar 118/9, 128-130,
 134-135, 141, 152, 164, 172,
 183-185
 Djaroema 162
 Djawa 153, 191, 202
 Djoendjoeng Boejah (Boeih)
 (Poeteri -) 136-137, 139-140
 Doendang (Dondang) 133/29, 186
 Entjik Awang Tempoetok 261/28
 Gadjah Mada (Meda, Patih -) 167,
 197-198, 202-205, 212-213, 216,
 221-224
 Goenoeng Angkat-angkatan 189,
 250
 Goenoeng Djaitan Lajar 118,
 142-144
 Goenoeng Kemoening 133
 Goenoeng Toenan (Tenoenan)
 160/2
 Hoeloe Doesoen, *zie* Oeloe D.
 Kampoeng Pandji 261/22
 Kampoeng Tengah 258/27
 Kanoengan 133, 143, 244
 Karamoemoes 134/12
 Karangasan 134/12
 Karang Melenoe (Poeteri -)
 127-129, 133-135, 156, 160
 Kebajan (Ki Bajan?) Sampit 252,
 Kéham 174/26 [253
 Kembang 133/28, 186
 Kenangan 133/9
 Ki Djipati Anoem 258/31
 Ki Djipati Djajaperana 251,
 259/34
 Ki Djipati Kesoemajoeda 258/32
 Ki Djipati Mandoera 248, 250,
 253, 256, 258/16
 Ki Djipati Mangkoejoeda 248,
 250, 252, 255, 256, 258/16
 Ki Djipati Poegar 248, 253, 258/34
 Ki Djipati Sendjata 248, 250, 252,
 255, 258/15/30
 Ki Djipati Soerjanata 258/20
 Ki Djipati Tempasana 258/28,
 259/22
 Ki Mas Antasari 249, 258/29
 Ki Mas Djenggala 249
 Ki Mas Lelangoen 246, 248
 Ki Mas Sabini 258/33
 Ki Mas Sekoeti 249, 258/26
 Ki Narangbaja, *zie* Narangbaja
 Ki Rangga Toea, *zie* Rangga T.
 Koeran 143/20, 178
 Koetai (Karta Negara) *passim*
 Kotabangoen 257
 Labda 252, 253, 255
 Loah Bakoeng 134/13, 244
 Madjapa(h)it 153, 159, 166-167,
 191, 195, 197-198, 200-204,
 208, 210
 Mahakam 125, 169, 170
 Maharadja Bermawidjaja, 179-
 198, 200-203, 205-206, 209-210.
 212, 214, 223-224
 Maharadja Dermasetia, *zie* D.
 Maharadja Dermawangsa 184,
 187-188, 194-195, 203, 224,
 227-228, 230, 232
 Maharadja Indramoelia 194-204

- Maharadja Indrawangsa 184, 186, 188, 203, 224, 227-228, 230, 232
 Maharadja Sakti 184, 186-187, 189-191, 193-195, 198-205, 212, 216, 221-224, 226-234, 237
 Maharadja Soeltan 185, 187-195, 197-214, 223-236, 239, 259/27
 Maharadja Soerawangsa 184, 187-189, 195, 203, 224, 227-228, 230, 232
 Maharadja Talikat 257, 258/6
 Manggar 133/29
 Mangkoepalas 134/14
 Mangkoeradja 174/26
 Mangoen di Poera 246/33
 Marakaman, *zie* Moearakaman
 Marangkajoe 133
 Marantjaloeng 260/14
 Marhoem di Koetai 261/2
 Marhoem (di) Kembang Mawar 262/13
 Marhoem Mandarsah 259/34
 Marhoem Pamarangan 260/10/16
 Matan 152
 Mataram 145, 147
 Melanti 118/4, 121
 Menamang 179, 180
 Mengkanjing 172/21
 Mengkasar 240
 Menoeban 244/9
 Menteri Oedjoeng Bali 253, 256
 Meragoei 172-183
 Minak Mampi (Njai -) 129, 133, 164, 169-170, 172, 179
 Moearakaman 174, 194-195, 204, 249, 252-257
 Moeara Pa(h)oe 249
 Moehammad Idris (Soeltan -) 260/19/24/26, 261/1
 Moehammad Moeslihoeddin (Soeltan -) 261/3/9/30, 262/12
 Moehammad Salihoeeddin ing Martapoera 262/15/33
 Narangbaja (Ki -) I 252-253
 Narangbaja (Ki -) II 257-258
 Ngabé(h)i Oeloe Doesoen 128, 130, 133-135, 137-140
 Ngabé(h)i Tjatjak (Tjetjak) 253, 256
 Njai Bini Petinggi = Njai Djaitan Lajar
 Njai Djaitan Lajar 120-121
 Njai Mampi, *zie* Minak Mampi
 Njai Tamboen 247-248
 Oeloe Doesoen 118/10, 128-130, 134-135, 140, 158, 164-165, 172, 185
 Oengkal 133/9
 Padoeka Nira (Adji -, Batara Agoeng P.N., Adji B.A.P.N.) 166, 171, 181-183, 185, 189, 224, 259/26
 Padoeka Soeri (Poeteri -) I 172-173, 175, 177, 179-180, 183
 Padoeka Soeri II 232-233
 Pahak 257/33
 Pa(h)oe 248
 Pandansari 133/12, 186
 Pangéran Anom I 249, 258
 P. Anom II 262/24/28
 P. Anom Pandji Mendapa ing Martapoera 260/9
 P. Ber(a)djanata I 261/6/13
 P. Ber(a)djanata II 262/23/28
 P. Dibaloe 249
 P. Dipati 262/25/30
 P. Dipati Agoeng ing Martapoera 260/1
 P. Dipati Madjakesoema ing Martapoera 260/3
 P. Dipati Toea ing Martapoera 260/6
 P. Ditoeradja 260/4
 P. Djembangan 260/7
 P. Kertanegara 249, 258/18
 P. (Aria) Mangkoenegara 261/21
 P. Poerbaja 258/25
 P. Praboe (Anom Kesoemaningrat) 262/18/31
 P. Roebian Anom 259/31
 P. Sinom Pandji Mendapa ing Martapoera 248, 250-253, 255-257, 258/13, 259/35

- P. Temenggoeng I 145, 147,
 149-152
 P. Temenggoeng II = P. T.
 Bajabaja
 P. Temenggoeng Bajabaja
 237-240, 259/30
 Pantoen 260/15
 Pasir 174, 237-239, 258/24, 260/24
 Penembahan (*van Pasir*) 258/24
 Penjawangan (Penjoewangan)
 133/27, 186
 Permata cAlam 237-238, 240,
 245, 259
 Peta Sebangarang 260/25
 Petinggi Djaitan Lajar 118-120,
 153-154, 164
 Petinggi Oeloe Doesoen 121-125
 Podjo 259/9
 Poelau Atas 134/12
 Poelau Lindoer 130/12
 Poelau Pandjang 130/11
 Poelau Semanti 130/9
 Poentjan Karna 231-235

 Radén Aria Papatih 259/18
 Radén Bangsa 247, 259/11
 R. Boengkoek 260/16
 R. Demang 259/20
 R. (Emas) Patih 259/17 v.
 R. Mas Tjili 262/26
 R. Poespanegara 262/3/24
 R. Poetera 259/13
 R. Soeramenggala 260/16
 R. Tirtanegara 262/2/23
 R. Tjakranegara (Adji -) 262/1/22
 Radja di Astana 259/32
 Radja Makota 239-247, 259/31
 Radja Mandarsah 235-240
 Radja Poeteri I (Déwa Adji -)
 185, 189, 233-236, 259/5 (*verb.*)
 Radja Poeteri II 237-239
 Radja Tjina 140-143
 Ranggajoeda 252-253
 Ranggapoessa 259/14
 Rangga Toea (Ki -) 249, 259/6
 Ratoe Agoeng I 244-246
 Ratoe Agoeng II 260/5
 Ratoe Agoeng III 260/12
 Ratoe Agoeng IV 260/22
 Ratoe Agoeng V 261/11
 Ratoe Agoeng di Roembia 260/13
 Ratoe Emas Kentjana Oengoe
 159/32
 Ratoe Gedé 249, 258/19
 Ratoe Mangkoerat 248, 258/29
 Ridjang 133/13
 Rigang 133/13

 Sambas 152
 Samboejan 133/30
 Sangata 179
 Sangkoelirang 142, 179, 244
 Sangsangan 133/28, 186
 Santan 133, 179
 Santan Dalam 133
 Satiagoena 253, 255, 256
 Satiajoeda 253/8
 Sembaran 118/10, 133, 166-168,
 172, 185
 Sembéra 133/10
 Semboejoetan 134/13, 186
 Senawan 133/27, 186
 Seri Gembira 235-238, 259/4
 Seritama 253, 256
 Soekadana 152
 Soengai Samir 133/29
 Soengai Sediwé 125/17
 Soesoeran Dagang 133/30

 Tabo^s 143/19, 178
 Tanah Malang 133/31
 Tanah Mérah 133
 Tandjoeng Semat 133/14
 Tandjoeng Parangan 125/2
 Tandjoeng Riwana 125/3, 169-170
 Tepian Batoe 125/2, 165
 Tjina 140-143
 Toean cAli 261/26
 Toean Daham 260/21
 Toean Dalam 258/35
 Toean Dermasatia, *zie* Dermasatia
 Toean di Bandang 240/28
 Toean di Parangan (= T. Hadji di
 P., T.P., T. Toenggang P.) 240,
 243, 245-246
 Toean Katak 247-248

Toeang Koetjang 249, 256, 259/7 v. Toeang Timpang 246, 248
Toeang Milan 248/17 Toeang Toenggang Parangan, *zie*
Toeang Narsih 246, 248-249 Toeang di P.
Toeang Parangan, *zie* T. di P. Toeang Wali 248
Toeang Pengoeloe 248 Toemengoeng Kioeng 239
Toeang Rapat 247 Toendjoeng 231
Toeang Rimah I 246
Toeang Rimah II 247-248 Wadoe Adji 246-247, 249,
Toeang Tegaran 258/16 259/5 v./11/16

LIJST DER VOORNAAMSTE AFKORTINGEN

- Aanh. vdW — Aanhangsel op het Maleisch-Nederlandsch woordenboek van H. von de Wall, bewerkt door H. N. van der Tuuk en uitgegeven door Ph. S. van Ronkel, Batavia 1897.
- atj. — Atjéhs.
- B — Berlijns handschrift der Salasilah, zie inleiding § 1.
- Bab natah — Bab natah sarta njoengging ringgit watjoetjal, anggitanipoen Soekir. Volkslectuur serie no. 244, Batavia 1935.
- bal. — Balinees.
- batav. — Maleis van Batavia.
- bdj. — Bandjarees.
- Bespr. — Boekbespreking van Dr. C. A. Mees, De Kroniek van Koetai, TBG 77, 1937, 294 vv.
- Bnt. — in een noot der tekstuitgave opgegeven lezing van hs. B, zie inleiding § 2.
- boeg. — Boeginees.
- boek. — Waarschijnlijk bedoeld Boekits [red.].
- boes. — Boesangs.
- bp. — Basaps. Naar gegevens ontleend aan twee door Mr. A. J. M. Zijlmans, toenmalig aspirant-controleur van Sangkoelirang, in 1940 ingevulde blanco-woordenlijsten. De gegevens betreffen twee dialecten, het ene gesproken in de kampongs Kerajaan, Saka en Mandoe, het andere, het z.g. Dajat-dialect (niet te verwarren met Daja), in de kampongs Moeara Bai, Karangan, Tintang, Lembak, en Lesan (de laatste in Berau).
- br. — Maleis van Broenai. (Woordenlijsten van H. S. Haynes, JSBRAS 34, bl. 39-48, Marshall met aantekeningen van Moulton, ib. 83, bl. 45-74, G. T. MacBryan, ib. 86, 376 v.).
- Bijdr — Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië te 's-Gravenhage.

- De Clercq — F. S. A. de Clercq, Nieuw Plantkundig woordenboek voor Nederlandsch Indië, tweede, herziene en vermeerderde druk, bewerkt door Dr. A. Pulle, A'dam 1927.
- Endert Exp. — F. H. Endert in Midden-Oost-Borneo Expeditie 1925, Weltevreden 1927, bl. 117-312.
- GR — J. F. C. Gericke en T. Roorda, Javaansch-Nederlandsch woordenboek, verm. en verb. door Dr. A. C. Vreede, A'dam-Leiden 1901.
- Hik. — Hikajat.
- Hik. Atjéh — Hikajat Radja Atjéh, naar hs. Leiden Cod. Or. 1954.
- Hik. Radja² Pasai — Hikajat Radja-radja Pasai, naar de uitgave van Éd. Dulaurier, Paris 1849.
- Hik. Rahwana — Hikajat Rahwana, Bandjarees-Maleise tekst, naar een handschrift der Mallinckrodt-Stichting.
- Hik. Sri Rama Maxw. — W. E. Maxwell, Sri Rama, JSBRAS 17, 1887.
- hs(s). — handschrift(en).
- hs. Bat. Gen. 295 — Pandji Narawangsa-handschrift van het Bataviaasch Genootschap. (Gedeeltelijk uitgegeven door Volkslectuur, serie no. 1246, 1936).
- I — fotografische reproductie van een te Leiden berustend hs. der Salasilah, toebehorend aan het Bataviaasch Genootschap (Mal. hs. K.B.G. 461), zie inleiding § 1.
- Irawan Rabi — Irawan rabi, mitoeroet katrangan-katrangan anggitanipoen Ki Redisoeta. Volkslectuur serie no. 1037, 1932.
- jav. — Javaans.
- J. en P. — J. E. Jasper en Mas Pirngadie, De Inlandsche Kunstnijverheid in Nederlandsch Indië, 5 dln, 's-Gravenhage 1912-1930.
- JMBRAS — Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society.
- JSBRAS — Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society.
- K — handschrift der Salasilah in het bezit van den heer S. C. Knappert, zie inleiding § 1.
- Kamoes — M. Thaib gl. St. Pamoentjak, Kamoes bahasa Minangkabau — bahasa Melajoe-Riau, Batavia 1935.
- KBW — H. N. van der Tuuk, Kawi-Balinesch-Nederlandsch woordenboek, Batavia 1897-1912.
- Klinkert — H. C. Klinkert, Nieuw Maleisch-Nederlandsch woordenboek, derde verb. en verm. druk. Leiden 1916.

koet.	— Maleis van Koetai.
KV	— korte versie der Salasilah, zie inleiding § 5.
litt.	— litterair, niet behorend tot de spreektaal.
mad.	— Madoerees.
mak.	— Makassaars.
mal.	— Maleis.
md.-mal.	— Midden-Maleis.
Mees	— Dr. C. A. Mees, De Kroniek van Koetai. Tekstuitgave met toelichting, Santpoort 1935.
min.	— Minangkabaus.
N	— Tenggarongs handschrift der Salasilah, zie inleiding § 1.
n.f.	— nisi fallor, als ik mij niet vergis [red.].
ng.	— Ngadjoe.
Oend. B. N.	— Oendang-oendang Beradja Nanti, uitg. en vert. door Dr. C. A. Mees in Adatrechtbundel 39, 's-Gravenhage 1937, bl. 300-340. Bij de aanhalingen hieruit is gebruik gemaakt van een collatie van twee Tenggarongse handschriften.
ojav.	— Oud-Javaans.
ontbr.	— ontbreekt, zie inleiding § 2.
Pigeaud	— Dr. Th. Pigeaud, Javaans-Nederlands woordenboek, Groningen-Batavia 1938.
S	— het z.g. „Sultanshandschrift” der Salasilah, zie inleiding § 1.
Sa	— Tenggarongs handschrift der Salasilah, zie inleiding § 1.
Sal.	— Salasilah van Koetai.
sas.	— Sasaks.
sd.	— de taal der z.g. Sea Dyak, naar W. Howell and D. J. S. Bailey, A Sea Dyak Dictionary, Singapore 1900.
Sedj. Melajoe	— Sedjarah Melajoe, geciteerd naar de vijfde druk van Shellabear's uitgave in Arabisch karakter, Singapore 1343 H.
ser.	— Maleis van Serawak.
Sj. Ganda Kesoema	— Sja'ir Ganda Kesoema, Bandjarees-Maleise tekst, naar een handschrift der Mallinckrodt-Stichting.
Sj. Hémop	— Sja'ir Hémop, geciteerd naar J. Rusconi, Sja'ir Kompeni Welanda berperang dengan Tjina, Wageningen 1935.
snd.	— Soendanees.
Snouck Hurgronje	— C. Snouck Hurgronje, Nog iets over de Salasila van Koetei. Bijdr. 5de volgr., dl. 3, 1888, bl. 109-120.

- syn. — synoniem.
- T — Tromp's handschrift der Salasilah, zie inleiding § 1.
- Tb — vermoedelijk afschrift van het voorgaande. berustend bij het Bataviaasch Genootschap.
- TAG — Tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap.
- TBG — Tijdschrift voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, uitg. door het Kon. Bataviaasch Genootschap van K. en W.
- tdj. — Toendjoengs.
- TNI — Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië.
- Tnt. — in een noot der tekstuitgave opgegeven lezing van hs. T, zie inleiding § 2.
- Toev. Oend. B.N. — Toevoegsel op de Oendang-oendang Beradja Nanti, handelend over de bruidschat van vorstendochters (vgl. Ph. S. van Ronkel, Het Maleische adat-wetboek van Koetai, Med. Kon. Akad. Wetensch. A'dam, afd. letterkunde deel 80, serie B, A'dam 1935, bl. 161-166), geciteerd naar een Tenggarongs handschrift.
- Tromp — S. W. Tromp, Uit de Salasila van Koetei, Bijdr. 5de volgr., dl. 3, 1888, bl. 1-108.
- vdT — H. N. van der Tuuk.
- vdW — H. von de Wall, Maleisch-Nederlandsch woordenboek, uitg. door H. N. van der Tuuk. Batavia 1877-1884.
- vE — tekst van de Tadjoesalatin, zoals gepubliceerd door P. P. Roorda van Eysinga in „De kroon aller koningen”, Batavia 1827.
- wdb(n). — woordenboek(en).
- Wilk. of Wilkinson — R. J. Wilkinson, A Malay-English Dictionary. Mytilene 1932.

INHOUD

TEN GELEIDE	V
VOORWOORD	VII
INLEIDING	1
1. Nieuwe handschriften	1
2. Inrichting en aard van de commentaar	9
3. Enkele opmerkingen over taal en stijl der Salasilah	13
4. Elementen van vreemde oorsprong in de Salasilah	22
5. Een korte versie van de Salasilah	28
6. De Sedjarah Noesentara	30
COMMENTAAR	32
BIJLAGE: Soerat asal keradjaan Koetai djenang-berdjenang	154
Aantekeningen op de bijlage	167
KLAPPER	169
NAAMREGISTER	183
LIJST DER VOORNAAMSTE AFKORTINGEN	189